



**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**DEMOKRAT PARTİ(DP)'NİN MUHALEFET, İKTİDAR ve ÇÖKÜŞ
YILLARI (1946-1960)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ ALP

DANIŞMAN

DOÇ. DR. FATİH TUĞLUOĞLU

AKSARAY 2019

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ(DP)'NİN MUHALEFET, İKTİDAR ve ÇÖKÜŞ
YILLARI (1946-1960)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BARIŞ ALP

DANIŞMAN

DOÇ. DR. FATİH TUĞLUOĞLU

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren yirmi dört ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Barış

Soyadı : ALP

Bölümü : Tarih

İmza



Teslim Tarihi : 18/01/2019

TEZİN

Türkçe Adı: Demokrat Parti'nin Muhalefet, İktidar ve Çöküş Yılları (1946-1960)

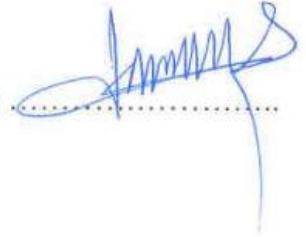
İngilizce Adı: Opposition, Power and Collapes Years of Democrat Party(1946-1960)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Barış ALP

İmza:



T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

BARIŞ ALP tarafından hazırlanan “DP’nin Muhalefet, İktidar ve Çöküş Yılları 1946-1960” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi A.B.D, Aksaray Üniversitesi

Üye: Doç. Dr. Cihat YILDIRIM

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi A.B.D, Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Ü. Murat KILIÇ

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi A.B.D,

Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi.

İMZA

F. Tuğluoğlu

C. Yıldırım

Murat Kılıç

Tez Savunma Tarihi: 03/01/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun 01/02/2019 tarih ve 2019/05-2 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin

Bariş ALP

İmza

Bariş Alp

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

Sevilay Uslu Divanoğlu

ÖNSÖZ

1945 yılında II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yaşanan demokratikleşme faaliyetleri Türkiye'yi de etkilemişti. Bizzat dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, tek parti yönetiminden çok partili hayata geçişi teşvik etmiş ve desteklemişti. Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti (DP) kurulmuştu. Demokrat Parti 1950 yılında iktidara gelmişti. DP'nin ilk dört yılı hava koşullarının iyi olması, ABD'den alınan yardımlar ve yapılan ekonomik reformlardan dolayı ülkenin refah seviyesini gerçek manada yükseltmişti. Ancak 1954 yılından sonra hava koşullarının kötüye gitmesi, iktidar ve muhalefet arasında yaşanan gerginlikler, ekonominin ilk yıllara göre gerilemesi gibi nedenlerden dolayı DP iktidarı zor duruma düşmüştü. Basının üzerindeki baskı, siyaset alanında yaşanan gerginlikler ve ekonomik kriz, ülkeyi çıkmaza sürüklemişti. Yaşanan tüm bu gelişmeler asker üzerinde olumsuz etki yaratmış ve ülkedeki gerginliği dağıtmak amacıyla ordu tarafından 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el konulmuştur.

Bu tezde 1946 yılında çok partili hayata geçişte Demokrat Parti'nin ortaya çıkış sürecinden 1950 yılında iktidara gelişini ve 27 Mayıs 1960 askeri müdahaleye giden süreci ayrıntılı bir şekilde incelemektir. Amaç çok partili hayata geçişte Türkiye'de yaşanan sancılı süreci irdelemek ve Türk demokrasi tarihine Demokrat Parti'nin nasıl katkı sağladığını anlatmaktır.

Bu çerçevede Ankara Milli Kütüphane, Resmi Gazete ve döneme ait diğer gazeteler, devrin siyaseti içerisinde yer alan bürokratların anıları, konuyla ilgili yazılmış akademik kitaplar, bu devire bizzat şahitlik eden gazetecilerin eserleri gibi yayınlar taranarak, Demokrat Parti'nin siyasi tarihi hakkında teferruatlı ve tarafsız bir şekilde yazılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma esnasında yardımlarını esirgemeyen danışmanım Sayın Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DEMOKRAT PARTİ(DP)'NİN MUHALEFET, İKTİDAR VE ÇÖKÜŞ
YILLARI (1946-1960)

Yüksek Lisans Tezi

Barış ALP, Aksaray 2019

ÖZET

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen demokratikleşme hareketleri Türkiye'yi de etkilemişti. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün isteği ile çok partili hayata geçiş sağlanmıştı. Çok partili hayat geçiş süreci bizzat Cumhuriyet Halk Parti'sinin içinden çıkan kişiler olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından Demokrat Parti kurularak gerçekleştirilmişti. Kısa zamanda halkın desteğini kazanan Demokrat Parti (DP), 1950 yılında yapılan seçimlerde 27 yıllık Cumhuriyet Halkın Parti'sinin (CHP) iktidarını yıkarak kazanmıştı. Demokrat Parti, iktidarının ilk dört yılında içinde gerek demokratikleşme gerekse de tarım ve ekonomide yaptığı reformlar ile ülkeyi ciddi bir şekilde kalkındırmıştı. Bunun neticesinde halkın her kesimi ekonomik olarak refaha kavuşmuş ve bu da DP iktidarına seçimlerde oy olarak geri dönmüştü. Fakat 1954 yılından sonra hava koşullarının kötüye gitmesi sonucunda ekonominin olumsuz etkilenmesi, muhalefet üzerinde yapılan baskı ve siyasetteki tahammülsüzlük anlayışı iktidarı yıpratmıştı. Ülkede yaşanan tüm bu gelişmeler dizisi 27 Mayıs 1960 yılında askerın yönetime el koymasıyla sona ermiştir.

Bilim Kodu :118101

Anahtar Kelimeler : Adnan Menderes, İsmet İnönü, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi.

Sayfa Adedi :176

Danışman : Doç. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU

AKSARAY UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
OPPOSITION, POWER AND COLLAPSE YEARS OF DEMOCRAT
PARTY (1946-1960)
MASTER’S THESIS
Barış ALP, Aksaray 2019

ABSTRACT

After World War II democratization movements occurring in the world has affected Turkey. The transition to a multi-party system was achieved with the request of the president İsmet İnönü. The process of transition to multi-party was realized by the establishment of the Democratic Party by Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, and Fuat Köprülü, who came from the Republican People’s Party itself. The Democratic Party (DP), which won shortlived support, won the elections of 1950 by destroying the power of the 27-year Republican People’s Party (CHP). In the first four years of his administration, the Democratic Party has seriously improved the country with the reforms it has made both in democratization and in agriculture and in the economy. As a result, every part of the people reached economical prosperity and his returned to the DP government as votes in the elections. However, after 1954, as aresult of the worsening weather conditions, the economy was negatively affected, the developments in the country ended out after the seize control of the military on May 27, 1960.

Scientific Code: 118101

Key Words : Adnan Menderes, İsmet İnönü, Democratic Party, Republican People's Party

Page Number : 176

Supervisor : Assos. Dr. Fatih TUĞLUOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM.....	7
DEMOKRAT PARTİ’NİN MUHALEFETİ (1946-1950)	7
1.1. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu	7
1.2. Dörtlü Takrir ve Reddi.....	9
1.3. Demokrat Parti’nin Kuruluşu.....	11
1.4. Demokrat Parti’nin Programı ve Tüzüğü.....	14
1.5. Demokrat Parti’nin Örgütlenmesi.....	17
1.6. 26 Mayıs 1946 Belediye Seçimleri	20
1.7. 21 Temmuz 1946 Milletvekili Erken Genel Seçimleri	23
1.8. Genel Seçimlerden Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri.....	28
1.9. Demokrat Parti’nin Birinci Büyük Kongresi ve Hürriyet Misakı.....	33
1.10. 12 Temmuz 1947 Beyannamesi ve Kabulünden Sonraki Siyasi Gelişmeler.....	38
1.11. Demokrat Parti İçindeki Çözülme ve Millet Partisinin Kurulması.....	43
1.12. 17 Ekim 1948 Ara Seçimleri.....	47
1.13. Demokrat Parti’nin İkinci Büyük Kongresi ve Milli Teminat Andı.....	49
1.14. Yeni Seçim Kanunu ve Kabulü.....	54
1.15. 1950 Seçimlerine Giden Süreçte Partilerin Seçim Kampanyaları	57
1.16. 14 Mayıs 1950 Seçimleri	66
II. BÖLÜM	71
DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARI (1950-1957)	71

2.1. İktidardaki Demokrat Parti ve Birinci Menderes Hükümeti.....	71
2.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması.....	74
2.3. Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikası.....	77
2.4. Demokrat Parti'nin Basın ile İlişkisi.....	80
2.5. 1950 Yerel Seçimleri	85
2.6. İkinci Menderes Hükümeti	87
2.7. Halkevleri'nin Kapatılması ve Mallarının Hazineye Devredilmesi.....	88
2.8. 16 Eylül 1951 Ara Seçimi ve DP'nin Üçüncü Büyük Kongresi.....	93
2.9. Millet Partisi'nin Kapatılması.....	94
2.10. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri.....	97
2.11. Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti.....	101
2.12. Muhtarlık ve Belediye Seçimleri	102
2.13. 6-7 Eylül 1955 Olayları	105
2.14. Demokrat Parti ve Basın	109
2.15. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın Kabulü	112
2.16. İspat Hakkı Meselesi ve Hürriyet Partisi'nin Kurulması.....	114
2.17. Demokrat Parti'nin Ekonomide Bocalaması	118
2.18. DP'nin Dördüncü Büyük Kongresi.....	120
2.19. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri	123
III. BÖLÜM	129
DEMOKRAT PARTİ'NİN ÇÖKÜŞÜ (1957-1960)	129
3.1. Beşinci Adnan Menderes Hükümeti	129
3.2. 1958 Ekonomik İstikrar Programı	132
3.3. Milli Muhalefet ve Vatan Cephesi.....	134
3.4. Uşak Olayları	136
3.5. Çanakkale Geyikli Olayları.....	139
3.6. Kayseri Yeşilhisar Olayları.....	140
3.7. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması	142
3.8. Ankara ve İstanbul Öğrenci Olayları	145
3.9. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi	148
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA.....	156

KISALTMALAR LİSTESİ

age. : Adı geçen eser

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

C. :Cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev. : Çeviri

DP: Demokrat Parti

Ed.: Editör

Haz. : Hazırlayan

MKP: Milli Kalkınma Partisi

MP: Millet Partisi

S. :Sayı

s. : sayfa

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

TPCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsleri

GMR: Gayrimüslim Rum

GİRİŞ

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa gibi emperyalist devletleri ülkeden atan Mustafa Kemal Paşa, bu zorlu süreçten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası üzerine kurulacak olan yeni bir devletin temellerinin atılmasına ve kurumsallaşma çalışmalarına başlamışlardı. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla birlikte yeni bir devlet kurulmuştu. TBMM'nin üstünde hiçbir gücün kabul edilmemesi aynı zamanda Osmanlı varlığının da fiilen ortadan kalkması demekti.¹ Bu hâkimiyet meselesi 1922'de saltanatın kaldırılmasıyla başlayıp 1923'te cumhuriyetin ilanı ile devam edecekti.²

Cumhuriyetin ilanı Mustafa Kemal Paşa tarafından Erzurum Kongresi'nde açık bir şekilde Mazhar Müfit Bey'e söylenmişti.³ Mustafa Kemal Paşa, mili hâkimiyetin halka dayanması gerektiğini ve bu nedenle de rejim olarak cumhuriyetin benimsenmesini istemişti. 1922'de saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanını da kolaylaştırmıştı. Cumhuriyetin ilanı için hazırlanan önerenin TBMM'de kabul edilmesiyle 29 Ekim 1923'te cumhuriyet rejimi resmen ilan edilmiş, aynı gün yapılan seçimler sonucunda da Mustafa Kemal Paşa oy birliği ile cumhurbaşkanı seçilmişti.⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın, 1922'de Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye, Yenigün ve Öğüt gibi gazetelere verdiği demeçte, savaşın kazanılmasının bir ülkenin kalkınmasında yeterli olmayıp toplumsal-siyasi yapının ve devletin çağdaş devletlerin seviyesine çıkabilmesi için yenilikler yapılması gerektiğini söylemişti. Mustafa Kemal, bu kararı almasında savaş yıllarında ve sonrasında mecliste yaşanan tartışmaların etkisi büyüktü. Ayrıca ülkenin tamamen kalkınması için Halk Fırkası adıyla bir partinin kurulacağını ve bu partinin de

¹ Hamza Eroğlu, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 15.

² Necdet Öklem, **Saltanatın Kaldırılması**, İstiklal Matbaası, İzmir 1972, s. 17-18.

³ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 35.

⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralarım**, C.II, Temel Yayınları, İstanbul 2002, s. 10.

yeniliklere öncülük edeceğini açıklamıştı.⁵ Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklamalardan sonra, 8 Nisan 1923'te Dokuz Umde olarak bilinen ve Halk Fırkası'nın programı olarak kabul edilen bildirgeyi yayınlamıştı. 1923 seçimleriyle devam eden süreç Halk Fırkası'nın kuruluşu da başlatmaktaydı. Zira seçimde oyların çoğunu bu fırka almıştı. Ankara'da 7 Ağustos 1923'te Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan vekiller, partini tüzüğünü hazırlamıştı. Bu tüzüğün hazırlanması yaklaşık bir ay sürmüş ve 9 Eylül'de neticelenmişti. Yapılan oylamada, partinin genel başkanlığına Mustafa Kemal seçilmiş ve fırkanın hazırlamış olduğu tüzüğün oy çokluğu ile kabul edildiği 9 Eylül 1923 tarihi de resmi kuruluş olarak kabul edilmişti.⁶

Saltanatın kaldırılmasıyla başlayan ve cumhuriyetin ilanı ile devam eden milli hâkimiyet süreci, halifeliğin kaldırılması süreciyle pekişecekti. Zira cumhuriyetin ilanından sonra, laik ve demokratik bir toplumun önünde halifelik makamı engel teşkil etmekteydi. Halifelik yandaşı bazı çevreler, Abdülmecid Efendi'yi bir padişah gibi, TBMM'nin üstünde görüyorlardı. Aynı zamanda, Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanları olan Rauf Bey ve Refet Bele gibi kişiler de halifeye yakın olmaları rejim konusunda sıkıntı olarak değerlendiriliyordu.⁷ Mustafa Kemal'in halifeliği kaldırılması konusunda acele etmesini sağlayan diğer bir gelişme de, Hindistan'dan Ağa Han ile Emir Ali Hanın İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektup idi. Bu mektupta adı geçen kişiler, halifenin siyasi durumunun korunmasını istemekteydi. Ancak mektubun daha İsmet Paşa'nın eline geçmeden Tanin gazetesinde yayınlanması büyük sıkıntıya ve tepkilere neden olmuştu.⁸ Tüm bu olayların neticesinde Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Kazım (Özalp) ve Fevzi Çakmak ile bir durum değerlendirmesi yaparak halifeliğin kaldırılmasına karar vermişti. TBMM'de halifeliğin kaldırılması için 2 Mart'ta bir kanun teklifi sunulmuş ve kararın onaylanmasıyla birlikte 3 Mart'ta kaldırılmıştı. 3 Mart 1924 tarihinde 431 sayılı kanun ile halifeliğin tamamen kaldırılmasından sonra, Abdülmecid Efendi ve ailesi İsviçre'ye gönderilerek ülkeyi terk etmeleri sağlanmıştı. Böylelikle ortaya çıkabilecek herhangi olumsuz bir hareket ve tekrar halifeliği diriltme teşebbüsüne de engel olunacaktı.⁹

⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II**, Hazırlayan: Mehmet Evsile, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s. 55.

⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 575.

⁷ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri, C.II**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2002, s. 250.

⁸ N. Hakkı Uluğ, **Halifeliğin Sonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1975, s. 45.

⁹ Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s. 85.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra artarak devam eden muhalefet, iktidara karşı kitlesel bir mücadele hareketine neden olmuştu.¹⁰ İlk muhalefet partisi, 19 Kasım 1924'te kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TPCF) idi. Mustafa Albayrak'a göre, Mustafa Kemal Paşa muhalefet partisini, iktidara rakip olacak bir fırka olmaktan ziyade, CHF'nin yapmış olduğu icraatları denetleyecek bir idari mekanizma görevinin üstlenmesini istemişti. Ayrıca yeni kurulmuş olan Türkiye'nin çağdaşlaşması için "güdümlü muhalefetin" olmasının da normal karşılanması gerektiğini söylemekteydi.¹¹ Halifeliğin kaldırılması, Kurtuluş Savaşı'nı yürüten kadro arasında görüş ayrılıklarına neden olmuştu. Bir yandan köklü değişiklikler isteyen Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü gibi kişiler varken, diğer taraftan değişimin zamana yayılarak yapılmasını isteyen Kazım Karabekir Paşa, Rauf Orbay ve Refet Bele ekibi vardı.¹² Halk Fırkası'na karşı olarak, Kazım Karabekir'in başkanlığında kurulan TPCF, 13 Şubat 1925'te başlayan Şeyh Sait ayaklanması neticesinde, partinin isyanda rolü olduğu ileri sürülerek kapatılmıştı.¹³ Ancak fırkanın milletvekilleri mecliste bulunmaya devam ediyorlardı. 1926 yılında ortaya çıkan suikast davasında, eski TPCF milletvekilleri yargılanmışlardı. Karabekir ve Ali Fuat Paşalar ceza almamışlar ancak siyaseten uzaklaştırmışlardı.¹⁴

1930 yılı Türkiye için birtakım problemlerin yaşandığı bir zaman dilimiydi. 1922-1930 arasında gerçekleştirilen devrimler çeşitli tepkilere neden olmuştu. Ayrıca 1929'da yaşanan ekonomik kriz Türkiye'yi de olumsuz bir şekilde etkilemişti. Gerek dünyada yaşanan gelişmeler gerekse ülke içinde yaşanan ekonomik ve siyasi sorunların bir patlamaya sebep olmaması için bir muhalefet partisi kurulması düşünülmüştü. Ancak TPCF denemesinden ders çıkaran Mustafa Kemal Paşa bu kez tanıdığı ve güvendiği bir arkadaşını parti kurmak için seçmişti.¹⁵ Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi doğrultusunda 12 Ağustos 1930'da kurulmuştu.¹⁶ Fethi Okyar'ın başkanlığında kurulan bu partide, Nuri (Conker), Senih (Hızıroğlu), Tahsin (Uzer), Mehmet Emin (Yurdakul), Nakiyettin (Yücekök), İbrahim (Dalkılıç), Refik İsmail (Kakmacı), Süreyya (İlmen), Ali Haydar (Yuluğ) ve Ahmet (Ağaoğlu) görev almışlardı.¹⁷ Serbest Fırka hızlı bir şekilde yurt

¹⁰ Ergun Özbudun, **Siyasi Partiler**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 4-6.

¹¹ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınları, Ankara 2004, s. 5.

¹² Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, Başnur Matbaası, Ankara 1972, s. 63.

¹³ Erik Jan Zürcher, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 80.

¹⁴ Feridun Kandemir, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, II. Basım, İstanbul 1995, s. 3-8.

¹⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, C.III**, Bilgi Yayınları, Ankara 1980, s. 291.

¹⁶ Cem Emrence, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006 s. 77.

¹⁷ Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s. 50.

genelinde teşkilatlanmaya başladı. Halkın Serbest Fırka'ya gösterdiği ilgi, en çok İzmir gezisi sırasında ortaya çıkmıştı. Zira İzmir'e parti teşkilatını kurmak amacıyla giden Fethi Okyar ve arkadaşları, büyük bir kalabalıkla karşılaşmışlardı. Serbest Fırka'ya gösterilen bu ilgi Cumhuriyet Halk Fırkası'nı endişelendirmişti. 1930'da yapılan belediye seçimleri de büyük sıkıntılara neden olunca bizzat Fethi Bey tarafından 17 Kasım 1930 tarihinde parti feshedilmişti. Fırka'nın feshedilmesinin nedeni; hükümetin bu partinin halk tarafından cumhuriyete ve inkılaplara karşı kullanılması endişesi idi.¹⁸

Serbest Fırka'nın kapanmasından sonra, ekonomik krizin de etkisiyle Derviş Mehmet ve arkadaşları “şeriat isteriz” sloganıyla 23 Aralık 1930'da Menemen'de ayaklanmışlardı. Giderek büyüyen ayaklanmaya müdahale etmek amacıyla gönderilen, Asteğmen Kubilay bir müfreze ile gelmişti. Güvenlik güçlerinin olaya müdahalesiyle isyan bastırılırken, Derviş Mehmet de orada öldürülmüş, 3 Ocak 1930'da kurulan Divan-ı Harpte, sanıklardan bazılarının cezası hapse çevrilirken 28 kişi idam edilmişti.¹⁹

Atatürk'ün yaptığı devrimleri halka benimsetmek ve ilkelerini yaymak amacıyla 19 Şubat Türkiye'de 1929 dünya ekonomik bunalımı ile başlayan iktisadi kriz, etkisini uzun vadede devam ettirmekteydi. Yapılan teşviklere rağmen özel sektörün başarılı olmaması üzerine 1931'de devletin ekonomiye olan müdahalesini hızlandıran politikalar benimsenmeye başlandı.²⁰ Mutedil devletçi politikayla hızlı kalkınma ve sanayileşme yapılması düşünülmekteydi. Mustafa Kemal Paşa sanayileşme faaliyetini devlet öncülüğünde gerçekleştirip beş yıllık planlara bağlamaktaydı.²¹ 1933'te hazırlanıp 1934'te uygulamaya konulan bu plan ile ülke ekonomisinin dışa bağımlı hale gelmesini engellemek, ithalat miktarını azaltmak ve ham maddesi yurt içinde olan sanayi kurmak amaçlanmıştı. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının başarılı olması üzerine 1936'da ikinci bir kalkınma planına geçilmek istenmişti. Ancak II.Dünya Savaşı nedeniyle bu plan uygulamaya konulamamıştı.²²

10 Kasım 1938'de Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra, TBMM tarafından İsmet İnönü cumhurbaşkanı olarak seçilmişti.²³ 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Olağanüstü Kurultayında, İnönü “Değişmez Genel Başkan” seçilirken aynı zamanda kendisine “Milli

¹⁸ Mete Tuncay, **age**, s. 273.

¹⁹ Hikmet Çetinkaya, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996, s. 20.

²⁰ Mahfi Eğilmez, **Değişim Sürecinde Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2018, s. 138.

²¹ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınları, Ankara 2009, s. 69.

²² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Yayınları, Ankara 2008, s. 66.

²³ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü**, Bilgi Yayınları, İstanbul 2003, s. 139.

Şef” unvanı da verilmişti.²⁴ İsmet İnönü, bir yandan partideki hâkimiyetini sağlama alırken diğer taraftan da Atatürk ile anlaşmazlığa düşen eski arkadaşlarını²⁵ siyasete kazandırmaya çalışıyordu.²⁶ 29 Mayıs 1939’da toplanan CHP’nin Olağanüstü Kurultayında, parti içinde denetimi sağlamak amacıyla Müstakil Grubun kurulması kararı alınmıştı. Bu grup 21 kişiden oluşacak ve başkanı İsmet İnönü olacaktı. Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarında ekonomik olarak gerilemesine rağmen, modernleşme çalışmalarına devam etmişti. İnönü’nün bu dönemde kurmak istediği en önemli kurumların başında şüphesiz Köy Enstitüleri gelmekteydi. 17 Nisan 1940’ta TBMM’nin onayı ile kurulan bu müessese, kırsal kesime öğretmen yetiştirme amacını taşımaktaydı.²⁷

Türkiye II. Dünya Savaşı’na katılmadığı halde ekonomik olarak ciddi bir şekilde etkilenmişti. Savaşın başlamasıyla genel seferberlik ilan edilmiş, faal nüfus silah altına alınmış ve savunma giderleri artmıştı. Hükümet savaşın bu olumsuz etkilerinden kurtulmak amacıyla bazı vergi ve yükümlülükler koymuştu. Bunlardan en önemlisi 18 Ocak 1940’ta çıkartılan Milli Koruma Kanunu idi. Bu kanunla, askerin ihtiyaçları düşük bir maliyetle karşılanırken, kentli halka da lazım olan temel şeyler çok zorlanılmadan temin edilmişti. Ancak kanun, “zabıta gücüyle” ekonomiyi düzelmeye çalışıldığı için, halkın tepkisine neden olurken, rüşvet ile karaborsaya engel olunamamıştı.²⁸ Bu dönemde çıkartılan diğer bir vergi de, 11 Kasım 1942’de bir defaya mahsus olmak üzere alınan Varlık vergisi idi. Çoğunlukla azınlıklardan alınan bu vergi, İstanbul’daki ticaretin Türk-Müslüman kesimin eline geçmesine neden olmuştu. İçten ve dıştan gelen tepkiler üzerine, hükümet 15 Nisan 1944’te vergiyi kaldırmıştı.²⁹ Varlık Vergisinden sonra toprak üzerinden alınan yeni bir vergi olan Toprak Mahsulleri Vergisi çıkartılmıştı. 26 Nisan 1944’te çıkartılan bu vergi, savaş şartlarında haksız kazanç elde edip de karşılığını devlete ödemeyen çiftçiye yönelikti. Üç yıllık gibi bir sürede uygulanan bu vergi, üretimi geriletmiş ve maddi durumu iyi olmayan köylünün zor durumuna düşmesine neden olmuştu.³⁰

Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti adlı tez araştırması yapılırken dönem hakkında yazılan bütün akademik kaynaklar analiz edilmiş, döneme bizzat şahitlik eden gazeteci ve

²⁴ Cemil Koçak, **Yakın Çağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Kitap, İstanbul 2004, s. 161.

²⁵ Bu isimler; Kazım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Fethi Okyar, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele ve Rauf Orbay idi.

²⁶ Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi, C.II**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 40-41.

²⁷ Hikmet Bila, **CHP**, Doğan Kitap, İstanbul 2008, s. 75.

²⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, s. 85.

²⁹ Korkut Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, İmge Yayınları, Ankara 2006, s. 345.

³⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, s. 83.

siyasetçilerin hatıratları ve yazdıkları kitaplar incelenmiş; Resmi Gazete, Ulus, Akşam, Cumhuriyet, Hürriyet, Zafer, Milliyet ve Vakit gazeteleri incelerek, Demokrat Parti'nin iç politikadaki yaptığı toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmeler kronolojiye bağlı kalınarak, ayrıntılı ve objektif bir şekilde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden süreçte yaşanan gelişmeler ve muhalefetteki faaliyetleri, ikinci bölümde iktidar yılları, üçüncü bölümde DP iktidarının sonuna doğru ülke içinde yaşanan gerginlikler ve askeri müdahaleye giden süreç ayrıntılı olarak incelenmiştir.



I. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN MUHALEFETİ (1946-1950)

II. Dünya Savaşı'ndan sonra CHP hükümeti, topraksız köylüyü kazanmak için uzun süredir tartışılan Köylüyü Topraklandırma Kanunu'nu TBMM'ye taşımıştı. Bu kanun görüşme ve tartışmalar neticesinde Türkiye demokrasi tarihinde değişiklikler meydana getirecek yeni bir partinin de kuruluş çekirdeğini gerçekleştirecekti. Demokrat Parti'nin ortaya çıkmasını sağlayan ve Adnan Menderes ile arkadaşlarının CHP'den ayrılmasında 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, bir başlangıç olması açısından önemliydi.

1.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Çiftçi Topraklandırma Kanunu, cumhuriyetin kuruluşundan sonra sürekli gündemde olan ve bu konuda yapılması gereken bir reformdu.³¹ Çiftçiyi Topraklandırma düşüncesi, CHP içerisinde daha savaş yıllarında, 1930'lu yıllarda tartışılmaya başlanmıştı.³² 1943 yılında toplanan CHP'nin Altıncı Büyük Kurultayına sunulan raporda, “topraksız halka milli ve metruk araziden toprak verilmesi” şeklinde yer almıştı.³³ Ziraat Vekili Şevket Raşit Hatipoğlu zamanında hazırlanan ilgili kanun, 1944'te hükümete verilmiş,³⁴ ancak 17 Ocak 1945'te, tekrar meclisin gündemine gelmişti. Adalet, ekonomi, maliye, tarım, ticaret, anayasa ve işleri komisyonlarından oluşmak üzere karma bir komisyon kurulmuştu. Meclise sunulan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun amacı, “köylünün durumunu iyileştirmek ve Türkiye'de toplumsal adaleti sağlamak” olarak açıklanıyordu.³⁵ Sunulan

³¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 114.

³² Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkında geniş bilgi için bkz. Asım Karaömerlioğlu, **Köycülük ve Toprak Reformu: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Hikâyesi**, Orada Bir Köy Var Uzakta, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 117.

³³ Cemil Koçak, **İkinci Parti, C.I**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 181.

³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, s. 11.

³⁵ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul 2010, s. 53.

yasa ile topraksız köylüye toprak vererek geçimini sağlamasına yardımcı olmak amaçlanıyordu.³⁶

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve bütçe görüşmeleri, muhalifler arasından ileride ortaya çıkacak olan yeni bir lider hazırlıyordu. Aydın milletvekili Adnan Menderes, mecliste yaptığı konuşmalarla siyasilerin dikkatini çekmekte idi. Bilhassa bütçe görüşmelerindeki hitabet yeteneği, onu ilgi odağı haline getirmişti. Ancak asıl çıkışı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sırasında oldu. Taner Timur'a göre, en radikal toprak reformu olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun 17. maddesi büyük toprak sahiplerini kızdırmıştı. Bu kızgınlık kanunun görüşülmesi sırasında "muhalefetin koro" halinde ortaya çıkmasına neden olmuştu.³⁷

Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun gerekli olduğundan bahsetmekteydi ve çiftçileri rahatlatacağını söylemekteydi.³⁸ Mecliste yapılan tartışmalardan sonra meselenin çözümü için bir Karma Komisyon kurulmuştu. Mazbata raportörlüğüne Aydın milletvekili Adnan Menderes getirilmişti. Komisyonda tartışmalar 14 Mayıs 1945'te başlamıştı.³⁹ Tasarının 11 Haziran 1945'te kabul edilip 4753 numaralı kanun olarak çıkmasından önce, Adnan Menderes raportörlük görevinden istifa edecekti. Zaten daha önce kanuna muhalefet etmişti. Adnan Menderes, bu tasarıya muhalefet eden üç büyük çiftçiden biriydi. Diğer varlıklı çiftçiler, Çukurova'da Cavit Oral ile Eskişehir'de Emin Sazak idi.⁴⁰ Büyük tartışmalar neticesinde kanun çıktı, ancak her yerde istenildiği şekilde uygulanamadı.⁴¹ Kanunun kabul edilmesinden sonra Ziraat Vekâletine, bu tasarıya muhalefet eden, Cavit Oral gelecekti.⁴² Oral'ın yaptığı ilk iş, "çiftçiyi topraklandırma hakkındaki 4753 sayılı kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve buna benzer maddeler eklenmesine dair olan" 5618 sayılı kanunu hazırlaması olmuştu. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, kanunu kabul eden meclis ile değiştiren yapı da aynı idi. Sonuçta bir reform kanunu olarak istenildiği şekilde uygulanmadan kalmıştı.⁴³

³⁶ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 54.

³⁷ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Yayınları, Ankara 2003, s. 15.

³⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, 11.06.1945, Cilt 18, Dönem 7, Toplantı 2, s. 230.

³⁹ Süleyman Kocabaş, **İnönü Dönemi**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 2009, s. 384.

⁴⁰ Komisyon raporuna muhalif oy veren kişiler; Adnan Menderes, Emin Sazak, Nuri Göktepe, Turhan Cemal Beziker, Ahmet Sungur, Atıf İnan, Sabit Sağıroğlu, Şefik Tugay idi. Bkz. Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 438.

⁴¹ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 385.

⁴² Asım Karaömerlioğlu, **age**, s. 124.

⁴³ Şevket Süreyya Aydemir, **age**, s. 119.

1.2. Dörtlü Takrir ve Reddi

Çiftçi Topraklandırma reformuyla başlayan ve bütçe görüşmeleriyle devam eden muhalefet süreci, artık organize şekilde yürütülerek bir savunma mekanizmasına dönüşecekti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yaşanan demokratikleşme hareketleri Türkiye'yi de etkilemekteydi. Bunun neticesinde dünyadaki bu hareketler CHP içindeki muhalif milletvekillerini etkisi altına alarak cesaretlendirmekteydi. Her şeyden önce çok partili hayata geçiş, öncelikle CHP'nin içindeki muhalif vekiller tarafından başlatılacaktı.⁴⁴ Muhalif kesim, demokratik yapıyı hakim kılacak ve güçlendirecek hamleler yapmaya başlayacaklardı. Muhalefet eden dört vekil (Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan), öncelikle kendi partilerinin demokratik hale getirecek bir takrir hazırlama konusunda anlaşmışlardı. Ülkenin demokratikleştirme sürecini hızlandırmak amacıyla 7 Haziran 1945'te Fuat Köprülü tarafından CHP Meclis Grubu'na bir önerge verilmişti. Önergeyi imzalayan dört kişi olduğu için tarihe dörtlü takrir diye geçmişti.⁴⁵

Zamanla hem içte hem de dışta demokrasiye geçiş için şartlar uygun olunca, Türkiye'de demokrasi için kıpırdanmalar başlamıştı.⁴⁶ CHP Meclis Grubu'na sunulan Dörtlü Takrir şu şekilde başlamaktaydı:

...daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en temel ilkesi olan demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk ulusunun ancak bu prensiplerin tam olarak uygulaması ile rahatlığa ve mutluluğa kavuşacağı kanaatine bağlanmış vatandaşların bütün memlekette ve özellikle partimiz mensupları arasında en büyük çoğunluğu meydana getirdikleri şüphesizdir. İşte bu kanı iledir ki, milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için gördüğümüz tedbirleri partimizin Meclis Grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik

Önergeyi sunan kişiler demokrasinin gerçekleşmesi için bazı şartlar öne sürmüşlerdi.

Bunlar:

Ulusal egemenliğin en doğal sunucu ve aynı zamanda dayanağı olan meclis denetiminin Anayasamızın şekline değil, ruhuna da tam uygun olarak belirmesini sağlayacak tedbirlerin alınması, yurttaşların politik hak ve özgürlüklerini, daha ilk Anayasamızın gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri olanağının sunulması, bütün parti çalışmalarını, yukarıdaki esaslara tam uygun bir şekilde yeni baştan düzenlenmesiydi.⁴⁷

Önerge sahipleri dünyadaki demokrasi hareketlerinden de etkilenererek çok partili bir sisteme geçmeyi arzu etmekteydi. Ancak CHP'nin içinden gelecek tepkileri bekliyorlardı.

⁴⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C.II**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 439.

⁴⁵ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s.63- 65.

⁴⁶ Suna Kili, **Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 91.

⁴⁷ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 28.

Zira çok partili hayat geçiş dūřıncesi mecliste hararetili tartışmalara neden olmuştu. Bařbakan řıkrū Saraçođlu'nun "arkadaşlarımız bu önergeyi geri alsınlar" şeklindeki teklifine karşı Celal Bayar, "bu önerge, geri alınmak için verilmemiştir" karşılığını vermesi bunun en açık örneğiydi. Dörtler tarafından sunulan önerge reddedilmişti. Zira Mahmut Golođlu'na göre zaten bir gün önceden ankaya Křkū'nde cumhurbaşkanı İsmet İnönü nergenin kabul edilemeyeceğini açıklamıştı.⁴⁸

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün önergeyi veren milletvekillerine yönelik tavrı ise; "bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler" şeklindeydi. CHP Parti Grubu içerisinde takrir için yapılan oylama da, "Dörtlü Takririn belli yasa ve yönetmelikleri değiştirmeyi amaçladığı ve grubun yetki alanı dışında olduğunu ileri sürerek" reddedilmişti. Oylamada sadece takririn sahipleri olumlu oy kullanmışlardı. Diğer taraftan vekiller içerisinde de takriri benimseyenler vardı. Ancak "siyasi ikbal kaygısıyla" sessiz kalıyorlardı. Takriri hazırlayanlar aslında sadece demokratikleştirme yolunda bir adım atmak, kapı aralamak ve kamuoyunun ilgisini çekip bu konuda tartışma yaratmak istiyorlardı. Amaçlarına ulaştıklarını da söylemek mümkündü.⁴⁹

Dörtlü Takririn reddi ve bunu izleyen gelişmeler,⁵⁰ CHP'den ayrılmalara neden olmuştu. Cumhuriyet Halk Partisi'nde yapılan ihraçlardan ilki Adnan Menderes idi. Menderes'in hükümetin yönetimine karşı muhalefeti siyasilerin gözünden kaçmıyordu. Partiden bir mektup alan Menderes, hareket tarzının tüzüğe aykırı olduğunu ve gösterdiği davranışların sebebini yazmalarını istemişti.⁵¹ Bařka bir mektup da aynı şekilde Fuat Köprülü'ye gelmişti. 21 Eylül 1945'te Bařbakan řıkrū Saraçođlu'nun başkanlığında toplanan CHP Haysiyet Divanı, Menderes ve Köprülü'nün tavır ve davranışlarını görüşmek amacıyla bir araya gelmişti. Toplanan divan bu iki vekilin hal ve hareketlerinin parti tüzüğüne aykırı olması sebebiyle partiden ihraçlarına karar vermişti.⁵² Menderes ve Köprülü partiden uzaklaştırdıklarını ilk önce radyodan öğrenmişler daha sonra da yazılı olarak kendilerine bildirilmişti. Menderes ve Köprülü'nün ihracı, kamuoyunda şaşkınlık etkisi yaratmıştı. Basında çıkan haberlere göre ihraç nedenleri; "iki milletvekilinin hareket ve faaliyetleri,

⁴⁸ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 29.

⁴⁹ şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 68-69.

⁵⁰ Adnan Menderes ile Fuat Köprülü, takririn reddedilmesinden sonra Vatan gazetesinde hükümet aleyhinde ve demokratikleşmeyi destekleyen yazılar yazmaya başlamışlardı. Sina Akşın, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 243.

⁵¹ şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 76.

⁵² Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 29.

partinin hareket ve faaliyetleri ile zıt görüldü” şeklindeydi. Bu iki vekilin partiden ihraçlarına en kayda değer tepki Celal Bayar’dan gelmişti. Bayar bu iki vekile destek vererek 26 Eylül’de milletvekilliğinden istifa etmişti.⁵³ Dörtlü Takriri imzalayan dördüncü kişi olan Refik Koraltan, bu kişileri desteklemiş ve nihayetinde kendisi de CHP yönetimi tarafından partiden ihraç edilmişti. Böylelikle Dörtlü Takrir sahiplerinin tamamı CHP’den çıkarılmış oluyorlardı.⁵⁴ Dörtlü Önergenin reddedilmesi, 12 Haziran 1945’te basına duyurulmuştu. Bunun yapılmasıyla aslında CHP içindeki muhalefet de somut bir şekilde ortaya çıkmış oluyordu. Bu aynı zamanda yeni bir siyasi hareketinde ilk sinyallerinden biriydi.⁵⁵

1.3. Demokrat Parti’nin Kuruluşu

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945’te okuduğu nutukta⁵⁶ demokrasiye geçileceğinin sinyalini vermişti.⁵⁷ Bu görüşlerini destekleyen konuşmaları da, 1 Kasım 1945’de yapmıştı.⁵⁸ Konuşmasında Ceza Kanunu, Cemiyetler Kanunu ve Basın Kanunu’nda değişiklikler yapılacağını söylemekteydi. Bu açıklamalardan sonra konuşmasına şu şekilde devam etmişti: “memleketin iç hayatında bu tedbirleri aldığımızdan sonra yeni seçim için tabii olarak bir buçuk sene kadar geçecektir. Bu zaman milletin yeni seçime hazırlık devri olacaktır. Tek dereceli olmasını dilediğimiz 1947 seçiminde milletin çoğunlukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir” şeklindeydi.⁵⁹

Türkiye’de çok partili hayata geçiş, halktan gelen taleplerden ziyade cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün isteği ile gerçekleşmişti. Nihal Kara’ya göre, İnönü’nün aldığı kararın en büyük

⁵³ **TBMM Tutanak Dergisi**, 05.11.1945, Cilt 20, Dönem 7, toplantı 3, s. 14.

⁵⁴ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 77.

⁵⁵ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, s. 400.

⁵⁶ Kemal Karpaz’a göre, demokrasiye geçiş süreci ve siyasetteki değişim inisiyatifini yönetici elitinden gelmişti. Nitekim Cumhurbaşkanı İnönü’nün 19 Mayıs’taki konuşması bu minval üzereydi; “harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren şartlar kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisinin ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi, demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Millet Meclisinin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda gelişmesine devam edecektir.” Kemal H. Karpaz, **Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 230.

⁵⁷ Tanel Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 49.

⁵⁸ İnönü, bu konuşmasında, demokrasilerin kazandıkları zafere dikkat çekerek, dünyada yaşanan gelişmelere de atıfta bulunmuştu. Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s. 125.

⁵⁹ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 396.

sebebi, Sovyet Rusya'ya karşı batılı devletlerin desteğini kazanmaktı.⁶⁰ Fakat bu durumun altında yatan sebep bu olarak görülse de tek partili hayattan çok partili hayata geçişi tek bir nedene bağlamak doğru değildir. Türkiye'de içinde ve dışında yaşanan olaylar değişimi zorunlu kılmaktaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra devlet rejimlerinde yaşanan demokratikleşme gelişmeleri Türkiye'yi de etkisi altına almıştı. Türkiye'de basında çok partili hayata geçişte önemli bir yere sahipti.⁶¹ Zira Tan ve Vatan gibi gazeteler, hükümeti cesurca ve sert bir şekilde eleştirerek kamuoyu oluşturmuşlardı. Aynı zamanda muhalefet yapacak olan partiye de bu gazeteler yardım etmeye hazırды.⁶²

Çok partili hayata geçiş konusunda o günlerde iki ana endişe bulunmaktaydı. Bunlar: devletle bütünleşmiş bir partinin olması ve Atatürk'ün iki kere izin verip başarılı olmayan teşebbüslerdir. Her şeyden önce 23 yıl boyunca aralıksız iktidarda kalan bir partinin yöneticileri alternatif bir siyasi kuruluşun varlığına olumlu bakmıyorlardı. Parti içindeki çoğunluk hala çok partili hayata geçişin zamanının gelmediğinin görüşündeydi. Çünkü onlara göre halk daha o düzeye gelmemişti. Ayrıca bu durum ülkede bir takım sıkıntılara neden olur diye düşünülüyordu. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'te yaptığı konuşma, Türkiye'de demokrasinin hayata geçişinde önemli bir olmuştu. Zira cumhurbaşkanı konuşmasında, tek partili devrin sonlandırılması ve çok partili hayata geçişin gerekliliğinin sinyalini vermektedir.⁶³ Konuşmasında “bizim tek eksiklerimiz hükümet partisinin karşısında bir partinin olmamasından” yakınıyordu.⁶⁴ Koçak'a göre 1946 yılı, 1945 yılındaki siyasi birikimlerin sonuçlarının görüleceği ve meyvesini vereceği bir yıl olacaktı. Bu durum gerçekten de böyle olacaktı. Zira Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile başlayan muhalefet giderek organize olacak ve sonuçta siyasi bir teşekkül halini alıp, siyaset sahnesinde aktif bir şekilde görev almaya başlayacaktı.⁶⁵

Demokrat Parti'nin kuruluş süreci, iktidar partisinin işbirliği ve teşvikine dayanmaktaydı. DP'den önce kurulan partiler bu destekten mahrum oldukları için ya kapatılmış ya da kendini toplumsal alanda gösterecek hale gelmeden baskı altında tutularak etkisiz hale getirilmişti. Buna en iyi örnek, 1945'te kurulan Milli Kalkınma Partisi idi. Varlıklı bir iş

⁶⁰ Nihal Kara, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrasi Sorunları**, Türk Siyasal Hayatı, Sentez Yayınları, Ed.(Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Ankara 2014, s. 278.

⁶¹ Anıl Çeçen, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 360.

⁶² Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 25.

⁶³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul 2010, s. 25.

⁶⁴ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 83.

⁶⁵ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 9.

adamı olan Nuri Demirağ⁶⁶ tarafından kurulan parti, yönetici ve halkın desteğinden⁶⁷ mahrum olduğu için fazla bir varlık gösterememişti.⁶⁸ Genel Başkan Demirağ yaptığı pikniklerden dolayı halk arasında Kuzu Partisi olarak nitelendirilmekteydi. Tüm bu olaylar dizisi çok partili hayata geçişte olumsuz etkiler yaratmıştı.⁶⁹

Goloğlu 1945 yılını, “tarihimizde, demokrasi hareketlerinin kökleşmeye başladığı yıl” olarak nitelendirecekti. Bu olaylar neticesinde Bayar 1945 yılının sonunda yeni bir parti kurulacağını kamuoyuna açıklayacaktı.⁷⁰ İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945’te yaptığı konuşma, Bayar ve ekibine yeni bir parti kurma konusunda cesaretlendirmişti. Zira bu konuşmadan sonra daha fazla toplanmaya başlayan Dörtlülük Takririn sahipleri bir parti kurma çalışmalarına başlamışlardı.⁷¹ Bu parti kurma çalışmalarına Tevfik Rüştü Aras ve Zekeriya Sertel’in katıldıkları anlaşılmaktaydı. Zira Zekeriya Sertel’in anlattığına göre, bir gün kendisini Atatürk dönemi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’ın Tan gazetesinde kendisini ziyaret ettiğini aktarır. Bu ziyaret sırasında Aras, Sertel’e ikinci bir partinin kuruluşuna destek vereceğini söylemiş ve tek parti yönetimine karşı beraber mücadele etmek istediğini söylemişti. Daha sonra Aras’ın Ankara’ya gittiğini ve kendisini toplantıya çağırdığını söylemişti. Ankara da Celal Bayar, Adnan Menderes ve Aras ile beraber yeni partini ilkeleri konusunda toplantı yaptıklarını aktarmıştı.⁷² Parti hakkında sosyalist/komünist suçlamalarına muhatap olmamak için hem de halk nezdinde itibar kaybı yaşamamak için grup çalışmalarına, Sertel ve Aras’ın katılmaları engellenmişti. Yeni kurulacak olan muhalefet partisinin ismi konusunda basın dünyası hareketliydi. Basında çıkan haberlerde; Demokrat Halk Partisi, Kemalist Demokrat Parti, Köylü ve Çiftçi Partisi, Milli Demokrat Partisi ve Demokrat Parti gibi isimler yer alıyordu. Gazeteci Ahmet Emin Yalman, 3 Aralık 1945’te Vatan gazetesindeki “Yeni Bir Parti Kurulurken” adlı yazısında, ABD’deki liberal bir anlayışa sahip olan Demokrat Parti’den hareketle bu ismi Bayar’a önerdiğini yazmaktaydı.⁷³ CHP’ye yakın olan basın ise yeni bir muhalefet partisinin kuruluşunu olumlu ve memnuniyet verici olarak görmekteydi. Yeni muhalefet partisinin resmi kuruluş tarihinin tam belli olmaması halk arasında çeşitli söylentilere neden

⁶⁶Diğer kurucuları, Cevat Rifat Atilhan ve Hüseyin Avni Coşar idi. Abdurrahman Dilipak, **Menderes Dönemi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1990, s. 135.

⁶⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 80.

⁶⁸ Taner Timur, **age**, s. 34.

⁶⁹ M. Serhan Yücel, **Türkiye’nin Siyasi Partileri**, Alfa Yayınları, İstanbul 2006, s. 28.

⁷⁰ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 32.

⁷¹ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 85.

⁷² Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 23-24.

⁷³ İsmet Bozdağ, **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar**, Emre Yayınları, İstanbul 2005, s. 123.

olmaktaydı. 28 Aralık 1945'te bir açıklamada yapan Celal Bayar, parti kurma çalışmalarına tüm hızıyla devam ettiklerini, fakat partinin tüzüğünü ve programını hazırlama sürecinin hal devam ettiğini ve kısa zamanda bunun neticeleneceğini açıklamaktaydı. Yapılan çalışmalar 1946 yılında ocak ayının başında tamamlanmış ve Bayar 4 Ocak'ta bir basın toplantısı düzenlemişti. Bayar'ın açıklamaları;

...partimizin ismini tatbik ettik: Demokrat Parti. Programı ve nizamnamemiz tamamıyla hazırlanmıştır. 80 kadar madde etrafında toplanan programımızı neşretmek üzere, önümüzdeki pazartesi günü basına vereceğiz. Nizamnamemiz tamamıyla demokratik bir ruhla tanzim edilmiş bulunmaktadır. Partimizin merkezi Ankara Yenışehir'de Antalya Mebusu Cemal Tuncay'a ait apartmanın bir dairesidir⁷⁴

şeklindeydi. Kuruluş sürecini tamamlayan ilk ciddi muhalefet partisi olan DP, Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulmuştu. 7 Ocak 1946'da kurulan⁷⁵ Demokrat Parti'nin ismi halk arasında ilk günlerde "Demir Kırat" şeklinde telaffuz edilmekteydi. Zira halk daha "demokrasi" kelimesine alışkın değildi.⁷⁶

1.4.Demokrat Parti'nin Programı ve Tüzüğü

DP'nin programının hazırlaması temel olarak dörtlerin çabasıyla olmuştu. Ancak bunların haricinde kendilerine yardımcı olan kişiler de vardı. Refik Şevket İnce, Tevfik Rüştü Aras ve Ahmet Hamdi Başar programın hazırlanmasında emeği geçen ve katkı sağlayan arkadaşlarıydı. Ancak görüşlerin farklı olması sebebiyle Sabiha-Zekeriya Sertel ile Tevfik Rüştü ve Ahmet Hamdi, program yazımında her ne kadar farklı zamanlarda yardım etmişler de, son halini görememişlerdi. Nihayetinde parti programı, esas olarak dörtler tarafından oluşturuldu.⁷⁷ Parti kurucularının yapmış olduğu basın açıklamasında, program ile amaçlar hakkında halkı bilgilendirmişlerdi. Ayrıca burada parti ilkelerinin şahıslara bağlı olmadığını ve belli prensiplere bağlı kalınacağına açıklamışlardı. Celal Bayar basın toplantısında partilerinin demokrat, programlarının da açık ve sade olduğu için kolay bir şekilde anlaşılabilir mahiyette olduğunu söylemekteydi. Menderes, o günlerde yaptığı açıklamada partinin pozisyonu konusunda kamuoyunun merakını gidermişti. Nitekim

⁷⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 61.

⁷⁵ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946.

⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C.II**, s. 445, Aydemir, Menderes'in Dramı adlı kitabında da halk arasında daha ilk başta parti isminin "Demirkırat" olarak yerleştiğini açıklamıştı s. 125.

⁷⁷ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 47.

partinin yeri ile ilgili konuşmasında bu durumu, “belki de Halk Parti’sinden iki parmak soldayız, bazı hallerde iki parmak solda” şeklinde açıklamıştı.⁷⁸

Demokrat Parti’nin programı iki kısım şeklinde ele alınabilir. Birincisi, partinin siyasi icraatları hakkında iken, ikincisi de; disiplin, idare, kurulları, mali ve kongre gibi daha çok işleyişiyle ilgiliydi. 88 maddeden oluşan program, genel hükümler ve hükümet işleri şeklinde iki ana bölüme ayrılmaktaydı.⁷⁹ Demokrat Parti, programında cumhuriyetçi olduğunu söylüyor ve demokrasinin devletin bütün işlerinde olması gerektiğini, milli iradeyi hakim kılmak ve yurttaşın bütün ferdi içtimai haklarının verilmesi gerektiği açıklıyordu. Koçak’a göre partinin başında cumhuriyet kelimesi bulunmasa dahi, bunun kullanılması kendi hâkimiyetinin meşrutiyeti açısından önemliydi. DP, CHP’nin yapmadığı demokrasi ile cumhuriyeti bileştirerek tanımliyordu. Programda milli iradeye yeni bir şekil verilmiş ve bunun siyasi hayattaki önemi nedeniyle ön plana alınmıştı. Vatandaşların hak ve özgürlüklerine de ayrıca bir vurgu bulunmaktaydı.⁸⁰

DP’nin programında, insan hakları, serbest seçimler, siyasi dernek ve partiler, hükümetin yapısı ile devlet toplum ilişkisi programın diğer önemli maddeleri arasındaydı.⁸¹ Programda dikkat çeken maddelerden biri de, devlet memurlarının siyasetle olan bağlarının kısıtlanmasıydı. Üniversite hocaları bu yasaktan hariç tutulmuştu. Laiklik ve inkılapçılık ilke ve prensiplerine de programda yer verilmişti. Maddelerin formülasyonun da radikallikten uzaktı. Ancak dini bir anlayış öne alınmamış veya herhangi bir ayrıcalığa sahip değildi. Geçmişte kalan zararlı ve çağa uymayan geleneklerin kaldırılması gerektiğine inanılmıştı. Halkçılık ise, idarenin halka karşı olan görevine değiniyordu. Bu ilke CHP programındaki gibi alınmış, ancak bazı ilavelerde yapılmıştı. DP’ye göre halkçılık, halk ile olmak ve idarenin hizmeti esas kabul edilmekteydi. Milliyetçilikte ayrılıkçı olan düşüncelere karşıyken, başka dinden olan kesimlere karşı da eşitlik vurgulanmaktaydı. CHP’nin altı okuna DP de atıfta bulunmuştu. Koçak’a göre bu, DP’nin “siyasi meşruiyetini” tartışılıp engellemesine mani olmak içindi.⁸²

Altı ilke benimsenmiş ancak DP’nin bu konudaki yorum formülasyonu CHP’den farklıydı. DP’liler bu konuda çok titiz davranmaktaydı. Zira hem iktidarı şüpheyeye düşürmek

⁷⁸ Mustafa Albayrak, *age*, s. 62-63.

⁷⁹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Kadim Yayınları, Ankara 2011, s. 145.

⁸⁰ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, C.II*, s. 57.

⁸¹ Cem Eroğul, *age*, s. 31.

⁸² Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, C.II*, s. 58-59.

istemiyorlar hem de halka verecekleri mesajı önemsiyorlardı. DP altı oku yeniden ve farklı bir formatta düzenleyerek programlarına koymuşlardı. Yerel yönetimlerin yetkilerinin genişletilmesi gerektiğini, memurların çalışma biçimine ve kalitesine dair maddeler yer almaktaydı. Adli konularda, reform, bidayet mahkemelerinin kurulması, yargı birliği, adliye çalışanlarının hayat seviyelerinin iyileştirilmesi gerektiği ve çocuk mahkemeleri ile cezaevlerinin ıslahına dair maddeler yer alıyordu. Eğitimle ilgili birçok madde yazılmış ve bilhassa üniversiteyle ilgili özerlik biçimi esas alınıyordu.⁸³ Ticaretle ilgili maddelerde, piyasanın serbest olması ve enflasyonun düşürülmesi gerektiğinin üzerinde duruluyordu. Tarım konusunda ise geliri düşük olan kesime yardımcı olunması gerektiği, üretimin artırılması ve pazarlama şartlarının iyileştirilmesine vurgu yapılıyordu. Aynı zamanda zirai donanım imkânlarının geliştirilmesi, kredilerin genişletilmesi, kooperatifçiliğin teşviki ve tarımsal anlamda sulama imkânlarının genişletilmesinin gerektiğini söylüyorlardı. Hayvancılığın geliştirilmesi ve tarımsal kalkınmada devlet desteğinin önemine işaret etmekteydi. Orman sorunlarına ilişkin maddeler de vardı. Büyük orman işletmelerin devletin tekelinde olması gerektiğini savunuyorlardı. Küçük çaptaki ormanların denetimi devlete ait olmak şartıyla özelleştirebilirdi. Mali konularda denk bütçe vurgulanıp, cari açık için borçlanmaya karşıydı. Programlarında, milli gelirin ve üretimin artırılması için iç ve dış borçlanmaya da izin veriliyordu.⁸⁴ Vergilerin, sosyal adalet ilkesine uygun şekilde alınması gerektiğini savunuyorlardı. Bazı vergilerin kaldırılması ve hafifletilmesi ile vergi usulünde değişikliği ön görmekteydiler. Ulaşımın belli bir plan ve program dâhilinde geliştirilmesi, demiryolu yapımının devamı ile hava-deniz ulaşımın geliştirilmesi hedeflenmekteydi. DP'nin programı kendisinden önce kurulan partilerin işleyişinden bağımsız değildi.⁸⁵ Zira bu konuda siyasal bir devamlılık geleneği mevcuttu. Yeni kurulan her siyasi yapı mevcut olan bazı programları aynen devam ettirmiş bazılarını da kendine göre değiştirerek uygulamaya koymuştu. Onun için DP'nin programı, tamamen bağımsız bir yapıya sahiptir demek zordu.⁸⁶ Mustafa Albayrak'a göre, DP ile CHP'nin program ve tüzüğü arasında önemli benzerlik ve farklılıklar bulunmaktaydı. Özellikle liberalizm, laiklik ve devletçilik alanında iki partide yorum farkının olduğunu söylemekteydi.⁸⁷

⁸³ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 129.

⁸⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, 29.05.1950, Cilt I, Dönem 9, Toplantı Olağan, s. 24.

⁸⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 30.

⁸⁶ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 60-61.

⁸⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Albayrak, **age**, s. 69.

Partiye üye olacaklarda aranan nitelikler bu tüzükte belirtilmişti. Bunlar: “milli mücadeleye aykırı hareket etmemiş, birlik ve beraberliği hedef alan herhangi bir ideolojiyi savunmayan ve halkın arasında kötü imaja sahip olmayanlar partiye üye olabilir” şeklinde bir açıklama yapılmıştı.⁸⁸ Ayrıca sosyalist düşünceye sahip olanlar da partiye giremiyorlardı.⁸⁹ Zira Koraltan’a göre, Demokrat Parti’nin kurulma aşamasında komünistlik ithamından korktuğu gerçeği inkâr edilemezdi.⁹⁰ Hüseyin Şeyhanlıoğlu’na göre, DP’nin program ve tüzüğünde herhangi bir ideolojik söylemi olmadığı gibi radikal değişiklikler de bulunmuyordu. Ulusal ve uluslararası konjonktüre uygun bir şekilde, CHP’den yorum farkıyla yazılan program ve tüzükleri vardı.⁹¹

1.5. Demokrat Parti’nin Örgütlenmesi

DP kurulduktan hemen sonra örgütlenme çalışmalarına başlamıştı.⁹² Celal Bayar öncelikle Büyük Millet Meclisine talepte bulunarak kendilerine mecliste bir yer ayarlanmasını istemişti. Bayar’ın bu isteği 16 Ocak’ta yerine getirilmişti.⁹³ DP ülke genelinde teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştı. Ancak Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesinden dolayı partinin örgütlenmesi zorlaşıyordu. Zira SCF kurulduktan sonra hızlı bir şekilde teşkilatlanmaya başlayınca, iktidarın dikkatini çekmiş ve bu da engellenmelerine neden olmuştu. Bundan dolayı DP örgütlenme çalışmaları sırasında yeni kurulan bir parti olması sebebiyle, ülke çapında teşkilatlanması iktidar açısından tehdit oluşturabilirdi. Bu girişim tereddütler içinde de olsa ülke genelinde yayılmaktaydı. DP’nin taşra teşkilatı örgütlenmesi partinin kurucuları tarafından yapılıyordu. Celal Bayar ve Fuat Köprülü İstanbul’da örgütlenme çalışmalarını yaparken, bu işi Çukurova bölgesinde Refik Koraltan, İzmir ve Ege’de ise Adnan Menderes ile Celal Bayar yürütmekteydi.⁹⁴

DP 7 Ocak 1946’da kurulduktan sonra ilk teşkilatı, 2 Şubat’ta Samsun’da Emekli Kurmay Albay Şefik Avni Özüdoğru başkanlığında oluşturuldu. Mustafa Kemal Atatürk’ün Milli Mücadele’de Anadolu’ya geçmek için uğradığı ilk yerin Samsun olması nedeniyle, DP’liler ilk teşkilatını burada açılmasını hayra yorup, hızlı bir şekilde diğer yerlerde

⁸⁸ Mustafa Albayrak, *age*, s. 72.

⁸⁹ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, C.II*, s. 64.

⁹⁰ Refik Koraltan, *Demokratlar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 94.

⁹¹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *age*, s. 169.

⁹² Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, Timaş Yayınları, 2010, s. 240.

⁹³ Tekin Erer, *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963, s. 91.

⁹⁴ Cemil Koçak, *İktidar ve Demokratlar, C.II*, s. 102.

örgütlenme çalışmasına başlamışlardı. Bu girişimin akabinde Ethem Menderes 4 Şubat'ta Aydın'da, Mehmet Erkazancı Burdur, Hüsnü Yaman Manisa, Ekrem Hayri Üstündağ İzmir ve Zühtü Velibeşe Ankara'da örgütleri kurmuşlardı.⁹⁵ Ankara'daki örgütünün diğer kurucuları arasında; Üzeyir Avunduk, Sait Başak, Rıfat Köknar, Saip Özer ve Fehmi Yağcı bulunmaktaydı. İstanbul'da ise, 15 Şubat günü Kenan Öner başkanlığında örgüt kurulmuştu. İzmir teşkilatı da Ekrem Hayri Üstündağ tarafından 12 Şubat'ta kurulacaktı.⁹⁶ Genel olarak DP'nin yayıldığı iller arasında: Samsun, Manisa, Aydın, Ankara, Maraş, Burdur, İzmir, İstanbul Uşak, Bilecik, Eskişehir, Giresun, Adana, Afyon, Hatay, Kastamonu, Tokat, Çanakkale, Amasya, Konya, Sinop, Balıkesir, Merzifon, Isparta, Sivas, Trabzon, Denizli ve Tekirdağ vardı. DP ilk yedi ay içinde 100 yerde kendi örgütünü kurmuştu. İlk teşkilatlar sadece belli bölgelerde bulunmaktaydı. Parti Doğu ve Güney Doğu bölgesinde ilk başta örgüt oluşturmamıştı. Parti teşkilatının kurulduğu en yoğun yerler arasında Ege bölgesi bulunmaktaydı. Burada 8 il merkezi ve 18 ilçede örgütlenme çalışmaları yapılmıştı. Ege bölgesinden sonra teşkilatlanmanın, 6 il merkezi olmak üzere toplamda 18 örgüte kadar çıkan Marmara bölgesiydi. İç Anadolu'da da teşkilatlanma çalışması yavaş yavaş kurulmaktaydı. Zira 3 il olmak üzere 15 merkezde örgütlenme tamamlanmıştı. Karadeniz bölgesinde 7 il merkezi olmak üzere 11 ilçede teşkilatlanmıştı. Akdeniz'de 4 il merkezi ve 5 ilçede teşkilat kurulmuştu.⁹⁷

15 Şubat 1946'da meclisin çalışmalarına biraz ara vermesi, DP'nin yurtiçinde teşkilatlanması açısından hızlanması demektir. Zira DP bu fırsatı değerlendirip ulaşabildiği kadar yerde örgütlenme çalışmalarını sürdürecekti. DP bu şekilde hızlı teşkilatlanırken, diğer taraftan da partinin kuruluşu sırasında olduğu gibi, örgütlenme girişimi sürecinde de "muvazaa" suçlamalarına maruz kalmıştı. İzmir il teşkilatının başkanı Ekrem Hayri Üstündağ basın açıklaması yaparak bu suçlamaların doğru olmadığını savunacaktı. "Danışıklı dövüş/muvazaa" iddialarını ısrarla reddeden Üstündağ, Anayasadaki altı ilke nedeniyle partilerin birbirlerine benzediğini açıklamıştı.⁹⁸

DP'nin ülke genelinde örgütlenmesi giderek hızlanmaktaydı. Partinin kurucu kişileri daha önce CHP'den ayrıldıkları için, DP buradaki eski arkadaşlarını kendi yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Nitekim Celal Bayar taraftarı olan kişiler yavaş yavaş DP tarafına

⁹⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 39.

⁹⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 76.

⁹⁷ Ancak Malatya'nın Arabgir ilçesi de DP teşkilatı kurulmuştu. Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 128-129.

⁹⁸ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 40.

geçiyorlardı. Diğer taraftan Yusuf Kemal Tengirşenk, Sadık Giz ve Refik Şevket İnce de DP'ye geçmişlerdi. Eskişehir milletvekili olan Emin Sazak muhalefet tarafına geçtiği gibi, Aydın'da 15 yıl CHP başkanlığını yapmış olan Ethem Menderes de birçok tanıdığı kişiyi DP'ye girmek için davet etmekteydi. CHP taraftarı ya da üyesi olan birçok kişinin DP'ye geçmesi “muvazaa” iddialarını tekrar gündeme getirmişti. Ancak Celal Bayar İstanbul'da yaptığı açıklamada bu iddiaları tekrar reddetmişti.⁹⁹

Halkın yeni partinin gerçek bir muhalefet gücü olduğuna inanması, ülke genelinde yayılmasını hızlandırmaktaydı.¹⁰⁰ Demokrat Parti'nin kurulması daha bir buçuk ay bile geçmeden, 16 il merkezi ile 36 ilçede örgütünü kurmuştu. Üç ay sonra 26 il ve 75 kadar ilçede örgütlenme çalışması tamamlanarak kısa bir zamanda hızlı bir şekilde teşkilatlanmıştı. Ancak DP'nin hızlı bir şekilde teşkilatlanması, iktidar partisinin engellenmesine neden olmuştu. Bilhassa DP, taşra teşkilatını kurarken karşılaştıkları güçlüklerden şikâyet ediyordu. Nitekim Celal Bayar, yerel idarecilerin olumsuz tutum takınmalarından rahatsız olmuş ve bunları “hürriyet düşmanları” olarak nitelendirmişti. Bayar, şikâyetlerden hayıflanırken özellikle valilerden yakınmıştı. Yaptığı açıklamalarda, kendisinin rastladığı valileri tanımlarken “ben burada bulundukça Demokrat Parti kurulamaz, ben Halk Parti'sinin valisiyim nasıl bitaraf (tarafsız) kalabilirim” dediklerini nakletmişti. Adnan Menderes de iktidar tarafından teşkilatlanma çalışmaları sırasında iktidar tarafından baskı altında tutulduklarını söylemekteydi. Nitekim 31 Mart 1946'da İzmir'deki konuşmasında, “bazı idare amirleri ve devlet memurlarının taşıdıkları memuriyet sıfatının kendilerine yüklediği kayıtlara hiç ehemmiyet vermeyerek ve tıpkı partiliymiş gibi, bu gayret ve faaliyetlere bütün hizmetleriyle katıldıklarını ve kendilerini kaptırdıklarını görmekle teessür duymaktayım” şeklinde yakınmaktaydı. Hükümet sözcüsü olarak konuşan İçişleri Bakanı Hilmi Uran, muhalefetin iddialarını reddederek, DP'yi kendilerine taraftar bulamadıklarını gerekçesiyle bahane uydurduklarını açıklamıştı.¹⁰¹

Mustafa Albayrak'a göre, CHP taraftarı birçok kişi halkın DP'ye üye olmasını engellemek amacıyla sorun çıkarmışlardı. CHP'liler, DP'ye girmek isteyenleri kişileri SCF'nin maruz kaldığı baskı ve bu partinin yaşadığı sonuç ile korkutup, bu yönde kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardı. CHP yanlısı bu kesim, DP'ye üyeliği engellemek amacıyla, partiye girmeyi neredeyse “vatan hainliği” ile aynı yerde görüyorlardı. İzmir'de bulunan Adnan Menderes

⁹⁹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 41.

¹⁰⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Siyasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 240.

¹⁰¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 77.

de, idare amirlerinin yanlı davrandıklarını, kendilerine uygulanan baskı ve yapılan korkutmalardan şikâyet etmekteydi¹⁰² Daha yeni kurulmuş bir muhalif parti iken, hızlı bir şekilde teşkilatlanan DP, Haziran 1946'ya kadar Türkiye'de 61 ilden 40 il, 200'ü aşan ilçe ve birçok köy, kasaba ve bucakta kurucu kurulları oluşturmuştu.¹⁰³ Bu kadar kısa bir zamanda ve atik bir şekilde örgütlenme girişimi yapan DP, iktidarın dikkatini üzerine daha fazla çekmemek için gündemi değiştirmeye çalışmaktaydı. Örneğin devlet başkanlığı ile parti başkanının ayrılması gerektiği, halkevlerinin bağımsız hale getirilmesi gibi konularda tartışma başlatmışlardı.¹⁰⁴

1.6. 26 Mayıs 1946 Belediye Seçimleri

Demokrat Parti'nin gerçek bir muhalefet partisi olarak kurulup geliştiğini gören halk, siyasi kuruluşa büyük ilgi göstermekteydi. Samet Ağaoğlu'na göre DP'nin çatısı altında üç grup insan tipi bir araya gelmişti. Bunlar; “demokrasi idealine bağlı genç idealistler, demokrasi idaresine bağlı tecrübeli idealistler ve DP'nin temsilcisi olduğu idealle ilgisi bulunmayanlar” idi.¹⁰⁵ Halkın DP'ye olan ilgisi aslında vaatlerinden ziyade, Tek Parti devrine ve CHP'nin yıpranmışlığına duyulan tepkiydi.¹⁰⁶

26 Nisan 1946'da toplanan CHP Meclis Grubu, normalde Eylül ayında yapılması gereken belediye seçimlerini Mayıs'a almak için gerekli çalışmalara başladı. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a göre, Belediye seçimlerinin erkene alınmasının sebebi, herhangi bir genel seçimde belediye seçimlerinde yer alan personeli yenileyerek sağlıklı bir seçim olmasını sağlamaktı. Seçimlerin öne alınması ve seçim sisteminde yapılacak olan değişiklikleri içeren Belediye Kanunu görüşmeleri 29 Nisan'da TBMM'de başlamıştı. Hilmi Uran, yapılacak tasarı ve değişiklikleri hakkında TBMM genel kuruluna bilgi verirken, DP Grup sözcüsü Adnan Menderes, belediye seçimleri ve genel seçimlerin öne alınmasının samimi olmadığı söylemişti. Menderes'e göre, demokratik tedbirler almadan, seçim şartları sağlanmadan ve herhangi bir zorlama olmadan seçimlerin sağlıklı bir şekilde yapılması doğru değildi.¹⁰⁷

¹⁰² Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 41.

¹⁰³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 78.

¹⁰⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 41.

¹⁰⁵ Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yayınları, İstanbul 2004, s. 74.

¹⁰⁶ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 93.

¹⁰⁷ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 95-96.

Feroz Ahmad ise, CHP'nin seçimleri normal tarihinden öne çekmesinin nedenini, muhalefetin teşkilatlanmasına mani olmak istemesine bağlamaktaydı.¹⁰⁸ DP, 13 Mayıs 1946'da yayınladığı genelgede, İnönü'nün seçimlerin 1947'de yapılacağı kararını hatırlatarak boykot kararlarının nedenlerini açıklıyordu.¹⁰⁹ Bildiride halk iradesinin gereği gibi seçimlere yansımaları engelleyen kararların kaldırılmaması, seçimlerin öne alınmasıyla birlikte diğer partilerin teşkilatlanması için gerekli zamanının verilmemesi, vatandaşların yazı, söz ve toplama gibi siyasi haklarının herhangi bir garantisi olmadan seçimlere gidilmesi ve cumhurbaşkanı İnönü'nün aynı zamanda parti başkanı olduğu için, davranış ve kararlarında tarafsız olmayacağından endişe ettikleri için seçimlere katılmayacaklarını açıklamışlardı.¹¹⁰

Demokratların katılmama kararını aldığı seçimlere, CHP ve Milli Kalkınma Partisi (MKP) katılacaktı.¹¹¹ 26 Mayıs'ta yurdun genelinde belediye seçimleri yapılacaktı. DP seçimleri sandık başında takip etmek amacıyla kendi partisinden temsilciler göndermiş ve bunlardan daha sonra raporlar istenmişti.¹¹² Halktan seçimde yapılan herhangi bir usulsüzlüğü, DP Genel Merkezine şikâyet etmeleri istenilmişti. Tabii kamuoyu da DP'nin bu isteğini olumlu karşılamıştı. Belediye seçimleri atmosferi aniden bir genel seçime dönüşmüştü. Daha önce de Celal Bayar bu konudaki endişelerini açıklamıştı. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yurt gezilerinde büyük seçimle ilgili yaptığı açıklamalar Bayar'ı endişesinde haklı çıkarmıştı. Ancak daha seçimler bitmeden MKP, yolsuzluk yapıldığı ve bürokrasinin taraflı davrandığını ileri sürerek seçimlerden çekildiklerini açıklamışlardı.¹¹³ MKP'nin çekilmesi iktidar partisinin tek başına seçime devam etmesine neden olmuştu.¹¹⁴

Katılımın düşük olduğu mahalli idareler seçimlerinde, muhalefet yolsuzluk yapıldığını ileri sürüyordu. Tevfik Çavdar'a göre, Ankara'da seçimler polis zoru ile yapıldığı halde CHP'ye verilen oy oranı %18-20 idi.¹¹⁵ DP'nin "26 Mayıs seçimleri" adlı yayınladığı

¹⁰⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s. 37.

¹⁰⁹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 82.

¹¹⁰ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 66.

¹¹¹ Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996, s. 14.

¹¹² Süleyman Kocabaş, **age**, s. 425.

¹¹³ Milli Kalkınma Partisi'nin yayınladığı bildiride; "partimiz, bidayetten beri Halk Partisi hükümeti tarafından seçimlerin bitarafane idare edilmeyeceğine kani bulunduğu halde, sırf memleketin dâhili ve harici yüksek siyaset ve menfaatini nazarı itibara alarak, belediye seçimlerine girme kararı verirken, seçim günü İstanbul vilayetinde daha il saatlerinde seçim komisyonlarının ve Halk Partisi mensuplarının her türlü müdahale ve tehditleri ile her tarafta seçimi ifsad ettikleri görüldüğünden, bu seçimden çekilme kararına varılmıştır" şeklindeydi. Bkz. Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 390.

¹¹⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 47.

¹¹⁵ Tevfik Çavdar, **Müntehib-i Sani'den Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987, s. 84.

broşürde, halkın çağrılarına uyarak seçimi boykot ettikleri ve katılım oranının hayli düşük olduğu iddia ediliyordu. Seçimlere katılım oranı düşüktü ve muhalefet bunu kullanarak iktidarı suçlamaktaydı. Tabii muhalefetin bu suçlamaları, iktidar tarafından tepkiye sebep olmaktaydı. Nitekim Nihat Erim 29-30 Mayıs 1946'da Ulus gazetesinde "Demokrasi gaye midir, vasıta mıdır"? isimiyle çıkan yazısında muhalefeti şiddetli bir şekilde eleştirmişti. İlgili yazıda, ".. şu noktayı da belirtmeliyiz ki, sosyal bünyede derin rahatsızlıklar belirdiğinden bunun giderilmesinin yolu, bir müddet için hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağı bir otorite kurmaktır. Siyaset ilmi ve siyaset sanatı üzerine zihin yormuş, devlet nazariyelerini ortaya atmış olan belli başlı yazarların ortak kanaati budur" şeklindeydi.¹¹⁶ Erim'in bu yazısı kamuoyunda ciddi tepkilere yol açmıştı. Birçok kişi tarafından eleştirilen Erim, yazısından dolayı toplum arasında "şalcı Nihat Erim" diye anılıyordu.¹¹⁷ Diğer taraftan Ahmet Emin Yalman da kendi gazetesi Vatan'da, Nihat Erim'e cevap niteliğinde bir yazı kaleme alarak muhalefete bakışını eleştiriyor ve eleştirilerinin bilim adamlığıyla bağdaşmadığını söylüyordu.¹¹⁸

Seçimlerdeki temel problemlerden biri katılım sayısı ile ilgiliydi. Zira iktidara göre, seçime iştirak oranının yüksek olması halkın partiye güvendiğinin bir göstergesiydi.¹¹⁹ Piraye Bigat Cerrahoğlu'na göre, CHP'li bazı kişilerin verdiği oran %80 katılımın sağlandığı yönündeydi. Fakat DP'liler ise %15 veya %20 oranını vermişlerdi.¹²⁰ 27 Mayıs 1946 tarihli Ulus gazetesinde seçime katılım oranları yer alıyordu. Örneğin Soma, İzmit, Manisa, Sivas, Giresun, Tarsus, Konya ve Kayseri gibi yerlerde oylamaya katılım oranı %70'in üstündeydi. Çanakkale, Aydın, Balıkesir, Tekirdağ, Adana, Kütahya, Edirne'de bu oran %60 civarındaydı. Ulus gazetesinin haberine göre seçimleri CHP kazanmıştı. Gazete, seçmenlerin %95,5'unun CHP'li adaylara oy verdiğini de iddia etmekteydi.¹²¹ Ancak DP tarafı farklı rakam ve oran veriyorlardı. DP'ye göre seçime katılım çok düşük olmuştu. Örneğin Ankara'da %25, Adana'da %30, Manisa'da %31, İzmir'de %15-20, Bursa'da %10, Balıkesir'de %28, Aydın'da %20 idi.¹²² Ancak oran genel kanılara göre düşüktü. Bu konuda kesin bir yargıya varıldığını söylemek zordu. Zira seçimden hemen sonra oy

¹¹⁶ Nihat Erim, "Demokrasi Gaye midir, Vasıta mıdır?", **Ulus** 30 Mayıs 1946, s. 1, 3.

¹¹⁷ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 49.

¹¹⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 83.

¹¹⁹ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 389.

¹²⁰ Piraye Bigat Cerrahoğlu, **age**, s. 15.

¹²¹ "Yeni Belediye Meclisleri Dün Seçildi", **Ulus**, 27 Mayıs 1946, s. 1.

¹²² Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 390.

pusulaları yakılıyordu.¹²³ DP Manisa mebusu Hikmet Bayur, seçimlerin tarafsız olmayan, güvenliğinden endişe edilen ve baskı yöntemiyle yapıldığına dair söylemini 27 Mayıs'ta meclis gündemine taşımıştı. Bayur'a göre Ankara'da yapılan seçimde, halk zorla sandık başına getirilmiş ve oylar gizli kullanılmamıştı.¹²⁴ Seçim günü ülke genelinde önemli olay ve gelişmeler yaşanmıştı. Goloğlu'na göre; Mamak'ta sandıktan sadece beş oy çıkarken, Etimesgut'taki sandıktan çıkan oyların tümü CHP'ye atılmış ve üzerleri de çizilmişti. Ankara da halk, polis ve bekçiler tarafından zorla oy kullanmaları istenip baskı altında tutulmuştu. Adana valisi seçime katılımı artırmak için DP'lilerden yardım talep etmişti. Dikili kaymakamı da oy oranını artırmak için kasabaya giriş ve çıkışı yasaklamıştı.¹²⁵

3 Haziran 1946'da TBMM'de bütün eleştirilere yanıt veren İçişleri Bakanı Hilmi Uran, yapılan iddia ve suçlamaları reddediyordu.¹²⁶ 61 ilin 44'ünde seçime katılımın %50'nin üstünde olduğunu ve seçimlerdeki iddiaların asılsız olduğunu savunmaktaydı. Uran'a göre, seçim ve sonuçları hakkında 19 şikâyet yapılmıştı. Bu şikâyetlerin ikisi CHP, on üçü DP ve on dördü de MKP tarafından yapılmıştı.¹²⁷

1.7. 21 Temmuz 1946 Milletvekili Erken Genel Seçimleri

Demokrat Parti'ni kuruluşunun üzerinden, pek fazla bir zaman geçmeden iktidar partisi ilk olarak belediye yerel seçimlerin, daha sonra da genel oylamanın erkene alınmasına karar vermişti.¹²⁸ Aslında belediye seçimlerinin erkene alınması, genel seçimi de etkileyeceğinin işaretiydi.¹²⁹ İsmet İnönü, 10 Mayıs 1946'da seçimi tartışmak ve CHP'nin işleyişi ile ilgili liberal bir çalışma yapmak amacıyla olağanüstü kongreyi topladı. 29 Nisan 1946'da mecliste seçimin öne alınmasıyla ilgili yaşanan tartışmada, DP'liler bu kararın kendi faaliyetlerini engellemek için alındığını iddia ediyorlardı.¹³⁰ DP tarafı seçimlerden antidemokratik kanunların kaldırılması, seçimlerin şeffaf bir şekilde yapılması ve sıkıyönetime son verecek önlemlerin alınmasını istiyorlardı. CHP'liler ise erken seçim

¹²³ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 54.

¹²⁴ Tefik Çavdar, **age**, s. 395.

¹²⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 49.

¹²⁶ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 48.

¹²⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 84.

¹²⁸ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s. 54.

¹²⁹ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 425.

¹³⁰ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'ni Oluşumu**, s. 129.

kararının gerekçesinde, halkın iktidar partisine olan güveni ölçmek istediklerini açıklıyorlardı.¹³¹

CHP'nin İkinci Olağanüstü Kongresi 10 Mayıs 1946'da toplanmıştı. Kongrede parti kendini daha demokratik hale getirecek kararlar alıp, uygulamaya koyacaktı. Kongrede, 1938'de İsmet İnönü'ye verilen "Milli Şef" unvanı ve "Değişmez Genel Başkan" sıfatı da kaldırılıyordu.¹³²

14 Mayıs 1946'da TBMM'ye sunulan Milletvekilliği Seçimi Hakkındaki Kanun tasarısı, 5 Haziran 1946'da mecliste kabul edildi. Tasarının kabul edilmesinden beş gün sonra da, CHP Kırklareli Milletvekili Nafi Atuf Kansu'nun önerisi üzerine genel seçimlerin 21 Temmuz 1946'da yapılmasına karar verilmişti.¹³³ Bu seçimler Türkiye Cumhuriyeti tarihine 'Kıraltı Seçimleri' diye geçmişti.¹³⁴ Belediye seçimlerinden sonraki gergin siyasi hava devam etmekteydi. CHP tarafı genel seçimler için olumsuz bir seçim kampanyası yürütmek istemiyordu. Hatta örgütlerine gönderdiği talimatta, siyasi ortamı gelecek çalışmalardan uzak durulmasını istiyordu.¹³⁵

21 Temmuz'a alınan erken seçime DP'nin katılıp katılmayacağı merak konusu idi. Eğer bu seçimi de boykot etmeye devam ederse, demokrasi zarar göreceği gibi¹³⁶ DP'nin meşruiyeti tartışılacak ve meclisteki temsil oranı zamanla küçülecekti. DP, parti örgütüne danışarak seçime katılma kararını vermek için 16 Haziran 1946'da parti temsilcileriyle bir araya gelmiş ve seçime katılma kararı alınmıştı.¹³⁷ Boykot kararından zor vazgeçen DP, bu kararı almasındaki tereddütleri, daha partinin yurdun genelinde örgütlemesini tamamlayamaması ve özellikle halkın DP'ye girmekten korkmasından kaynaklanıyordu. Zira Mahmut Goloğlu'na göre, o devirde halk DP'ye girmekten ve binasını kiraya vermekten bile korkar hale gelmişti.¹³⁸ Cerrahoğlu'na göre; DP görevlilerinin Ankara'da bazı seçim bölgelerine girmelerine izin verilmiyordu.¹³⁹ DP listelerine halk kolay bir şekilde gidip ismini yazdırıyor zira hemen baskı altına alınıyordu. Örneğin, CHP Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen, Çamlıca bucağında yaptığı açıklamada "Demokrat

¹³¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 33.

¹³² Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 34.

¹³³ İbrahim Sertkaya, İbrahim Sertkaya, **Adnan Menderes**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2008, s. 55.

¹³⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 65.

¹³⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 37.

¹³⁶ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 428.

¹³⁷ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 457.

¹³⁸ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 66.

¹³⁹ Piraye Bigat Cerrahoğlu, **age**, s. 19.

Parti'ye girenlerinin akıbetlerinin vahim olacağı" şeklindeki sözleri Ulus gazetesinde yayınlanmıştı.¹⁴⁰

Demokrat Parti'nin seçimlere katılma kararını oy birliği ile aldıktan sonra sıkı bir çalışma yapmaya başlamıştı. Yöneticiler en iyi şekilde hazırlanıp güzel bir netice almayı hedeflemekteydi. Özellikle halkın değer verdiği kişilerin DP tarafına geçmesi için çaba harcanmaktaydı.¹⁴¹ Toplum tarafından sevilen, sayılan DP'nin karizmatik adayı olan Çakmak'a karşı, CHP'de itibar sahibi olan İsmet İnönü vardı.¹⁴² CHP tarafından emekliye sevk edilen, Atatürk'ün yakın arkadaşı ve Kurtuluş savaşında önemli başarıları olan Genelkurmay eski başkanı Fevzi Çakmak, DP'den İstanbul'da bağımsız aday olmuştu.¹⁴³

Seçim çalışmalarına tüm hızıyla başlayan DP, muhalif olan basın da desteği alarak hazırlık yapıyordu. DP seçimlerde partiyi halka tanıtmak için miting ve açık hava toplantılarına büyük önem vermekteydi.¹⁴⁴ DP seçimi boykot kararından zor vazgeçmişti. Zira parti hala ülke genelinde tam manasıyla örgütlenmemiş ve halk partiye destek vermekten hala endişe ediyordu.¹⁴⁵ CHP'nin, 1946 Belediye seçimlerinde usulsüzlük yaptıklarını söyleyen DP'liler, aynısının 21 Temmuz 1946 genel oylamasında da yapacaklarını iddia ediyorlardı.¹⁴⁶

Seçim çalışmaları sırasında DP, idarenin CHP yanlısı olduğundan şikâyet etmekte seçim gezilerinde sürekli polisin gözetimi ve baskısı altında olduklarını iddia ediyorlardı. Bundan dolayı DP'liler iktidarı eleştirip halka meramlarını anlatmaya çalışıyorlardı. Seçimlerde Bayar, DP'nin de radyodan yararlanması için başbakanlığa başvuracak, ancak bu isteği kabul edilmeyecekti.¹⁴⁷

Seçimlerden önce iki parti arasındaki siyasi hava gerginleşmişti. Zira CHP'den Recep Peker, DP'yi ihtilalci olmakla suçlarken, muhalefet de eleştirilerinde ülkenin baskıcı bir

¹⁴⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 87.

¹⁴¹ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 107.

¹⁴² Süleyman Kocabaş, **age**, s. 428. Aslında Genelkurmay Başkanı Çakmak ordunun başında ayrılmak istememesine karşın yaşlılık gerekçesiyle emekliliğe sevk edilmişti. Bu hadise Çakmak'ın CHP'ye küsmesine ve CHP yöneticilerine darılmasına neden olmuştu. İbrahim Sertkaya, **age**, s. 6. Cemil Koçak'a göre yaş problemi hukuki planda kolay bir şekilde çözülebilirdi zira daha önce Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş'in de aynı problemi vardı ve buna hukuki bir çözüm bulmuşlardı. Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 503.

¹⁴³ Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları, **Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs**, Hazırlayan: Murat Koraltürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 143.

¹⁴⁴ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 108.

¹⁴⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 66.

¹⁴⁶ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 37.

¹⁴⁷ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 71.

“polis devletine” dönüştüğünden bahsediyordu. Siyasi gerginlikler bazen de ölümlere neden olacaktı. Nitekim Koçak’ın belirtğine göre, Manisa’da DP’li bir ocak başkanı, CHP’li bir muhtar tarafından öldürülmüştü.¹⁴⁸ Diğer taraftan, Aydın Çakırbey Çiftliğinin kâhyası ve orada DP’nin sorumlusu olan Mehmet Budaklı da öldürülecekti.¹⁴⁹ DP seçim propagandasını, CHP’nin geçmişindeki yetersizlik ve baskıları üzerinde kuracaktı. Bu seçimde DP, ilk kez kendi sloganı olan “Yeter! Söz milletindir” adlı meşhur sözü bulup kullanacaktı.¹⁵⁰

DP altmış üç vilayetin merkezinde ve üç yüz kaza ile birçok köy de örgütlenmişti. DP’liler her gittikleri yerde büyük kalabalıklarca karşılanıp destekleniyordu. DP, CHP taraftarı olan kişilerin, kendilerini engellediklerini ve kendilerine iftira ettiklerinden yakınıyorlardı. Halk Partisi de DP’yi dini siyasete alet etmekle suçluyordu. Seçimlerde, Halk Partisi adına konuşan Cumhurbaşkanı İnönü, köylüye okul inşaatı konusundaki mükellefiyetlerin hafifleyeceğinden ve hayat pahalılığın azalacağından bahsediyordu. Aynı zamanda DP’lilerin eleştirdiği Toprak Kanunu’nu savunuyordu. Halkın seçim kampanyaları tartışmalarına faal bir şekilde katılması, muhalif partiye verilen açık destek aslında adaylar ile halk arasında ilişkilerde yapısal değişiklik meydana getirmekteydi. Tek parti devrinde halka pek uğramayan vekiller şimdi halkın ayağına gidiyorlar ve vaatlerde bulunuyorlardı.¹⁵¹

Seçimlere az bir zaman kala partiler aday listelerini de açıklanmıştı. DP adayları içinde çeşitli meslek gruplarından kişiler vardı. Adayların 52’si Avukat, 41’i toprak sahibi, 40’ı doktor, 39’u iş adamı, 15’i emekli general, 14’ü mühendis, 13’ü öğretmen ve diğer bazı farklı mesleklerden oluşan toplamda 272 kişi bulunmaktaydı. CHP adayları ise, genellikle emekli asker, tanınmış siyasi kişiler ve yüksek idarede görevli kişilerden oluşuyordu. Az da olsa serbest mesleklerden de aday olarak katılanlar bulunuyordu. CHP ülkenin tamamında seçime katılmıştı. DP ise özellikle doğuda örgütlenme fırsatı ve imkânı bulamadığı şehirlerde seçime katılmamıştı.¹⁵² Genel seçimlerde DP ve CHP’nin dışında bağımsız adaylar da vardı ve bunlar da halka vaatlerde bulunup iktidara karşı muhalif tavırlarını koyuyorlardı. Nitekim İstanbul’da bağımsız aday Haydar Berkman, seçmenler için iki tane beyanname yayınlamıştı. Berkman beyannamesinde: ekonominin kötü ve zayıf

¹⁴⁸ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 459.

¹⁴⁹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 71.

¹⁵⁰ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 470-471.

¹⁵¹ Kemal H. Karpas, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, s. 247-249.

¹⁵² Mustafa Albayrak, **age**, s. 89.

olduğunu, toplumdaki çeşitli siyasi ve sosyal problemlere değiniyordu. Ayrıca hayat pahalılığı, vergilerin yüksek olması, Toprak Mahsulleri vergisinin kaldırılması gibi toplum nazarında en çok şikâyet edilen problemleri dile getirmekteydi. İstanbul da ki diğer bir bağımsız adayda Feridun Kurt Andolsun idi. Andolsun'da bir beyanname yayınlamış ve içeriğinde; muhalefetin iktidarı denetlemesi gerektiği fakat bunu yaparken adil, ılımlı ve yapıcı bir şekilde olmasını gerektiğini anlatmaktaydı.¹⁵³

Seçimlerde siyasilerin nereden aday olacakları merak konusu idi. Zira bazıları birkaç şehirden adaylığını koymayı düşünüyordu. Genel seçimlerde CHP'nin adaylarına bakıldığında zaman, milletvekilli adayların üçte ikisi meclisteki eski vekillerden oluşurken, üçte bir oranında da yeni bir liste hazırlanmıştı. Listeye bazı eski milletvekilleri (Maraş vekili Ahmet Hamdi Tanpınar, Urfa vekili Ahmet Kutsi Tecer, Bolu vekili Hıfzı Raşit Öymen, Eskişehir vekili İstamat Özdamar, Konya vekili Osman Şevki Uludağ) alınmazken, TPCF'nin eski milletvekilleri olan Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar Eğilmez, Kazım Karabekir, Adnan Adıvar ve Refet Bele gibi isimler CHP'den aday gösterilmişti. CHP de halk arasında itibar sahibi olan, toplum tarafından sevilen ve gönüllerde yer edinen önemli adaylar vardı. Bunlardan Kazım Karabekir, Recep Peker ve Refet Bele İstanbul'dan, İsmet İnönü ile Falih Rıfkı Atay Ankara'dan, Şükrü Saraçoğlu ve Hasan Ali Yücel de İzmir'den aday olmuşlardı.¹⁵⁴

DP adayları konusunda parti merkezinde bir belirsizlik hakimdi. Zira partinin tüzüğünde milletvekillerin seçimi ile ilgili herhangi bir madde yer almadığı için, adayların seçimi konusunda problem yaşanmıştı. Fevzi Çakmak, dört ilden¹⁵⁵ DP listesinden aday olmuştu. Partinin esas kurucuları birden fazla ilde adaylıklarını koymuşlardı. Celal Bayar İstanbul, İzmir ve Bursa, Adnan Menderes Aydın, Kütahya ve Manisa, Fuat Köprülü İstanbul, Ankara ve İzmir, Refik Koraltan Hatay, İçel ve İstanbul'dan aday olmuşlardı. DP'nin diğer önde gelen kişileri Yusuf Kemal Tengirşenk Sinop, İstanbul ve Kastamonu, Emin Sazak Eskişehir ve Ankara'dan aday olacaklarını açıklamışlardı. DP'nin normalde 465 aday gösterilmesi gerekirken, adayların sayısından dolayı sadece 370 kişi aday gösterilebildi. Kaynaklarda bu konuda farklı sayılar yer almaktaydı. Zira başka bir yerde de DP'nin göstereceği milletvekili sayısı 273 verilmişken, diğer bir kaynakta da aday sayısı 186 idi.¹⁵⁶

¹⁵³ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s.475- 477.

¹⁵⁴ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 486-488.

¹⁵⁵ Bu iller; İstanbul, Ankara, İzmir ve Erzurum idi.

¹⁵⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 497.

21 Temmuz 1946 seçimleri, cumhuriyet tarihinin yapılan ilk tek dereceli oylaması idi. Aynı zamanda birden fazla partinin de katıldığı ilk genel oylama olmuştu. Zira daha önce kurulan muhalif partilerden TPCF-SCF uzun ömürlü olmamışlardı. Dolayısıyla, bu partiler herhangi bir milletvekili seçimine de katılmamışlardı. DP seçimin sonuna kadar iktidarın seçimlere müdahalesinden ve devlet imkânlarını kullanarak kendileri üzerinde baskı kurduğunu halka anlatmaktaydı.¹⁵⁷

İstanbul'da genel seçimlerde milletvekilli sayısı parti bazında CHP 5, DP 15 ve bağımsızlar 3 kişi idi. Seçimler açık oy, gizli sayım esasına göre yapılmış ve tasniften sonra oy pusulaları yakılmıştı.¹⁵⁸ DP'den Fevzi Çakmak, İstanbul milletvekilliğini tercih etmişti. Refik Koraltan da İstanbul ve İçel'den seçimin galibi olmuştu. Ancak, o da İçel'de milletvekili olmayı tercih etmişti. Yusuf Kemal Tengirşenk de İstanbul'dan seçimi kazandığı halde Sinop'un milletvekilliğini yapmak istemişti.¹⁵⁹

24 Temmuz 1946'da açıklanan resmi seçim sonuçlarına göre, katılım oransal olarak %85 idi. DP daha çok büyük şehirlerde seçimi kazanırken, CHP genellikle kırsal kesimde başarı göstermişti.¹⁶⁰ İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a göre, bu seçimlerde, 8 551 549 kişiden 6 373 543 seçmen oy kullanmıştı.¹⁶¹ Ülkenin genelinde alınan oylara¹⁶² göre, 456 vekilden 395'ini CHP alırken, 64'ünü DP ile 6'si bağımsızlar kazanmıştı.¹⁶³ DP daha seçimin ilk gününden itibaren yolsuzluk yapıldığını ve fesat karıştırıldığını, yapılan seçimlerin meşru olmadığını savunmaya başlamıştı.¹⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir, o dönemde görevli birçok amirin CHP'nin il ve ilçe parti başkanlarının sıfatlarını taşıdıklarını söylemekteydi.¹⁶⁵

1.8. Genel Seçimlerden Sonra İktidar-Muhalefet İlişkileri

Seçimlerde yapılan hile ve yolsuzlukları protesto etmek amacıyla DP, bazı illerde mitinglere başlamıştı. İlk miting 40 bin kişinin katıldığı İzmir'de yapıldı. İkincisi, Bursa'da 10 bin kişilik bir protesto gösterisi düzenlenerek gerçekleşti. Mareşal Fevzi Çakmak

¹⁵⁷ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar, C.II**, s. 513.

¹⁵⁸ İbrahim Sertkaya, **age**, s. 64.

¹⁵⁹ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 183.

¹⁶⁰ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **age**, s. 173.

¹⁶¹ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 56.

¹⁶² Seçim sonuçlarının oranları hakkında geniş bilgi için bkz. Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, s. 157.

¹⁶³ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, s. 250.

¹⁶⁴ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, Doğan Kitap, İstanbul 1999, s. 40.

¹⁶⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C.II**, s. 449.

İstanbul'da seçilmiş ve Ankara'da kendisini 40 bine yakın kişi karşılamıştı.¹⁶⁶ Bu protestoların ardından sıkıyönetim komutanlığı yayınladığı bildiride, seçim sonuçları hakkında halkı şüpheye sevk eden ve huzuru bozan yayınları yasakladığını duyurmuştu. İki gün sonra da bu yasağa uyulmadığı gerekçesiyle, Yeni Sabah ve Gerçek gazetelerini süresiz olarak kapatılmıştı.¹⁶⁷

TBMM, genel seçimlerinden sonra 5 Ağustos 1946'da toplanmıştı. CHP cumhurbaşkanlığı adayı için İsmet İnönü'yü ve TBMM Başkanlığına da Kazım Karabekir'i aday göstermişti. DP ise cumhurbaşkanlığı için Fevzi Çakmak, TBMM Başkanlığı için de Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk'i aday yapmıştı.¹⁶⁸ Mecliste yapılan seçimler sonucunda 451 milletvekillinden 388'nin oyunu alan İsmet İnönü, tekrar cumhurbaşkanı seçilmişti. Kazım Karabekir de 379 oy alarak TBMM Başkanı olarak göreve başlamıştı.¹⁶⁹ 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye istifasını sunmuştu. İnönü, yeni bir başvekil ararken ilk önce Hilmi Uran'a düşünmüş, fakat kendisi Recep Peker'i tavsiye etmişti. Uran'a göre, Peker'in başbakan olması İnönü'nün istemediği bir durumdu. Zira Peker, tek parti döneminin siyasetçisi idi ve toplumun üzerinde baskı kurmak isteyen, sürekli şiddet yanlısı olan ve otoriter bir anlayışa sahip olarak tanınmaktaydı.¹⁷⁰ Peker'in sahip olduğu otoriterlik anlayışı, yeni geçilen çok partili hayatın ve demokrasinin zarar göreceği düşünülmekteydi.¹⁷¹ İnönü, Peker'e bu görevi vermekle onun muhalefetini de önlemek istemiş zira kendisiyle aynı anlayışta ve düşüncede olduğunu düşünmüyordu.¹⁷²

DP'lilerin seçim sonuçlarına tepkisi sert olmuştu. Nitekim Celal Bayar, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı ve iktidar tarafından baskı altında tuttuklarını anlatmaktaydı. Bayar'ın yaptığı açıklama; "işte ben iddia ediyorum hatta itham ediyorum, seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır" şeklindeydi. DP Hatay temsilcileri, İnönü'ye bir telgraf çekerek iktidar yanlısı kişilerden gördükleri baskıdan yakınıyorlardı. Diğer taraftan DP İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ da seçimlerde yapılan yolsuzluklardan, toplumun baskı altında tutulmasından ve seçimlerin

¹⁶⁶ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 57.

¹⁶⁷ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 73.

¹⁶⁸ Rahmi Akbaş, **Mareşal Fevzi Çakmak**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 384.

¹⁶⁹ Asım Us, **Hatıra Notları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, s. 612.

¹⁷⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 258.

¹⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C.II, s. 456.

¹⁷² Mustafa Albayrak, **age**, s. 93.

adil bir şekilde yapılmadığından şikâyet etmekteydi.¹⁷³ DP Afyon milletvekili Hasan Dinçer de, seçim komisyonların başındaki kişilerin, seçmenlere CHP'nin oy pusulalarını dağıtıp oy kullandırttıklarını ve gelmeyen kişilerin yerine de parmak basarak veya imza ile kullandıklarını söylemişti. Yine Dinçer'e göre, köylerde seçimlerden bir gün önce oylar kullanılmış ve seçmen kütüğünde ismi olup da ölen kişilerin yerine dahi oylar atılmıştı.¹⁷⁴

Recep Peker, Ağustos 1946'da çok partili hayatın ilk hükümetini kurmuştu.¹⁷⁵ Seçimden sonra iktidar ile muhalefet arasındaki ilk siyasi mücadele 21 Temmuz seçimleri için yapılan itirazlar üzerineydi. CHP yönetimi seçimlerin adil koşullarda yapıldığını savunurken, muhalefetin de eleştirilerini demagoji ve saplantı olarak değerlendirmekteydi. DP milletvekilleri ise, seçimlerde hile yapıldığını ve seçimlerin iptal edilmesi gerektiği konusunda açıklama yapmaktaydı. Seçimlerde suüstismaller yapıldığını sert bir şekilde savunan DP'li milletvekilleri, konuyu meclisin gündemine taşımışlardı. DP, 36 il için genel olarak, 27 milletvekili hakkında da şahsen itirazlarda bulunmuştu. Meclis, seçimler ile ilgili itirazları incelemek amacıyla 20 CHP, 8 DP ve 2'de bağımsız mebus oluşan Tutanakları İnceleme Komisyonu kurmuştu. Komisyon seçim şikâyetlerini 26 Ağustos'a kadar incelenmiş. 37 vilayete ait 350 milletvekilinin durumu görüşülmüştü. Komisyon çalışmaları tamamlanmış ve yapılan bütün itirazlar reddedilmişti. Zira Seçim Kanunu gereğince, seçimden sonra oy pusulaları hemen yakıldığı için sayım mümkün olamamıştı.¹⁷⁶

Yeni hükümetin tamamlanma süreci devam ederken, Cumhurbaşkanı İnönü, yeni meclisin açılış toplantısı için salona gelişi sırasında DP'liler tarafından protesto edilmişti.¹⁷⁷ Zira İnönü, meclise girince CHP'liler tarafından ayakta alkışlanırken, DP'liler de yerlerinden kalkmayarak tepkilerini bu şekilde göstermişlerdi.¹⁷⁸ Bu durum iktidarın tepkisine neden olmuştu. Nitekim Ulus gazetesi muhalefeti eleştiren bir yazısında Çekoslovakya'dan bir örnek vererek, gösterdikleri davranışın terbiyeye aykırı olduğundan bahsetmekteydi.¹⁷⁹

¹⁷³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 91.

¹⁷⁴ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 184.

¹⁷⁵ Cem Eroğul, **age**, s. 37.

¹⁷⁶ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 115-116.

¹⁷⁷ M. Ali Birand Bülent Çaplı Can Dünder, **age**, s. 43.

¹⁷⁸ M. Serhan Yücel, **age**, s. 57.

¹⁷⁹ **Ulus**, 6 Ağustos 1946, yazı, "vaktiyle Çekoslovakya'da bulunmuş olan temsilci Beneş, Devlet Başkanı sıfatıyla meclise girdiği zaman, Çekoslovakya'dan doğrudan doğruya ayrılma politikası güden Südet sayıtlavlarıyla komünist salıtlavların dahi ayağı kalkmış olduklarını Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bugün görülen manzaranın siyasi değil alelade terbiye kaidelerine pek aykırı kaldığını" şeklindeydi. Mustafa Albayrak, **age**, s. 93.

Yeni hükümeti kuran Peker'in yaptığı önemli ve tartışmalara neden icraatlardan biri, 7 Eylül kararları olarak bilinen devalüasyon idi.¹⁸⁰ Hükümet bu kararları alırken gösterdiği gerekçede; “uzun harp yıllarının yarattığı karma karışık ve zararlı bir durumdan kurtulmak sağ ve salim ve vazih bir iktisadi nizama erişebilmek ve değişken dünya muvacehesinde bu değişikliğe uyabilmek” şeklindeydi. Bu kararlar ile 129 kuruş olan bir ABD doları resmi kurda 280 kuruşa yükseltmişti. Türk lirasının değeri dolar ve diğer paralar karşısında düşürülmüştü. Bu kararlar neticesinde toptan eşya fiyatları dört kat daha artmıştı. 7 Eylül kararlarını DP sert bir şekilde eleştirmişti.¹⁸¹ O dönemde 7 Eylül kararları nedeniyle diğer ürünlerde olduğu gibi altın fiyatları da çok yükselmişti. Zira Karpat'a göre, fiyatları o kadar yükselmişti ki piyasada altının satışı dahi yapılamıyordu.¹⁸² Bu kararları değerlendiren Bayar, paranın değerinin düştüğünü ve tüketim maddelerinin fiyatlarının yükseldiğini açıklamıştı. Kararlardan önce birçok mal piyasadan çekilmiş ve halk mal bulma sıkıntısı yaşamıştı. Ekonomik olarak bunalımda ve çaresiz olan toplum çareyi muhalefette bulmaya çalışıyordu. Nitekim 7 Ekim 1946'da Ankara Garı'nda Mareşal Fevzi Çakmak'ı karşılayan halk, mecliste kendi haklarını savunmasını istemişti. Fakat hükümete göre bu kararlar ekonomiye, yarar getirmişti. Başbakan Recep Peker 7 Eylül kararları hakkında yapılan spekülasyonları reddetmiş ve bunu halkın iyiliği için yaptıklarını açıklamıştı.¹⁸³

1947 Bütçe görüşmeleri gergin ve ateşli bir şekilde başlamıştı. Hükümet 18 Aralık 1946 bütçesini meclise sunmuştu. DP'liler 1 Kasım da meclis açılışında Peker hükümetinin, isabetsiz ekonomik kararlar aldığını ve alınan 7 Eylül kararlarını eleştirmişlerdi. İktidar ise muhalifleri, ekonomik icraatlarını engellemekle itham ediyorlardı.¹⁸⁴ Hükümetin takip ettiği tarım ve ekonomi politikası eleştirmek amacıyla Adnan Menderes konuşma yapmıştı. Konuşmasında;

...bize öyle geliyor ki bugün memleket içinde bulunduğu sıkıntı ve ıstırap yukarıdan beri söylediğimiz tedbirsizliklerin, hataların israfların neticesidir. Yoksa bu güzel yurttaki bu büyük ve çalışkan milletin kaderi bu olmamak lazım gelirdi. Bugünkü durumu geçici bir intikal devresi diye göstermek isteyenler, muhakkak aldanıyorlar.

¹⁸⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 260.

¹⁸¹ Kemal H. Karpat'ta göre, bu kararlar ülkenin içinde bulunduğu gerçek toplumsal durum ve ekonomik şartları dikkat edilmeksizin alınmıştı. Paranın birkaç elde toplandığı, harcamaların dikkate alınmadan yapıldığı olgusu göz önünde bulundurulmamıştı. Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 261.

¹⁸² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 260.

¹⁸³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 95.

¹⁸⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 262.

Yarın için hangi kaynaklardan temin olunacak imkanlarla bu devletin devasını bulacaklardır.¹⁸⁵

Menderes'in yaptığı bu eleştiri karşında sinirlenen Başbakan Recep Peker¹⁸⁶ cevap niteliğinde sert bir şekilde karşılık vermişti. Peker'in cevabi açıklaması;

Muhterem arkadaşlarım Demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik¹⁸⁷

şeklindeydi. Peker'in Menderes'i "psikopat" olarak nitelendirmesi üzerine, DP'liler meclisi terk etmişlerdi.¹⁸⁸ Bu olay muhalefetin meclis faaliyetlerini boykot etmesine neden olmuş ve ülkedeki siyasi ortamı germişti. DP tarafı, Başbakan Peker'in Menderes'ten özür dilemeden ve sözünü geri almadan tekrar meclise dönmeyeceklerini açıklamışlardı.¹⁸⁹

Mecliste yaşanan "psikopat" hadisesi neticesinde ülkenin birçok yerinden Peker'e karşı protesto mahiyetinde telgraflar çekilmişti. Hatta Peker'i istifaya çağıran cesaretli telgraflar bile bulunuyordu.¹⁹⁰ CHP'nin içerisinde de Peker'in bu davranışını beğenmeyen kişiler bulunmaktaydı.¹⁹¹ İktidar yanlısı basın ise DP'lilerin Meclisi terk etmelerini eleştiriyordu. Nitekim Nihat Erim'in 19 Aralık 1946 Ulus'taki yazısında meclisten kaçmayı, vazifeden kaçış olarak değerlendirmişti. Diğer taraftan Hüseyin Cahit Yalçın Tanin'de ve Necmettin Sadak da Akşam gazetesinde muhalefetin bu hareketini eleştiren yazılar yazmışlardı. Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi de 20 Aralık'taki yazısında, demokrasinin ayakta tutulması gerektiği ve yaşatılması için çaba harcanması gerekliliğini açıklamıştı.¹⁹² Demokratlar dokuz gün boyunca¹⁹³ Meclis boykot etmişlerdi.¹⁹⁴ Bunalımın her geçen gün daha da artması nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, olaya müdahale etmeye karar vermişti.¹⁹⁵ 26 Aralık 1946'da radyodan okunan tebliğ;

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Genel Başkanı Celal Bayar ve DP Meclis Grup Başkanı Fuat Köprülü'yu davet ederek, Büyük Millet Meclisindeki hadise hakkında kendilerinden malumat istemişti. Parti Başkanları, gördükleri muameleden hükümete

¹⁸⁵ **TBMM tutanak Dergisi**, 18.12.1946, Cilt 8, Dönem 8, Toplantı 1, s. 23.

¹⁸⁶ İbrahim Sertkaya 'ya göre, normalde Menderes'e cevabı Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir'in vermesi gerekirken, bunu Başbakan Recep Peker yapmıştı. İbrahim Sertkaya, **age**, s. 68.

¹⁸⁷ **TBMM tutanak Dergisi**, 18.12.1946, Cilt 8, Dönem 8, Toplantı 1, s. 23-24.

¹⁸⁸ Asım Us, **age**, s. 624.

¹⁸⁹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 98.

¹⁹⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 263.

¹⁹¹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 177.

¹⁹² Mustafa Albayrak, **age**, s. 99.

¹⁹³ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 17.

¹⁹⁴ Cem Eroğlu, **age**, s. 43.

¹⁹⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 41.

kırgın olduklarını söylemişlerdi. Cumhurbaşkanı tarafından birinin haklı veya haksız olduğu konusu üzerinde durmayarak, bir kısım milletvekili arkadaşların üzüntülü olmalarından kendisinin de müteessir olduğunu bildirmişti. Karşılıklı saygı ve iyi niyetin vücuda gelmesi için, iki tarafla da yakın temasından dolayı katiyen emin olduğunu bildiren cumhurbaşkanı, şikâyet tezahürünün kâfi görülmesini ve meclisteki normal çalışmanın temin olunması başkanlardan rica etmiştir.¹⁹⁶

şeklindeydi. Siyasetteki ağırlığını gösteren İnönü, 26 Aralık 1946'da Bayar ve Köprülü'yü Çankaya köşküne davet etmiş ve onlardan meclise devam etmeleri konusunda ricada bulunmuştu.¹⁹⁷ Demokratların güvenliğinin korunması konusunda Cumhurbaşkanı İnönü'den garanti alan DP lideri Bayar, 28 Aralık'tan itibaren meclis toplantılara katılmaya başlamışlardı. İnönü'nün Menderes'i 30 Aralık'ta köşke yemeğe davet etmesiyle olumsuz hava gerçek manada yumuşamıştı.¹⁹⁸ Feroz Ahmad'a göre; İnönü'nün muhalefeti kazanma girişimi ve bu konudaki olumlu faaliyetleri, Peker'in konumunu zayıflatmıştı.¹⁹⁹

1.9. Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi ve Hürriyet Misakı

Demokrat Parti'nin yeni politikasını belirleyeceği Birinci Büyük Kongre, 1946 yılında yaşanan bazı gergin gelişmelerden sonra toplanmıştı. Bu olaylardan en önemli olan kriz, DP'lilerin meclisi terk etmelerine neden olan 'psikopat' hadisesi idi. Kongre, DP'lilerin tekrar meclise dönmesinin ardından, iktidar ile muhalefet arasındaki uzlaşma havası neticesinde toplanmıştı.²⁰⁰ 1946 genel seçimlerinden daha beş buçuk ay geçmeden, bu ilk kongresini kuruluş yıl dönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da Ulus Meydanındaki Yeni Sinema salonunda toplanmıştı.²⁰¹ 906 delegenin²⁰² katıldığı bu toplantı, daha önce "hiçbir partinin görmediği kalabalıkta"²⁰³ ve heyecanda yapılmıştı.²⁰⁴ Kongreye, CHP'li milletvekilleri de davet edilmişlerdi. Sinema salonunu beş locası CHP'lilere ayrılmıştı.

¹⁹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C.II**, s. 458.

¹⁹⁷ İbrahim Sertkaya, **age**, s. 68.

¹⁹⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 99.

¹⁹⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 41.

²⁰⁰ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 261.

²⁰¹ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1947.

²⁰² Karpat' göre, kongre gelen 906 delege şiddetli kış şartlarında kongreye katılmışlardı ve bazıları ülkenin uç noktalarından günlerce at sırtında yol almışlardı. Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 268.

²⁰³ Cem Eroğul'da DP'nin ilk kongresini değerlendirirken, Cumhuriyetin kuruluşundan beri ilk kez bir muhalefet partisinin bu kadar başarılı bir şekilde yapıldığını ve baştan sona hürriyetçi olduğu söylemişti. Bkz. Cem Eroğul, **age**, s. 45.

²⁰⁴ Tekin Erer, **age**, s. 178.

Büyük loca da İsmet İnönü'ye ayrılmıştı.²⁰⁵ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de kongreye davet edildiği halde katılmamıştı.²⁰⁶ İbrahim Sertkaya, Ankara'ya gelen delegelere iktidar tarafından baskı yapıldığı ve otel rezervasyonları konusunda hükümetin engellemeleriyle karşılaştıklarını aktarmıştı.²⁰⁷ Bazı delegeleri de Ankaralı DP'liler kendi evlerinde misafir etmişlerdi.²⁰⁸ 11 Ocak sabaha kadar süren kongrede delegeler özgür bir şekilde görüşlerini dile getirmişlerdi. Çok sayıda konuşmacının katıldığı kongrede, yöneticiler eşit bir şekilde ve kendi iradelerince konuşmalarını yapmışlardı. Hiçbir delegenin yeterlilik önergesiyle konuşması kesilmemişti.²⁰⁹

DP tüzüğüne göre ilk önce kongrenin başkanı ve yardımcıları seçilmeliydi.²¹⁰ İlk oturumda başkanlık için yapılan seçimlerde; İstanbul il başkanı Kenan Öner, ikinci başkanlıklara Abdurrahim Münip Berkant ve Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu oy birliği ile seçilmişti.²¹¹ O zamana kadar en uzun süre yaşayan muhalefet partisi olan DP'nin ilk Büyük Kongresi, demokratik bir şekilde başlamış ve ilk konuşmayı DP Genel Başkanı olarak Celal Bayar yapmıştı.²¹² Bayar konuşmasında, DP'nin bir yıllık muhasebesini yapmış ve iktidar tarafından yöneltilen eleştirilere cevap vermişti. Aynı zamanda, muhalefetin amaç ve yöntemlerini savunmuştu.²¹³ Bayar konuşmasının devamında, "Anayasanın demokratik ruhunun Atatürk döneminde kaldığını, ancak geçmişte bu demokratik ve normal idare icaplarından inhiraflar olduğunu" bunların hoşgörüsüyle karşılanması gerektiği ve DP'nin yurt genelinde uyandırdığı yankından bahsetmekteydi.²¹⁴ Demokratik gelişmeleri engelleyen kanunların, yaptırımların kaldırılması ve ulusun hâkimiyetini sağlayan ilkelerin sağlama alma konularına değinmekteydi.²¹⁵

Celal Bayar, delegelerin üç noktaya dikkat etmelerini istemişti. Bunlar: halkın özgürlüğünü engelleyen ve Anayasaya aykırı olan kanun hükümlerinin kaldırılması, vatandaşların iradelerinin tam ve serbest bir şekilde kullanmaları için seçim kanununda değişiklik

²⁰⁵ Süleyman İnan'a göre, kongrenin dördüncü gününde kısa bir süre için sadece Hamdullah Suphi Tanrıöver ile birkaç CHP'li milletvekilli gelmişti. Cumhurbaşkanı ise katılmamıştı. Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, Ankara 2006, s. 274.

²⁰⁶ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 139.

²⁰⁷ İbrahim Sertkaya, **age**, s. 71.

²⁰⁸ M. Serhan Yücel, **age**, s. 59.

²⁰⁹ Cem Eroğul, **age**, s. 46.

²¹⁰ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 264.

²¹¹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 184.

²¹² Mustafa Albayrak, **age**, s. 100.

²¹³ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 265.

²¹⁴ Süleyman İnan, **age**, s. 275.

²¹⁵ Mustafa Albayrak, **age**, s. 100-101.

yapılması ve parti ile devlet başkalığının ayrılması konusunda delegelere uyarıda bulunmuştu. Kurultay görüşmelerinin ağırlık konusu bazı ana meseleler üzerinde yürütölmekteydi. Bunlar: hürriyet problemi ve hükümetin bunu kanun veya başka araçlarla sınırlandırdığı, köylülerin yoksulluğu, okullara din dersinin konulması, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi ve Köy Enstitülerinin programını yeniden belirlenmesi gibi konular idi.²¹⁶ Bayar'dan sonra konuşmacıların geneli iktidarı eleştirmişlerdi. Bazı delegeler de partinin seçimlerden sonra meclisi boykot etmelerinin üzerinde duracaklardı. Kongrenin 8 Ocak tarihli oturumunda konuşan İzmir delegesi Rauf Onursal, “psikopat” olayından sonra DP milletvekillerinin meclise dönme kararını eleştiriyor ve bunun ancak kongre ile alınabileceğini savunuyordu. Ankara delegesi Osman Bölükbaşı da, Türkiye’de bir özgürlük mücadelesinin yaşandığını ve iktidarın geçmişini hatırlatarak yaptıkları icraatları tenkit etmekteydi.²¹⁷ Yine Ankara delegelerinden Samet Ağaoğlu da konuşmasını, “bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine, zümre hâkimiyetine son vermek kararı toplandı” şeklinde yapmıştı.²¹⁸ Afyon delegesi Sadık Aldoğan da hükümetinin geçmişte yaptığı hataları eleştiriyor ve II. Abdülhamit’tin istibdat dönemini örnek gösteriyordu. Parti kurucularından söz alan Fuat Köprölü ise kendisinden önce konuşma yapan delegelere göre daha yapıcı, uzlaşmacı ve ılımlı bir dil kullanmayı tercih etmişti. Konuşmasında, DP yönetiminin hedef alan delegeleri eleştirmiş ve dış politika konusunda CHP ile aynı fikirde olduğunu belirtmişti.²¹⁹

Bayar, yaptığı konuşmasından sonra parti çalışmalarını incelemek üzere 7 komisyon kurulmasını istemişti. Yasalardaki değişikliği inceleyecek olan komisyona verilecek ad konusunda Aydın delegesi Adnan Menderes’in yaptığı öneri sonucunda “Ana Davalar Komisyonu” adını vermişti.²²⁰ 9 Ocak tarihli oturumda, daha önce oluşturulan çalışma komisyonlarının aldıkları raporlar üzerinde durulmuştu. Raporlarda, seçim yasasında yapılacak değişiklikler için kurulacak komisyonda, DP’nin de belirleyeceği kişilerin olması istenmişti. Cumhurbaşkanlığı seçiminin tek dereceli yapılması ve bir kişinin en fazla iki kez bu görevde kalması,²²¹ bir milletvekilinin seçimi için 40 bin seçmen yerine 75 bin

²¹⁶ Memurların ve daha üst kademede olan bürokrat kişilerin halka iyi davranmaması, üzerlerinde baskı oluşturmaları, partizanlık yapmaları ve davranışlarında yanlış hareket etmeleri gibi uygulamalar idi. Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s.267- 268.

²¹⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 101.

²¹⁸ Cem Eroğlu, **age**, s. 47.

²¹⁹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 102.

²²⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 101.

²²¹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 186.

kişinin olması, meclisin üye sayısının 240 olarak sınırlanması, yasaların Anayasaya aykırılığını incelenmesi, bakan yerine vekil kelimesinin kullanılması, bakanların meclis dışından seçilebilmesi gibi konular üzerinde durulmuştu.²²² Komisyon bu kararları incelerken bazı delegeler de isteklerini dile getirmişlerdi. Örneğin Hamit Şevket İnce de Tunceli Kanunu ile Milli Koruma Kanunu'nun Anayasaya aykırı olduğunu ve değiştirilmesi gerektiğini söylemişti. Kongreye işçileri temsilen de Cemal adlı bir makinist, işçilerin Rusya yanlısı gösterilip komünistlik suçlamalarını reddetmeleri gerektiğini ve çalışma koşullarının iyileştirmelerini istemişti. Sabri Conkay adlı delege de, partiye üye alımında yaş sınırlamasına gidilmesi gerektiğini ve gençlik örgütlerinin kurumasını istemişti.²²³

Kongrede en çok tartışılan konulardan biri de, milletvekili adaylarının belirlenmesi sorunuydu. Yürürlükteki parti tüzüğe göre, milletvekilleri seçim işlemini genel idare kurulu yapıyordu. Bu belirleme şekli delegelere arasında tepkiye neden olmuş ve değiştirilmesi gerektiği konusunda itiraz etmişlerdi.²²⁴ Parti tüzüğünün 13.maddesi olan bu soruna Bayar, çözüm önerileri sunacaktı. Adayların parti genel merkezi tarafından belirlenmesini delegeler sert bir şekilde eleştirmişlerdi.²²⁵ Yapılan itirazları değerlendiren ve yanıtlayan Celal Bayar, milletvekilli seçiminde iki yol takip ettiklerini açıklamıştı. Bunlardan birincisi: seçilecek adayların halkın içinden çıkmış olması ve sorunlarına hakim olması, ikincisi ise seçim daireleri ile pek ilgisi olmayan bilgili kişilerden olması ancak, bunun da takdirinin genel kurula ait olması gerektiğini açıklamıştı. Daha sonra da adayların il kurullarınca belirlenmesi ve genel merkeze itirazda bulunma hakkı da getirilmişti.²²⁶ Kongrede tüzüğün bazı maddelerin değiştirilmesi konusunda tartışma ve görüşmeler olurken, partinin program değişikliğine dair herhangi bir gündem olmamıştı.²²⁷ Parti başkanlığı için tek aday olan Bayar, 548 delegeden 541'ini alarak genel başkan seçilmişti.²²⁸ Oylardan 2'si Köprülü'ye, 2'si de Menderes'e verilirken, 3'ü de boş çıkmıştı. Genel kurul üyeleri ise; Adnan Menderes, Emin Sazak, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Cemal Tunca, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtalıklıç, Celal Ramazanoğlu, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Samet Ağaoğlu,

²²² Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 271.

²²³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 103.

²²⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 48.

²²⁵ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 271.

²²⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 103.

²²⁷ Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 283.

²²⁸ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 189.

Hasan Dinçer seçilmişti. Parti Haysiyet Divanına ise; Fikri Apaydın, Kemal Özçoban, Hasan Polatkan, Abidin Potuoğlu, Osman Nuri Köni ve Abdurrahman Münip Berkkant seçilmişti.²²⁹

Hızlı bir şekilde başlayan DP'nin ilk kongresi gece de devam etmişti. Gece saat 3.10'da Bayar'ın üç maddelik bildirisi delegeler tarafından kabul edilmişti.²³⁰ Bu üç maddelik öneriye “Hürriyet Misakı/Özgürlük Andı”²³¹ ifadesi, İzmir delegesi Mustafa Kentli'nin önerisi ile verilmişti. Bu misak taşıdığı özellikle ve ifade ettiği anlam bakımından kongrenin sembolü haline gelmişti.²³² Aslında bu misak Celal Bayar'ın çeşitli zaman ve yerlerde yaptığı konuşmaların bir araya getirilmiş haliydi. Zira Bayar 13 Mayıs 1946 tarihinde DP kurucularına gönderdiği bildiriye halkın özgür bir şekilde oyunu kullanması gerektiğini, 15 Temmuz 1946'da İzmir'de yaptığı konuşmasında devlet başkanlığı ile partin liderliğinin ayrılmasını lazım geldiğini ve 11 Kasım 1946'da Manisa'da konuşmasında seçim kanunun değişmesinden bahsetmişti. Ana Davalar Komisyonun²³³ hazırladığı misak oy birliği²³⁴ ile kabul edildi. Misak üç ana konu esasa dayanmaktaydı. Bunlar:

...vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması, vatandaş reynin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması ve devler reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü idi.²³⁵

Kongrenin kapanış konuşmasını Adnan Menderes yapmıştı. Konuşması; “devlet partisi devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır” şeklindeydi.²³⁶

DP'nin ilk kongresi iktidar ve gazeteleri tarafından olumlu karşılanmıştı.²³⁷ İktidar, misakı DP'liler yararına göre oluşturulduğu için antidemokratik olarak değerlendirmişlerdi.²³⁸ Nitekim Nihat Erim'in 12 Ocak 1947 Ulus gazetesindeki, “Demokrat Parti Kurultayı

²²⁹ Süleyman İnan, **age**, s. 281.

²³⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 103.

²³¹ Abdurrahman Dilipak, **age**, s. 125.

²³² Mustafa Albayrak, **age**, s. 103.

²³³ Ana Davalar Komisyonuna başkanlık eden kişi Adnan Menderes idi. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 188.

²³⁴ Cemil Koçak, Kenan Öner bu oylamada olumsuz tavır takındığını söylemişti. Bkz. Cemil Koçak, **Rejim Krizi, C.III**, s. 284.

²³⁵ M. Ali Birand Can Dünder Bülent Çaplı, **age**, s. 46.

²³⁶ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 477.

²³⁷ Tekin Erer, **age**, s. 197.

²³⁸ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 270.

Dağıldıktan Sonra” adlı yazısında misakı tantanalı bir yazı diyerek eleştirmişti.²³⁹ DP, muhalefet partileri içinde ilk kez bu kadar özgür bir kongre toplamıştı. Kongrede kabul edilen kararlar ile iktidara açıkça demokrasi prensiplerini uygulaması gerektiğini iddia etmişti.²⁴⁰

1.10. 12 Temmuz 1947 Beyannamesi ve Kabulünden Sonraki Siyasi Gelişmeler

DP’nin Birinci Büyük kongresi ve sonrasında yayımlanan Hürriyet Misakı, iktidar ile muhalefet arasında kısa vadeli de olsa bir rahatlatma ve uzlaşma sağlamıştı.²⁴¹ Ancak bu olumlu hava 16 Şubat 1948’de yapılacak olan Köy Muhtarları seçimi ile kesintiye uğrayacaktı. İki parti arasında gerginliğe neden olan bu seçim, sert bir ortam içerisinde yapılmış ve ülkenin muhtelif yerlerinde çeşitli olaylara sebep olmuştu. Demokratlara göre, iktidar kendi menfaati için seçimlere müdahale etmiş ve köylerde yapılan oylamanın herhangi bir kıymeti kalmamıştı.²⁴² Muhtarlık seçimleri sırasında bazı köy ve yerlerde kanlı olaylar çıkmıştı. Bu olaylar içerisinde kamuoyunu en çok meşgul eden olumsuz hadiseler; Arslanköy (İçel), Çubuk (Ankara) ve Senirkent (Isparta) olayları idi.²⁴³ Basının en çok dikkatini çeken hadise, Arslanköy’de²⁴⁴ yapılan muhtarlık seçimlerinde yaşanan olay olmuştu.²⁴⁵

²³⁹ Nihat Erim, “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra”, **Ulus**, 12 Ocak 1947, s 1, 3.

²⁴⁰ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **age**, s. 179.

²⁴¹ Cem Eroğlu, **age**, s. 50.

²⁴² Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 270.

²⁴³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 113.

²⁴⁴ Mersin’e 65 km uzaklıkta olan Arslanköy’de muhtarlık seçimlerinde DP’li Harun Yedigöz 566, CHP’li Hasan Dünder 154 ve eski muhtar Tahir Şahin ise 53 oy almıştı. Bucak müdürü bu sonucu valiye bildirmiş ancak kabul edilmemiş ve seçimin tekrar yapılması istenmişti. Köyde oylama tekrar yapıldığı halde sonuç değişmemişti. Sandıkta çıkan oylarda yine DP kazanmış ve CHP adayı seçilmemişti. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 201.

²⁴⁵ Arslanköy’de CHP’nin seçimi kaybetmesi üzerine, valinin emriyle köye jandarma gönderilmişti. Seçim sandığını Başöğretmenden almaya gelen jandarmaya köy kadınları tepki göstermişlerdi. Bunun üzerine jandarma ateş emri verince olaylar çatışmaya dönmüştü. Gelişen hadiseler sırasında yaralananlar olmuş ve sorunun daha da büyümemesi için yargı konuya el koymuştu. Tekin Erer, **age**, s. 204. Arslanköy Davası olarak Konya’da başlayan bu hadisede toplamda 91 kişi yargılanmıştı. Davada sanıkların 5’i çocuk, 20’si kadın ve geri kalan kısmı erkeklerden oluşmaktaydı. Davaya 50’ye yakın avukat ücretsiz bir şekilde katılmıştı. Yargılama sonucunda savcı, halkın gösterdiği olumlu ve olgun tavrın suç unsuru olmayacağını iddia etmiş ve sanıkların serbest bırakılmasını istemişti. Mustafa Albayrak, **age**, s. 113. Tekin Erer’e göre, köylüler beraat etmeden önce tam altı ay hapis hanelerde kalmış ve mahkeme salonlarında sıkıntı çekmişlerdi. Tekin Erer, **age**, s. 226. Bu davayı DP’liler de yakından takip etmişlerdi. Nitekim davanın görüldüğü yer olan Konya’da yargılama sürecinde avukatlar ile beraber DP’den Kenan Öner, Hamit Şevket İnce ile Osman Şevki Çiçekdağ bulunmuştu. Goloğlu’na göre muhtarlık seçimlerinde yurdun çeşitli yerlerinde benzer olumsuz olaylar çıkmıştı. Nitekim İzmir’in Mordoğan Köyünde seçime katılan DP’li seçmenin üzerine jandarma ateş açmış ve biri ağır olmak üzere üçü kadın bir çocuk yaralanmıştı. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 203.

İçişleri Bakanlığına göre muhtarlık seçimlerinden sonra 59 ilden sadece 184 şikâyet gelmişti. Bu şikâyetlerden 40'ı CHP'den, 112'si DP'den ve 32'si de bağımsızlardan gelmişti. Seçimlerde 79 köyde çıkan olaylarda 7 kişi ölmüş ve 167 kişi de yaralanmıştı. Ayrıca kavga ve hakaret olmak üzere toplamda 230 menfi olay meydana gelmişti. Resmi sonuçlara göre 63 ilin 34 098 köyünde CHP, 1 328'in de DP, 1 869'un da bağımsızlar ve 1 köyde de Çiftçi Partisi kazanmıştı. Yine bu resmi sonuçlara göre oransal olarak köy muhtarlıklarının %91'ini CHP, %4'ünü DP ve %5'ini bağımsızlar elde etmişlerdi.²⁴⁶

Muhtarlık seçimine DP'lilerden farklı tepkiler gelmişti. Zira Menderes Uşak'ta 26 Mart tarihinde yaptığı açıklamada, Kütahya ilinde yapılan seçimlerin %70'inin kanunsuz yapıldığını iddia etmişti. Celal Bayar da yaptığı açıklamalarda CHP'nin iktidarı bırakmaya niyeti olmadığını söylüyor, muhtarlık seçimlerinde hile yapıldığı ve jandarmanın baskısından bahsediyordu.²⁴⁷ Fuat Köprülü de iktidar partisinin savunduğu düşüncelerin demokrasiye aykırı olduğunu millet, devlet ve parti düşüncesinin birbirine karıştığını ileri sürmekteydi.²⁴⁸ Demokratlar muhtarlık seçimlerinde yaşanan olumsuzlukların yanında, seçim yasasında gerekli değişikliğin yapılmadığını ve vatandaşın baskı altında olduğu gerekçesiyle 6 Nisan 1947'de²⁴⁹ yapılacak olan ara seçime girmeme kararını vermişti. DP'nin ara seçimi boykot etme kararını almasından sonra başbakan Recep Peker'den cevap gelmişti. Peker'in 1 Nisan tarihinde İzmir'de yaptığı açıklamada: seçimlere katılmanın muhalefetin bir görevi olduğunu söylemiş ve İstiklal Mahkemeleri'nin halen yürürlükte olduğunu hatırlatmıştı.²⁵⁰

DP ara seçimler katılmak yerine, Batı Anadolu'da bazı illere gezi düzenleyerek, hükümet aleyhinde miting yapmaya karar vermişti. Balıkesir, Bandırma, Gönen ve Kütahya gibi çeşitli yerlerde miting yapıp, seçimler üzerinden iktidarı halka şikâyet edip eleştirmişlerdi.²⁵¹ Menderes'in Kütahya'da yaptığı konuşma²⁵² çok sert olmuş ve iktidar

²⁴⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 113-114.

²⁴⁷ Tekin Erer, **age**, s. 205.

²⁴⁸ Fuat Köprülü, Demokrat Parti ve Halk Partisi Programları Arasındaki Farklar, **Son Saat**, 15 Mart 1947'den aktaran Mustafa Albayrak, **age**, s. 114.

²⁴⁹ Ara seçime gidilecek yerler; İstanbul, Balıkesir, Kastamonu ve Tekirdağ idi.

²⁵⁰ Tekin Erer, **age**, s. 206.

²⁵¹ Karpat'a göre; bu mitinglerde halk, DP'lileri bir kahraman gibi karşılıyor, her kesimden insan, partilileri izlemeye geliyor ve konakladıkları yerlerde kurbanlar kesiliyordu. Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 274.

²⁵² Menderes bu konuşmasında; "Türk milletinin kalbindeki hürriyet aşkını söküp çıkarmağa kimsenin kudreti yetmez. Demokrat Parti dağılıyor, diyenlere onu bu memleketten silip süpürmek ve takatsız bırakmak isteyenlere hitap ederek diyorum ki, Demokrat Parti'yi bu memleketten silip süpürmeye muktedir

tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmişti. Zira iktidara göre, DP ihtilal yapmak istiyordu.²⁵³ Sıkıyönetim Mahkemesi, Menderes'in konuşmasını yayınlayan Tasvir gazetesinin imtiyaz sahibi olan Atıf Sakar ile Demokrasi gazetesinden Sadık Aldoğan ve bu gazetenin yazı işleri müdürü Fatih Narlıkaya hakkında soruşturma açmıştı. Soruşturma neticesinde sıkıyönetim mahkemesi tarafından, Tasvir ve Demokrat İzmir gazeteleri kapatılırken, Menderes ile Aldoğan hakkında yasama dokunulmazlıkların kaldırması istenmişti.²⁵⁴

30 Mayıs 1947'de yapılacak diğer bir muhtarlık seçimine DP yine katılmama kararı almıştı. Seçimlere halk pek ilgi göstermemişti. Seçimlere katılımı il bazında oransal olarak şu şekilde vermektedir. Ankara'da %38, Adana'da %60, Amasya'da %40, Antalya'da %7 ve Burdur'da %70 idi.²⁵⁵ Falih Rıfkı Atay'da, seçime katılımın büyük şehirlerde %30 ile %40 olduğunu, küçük ve orta merkezlerde ise bu oranın %70'e çıktığını söylüyordu.²⁵⁶

21 Temmuz 1947 seçimlerinden sonra yaşanan tartışmalar ve DP'nin ilk kongresinden sonra iktidar ile muhalefet arasındaki olumsuz ilişkiler, siyasi ortamın ciddi bir şekilde bozulmasına sebep olmuştu. Diğer taraftan başbakan Recep Peker'in sertlik taraftarı olması ve DP'nin de Hürriyet Misakı kararlarında devam eden ısrarları, bazen rejimi çıkmaza sürükleyecek kadar gergin bir seviyeye getirmişti.²⁵⁷ Sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması,²⁵⁸ yeni seçim kanununun reddedilmesi, Menderes'in dokunulmazlığının kaldırılmak istenmesi ve DP'nin "ihtilal yapma" iddiaları, iki parti arasındaki ilişkileri ciddi bir şekilde germişti. Bu olumsuz siyasi durum, demokrasi rejimini tehlikeye atabilirdi.²⁵⁹ Muhalefet ile iktidar arasında seçimlerden dolayı ortamı yatıştırmak amacıyla, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü müdahale etmeye karar vermişti. İnönü'ye siyasette ağırlığı koymaya iten çeşitli sebepler olmuştu. Mebusan Meclisi eski Başkanı Halil Menteşeoğlu 24-25 Şubat 1947'de İnönü'ye siyasi gerginliği durdurmaya davet etmişti. Ünlü iş adamlarından Vehbi Koç ile Üzeyir Avunduk,²⁶⁰ ekonomik büyümenin sağlanmanın

iseniz her vatandaşın, her Türkün kalbine ellerinizi sokup orada yanan hürriyet aşkını sökü� çıkarınız'' şeklinde iktidarı eleştirmişti. Mustafa Albayrak, **age**, s. 115.

²⁵³ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 274.

²⁵⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 116.

²⁵⁵ "İştirak Nispeti Yerde Yüksek", **Ulus**, 1 Haziran 1947, s 1, 3.

²⁵⁶ Falih Rıfkı Atay, "Son Seçimler Üzerine", **Ulus**, 2 Haziran 1947, s 1, 4.

²⁵⁷ Süleyman İnan, **age**, s. 315.

²⁵⁸ Sıkıyönetim İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'de 23 Kasım 1940'tan beri 7 yıldır uygulanmaktaydı. Cem Eroğul, **age**, s. 54.

²⁵⁹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 274.

²⁶⁰ Üzeyir Avunduk DP Ankara İl Başkanlığını yaparken, Vehbi Koç'da CHP Ankara İl Kurulu Yönetim üyesiydi. Süleyman İnan, **age**, s. 316.

şartının, siyasi istikrar olduğunu savunmuşlardı.²⁶¹ Emin Sazak ve Mümtaz Ökmen de bu girişimlere destek vermişti.²⁶² Ayrıca TBMM'den bir grup milletvekili İngiliz Avam Kamarası tarafından Londra'ya davet edilmişti. Bu gezide DP ile CHP arasında siyasette uzlaşmanın sağlanması için iki milletvekili fikir birliğine varmıştı. Nitekim Nihat Erim ve Fuat Köprülü'nün siyasetteki gergin havayı dağıtmak için çözüm önerisinde bulunmaları, iki parti arasındaki sorunları çözme adına önemli bir görüşme olmuştu.²⁶³

Cumhurbaşkanı İnönü, iki parti arasındaki olumsuz havayı normal hale getirmek amacıyla öncelikle Bayar'ı 7 Haziran 1947'de kabul etmişti.²⁶⁴ Bayar görüşmede İnönü'ye, partisinin baskı altında olduğu ve memlekette demokrasinin tam olarak kurulması için Başbakan Recep Peker'in değiştirilmesi gerektiğini söylemişti. Bayar ile 14 Haziran'da tekrar görüşen cumhurbaşkanı, toplantıya CHP'den Recep Peker ile Mümtaz Ökmen'in de katılmasını istemişti. Taraflar, iki buçuk saat tartışmış ve her iki taraf da haklı olduğu konular hakkında savunma yapmıştı. Ancak bu görüşmelerden istenilen netice alınamamıştı. Bir ay süren iktidar ile muhalefet arasındaki uzlaşma girişimlerinden sonra, Cumhurbaşkanı İnönü her iki partinin de onayını alarak bir bildiri yayınlamaya karar vermişti.²⁶⁵ İnönü'nün bizzat kendisinin hazırladığı bu uzlaşma bildirisi, 12 Temmuz tarihli gazetelerde yer aldığı için "12 Temmuz Beyannamesi"²⁶⁶ adını almıştı. İnönü bildiride, 7 Haziran 1947'den itibaren iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi gerginliğe son vermek amacıyla yaptığı girişimleri detaylı bir şekilde anlatmıştı. Daha sonra her iki partinin birbirlerine karşı uyum içinde kalmalarının zorunlu olduğuna işaret etmişti. Beyanname,²⁶⁷

... karşılıklı suçlamalar içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm. İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi. Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu ara, siyasi partilere mensup veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermesi icap eder. Varmak istediğim netice,

²⁶¹ M. Ali Birand Can Dündar Bülent Çaplı, **age**, s. 47.

²⁶² Cem Eroğul, **age**, s. 55.

²⁶³ Süleyman İnan, **age**, s. 316.

²⁶⁴ Tekin Erer, **age**, s. 216.

²⁶⁵ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 484.

²⁶⁶ Bildirinin ilk metni cumhurbaşkanı İnönü tarafından Pembe Köşk'te Nihat Erim'e yazdırılmıştı. Daha sonra da çoğaltılarak iki partinin liderine gönderilmişti. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 209.

²⁶⁷ 12 Temmuz Beyannamesi ilk önce 11 Temmuz akşamı radyodan okunmuştu, ertesi gün gazetelerde yayınlamıştı. Süleyman İnan, **age**, s. 319.

başlıca iki parti arasında temel şartın yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanuni haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir²⁶⁸

şeklindeydi. 12 Temmuz Beyannamesi, iktidar ve muhalefet tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştı.²⁶⁹ Celal Bayar beyannameyi, “istikbale ait yapılacak bir işin vadesinde ödenmesi lazım gelen senet” olarak değerlendirmiş, Ulus gazetesinde Falih Rıfkı Atay ile Kuvvet gazetesinde yazan DP’li Fuat Köprülü olumlu karşılamışlardı. Bildiriyi kabul etmeyen CHP’lilerin başında Başbakan Recep Peker gelmekteydi. DP’de ise Sadık Aldoğan ile Osman Bölükbaşı menfi durum sergileyen kişilerdi.²⁷⁰ DP 12 Temmuz Beyannamesinde, iktidarın takip ettiği sert politikaları eleştirmişti. Albayrak’a göre, beyannamede hükümetin eleştirilmesi ve DP’nin haklı olunduğun savunulması, aslında Peker’in artık bu görevde kalamayacağının göstergesiydi. Peker’in Cumhurbaşkanı İnönü’ye bildiri nedeniyle olumsuz tavır takınmış olması sebebiyle, CHP içinde ayrılıklara neden olmuştu. Zira bu gelişmeler neticesinde Halk Partisinde, Pekerciler ve İnönücüler adlı iki grup ortaya çıkmıştı. İnönü taraftarı olan kişilerin başını Nihat Erim çekmiş ve bunlar Otuz Beşler²⁷¹ olarak anılmıştı. Otuz Beşler, 26 Ağustos 1947’de Peker kabinesinin kendine güveni tazelemek amacıyla yaptığı oylamada, olumsuz oy kullanmışlardı.²⁷²

Başbakan Peker, kabinesinde değişiklik yapmak amacıyla Meclis Grubuna başvurmuş ancak, Peker’in bu davranışı parti içinde muhaliflerin sayısının kırk dokuz kişiye çıkmasına neden olmuştu. Kabine güvenoyu almış ancak, Peker, 9 Eylül 1947’de toplanan CHP Parti Divanında sağlık sorunları nedeniyle istifa etmişti.²⁷³ Feroz Ahmad’a göre bu istifa, CHP içindeki “tek parti zihniyetinin yenilgisi” ve ılımlı tarafın bir başarısı olmuştu.²⁷⁴ Peker’den sonra hükümeti kurma görevi daha anlayışlı ve uzlaşmacı olarak

²⁶⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 121.

²⁶⁹ Tekin Erer, **age**, s. 217.

²⁷⁰ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 213.

²⁷¹ Otuz Beş kişinin tam listesi için bkz. Tekin Erer, **age**, s. 221.

²⁷² Süleyman Kocabaş, **age**, s. 494.

²⁷³ Karpat’a göre, Peker çok partili sistemi destekleyen, hükümetin olumsuz taraflarını ortaya koyan ve muhalefete hak veren 12 Temmuz Beyannamesini ya kabul edecek ya da istifa edecekti. Peker, bu beyannamenin anayasanın cumhurbaşkanına tanıdığı yetkilere aykırı olduğunu iddia etmiş ve meclisteki çoğunluğuda kendisini destekleyeceğini düşünmüştü. Bundan dolayı ilk başta Başbakanlık koltuğunda kalmaya ısrar ettiyse de gelen baskılar neticesinde istifa etmişti. Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 283.

²⁷⁴ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 45.

bilinen Hasan Saka'ya verilmişti.²⁷⁵ 10 Ekim 1947'de yeni kabine için yapılan güven oylamasında, 1 muhalife karşı 362 kişiden olumlu oy almıştı. Saka Hükümeti muhalefet ile olan ilişkisi açısından, genellikle uzlaşmacı siyasi politika benimsemeyi tercih etmişti.²⁷⁶

12 Temmuz Beyannamesi CHP içinde huzursuzluğa neden olduğu gibi, DP'de de ayrışmaya sebebiyet vermişti. DP'nin ilk kongresinden sonra iktidara karşı daha sert bir tutum izlenmesini savunan bir grup çıkmıştı. Bu grup, 22-24 Temmuz 1947'de ülkenin çeşitli yerlerinden katılan 116 delege ve 30 milletvekilliden oluşan "Küçük Kongre/İstişari Kongre"yi toplamıştı. Kongrede DP'nin, iktidara karşı alınan uzlaşmacı siyaset eleştirilmişti. Bunun yerine daha sert bir politika takip etmeleri gerektiği savunulmuştu. Yayınladıkları bildiri, "şekli bir muhalefet ve murakabenin mevcudiyeti memleket için çok zararlı olduğu bütün müzakereler uzun uzadıya belirtilmiş bulunan bugünkü gidişin ıslahına değil, aksine olarak idame ve tedibine yarayacağı hükmüne varılmıştır" şeklindeydi.²⁷⁷ Bildiride; cumhurbaşkanı ile hükümet arasındaki siyasi söylemin aynı olduğu belirtilmiş ve bundan dolayı muhalefetin işlevsiz hale gelmesinden yakınılmıştı.²⁷⁸

1.11. Demokrat Parti İçindeki Çözülme ve Millet Partisinin Kurulması

Demokrat Parti kurulduktan sonra, farklı görüş ve anlayışlara sahip insanların yer aldığı bir parti olmuştu. Parti, demokrasi idealine inanmış olan, tek parti yönetiminden hoşnut olmayan ve çeşitli şekillerde muhalefet edip de bunu açığa vurmaktan çekinen insanların toplandığı bir şikâyet kurumu haline gelmişti.²⁷⁹ CHP'de olduğu gibi, DP içerisinde de aşırı ve ılımlılar mevcuttu. DP'nin içindeki radikaller, partiyi bir pazarlık eseri olarak görmüşler ve "kukla muhalefet" olarak nitelendirmişlerdi. Aşırılık yanlısı olanlar ise, DP'yi "muvazaa/danışıklı dövüş"²⁸⁰ yapan bir siyasi kuruluş olmakla suçlamış ve gereği gibi muhalefet yapılmadığını savunmuştu.²⁸¹

DP'nin radikal siyasetçileri, Birinci Büyük Kongreden sonra iktidara daha sert bir şekilde muhalefet etmeyi istemişler,²⁸² diğer taraftan Cumhurbaşkanı İnönü'nün 12 Temmuz

²⁷⁵ Teki Erer, **age**, s. 223.

²⁷⁶ Cem Eroğul, **age**, s. 61.

²⁷⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 123.

²⁷⁸ Süleyman İnan, **age**, s. 323.

²⁷⁹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 291.

²⁸⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 49.

²⁸¹ Altan Öymen, **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s. 132.

²⁸² Süleyman İnan, **age**, s. 347.

Beyannamesinin yayınlanması, CHP'den baskıcı kişiliğiyle bilinen Peker'in tasfiye edilmesi, sıkıyönetimin kaldırması, demokratikleşme girişimleri ve DP'li Nuri Özsan'ın iktidar ile bir yurt gezisine katılması, bu kesimi ciddi bir şekilde kızdırmıştı. Eroğlu'na göre bu gezi sırasında İnönü, DP'li Özsan'a ortamın daha da yumuşak hale gelmesi için parti içindeki bazı muhaliflerin özellikle aşırıları olarak nitelendirilen kişilerin ihraç edilmesi gerektiğini söylemişti.²⁸³ Aynı gezide bulunan Nihat Erim milletvekillerine zam konusu ortaya atınca, Özsan da parti arkadaşlarından maddi sıkıntısı olan kişiler olduğunu söylemişti. Her iki partiden de birçok milletvekilli maaşlarının eksik olduğundan şikâyetçi olmuştu. Bunun üzerine İnönü bu konuyu meclise getirmelerini söylemişti. CHP tarafından hazırlanan maaş zammı önerisi,²⁸⁴ DP'den Fikri Apaydın ve Haydar Aslan tarafından imzalamıştı. Daha sonra Bayar, DP olarak öneriyi olumsuz bulduklarını ve milletvekillerinden imzalarını geri almalarını istediğini açıklamıştı. Aynı zamanda mecliste bu öneriye red oyu kullanacaklarını da söylemişti.²⁸⁵ Bu konuda DP'nin içinde iki fikir oluşmuştu. Bayar taraftarı olan kişiler zamma karşı çıkarken, Osman Nuri Köni taraftarı olan kişiler de bunun şahsi tasarruf hakkı olduğunu savunup, almanın parti yönetimiyle herhangi bir ilişkisi olmadığını iddia etmişti. Fuat Köprülü ise orta bir yol bulunması gerektiğini bunun için de hem milletvekilleri için önerilen zam teklifine red oyu vereceklerini hem de zamlı maaşı almanın gerektiğini söylemişti. Neticede DP'liler zam için 22 Aralık 1947'de yapılan oylamada kırmızı oy kullanmışlardı.²⁸⁶ Ancak buna rağmen eğer zam gerçekleşirse maaşa eklenen farkı parti yönetimine aktarmaya karar vermişlerdi.²⁸⁷

DP içindeki önemli sorunlardan birisi de, partinin kurucusu olan dörtlerin (Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan) her isteğinin yapılmasından rahatsız olan, aşırılık taraftarı bir grubun varlığı idi. Bu kişiler; Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtalıkılıç, Emin Sazak, Ahmet Oğuz, Hazım Bozca, Suphi Batur ve Kenan Öner idi.²⁸⁸ Parti kurucularının kendi üzerindeki baskısından, muhalefetin gereği gibi²⁸⁹ yapılmadığından şikâyetçiydi.²⁹⁰ DP içindeki huzursuzluğun nedenlerinden biri de İstanbul

²⁸³ Cem Eroğul, **age**, s. 63.

²⁸⁴ Daha önce bir milletvekilinin aylığı 588 lira 53 kuruştı. Altan Öymen, **age**, s. 132.

²⁸⁵ Altan Öymen, **age**, s. 133.

²⁸⁶ Oylamada DP'lilerden Kemal Silivri'le lehte oy kullanmıştı. Cem Eroğul, **age**, s. 64.

²⁸⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 302.

²⁸⁸ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 68.

²⁸⁹ Altan Öymen'e göre, buradaki "gereği gibi" sözünden kasıt "sert muhalefet" idi. Altan Öymen, **age**, s. 132

²⁹⁰ Altan Öymen, **age**, s. 132.

İl Başkanı Kenan Öner'in,²⁹¹ iktidara karşı takip edilecek politika konusunda sertlik yanlısı olması ve bunun da parti yönetimini rahatsız etmesiydi. Nitekim Öner, DP'nin İnönü ile Bayar'ın anlaşmak suretiyle kurulduğunu ve partinin bir "muvazaa" eseri olarak gördüğünü iddia etmekteydi.²⁹² DP, içinde kurucularında olduğu yönetici kesimi, iktidar ile uzlaşmacı bir siyaset gütmeyi tercih etmişlerdi. Nitekim Köprülü 16 Ocak'ta yaptığı açıklamada; CHP'nin seçim yasası, polisin görev ile yetkileri, memurların yargılama yasası gibi demokratikleşme alanında yaptığı birçok değişikliği ve Peker hükümetinin de istifasını olumlu bulmuştu.²⁹³ DP'nin içindeki radikaller bu durumdan rahatsız olmuştu. Partinin kurucularının iktidar partisi ile anlaştığı ve politikalarını tasvip ettiğini düşünen aşırı kesimden ilk önce 16 Ocak'ta Öner istifa etmişti.²⁹⁴ Daha sonra da parti müfettişi olan Osman Bölükbaşı da DP'den istifa edecekti. Öner'in istifasıyla İstanbul il başkanlığı için yapılan seçimleri, Münip Berkman 67 oy alarak kazanmıştı.²⁹⁵

DP Genel Başkanı Celal Bayar, 5 Şubat 1948'de Beşiktaş İlçe Başkanından aldığı bir mektupla parti içinde olacak ayrılıklardan haberdar olmuştu. Mektuba göre, Kenan Öner Ankara'ya giderek Mareşal Fevzi Çakmak'a yeni bir parti kurmaları gerektiğini söylemiş ve yanlarında Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni ve Mustafa Kentli'nin de yer alacağını açıklamıştı. Yeni kurulacak partinin başına, halk tarafından sevilen ve toplum nezdinde itibarı olması nedeniyle Mareşalin geçmesi istenmekteydi. Fevzi Çakmak da bu girişime destek vereceğine dair kamuoyuna açıklama yapmıştı. Zira yeni partiyi kuracak olanlar zaten Mareşalin yakın arkadaşlarından oluşmakta ve bunlar daha çok muhafazakâr kesim olarak bilinmekteydi. DP'nin içindeki çalkantıyı fark eden Bayar, 10 Mart 1948'de Haysiyet Divanında yaptığı toplantıda parti disiplinine aykırı hareket ettikleri, zam farkını partiye ödemedikleri ve dayanışmayı zayıflatıkları gerekçesiyle Sadık Aldoğan, Kemal Silivri, Osman Nuri Köni, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu'nun partiden çıkarılmasına karar vermişti.²⁹⁶ Bu ihraçlardan sonra Genel Kurul üyelerinden Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Enis Akaygen, Ahmet Tahtalıkılıç, Hasan Dinçer,

²⁹¹ Şeyhanlioğlu'na göre, DP'ye muvazaa ithamı en çok "İhtiyar Kaplan" lakaplı Kenan Öner tarafından yapılmıştı. Hüseyin Şeyhanlioğlu, *age*, s. 183.

²⁹² Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 49.

²⁹³ Mustafa Albayrak, *age*, s. 127.

²⁹⁴ Tekin Erer bu istifayı şu şekilde açıklamıştı; DP'nin iktidara karşı takip ettiği muhalefetin şiddetli bir şekilde yapılmasını istemesi ancak kurucu unsurun uzlaşmadan yana olması, milletvekillerin gerekirse meclisten çekilmelerini ve gerekirse CHP zümrelerinin hâkimiyetini de zorla devirmesini istediğini açıklamıştı. Tekin Erer, *age*, s. 228.

²⁹⁵ Mustafa Albayrak, *age*, s. 128-129.

²⁹⁶ Tekin Erer, *age*, s. 230.

Ahmet Oğuz uygulamayı protesto etmek ve fikir birliği içinde olduklarını göstermek amacıyla partiden istifa etmişti.²⁹⁷ İstifaların hemen akabinde 11 Mart 1948'de toplanan DP Meclis Grubu ihraçları tanımadığını açıklamıştı. Grup, Celal Bayar'ın istifa etmesiyle boşalan makama Fuat Hulusi Demirelli'yi, ikinci başkanlığa da Ahmet Tahtalıkılıç'ı seçmişlerdi. Yeni parti grubu, daha önce partiden ihraç edilen milletvekilleri için öne sürülen gerekçelerin yetersiz olduğunu ve bu tür uygulamaların demokrasiye aykırı olduğunu söylemişlerdi. Neticede Bayar yaptığı açıklamada milletvekillerinin tüzüğün 47. Maddesine aykırı hareket için partiden çıkarılmıştı.²⁹⁸ Bu milletvekilleri; Ali Rıza Kırsever, Asım Gürsu, Bahattin Ögütmen, Mehmet Aşkar, Mehmet Öktem, Ahmet Ali Çınar, Behçet Gökçen, Fethi Erimçağ ve Haydar Aslan idi. Aralık 1947'de başlayan bunalım neticesinde partiden 21 milletvekili ayrılmış ve bu durum, yeni gelişen bir parti açısından bunalım dönemini işaret etmekteydi.²⁹⁹

DP'de yaşanan olaylar, partiden çıkarılma ve ayrılma kararlarının neticesinde, mecliste DP'lilerin sayısını 31'e düşmüştü.³⁰⁰ Partiden ayrılan millettekilerden 13'ü³⁰¹ Mecliste Müstakil Demokratlar Grubunu³⁰² kurmuşlar ve bağımsız hareket etmeye başlamışlardı. Bu arada Afyon'da çıkan Demokrat Afyon gazetesi DP'den ayrılan milletvekillerin yeni bir parti kurduğunu, diğer kişilerin de oraya geçeceklerini yazmıştı. DP'nin kurucuları ile anlaşmayarak ayrılan partililer, bağımsız milletvekilli Mareşal Fevzi Çakmak'ın önderliğinde 6 Temmuz 1948'de Millet Partisini kurduklarını resmen açıklamışlardı. Partinin kurucuları Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı idi.³⁰³ Millet Parti'sinin Onursal Başkanlığına Fevzi Çakmak getirilirken, Genel Başkanlığına Hikmet Bayur, İkinci Başkanlığa Osman Nuri Köni, Genel Sekreterliğe Mustafa Kentli, yönetim kuruluna Sadık Aldoğan ve Enes Akaygen getirilmişti.³⁰⁴ Öymen'e göre Mareşal Fevzi Çakmak, Celal Bayar'dan iktidar ve İnönü'ye karşı daha sert bir politika ve söylem takip etmesini beklemişti. Ancak Mareşal, Bayar'dan umduğunu bulamamıştı. Diğer taraftan DP, Mareşali kendi listesinde bağımsız

²⁹⁷ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 69.

²⁹⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 132.

²⁹⁹ Süleyman Kocabaş, **age**, s. 558.

³⁰⁰ Süleyman İnan, **age**, s. 370.

³⁰¹ Bunlar; Şahin Lâcin, Ahmet Ali Çınar, Ahmet Oğuz, Ali Rıza Kırsever, Behçet Gökçen, Ahmet Tahtalıkılıç, Hasan Dinçer, Hazım Bozca, Haydar Aslan, Fethi Erimçağ, Mehmet Aşkar, Mithat Sakaroğlu ve Necati Erdem idi. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 295.

³⁰² Cem Eroğlu, **age**, s. 66.

³⁰³ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 302.

³⁰⁴ Tekin Erer, **age**, s. 235.

aday olarak gösterip ondan yararlanmış ancak seçimlerden sonra kendisine gereken ilgi gösterilememiş ve halkın ona gösterdiği sevgiden Bayar pek hoşnut olamamıştı.³⁰⁵

MP'nin Genel Başkan Fevzi Çakmak; toplumun DP'den memnun olmadığını ve insanlar arasındaki yoksulluğa çare bulacak bir siyasi kuruluş olduğunu açıklamıştı.³⁰⁶ Mareşal, partinin amaçlarını genel olarak şöyle açıklamıştı: Devletin halkın hizmetinde çalışır hale gelmesini sağlamak, dürüst seçimler yapılmasını sağlamak, bazı vergileri kaldırmak, devlet kapitalizmine engel olmak, halkı ticarete girişim yapmasını teşvik etmek, toplumun yaşamsal düzeyleri arttırıp aile bağlarını güçlendirmek ve dini ile milli eğitimle ahlak seviyesini yükselmek olarak belirtmişti. Millet Partisi, halkın desteğini kazanmak amacıyla ülke genelinde bazı programlar düzenlemişti. Örneğin İzmir'de yapılan toplantıda DP'nin CHP ile gizlice anlaştığını³⁰⁷ iddia edilip eleştirmiş ve basının tarafsız olması gerektiğine işaret etmişti.³⁰⁸

1.12. 17 Ekim 1948 Ara Seçimleri

DP yöneticileri, Millet Partisi'nin kurulmasını tasvip etmeyip bundan sonra iktidara karşı daha sert bir siyasi söylem takip etmeye karar verdiklerini açıklamışlardı. Peker'in istifa etmesiyle beraber muhalefet ile iktidar arasındaki siyasi ortam yumuşamış ve bir uzlaşma şekline dönüşmüştü. Eroğlu'na göre, DP bu durumdan memnun değildi zira parti, iktidarın zaaflarını ortaya çıkarıp halka anlatmaya devam etmek istiyordu. Örneğin Bayar'ın Nisan 1948'de Çorum'da yaptığı konuşmada, sonbaharda yapılacak ara seçimlere katılmak için Memurin Muhakemat Kanununun değiştirilmesini şart koşmuştu. Aynı şekilde muhalefetin iktidarı eleştirmek amacıyla çokça kullandığı seçim kanununu da iktidar tarafından değiştirilmek istemişti.³⁰⁹ Ancak kanunda gerekli değişiklikler yapıp tasarı halinde meclise sunulunca, DP'liler seçimlerle ilgili hükümlerin yetersizliğinden şikâyet etmişlerdi. Diğer taraftan ülke içinde iktisadi kriz hali hakimdi ve toplumdan gelen ekonomik şikâyetler, DP tarafından iktidara karşı kullanılmaktaydı. Ülkede özellikle buğday ve şeker sıkıntısı mevcuttu. Bayar, iktidarı bu konu üzerinde 29 Nisan 1948'de Ordu'da yaptığı konuşmasında, hükümetin ekonomik meselelerde geleceği görmesi

³⁰⁵ Altan Öymen, *age*, s. 142.

³⁰⁶ Tekin Erer, *age*, s. 239.

³⁰⁷ Burada daha önce DP'nin maruz kaldığı muvazaa suçlamalarını bu kez de bizzat kendi partisinden ayrılan kişilerce yapılmıştı. Cem Eroğlu, *age*, s. 67.

³⁰⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 308.

³⁰⁹ *Akşam*, 25 Haziran 1948.

gerektiğini ve ara seçimlere yargının denetim güvencesi olmadıkça katılmayacaklarını açıklamıştı.³¹⁰

DP, 12 Temmuz Beyannamesi ardından parti içinde yaşanan muhalefet ve sonucunda yaşanan siyasi ayrılıklardan sonra, iktidara karşı uzlaşma tavrından vazgeçerek daha sert bir tutum içine girmeyi seçmişti. Peker'den sonra hükümeti kuran Hasan Saka, ılımlı bir yapıya sahipti ve muhalefete karşı sert bir politika takip etmek istemiyordu. Eroğul'a göre, Saka hükümeti bir bocalama süreci içindeydi. Ne muhalefete karşı durabilmiş ne de tavizkar davranıp DP'nin eleştirilerden kurtulabilmişti. Hükümetin içinde bulunduğu bu belirsiz durumu Adnan Menderes eleştirmişti. Şöyle ki, Menderes'in 22 Haziran 1948'de Kütahya'da yaptığı konuşmasında, iktidar partisinin yıpranıp heyecanını kaybettiğini ve geçerli bir fikir sunmadığı için, eskimiş görüşleriyle bir kıvrınma döneminden geçtiğini söylemişti. Hasan Saka her şeye rağmen bu olumsuz durumdan çıkıp, eleştirilerden uzaklaşarak kendini halka kabul ettirmeye çalışmıştı. Nitekim muhalefetin eleştirilerini engellemek amacıyla yeni seçim kanunu tasarısı 1 Temmuz 1948'de mecliste görüşülmeye başlanmıştı. Ancak muhalefet yine kanunun yetersizliğinden³¹¹ şikâyetçi idi. Yeni seçim kanunu onaylanmak üzereyken, DP meclisi terk etmişti.³¹² DP, daha önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimleri de boykot edeceklerini ilan etmişti.³¹³ Zira çok fazla zaman geçmeden Bayar'ın yaptığı konuşmada, ara seçimlere güvensizlik nedeniyle katılmayacaklarını açıklamıştı.³¹⁴

17 Ekim 1948 tarihinde ara seçimleri yapılmış ve muhalif partilerden DP ile MP katılmamış, bu da kamuoyu nezdinde iktidar açısından itibar kaybına neden olmuştu. Zira muhalefet partileri iktidardaki partiye güvenmediği gibi halkın ilgisi seçime azalmış, seçimlere katılımın çok az olmasına neden olmuştu. Seçimlerde yine yolsuzluklardan ve usulsüzlüklerden şikâyetler olmuştu. Hükümete göre ara seçime halkın katılım oranı %40, muhalefete göre ise bu oran %10 idi. Gizli oy ve açık sayım sistemi ile yapılan seçimlerde, illerde katılım oranı farklı olmuştu. Nitekim Ankara da %43, Aydın da %27.73, Bolu da %38.9, Erzincan da %55, Giresun da %45, İstanbul da %20.9, Kastamonu da %65.38, Mardin de %28, Malatya da %73, Ordu da %47, Tokat'ta %70.5, Yozgat'ta %52.9 olmuştu. Albayrak'a göre seçime katılım oranının az olmasının nedeni; iktidarın tek başına

³¹⁰ Cem Eroğul, *age*, s. 68.

³¹¹ *Akşam*, 18 Haziran 1948.

³¹² Cem Eroğul, *age*, s. 69-70.

³¹³ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 311.

³¹⁴ Tekin Erer, *age*, s. 240.

oylamaya katılması ve hayat pahalılığı idi. Hayat pahalılığı o dönemde önemli sorunlardan biri olmuştu. Öyle ki başbakan Hasan Saka memleketi Trabzon'a yaptığı gezi sırasında yoksul bir kadının kendisine "şekeri pahalattın. Niye geliyorsun?" diye tepkisini göstermişti.³¹⁵ Toplumunun genelinde ekonomik sıkıntılardan dolayı oluşan tepkiler, Cumhuriyet gazetesinin bir makalesine taşınmıştı. Makalede, köylünün sıkıntılar içinde kıvrandığını, şehirli kesimin endişe içerisinde yaşadığı, işçinin üzüntülü olduğunu ve iş dünyasının da zor şartlarda bulunduğunu yazılmıştı.³¹⁶

Ara seçimlerden sonra DP'liler mecliste hayat pahalılığı konusunda hükümeti eleştirmişlerdi. Zira şeker çok pahalıydı ve halk geçim sıkıntısından ciddi bir şekilde şikâyetçi idi. 18 DP milletvekili, Saka hükümetine bu konuda bir gensoru vermişlerdi. CHP'li milletvekilleri ise gensorunun görüşülmesini kabul etmişlerdi. Ancak ertesi gün kararlarını değiştirerek hükümeti destekleyeceklerini açıklamışlardı. Bunun neticesinde DP'liler bu gensorunun bir anlamı kalmadığını savunup görüşmelere katılmamışlardı.³¹⁷ Feroz Ahmad'a göre, iktidardaki Hasan Saka hükümeti yıpranmış ve artık devletin işlerini gereği gibi yürütemez hale gelmişti.³¹⁸ 14 Ocak 1949'da, Hasan Saka istifa etmiş ve yerine Şemsettin Günaltay seçilmişti.³¹⁹

1.13. Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi ve Milli Teminat Andı

DP, ikinci kongresine başlamadan önce Hasan Saka hükümeti 14 Ocak 1949'da istifa etmiş ve yerine CHP Başkan Vekili Hilmi Uran'ın tavsiyesiyle Şemsettin Günaltay getirilmişti. Aslında daha önce İnönü, Uran'ı başbakanlığa düşünmüştü. Ancak kendisi bu işi için uygun olmayacağını, yerine Şemsettin Günaltay'ın olmasını istemişti.³²⁰ Günaltay, çok partili hayata geçildikten sonra CHP'nin dördüncü kabinesini kurmuştu. Günaltay; politik, ekonomik ve kültürel olarak liberal ve din anlayışı konusunda anlayışlı bir siyasetçi olarak bilinmekteydi. Kabine, 22 Ocak 1949'da CHP Grubundan güvenoyunu almıştı. Yeni hükümet liberal bir politika takip edeceğini de açıklamıştı. Zira Günaltay, ifade ve basın özgürlüğünden yana olmuş, seçim kanunda değişiklik yapacağını söylemişti. Laiklik

³¹⁵ Mustafa Albayrak, *age*, s. 134.

³¹⁶ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 314.

³¹⁷ Cem Eroğul, *age*, s. 71.

³¹⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, s. 50.

³¹⁹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1949.

³²⁰ Altan Öymen, *age*, s. 284.

ilkesini korumakla beraber din dersini ilköğretim programına koyacağını belirterek, daha uzlaşmacı ve serbest bir politika takip edeceğini göstermeye çalışmıştı.³²¹

Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi,³²² 20 Haziran 1949'da ülkenin çeşitli yerlerinden gelen 1700 delege³²³ ile Ankara Devlet Sergi Evi Salonunda toplanmıştı. Kongre Başkanlığına İzmir delegesi Ekrem Hayri Üstündağ getirilirken, İkinci Başkanlığa da Erzurum delegesi Memiş Yazıcı seçilmişti.³²⁴ Karpat'a göre kongrenin toplanma sebebi; DP'nin geçmiş ve gelecek siyasetini görüşmek, Millet Partisinin kuruluşu ile oluşan siyasi boşluğun nasıl doldurulacağına karar vermek ve parti içi muhalefetin DP üzerindeki olumsuz etkisine bir çözüm bulmak olarak açıklamıştı.³²⁵

Celal Bayar kongrede ilk olarak, Genel İdare Kurulu tarafından oluşturulan raporu okumuştur. Raporda, ilk önce DP'nin kuruluş amacı üzerinde durulmuş ve sonra iktidarın hala demokratikleşme konusunda yeterli adımları atmadığını söylenmişti. Parti içinde yaşanan ayrılıklara değinen Bayar, bunların olmaması gerektiğini dile getirmişti.³²⁶ Diğer taraftan raporda, 12 Temmuz Beyannamesinden sonra umut verici gelişmeler olmakla birlikte, demokrasinin tam olarak yerleşmesi için gerekli yasa çalışmalarının yapılmadığını iddia etmişti.³²⁷ Kongre devam ederken bazı milletvekilleri görüşlerini açıklamak istemişlerdi. Nitekim kongrenin ikinci gününde İzmir delegesi Mehmet Erçetin seçim kanunu hakkında görüşünü açıklarken, oy kullanmanın insanın namusuyla eşdeğer olduğunu ve bu konuda iktidara karşı gerekli tepkiyi göstermek gerektiğini söylemişti. İstanbul delegesi Kazım Yurdakul da, 12 Temmuz bildirisinin uygulanmayışına üzüldüklerini açıklarken, Bursa delegesi Hulusi Köymen parti meclis grubundan şikâyet ederek, mecliste çıkan antidemokratik yasalara yeteri kadar dikkat edilmediğini ve 12 Temmuz bildirisinden sonra da baskıcı yasaların kabul edildiğini açıklamıştı. Kongreye damgasını vuran ve en çok ilgi toplayan Uşak Eşme delegesi Ümmü Bala olmuştu. Kongreye yöresel kıyafetleri ile katılan bu kadın, Eşme'de oyların çalındığını söylemişti. Aynı zamanda kendisinin Kongre Genel İdare Kuruluna üye seçilmesini ve seçim kanunun değiştirmesi isteğinde de bulunmuştu. Diğer ilginç bir delege de, Maraş'tan katılan gözleri

³²¹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 316.

³²² CHP, DP'nin kongre çalışmalarına yardım etmişti. Nitekim sergi evi diye yapıp sonra da tiyatro salonu haline getirilen yerde kongre yapılması için DP'ye izin verilmişti. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 349. Süleyman İnan, **age**, s. 402.

³²³ Tekin Erer katılan delege sayısını 1200 olarak vermişti. Tekin Erer, **age**, s. 249.

³²⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 137.

³²⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 318.

³²⁶ Süleyman İnan, **age**, s. 398.

³²⁷ Cem Eroğul, **age**, s. 76.

görmeyen bir kişi olmuştu. Bu ama/kör delege konuşmasında, seçimler sırasında çekilen sıkıntılardan bahsederek iktidarı bu konuda eleştirmişti. Elazığ delegesi Cemil Abacı da ilginç bir açıklama yaparak dikkatleri üstüne toplamıştı. Konuşmasında, “mensubu olmakla iftihar ettiğim Haso ve Memolar diyarından, Hasolarla Memoların selamlarını, kongreye dileklerini getirdim” şeklindeki konuşması da sempatiyle karşılanmıştı.³²⁸

Kongre devam ederken parti genel başkanlığı için seçimler yapılmıştı. Kongrede 1100 delegeden 917’si oylamaya katılmıştı. Adaylardan Celal Bayar 901 oy alırken, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Zühtü Velibeşe, Memiş Yazıcı ve Ali İhsan Sabis sadece birkaç oy almıştı.³²⁹

DP’nin İkinci Büyük Kongresi devam ederken, Bayar’ın milletvekilleri seçimi konusundaki önerisi tartışma yaratmıştı. Zira Bayar, Genel Merkeze %20’lik bir kontenjan bırakmış, bu da delegeler arasında probleme neden olmuştu. Delegelerin yaptığı eleştiriden sonra söz alan Bayar, toplumu yönetecek olan kişilerin seçimler sonucunda belirleneceğini, alanında yetkin ve uzman olmaları gerektiğini açıklamıştı. Bayar’ın, milletvekilliği seçimi konusundaki belirsizlik ve itirazlar için yaptığı açıklama delegeleri tatmin etmişti. Bu inandırıcı konuşmadan sonra, Genel Merkeze %20 oranında milletvekilli seçme hakkı tanınmasını sağlamıştı. Milletvekilliği seçimi konusundaki belirsizlik çözüldükten sonra parti tüzüğünde bazı değişiklikler daha yapılmış ve yönetsel anlamda bazı kararlar alınmıştı. Bunlar; Yüksek Haysiyet Divanının kurulması, kurultayda delege sayısının azaltılması, laikliğe zarar vermemek kaydıyla din özgürlüğünün de normal hürriyet olarak kabul edilmesi, işçilere siyasi olamamak şartıyla grev hakkının verilmesi,³³⁰ tüzüğün 3. Maddesinde yer alan siyasi suç nedeniyle mahkûm olanların partiye kayıt olunması, Büyük Kongrenin Genel Başkan ile Genel İdare Kurulu tarafından toplanabileceği, kongrenin iki yıl da bir araya gelmesi ve iki ay önceden örgüte duyurması, genel başkanın cumhurbaşkanı seçilmesi halinde parti başkanlığından çekilmesi gibi kararlar kabul

³²⁸ DP’nin iki yıllık parti bütçesi de bir rapor şeklinde okunmuştu. Rapora göre, 1947’de 2700 lira borçla yönetimi devralan Genel İdare Kurulu iki yıl buçuk yıl boyunca 153.000 lira harcama yapmıştı. Mustafa Albayrak, *age*, s. 138-140.

³²⁹ Genel İdare Kurulu üyeliklerine; Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü, Refik Şevket İnce, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, İhsan Şerif Özgen, Üzeyir Avunduk, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Kamil Gündüş ve Kemal Özçoban seçilmişti. Haysiyet Divanı için de yapılan gizli oy ve sayımda üyeler belirlenmişti. Bu üyeler: Ekrem Hayri Üstündağ, Fikri Apaydın, Fuat Hulusi Demirel, Hamit Şevket İnce, Salamon Adato, Lebib Divanlıoğlu, Ahmet Veziroğlu, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, Hasan Polatkan, Levent Mimaroglu ve Faruk Nafiz Çamlıbel’den oluşmaktaydı. M. Serhan Yücel, *age*, s. 73.

³³⁰ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 319.

edilmişti. Kongreye bazı istek dilekçeleri de sunulmuştu. Bu dilekler; vergilerin hafifletilmesi, devletçiliğin sınırlandırılıp halkın katılımını sağlanması, milletvekilleri sayısının azaltılması, DP rozeti takanların birbirlerini tanımasalar da selamlaşmaları gibi önerilerdi.³³¹

DP'nin Birinci Kongresinde olduğu gibi bu kongrede de partinin genel politikasını belirleyecek olan Ana Davalar Komisyonu kabul edilmişti. Bu komisyonun başına da Adnan Menderes getirilmişti.³³² Komisyonun hazırladığı raporda; demokrasiye aykırı yasaların değiştirilmesi, seçimlerin hâkim güvencesinde yapılması ve gelecek seçimlerin 21 Temmuz 1946'daki gibi yapılması halinde takip edecekleri yolu açıklanmıştı. Komisyon, seçimlerin halkın iradesinin serbest bir şekilde yansımalarının zorunlu olduğunu, oylamaya herhangi bir müdahale olması halinde vatandaşın meşru hakkını savunacağını, ancak bunun da yasal yoldan yapılması gerektiğini ve halkı bu durumda bırakanların milletin husumetiyle³³³ karşılaşacaklarını belirmişti. Kongre, Ana Davalar komisyonunun raporunu kabul etmişti. Bu kararlar DP'liler tarafından Milli And, Milli Teminat Andı olarak kabul edilirken, CHP'liler de Milli Husumet Andı olarak isimlendirmişlerdi.³³⁴ Hükümet, muhalefet ile uzlaşma arayışı içerisindeyken ve bu yönde olumlu girişimlerde bulunmaya çalışırken, DP'nin birden böyle sert kararlar almasına şaşırılmıştı.³³⁵ Hükümet "Milli And" için tepkisini ortaya koymak için 27 Haziran 1949'da bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride; DP'nin Ana Davalar Komisyonunda kabul ettiği raporun kanun ve düzenle bağdaşmadığını, bununla vatandaşın yasadışı yollara teşvik edildiği, muhalefetin bu hareketinin memlekette siyasi sorunlara neden olacağını ve halk arasında husumete sebebiyet vereceğinden endişe ettiklerini açıklanmıştı. Ayrıca iktidar tarafından 1950 seçimleri için yapılan yasal girişimlere DP'nin katkı yapmadığından bahsedip, partiyi daha sakin bir politika izlemeye davet ediyordu. Hükümetin yaptığı bu eleştiri açıklamasından sonra DP adına cevap veren Genel Başkan Celal Bayar; hükümetin bildiriye yanlış yorumladığını, iktidarı 21 Temmuz seçimlerindeki yanlış düşmemek için uyarmak istediklerini açıklayarak, partisine yönelik yapılan eleştirileri kabul etmemişti. Ayrıca DP'nin 29 Haziran 1949'da yaptığı açıklamada, Milli Teminat Andı'nın yeni bir seçim

³³¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 143.

³³² Süleyman İnan, **age**, s. 400.

³³³ Albayrak'a göre, bu kararlar "husumet" kelimesinden dolayı CHP'liler tarafından "Milli Husumet Andı" olarak nitelendirilmişti. Mustafa Albayrak, **age**, s. 143.

³³⁴ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 353.

³³⁵ Cem Eroğlu, **age**, s. 77.

kanunu yapılması için iktidar partisine öneri yapıldığı ve bu konuda destek vereceklerini açıklamıştı.³³⁶

DP'nin İkinci Büyük Kongresi, “Dağ Başını Duman Almış” marşı söyledikten sonra 25 Haziran 1949'da sona ermişti. Bu kongrenin sonunda DP'nin esas kurucusu olan “dörtler” in güçlenmesini sağlanmıştı. Partiye kendi görüşlerini benimseterek, daha güçlü bir şekilde teşkilat üzerinde otoritelerini sağlamayı başarmışlardı. Kongrede kabul edilen Ana Davalar ve tüzükte yapılan bazı değişiklikler, partinin daha liberal bir şekil almasını sağlamıştı.³³⁷

Hükümet, DP'nin kongresinden sonra demokrasiye geçişte önemli sayılacak bazı adımlar atmıştı. Nitekim iktidar, muhalefetin radyodan yararlanması için gerekli kolaylığı sağlarken, İstiklal Mahkemelerini de kaldırdığını açıklamıştı.³³⁸ Ayrıca DP'nin de görüşü göz önünde bulundurarak yeni bir seçim kanunu tasarısı hazırlanmıştı. Tasarı üniversiteden dört Profesör, Yargıtay ve Danıştay'dan ikişer üye ile üç avukattan oluşan bir heyete sunulmuştu.³³⁹ Bu olumlu gelişmelerden bir süre sonra iktidar ile muhalefet arasındaki olumlu hava tekrar bozulmuştu. Zira 7 Temmuz 1949'da Kırkaltı seçimleri yıldönümüne denk gelen tarihte, yurdun çeşitli yerlerini gezen Başbakan Yardımcısı Nihat Erim gittiği her yerde muhalefeti eleştirmekteydi. Aslında bu eleştiriler Eroğul'a göre, Erim'in muhalefetin 46 Seçimleri yıldönümü olması nedeniyle seçimler üzerinden iktidara karşı yapılacağı düşünülen eleştirilerden şüphe duyduğu için yapmıştı. Hükümetin liberal anlamda yaptığı girişimler ve icraatlardan memnun olan muhalefet, Erim'in yaptığı bu açıklamasından dolayı karşı savunmaya geçmişti. Nitekim Menderes'in İzmir'de yaptığı konuşmasında, Erim'in yaptığı geziyi gerektiğinde ordu ve idareyi CHP'nin emrine süresiz vermek olarak değerlendirmişti.³⁴⁰ Siyasetin tekrar gergin hale geldiği bu zamanlarda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Ağustos 1949'da Ege bölgesine bir gezi düzenlemişti. İnönü'nün gezisi sırasında DP'nin bazı milis kuvvetler hazırladığını ve ihtilal yapacakları haberleri çıkmıştı. Bu haberler muhalefeti ciddi bir şekilde kızdırmıştı. Nitekim muhalefet, bu kanıtsız iddiaların DP'nin toplum nezdindeki imajını zedelemek amacıyla uydurulduğunu söyleyerek, halk arasında yayılan haberleri reddetmişti. Bayar ise, bu tür söylentilerin baş sorumlusu olarak İnönü'yü göstermiş ve 9 Ağustos 1949'da İzmir'de 60 bin kişinin katıldığı bir miting yaparak iktidarı sert bir şekilde eleştirmişti. Bayar

³³⁶ Süleyman İnan, **age**, s. 403.

³³⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 144.

³³⁸ Cem Eroğul, **age**, s. 78.

³³⁹ Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 407.

³⁴⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 79.

konusmasında, “iktidar bugünkü gaflet ve dalalette devam edecek olursa bu işler bir kardeş kavgasının, hududu ölçülemeyecek facialara kadar gidebilirdi” şeklinde bir açıklama yapmıştı. Bayar’ın yaptığı konuşmadan sonra, 10 günlük Ege gezisinden Ankara’ya dönecek olan İnönü, İzmir’den ayrılırken basına bir demeç vermişti. Demeçte, Halk Partisinin seçimi kaybetmesi halinde iktidarda kalmayacağını ve bir sonraki iktidardan güvence istediğini açıklamıştı. Bayar’da Genel Başkan olarak İnönü’nün açıklamasından sonra, Milli Teminat Andının CHP’nin anladığı şekilde Milli Husumet Andı olmadığını ve DP’nin yasal yollardan ayrılmadığının açıklamasını yapmıştı.³⁴¹

1.14. Yeni Seçim Kanunu ve Kabulü

DP’nin Küçük İstişari Kongresi, 7-9 Ocak 1950’de 153 delegenin katılımıyla Ankara’da yapılmıştı. Kongrenin toplanmasının temel nedenlerinden biri; o sırada meclise gönderilen seçim kanunu konusunda iktidara karşı psikolojik baskı yapmak ve 1950 seçimlerine tam bir güvenlik ortamı oluşturulmadan girilmeyeceği izlenimi vermektir. Küçük kongrenin toplanmasının diğer önemli bir sebebi de, DP’den ayrılan kişilerin kurduğu Millet Partisi’nin yaptığı zararı hesaplayarak, ona göre bir politika ve siyasi yol takip etmektir. Kongreye her ilden delege davet edilmiş ve görüşmeler basına kapalı şekilde yapılmıştı. Kongrede komisyonların tuttukları raporlar incelenmiş ve 1950 seçimleri için takip edilecek siyasi strateji hakkında fikirler beyan edilmiştir. Ayrıca kongrede, seçimin daha güvenli bir şekilde yapılması için iktidarın gerekli girişimleri yapması ve önlemler alması konusunda bazı öneriler sunulmuştur.³⁴²

Aslında DP İstişari Kongre sonunda bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride, iktidar seçimler konusunda tekrar uyarılmış ve gerekli güvenlik-yargı önlemlerin alınmadığı takdirde genel seçimlere katılmayacaklarını bildirmişti. Hükümetin bu açıklamaya tepkisi sert olmuştu. Zira Başbakan Yardımcısı Nihat Erim’in yaptığı açıklamada, bir partinin görevini yerine getirmediği takdirde yerinin boş kalmayacağını ve gerekirse kendi partilerinden bağımsız adaylara yer vereceklerini söyleyerek tepkisini göstermişti.³⁴³

Seçim kanunu tasarısının hazırlandığı günlerde, 1946 genel seçimleriyle ilgili yapılan bazı yolsuzluk iddialarını ortaya çıkmıştı. Örneğin; CHP’nin Birinci Genel Müfettişi olan Avni

³⁴¹ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 355.

³⁴² Mustafa Albayrak, **age**, s. 148.

³⁴³ Cem Eroğul, **age**, s. 81.

Doğan'ın Bitlis valisine gönderdiği bir mektupta, yöredeki jandarmayı kullanarak seçime katılımı artırmasını ve bunun da “Milli Şefe karşı bir ödev” olduğunu yazmıştı. Bu gelişmeler demokratikleşme girişimlerine başlamış olan iktidarı, yeni seçin kanununun hazırlama aşamasında olumlu manada etkilemişti. Zira hükümet halk ile bağlantısını devam ettirme taraftarı olmuş ve muhalefetin seçim kanunu üzerinden sürekli partiyi topluma şikâyet etmesini istememişti.³⁴⁴

1946 seçimi DP'nin hafızasında hala tazeliğini korumakta ve sürekli gündeme alınmaya çalışılmaktaydı.³⁴⁵ Muhalefetin seçim kanununu, halkı kendi tarafına çekmek için iktidara karşı bir propaganda aracı olarak kullanması, Hasan Saka hükümetini bazı liberal yasal girişimlere zorunlu olarak yöneltmişti. Nitekim Saka hükümeti zamanda hazırlıklarına başlayan yeni seçim yasası çalışmalarına DP de destek vermiş ve bu konuda bazı isteklerde bulunmuşlardı.³⁴⁶ Seçim Kanunu için oluşturulan İlim Heyetine, DP istediği değişiklikleri rapor halinde sunmuştu.³⁴⁷ Bu istekler; seçimlerde güvenliği sağlanmasının şartı olarak yargı denetiminde yapılması, idare, polis ve jandarma baskısının olmaması için de gerekli yasal çalışmaların yapılması gerekliliği konusunda bir rapor şeklinde TBMM'ye sunulmuştu. İktidar partisi 1946 seçim yasasında bazı değişiklikler yaparak daha demokratik bir şekilde düzenlemeye çalışmış ve 5258 sayılı bu yeni kanun 9 Temmuz 1949'de yürürlüğe girmişti. Bu yeni kanunda bazı değişiklikler yapılmıştı. Bunlar; yedi kişilik bir seçim kurulunun oluşturulması ve burada meslek kuruluşları ile siyasi partilerin temsilcilerinin bulunması, oyların kapalı bir alanda tutulması, sayımların açık bir şekilde ve seçim komisyonu önünde sayılması ve seçimlerde suç işleyen vali- kaymakamlar hakkında soruşturma açabilme gibi değişiklikler kabul edilmişti. Seçim kanunu üzerinde iktidar tarafından yapılan bu yapısal değişiklikler DP'yi tatmin etmemiş ve yeniden itirazlara neden olmuştu. Muhalefetten gelen şikâyet ve itirazları değerlendiren hükümet, yeni bir kanun tasarısı hazırlığına girmiş ve 47 maddelik öneri hazırlanmıştı. Yeni seçim kanunu hakkında hazırlanan yasa tasarısı; 1877'den beri uygulanan seçim yasalarının dışında, Belçika, İtalya, İngiltere, İsviçre, Rusya, Güney Afrika, Yunanistan, Romanya, Fransa, Yeni Zelanda, Avustralya, Çekoslovakya gibi ülkelerde uygulanan yasalar da incelenmiş ve muhalif partilerden DP ile MP'den de yazılı görüş isteyerek gerekli çalışmalar tamamlanmaya çalışılmıştı. Yasa tasarısı hazırlanırken bu girişimleri yanı sıra,

³⁴⁴ Mustafa Albayrak, *age*, s. 150-151.

³⁴⁵ Şerif Demir, *Adnan Menderes*, s. 197.

³⁴⁶ Altan Öymen, *age*, s. 382.

³⁴⁷ Şerif Demir, *Adnan Menderes*, s. 198.

aynı zamanda Fransa'nın eski Başbakanı Paul Boncour, Belçikalı uzman Vandembuleke ile İngiliz uzman Lord Natham'ın görüşlerinden yararlanılmıştı.³⁴⁸ Yeni seçim kanunu için Başbakan Şemsettin Günaltay 11 kişilik bir heyet kurmuş ve heyetin başına Yargıtay Başkanı Halil Özyörük getirilmişti.³⁴⁹

Yeni seçim kanunu, DP'nin isteği şekilde oluşturulduğu için iki parti arasındaki ilişkiler ciddi bir şekilde yumuşamış ve artık muhalefet de iktidarın bu zaafını kullanarak kitleleri CHP'ye karşı kullanmayacaktı. Yeni tasarıya göre; gizli oy açık sayım ve çoğunluk sisteminin kabul edilmesi,³⁵⁰ beş ilden aday gösterebilen partilerin radyodan yararlanması, seçimlerin yargı güvenliği altında yapılması, seçmen listelerinin hazırlanmasından sonra yargıçlardan onay alınması ve itirazları yine bu kurum tarafından incelemesi, ülkedeki bütün seçimi yönetmek ve gerekli çalışmaları yapmak amacıyla Ankara'da Yüksek Seçim Kurulunun oluşturulması, sandık başında her partinin temsilcilerinin dışında üçer tarafsız kişinin de bulunması, seçim sonuçlarının derhal açıklanması, oyların açık sayılması, bütün tutanakların TBMM'ye gönderilmesi, oyların adalet dairesinde özel olarak koruma altına alınması, seçimlerle ilgili bütün şikâyetlerin TBMM'ye yapılması, seçim suçu işleyen ve görevini kötüye kullanan kişiler hakkında ağır yaptırımlardan oluşmuştu.³⁵¹ Ayrıca bu yeni seçim kanunun daha fazla huzur getirmesi için, nispi temsil yerine çoğunluk sistemi kabul edilmişti.³⁵²

Yeni seçim yasası tartışma ve görüşmeleri devam ederken, ülkenin bazı yerleri 16 Ekim 1949'da ara seçime gitmişti. Muhalefetin katılmadığı bu seçimler sadece 12 il de yapılmıştı. Bu iler; Urfa, Kars, Bitlis, İstanbul, Erzincan, Mardin, Tokat, Manisa, Kastamonu, Bursa, İçel ve Muş idi. DP'liler seçime girmemiş ancak İstanbul'dan bağımsız aday olan Rauf Orbay ile Ahmet Emin Yalman'ı destekleyeceklerini açıklamışlardı. Ancak, bu iki aday DP'nin desteğine rağmen seçimi kaybetmişlerdi. DP'ye göre İstanbul da seçime katılım oranı %7-8 iken, CHP'de %15 idi.³⁵³

Çeşitli ülkelerin seçim yasaları incelenerek oluşturulan, farklı uzman görüşlerine başvurarak ve muhalefetinde desteği alınarak hazırlanan yeni seçim kanunu, DP ile CHP

³⁴⁸ Mustafa Albayrak, *age*, s. 151.

³⁴⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, C.II*, s. 477.

³⁵⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, 16.11.1950, Dönem 8, Cilt 24, Toplantı 4, s. 667.

³⁵¹ Mustafa Albayrak, *age*, s. 152.

³⁵² Altan Öymen, *age*, s. 383.

³⁵³ Mustafa Albayrak, *age*, s. 152.

arasındaki uzlaşma havası açısından önemli olmuştu.³⁵⁴ Nitekim DP'nin 23 Ekim 1949'da Bilim Kuruluna açıkladığı görüşünde, kanunu fazla eleştirmeden olumlu bulmuştu. Yasa tasarısı 17 Aralık 1949'da TBMM'ye sunulmuştu. Mecliste her iki muhalif parti de olumlu ve olumsuz görüşlerini açıklamışlardı. Nitekim Bayar'ın yaptığı açıklamada, demokrasi yolunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirerek, tasarıdan memnun kaldıklarını belirtmişti. Tasarı hakkında Millet Partisi adına açıklama yapan Osman Nuri Köni, ordu mensuplarının seçme hakkından mahrum bırakılmasını Anayasaya aykırı olduğunu söyleyerek eleştirmişti.³⁵⁵

Yeni seçim yasa tasarısı 16 Şubat 1950'de mecliste oylamaya sunulmuştu.³⁵⁶ Oylama neticesinde 12 MP'nin muhalif red oyuna karşı, 342 milletvekilinin oluru³⁵⁷ ile 5545 sayılı yasa olarak yürürlüğe girmişti.³⁵⁸ Toplamda 171 madde ile 7 geçici madden oluşan yasa, 4918 ve 5258 sayılı seçim yasalarını yürürlükten kaldırmasını sağlamıştı. Böylece çok partili hayata geçiş aşamasında iktidar ve muhalefetin uzun uğraşlar sonucunda, çetrefili bir sürecin ardından üzerinde anlaşmaya vardığı ilk seçim kanunu olmasını sağlamıştı. Yeni seçim yasasının meclisten geçmesinden sonra, 4 Mart 1950'de Yüksek Seçim Kurulunun Başkanlığı için oylama yapılmıştı. Başkanlık için yapılan gizli oylama neticesinde birinci başkanlığa Münir Akyürek getirilirken, İkinci Başkanlığa da Cudi Öcal getirilmişti.³⁵⁹

1.15. 1950 Seçimlerine Giden Süreçte Partilerin Seçim Kampanyaları

Yeni Seçim Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte artık muhalefet bunun yetersizliğini bahane edip daha önceki seçimleri boykot ettiği gibi bu genel oylamaya da katılmayacağını söyleyemezdi. Zira kanun, DP'nin istediği şekilde “adli teminat” yani seçimlerin yargı denetiminde yapılması şartı kabul edilmişti.³⁶⁰ 1950 yılında yapılacak olan genel seçimlerin tarihini belirlenmesi konusunda iktidar ile muhalefet farklı fikre sahipti. Nitekim Demokratlar katılım oranının hava şartları nedeniyle düşük olacağını tahmin

³⁵⁴ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 53.

³⁵⁵ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 379.

³⁵⁶ Cem Eroğlu, **age**, s. 82.

³⁵⁷ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 380.

³⁵⁸ **Akşam**, 17-20 Şubat 1950.

³⁵⁹ Asil üyeliklerinde Arif Güngören, İbrahim Seni, Cemal Yorulmaz, Bedri Köker ve İsmail Hadimlioğlu getirilmişti. Yedek üyeler de Sunuhi Arsan, Suat Berken, Baha Arkaç ve Salih Tecaner olmuştu. Mustafa Albayrak, **age**, s. 155.

³⁶⁰ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 323.

ettikleri için, haziran ayının başında yapılmasını hükümete teklif etmişlerdi. CHP'liler ise DP'lilerin görüşünü destekleyerek parti grubu tarafından yapılan oylama neticesinde, genel seçimlerin tarihini 14 Mayıs 1950 olarak belirlenmişti.³⁶¹

Genel seçimlerin tarihi 14 Mayıs 1950 olarak belirlendikten sonra, iktidar ile muhalefet partileri yavaş yavaş çalışmalara başlamıştı. DP'liler seçim kanunundan memnun kaldıkları defalarca dile getirdikleri halde, iktidarın işçi hakları, laiklik konusunda verilen tavizler ve idari anlamda yapılan bazı baskılardan şikâyetçi olmaya başlamışlardı. Zira Şemsettin Günaltay hükümetinin genel seçimlerden önce dini kesimi desteğini kazanmak amacıyla 1 Mart 1950'de 677 Kanunun maddesinde değişiklik yaparak, ülkedeki İslam büyüklerine ait türbelerin açılması için gerekli yasalaştırma çalışmasını yapmıştı. Yine Atatürk'ün yaptığı devrimlere karşıtlığıyla bilinen Ticani tarikatının şeyhi Kemal Pilavlıoğlu'nun CHP'ye kaydolduğunu ve müritlerine oylarını hükümetten yana kullanacakları iddiasının Zafer gazetesinde³⁶² çıkması ciddi tartışma ve tepkilere neden olmuştu. 19 Nisan 1950'de hükümetin aldığı bir kararla Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi resmi törenle açılmış ve buraya CHP'den de birçok kişi katılmıştı. Hükümet daha sonra Yavuz Sultan Selim, Hacı Bayram Veli, Ertuğrul Gazi, Akşemsettin, Barbaros Hayrettin Paşa, Mimar Sinan, Osman Gazi ve Orhan Gazi gibi birçok ünlü kişinin türbesinin açılmasına da müsaade etmişti. İktidarın bu tür uygulamaları devrim taraftarı olan halkın ve muhalefetin tepkisine neden olmuştu. Nitekim Bayar'ın Kastamonu'da yaptığı açıklamada, dinin siyasette alet etmenin yanlış olduğunu ve Atatürk devrimlerinin korunması gerektiğini söylemişti. CHP seçimlerden önce bir yandan dini çevreleri kazanmaya çalışırken, diğer taraftan solculara karşı da sıkı bir baskı politikası takip etmekteydi. Nitekim sol görüşleriyle bilinen Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav hakkında "solcu" olmaları nedeniyle dava açılmıştı. Mahkeme nihai kararında, Boran ve Berkes'i görevden alırken, aynı zamanda hepsi birden üçer ay hapis cezasına mahkûm edilmişti. Bütün bunlar seçimlerden önce iktidarın dindar kesimi kazanmak ve komünistlik yanlısı olan veya gözüken kişilere de gözdağı vermeye çalışırken, genel anlamda halkın sempatisini kazanmaya çalışma çabası olmuştu.³⁶³

Genel seçimlerden önce CHP ile DP arasındaki önemli olaylardan biri de, iki parti arasında kurulması düşünülen koalisyon ile ilgiliydi. Bu konuda ilk teklif DP'den gelmiş ve

³⁶¹ Cem Eroğul, **age**, s. 82.

³⁶² **Zafer**, 11 Nisan 1950.

³⁶³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 156-157.

mecliste belli sayıda milletvekillerin güvence altına alınmasını istemişlerdi. DP, seçimlerin güvenliğini sağlamak amacıyla ve iktidardan faydalanmak için böyle bir koalisyona olumlu bakarken, iktidar partisinden farklı fikirler oluşmuştu. İktidar aslında son zamanlarda yaptığı bazı icraatlardan dolayı kendinden emin olmuş ve halkın kendisinden hoşnut olduğunu, bundan dolayı da seçimlerde her zaman olduğu gibi yine CHP'yi destekleyeceklerine inandıkları için böyle bir koalisyon girişimini reddetmişlerdi.³⁶⁴

Genel seçim öncesinde DP'nin İstanbul İl Başkanlığında 28 Şubat 1950'de bazı istifalar yaşanmıştı. Bunlar İl Kurulu Başkanı Esat Çağa ile üyelerden Kazım Yurdakul ve Selahattin Güvendiren idi. İstifalardan sonra yapılan seçimlerde İlk Kurulu Başkanlığına Nihat Reşat Belger getirilirken, üyeliklere de Mükerrer Sarol, Enver Adakan, Ali İhsan Sabis, Mithat Benker, Şükrü Kerimzade, Hayri Yaman ve Füzulan Tekil getirilmişti.³⁶⁵ DP içindeki bu gibi olumsuz hadiselerin yanında, halkın tarafından sevilen ve itibar sahibi olan bazı kişiler de muhalefetin tarafına geçmeleri sağlamıştı. Bu durum kamuoyu nezdinde DP'ye ciddi bir destek sağlamıştı. DP tarafına geçen kişiler; Ali Fuat Cebesoy, Fahir Belen, Halil Özyürük, Rıfat Özdeş, Sinan Tekelioğlu ve Suat Hayri Ürgüplü idi.³⁶⁶ Bu kişilerden bazıları, CHP'den ayrılıp DP tarafına geçerken, bazı gerekçeler öne sürmüşlerdi. Örneğin Cebesoy³⁶⁷ açıklamasında; CHP'nin bu lider ile kalırsa ülkede işlerin iyiye gitmeyeceğini söylerken, Özyürük'te, yurttan adalet buhranının olmadığı, bir adalet huzursuzluğunun olduğundan bahsetmekteydi. Bütün bunların yanında DP'den bağımsız aday olan Halide Edip Adivar, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Nadir Nadi gibi önemli yazarların da muhalefet safına geçmesi, iktidar partisi açısından ciddi bir itibar kaybına neden olurken, muhalefeti vatandaşın ilgisini çekmesine neden olmuştu.³⁶⁸

Genel seçimler yaklaştıkça DP gerek idari anlamda gerekse de propaganda çalışmalarına hız vermeye çalışıyordu. Parti, milletvekillerinin belirleme kararını çoğunlukla genel merkeze özellikle dörtlerin inisiyatifine bırakmıştı.³⁶⁹ DP, genel merkezinin ağırlıklı olarak

³⁶⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 161.

³⁶⁵ Tekin Erer, **age**, s. 264.

³⁶⁶ Altan Öymen, **age**, s. 397.

³⁶⁷ Goloğlu ve Erer'e göre de Cebesoy istifa gerekçesini şöyle açıklamıştı; "memleketime karşı görevimi daha iyi yapabilmek için bağımsızlığımı elime aldım" şeklinde yapmıştı. Tekin Erer, **age**, s. 264. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 397.

³⁶⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 162.

³⁶⁹ Altan Öymen, **age**, s. 397.

belirlediği listeyi 24 Nisan 1950’de açıklamıştı. Partiye başvuru talebi fazla olmuş zira sadece Elâzığ’dan DP’den aday olabilmek için 600 kişi başvuru yapmıştı.³⁷⁰

DP, bir yandan adaylarını belirlemeye çalışırken, diğer taraftan da 8 Mayıs 1950’de bir seçim bildirisi yayınlamıştı. Bildiri genel anlamda CHP’nin seçimlerden dolayı halka yaptığı vaatlerin gerçeklikten ne kadar uzak olduğunu ve iktidar partisi geçmişte izlediği sosyal-ekonomik-siyasi-idari politikalardan dolayı eleştirilmekteydi. Bildirinin diğer önemli kısmı, üretim alanında halk teşvik edilecek, vergilerden indirim yapmak, devletin ekonomi üzerindeki tahakkümünü kaldırılarak, mali kaynaklara göre bir ekonomik plan hazırlamak, milli gelirin yükselmesinin şartı ve yabancı yatırımcıların ülkeye gelmesi için siyasi ve mali güven vaat edilmişti.³⁷¹ Bildirinin devamında ise devletin takip ettiği ekonomik politikasından dolayı özel girişimlerin engellendiği, köy ekonomisinin ve ziraatın geliştirilebilmesi gerekli destek ve teşviklerin yapılmadığı, vergi sistemin yetersiz ve plansız olduğu, iş dünyasında hala bürokratik baskının olduğundan bahsedilmekteydi. Bütçede tasarrufun sağlanması gerektiği, vergilerin düşürüleceğinden, ülkenin ekonomik yapısına göre bir denk bütçenin hazırlanacağından, devlet müdahalesinin minimum seviyeye indirilerek özel girişimin teşvik edileceğinden, yabancı sermayenin ülkeye getirileceğinden ve köylü-işçi problemlerinin batı da olduğu şekliyle demokratik bir düzenlemeyle oluşturulacağından söz edilmekteydi. DP olarak iktidara geldiğinde “devr-i sabıka (eski devir)” dönülmeyeceğinden,³⁷² halkın kendini güvende hissedeceğinden, Atatürk devrimlerinin korunacağından, Anayasada vatandaşların hak ve özgürlükleri ile milletin isteğine dayanan demokratik bir devlet mekanizmasının oluşturulacağından, memurların herhangi bir düşüncenin mensubu olmaktan kurtararak, gerekli yasal işlemleri yapıp güvence altına alınacağından, devlet hizmetinin gerçekçilik üzerine inşa edileceğinden ve dış politikada batı devletleri ile dostça ilişkiler kurulacağından açıkladıktan sonra bildiri, daha önce ilk defa 1946 Genel seçiminde kullanılan “yeter söz milletindir” sloganıyla bitirilmekteydi. DP seçim bildirisini bu vaatler ile yayınladıktan sonra, ülkenin büyük bazı şehirlerinde mitingler yaparak, iktidarın son zamanlarda

³⁷⁰ Listeye göre adayların mesleklere göre dağılımı şu şekildeydi; 88 Avukat, 69 Bürokrat, 56 çiftçi, 55 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 12 eski millettekilerden, 23 subay, 20 mühendis, 19 öğretmen, 18 gazeteci, 12 iktisatçı, 5 eczacı, 4 fabrikatör, 3 işçi, 1 müftü, 1 vaiz, 1 şair, 1 veteriner ve 1 kimyager idi. Cumhuriyet 25 Nisan 1950, Cem Eroğul, *age*, s. 82.

³⁷¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 326.

³⁷² Demirel’e göre, “devri sabık” dan kasıt Menderes’in yaptığı açıklamada anlaşılabilir. Zira Menderes konuşmasında iktidara sahip olanların topluma karşı kin, öfke, haset, öç alma hırısından uzak kalmak olarak belirtmişti. Tanel Demirel, *age*, s. 98.

laiklikten taviz verdiğinden ve yaptığı icraatların herhangi bir program dâhilinde yapılmadığı iddia edilerek eleştiriler yapmaktaydı. DP'nin parti sözcüleri, son zamanlarda muhalefetin de radyodan yararlanma hakkının getirilmesiyle, ülkenin en ücra köşesine seslerini duyurabilmek için bu imkânı aktif olarak kullanmaya başlamışlardı. Nitekim 4-10 Mayıs 1950 tarihinde seçim bildirisi radyodan okunmuş, sözcüler de gerekli vaatleri buradan halka duyurmaya çalışmışlardı. Seçim çalışmaları esnasında DP'lilerin büyük halk kitlelerince karşılanması iktidarı tedirgin etmişti. Zira bu durum halk kitlelerinin aslında CHP'den hoşnut olmadığı ve bu durumda kendilerine karşı muhalefet eden herkesin DP tarafına geçeceğinden endişe etmekteydi. DP, seçimi kazanacağını düşünmeye başlamıştı. Zira Albayrak'a göre, sivil ve memur kesim DP'den yana olduğu gibi resmi kurumlar da "Tek Parti'ye" karşı muhalefeti desteklemekteydi. Muhalefet son mitingini 10 Mayıs 1950'de İstanbul ve İzmir de yaparak, seçim gününü sabırsızlıkla beklemeye başlamıştı.³⁷³

İktidar partisi CHP, muhalefetin seçimlerde kendisine karşı sıkça kullanmaya başvurduğu ve mitingler de propaganda malzemesi haline getirdiği bazı uygulamaları değiştirmeye başlamıştı. Bunlar; demokratik bir seçim kanunu, sınırlı olsa bir af yasasının kabulü, toprak yasasında yapılan değişiklik ile büyük toprak sahiplerinin rahatlatılması, memurlara yapılan ikramiye ve vergi indirimi, aşırı sağcı ve solculardan bazıları tutuklanarak Rus tehdidine karşı halkın desteği alınmaya çalışılmıştı. CHP'nin ekonomik vaatleri ise devletçiliğin etkisinin azalacağı, özel girişimler teşvik edilerek kredi kolaylıklarının sağlanacağı, yabancı yatırımcıların ülkeye gelebilmesi gerekli şartların oluşturulacağından, vergi sisteminin yeniden düzenleneceği ve paranın değerinin artacağını, cumhurbaşkanının görevinin yeniden düzenleneceği, altı ilkenin Anayasadan çıkartılacağı, köylünün ekonomik durumunu iyileştirmek için toprak dağıtımı yapılacağı, yine köylüye okul yapımında, kredi ve tarım aletlerinin temini konusunda kolaylıklar sağlanacağı sözleri verilmişti.³⁷⁴ Feroz Ahmad'a göre aslında CHP ile DP'nin seçim bildirilerinin programı arasında pek de bir fark yoktu. DP, ilkelerini liberal bir hale getirirken, iktidar da önemli bir fark olarak altı ilkeyi Anayasadan çıkaracağını vaadini vermişti.³⁷⁵

CHP adına ilk seçim konuşmasını cumhurbaşkanı İsmet İnönü 23 Mart 1950'de Ankara Polatlı'da yapmıştı.³⁷⁶ İnönü'nün yaptığı geziye partiden Avni Doğan, Mümtaz Ökmen ve

³⁷³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 162-163.

³⁷⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 326.

³⁷⁵ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 53.

³⁷⁶ Cem Eroğul, **age**, s. 83.

Falih Rifkî Atay'ın önemli simaların haricinde birçok kişi daha katılmıştı. Cumhurbaşkanı burada yaptığı konuşmasında, hala partinin başında olduğunu ve seçimleri kazanılacağını söyleyerek, muhalefetin şiddet yanlısı bir politika takip ettiğinden yakınmaktaydı. İnönü, ikinci konuşmasını ise Kırıkkale'de yapmış ve burada da yaptığı açıklamada, CHP'nin seçimi kazanması halinde Anayasada bazı değişikliklerin yapılacağından ve iki meclisli bir parlamento kuracaklarını söylemişti. Aynı zamanda konuşmasında, altı ilkenin Anayasadan çıkartılacağını ve diğer partilere karşı kendi ilkelerini oluşturacağından bahsetmekteydi. CHP'nin seçimlerden önce partinin halk nezdinde itibarını sarsan gelişimlerden biri de işçilerin grev hakkına karşı olmaları idi. Muhalefet, iktidarın bu zaafını kullanarak, seçimlerde işçi kesiminin kendi tarafına toplatmayı çalışmış ve desteğini almıştı.³⁷⁷ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ülke genelinde parti başkanı sıfatıyla miting yapıp CHP'nin genel seçimler de tekrar iktidar olması için oy isterken, gittiği yerlerde zaman zaman muhalefeti eleştirip, bugüne kadar gerek demokratikleştirme anlamında gerekse de diğer alanlarda yaptıkları icraatları halka anlatıp oy istemekteydi. Seçimler öncesinde İnönü Eskişehir, Bursa ve İzmir gibi büyük şehirlerde yaptığı konuşmaları bu tarz üzereydi ve bazı yerlerde de seçim sonucunda çıkan sonuca da razı olacaklarını dile getirmekteydi. İnönü'nün konuşmalarına karşılık, DP'den Celal Bayar ile Adnan Menderes çeşitli mekânlarda yaptıkları mitinglerde cevap niteliğinde konuşmalar yapmışlardı. Nitekim Menderes'in İzmir de yaptığı konuşmasında iktidarın şiddet politikasını eleştirerek, muhalefetin demokrasi ve özgürlüğü savunmaya devam edeceğini belirtmişti. Bayar'ın Çankırı'da yaptığı açıklamasında aynı minval üzerine olmuştu. Yargıtay Başkanlığından ayrılarak DP'nin İzmir listesinde aday olan Halil Özyörük de iktidarı eleştirme konusunda Bayar ve Menderes'i takip etmişti. Nitekim Özyörük'ün yaptığı konuşmasında, iktidarın her yıl yapacağımız dedikleri sözleri yerine getirmediğini ve bu tür vaatlerin ülkeye herhangi bir faydasının olmadığını söylemekteydi.³⁷⁸ İnönü her ne kadar muhalefet tarafından eleştiri konusu edilse bile, gittiği her yerde büyük halk kalabalıklarınca karşılanmaktaydı.³⁷⁹ İktidar partisi seçimi kazanacağından emin haldeydi. Bundan dolayı da muhalefet ile sert bir münakaşaya

³⁷⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 54.

³⁷⁸ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 398-400.

³⁷⁹ Feroz Ahmad'a göre, CHP içinde "paşa faktörü" partide olduğu sürece halk sürekli geçmişi hatırlayıp kırılganlık, üzüntü ve yoksulluğu hatırlamaktaydı. Bundan dolayı görünürde her ne kadar halk iktidarın yanındaymış gibi gözükse de aslında bu sadece bir göz boyamaktan ibaret bir hareketti. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 54.

girmemekte ve bu konuda sakin bir politika takip etmekteydi.³⁸⁰ Nitekim İnönü Ankara'ya dönerken, CHP'li bazı kişilerin kazanacaklarına kesin bir şekilde bakmışlardı. Partinin ileri gelenlerinden Şükrü Saraçoğlu ve Cevat Dursunoğlu'nun, İnönü ile yaptıkları konuşmada seçimlerde en az üç yüz milletvekilli çıkaracaklarını düşünmüşlerdi.³⁸¹ CHP içinde böyle olarak düşünenlerin arasında, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay da vardı. Nitekim İnönü'nün 10 Mayıs 1950'de İstanbul'da yaptığı mitingde toplanan kalabalığı işaret eden vali, "işte paşam İstanbul" diyerek halkın kendilerinden yana olduklarını söylemişti.³⁸² Aslında iktidar kesiminden seçimlerde CHP'nin kesin olarak kazanacağından şüphe eden kişiler de olmuştu. Zira Yozgat Valisi İhsan Sabri Çağlayangil, İnönü ile yaptığı görüşmesinde halkın özellikle köylünün durumunun net olmadığını çünkü her gelen partiye karşı oy vaatleri verdiğini, seçimlerde kimden yana olacaklarının tam belli olmadığını söylemişti. Albayrak'a göre İnönü'de bu konuda şüpheye düşen kişilerden biriydi. Eşi Mevhibe Hanım ve Ankara Valisi Avni Doğan'a yaptığı açıklamada, durumlarının belli olmadığını dolayısıyla CHP'nin seçimi kaybedebileceğini söylemişti. İnönü çoğunluk sisteminin ne anlama geldiğini biliyor ve halkın vereceği karara razı olacaklarını, bundan sonraki süreç içinde eğer bu kaybetme ihtimali ortaya çıkarsa da kendini muhalefete hazır hale getirmeye çalışıyordu.³⁸³

Millet Partisi'nin seçim bildirisinde; 1949 yılından beri gerçekleşen olayların cumhurbaşkanının iktidarını sağlama almak için yapıldığını, bu amaçla da işlerine gelmeyen kişilerin gelişigüzel bir şekilde solcu-dinci diye itham edilerek siyasetten uzaklaştırıldığını ve esas amaçlarının da halkın yararına işleyecek bir idare sistemi kurmak olarak belirtilmişti.³⁸⁴ İktidarı ile muhalefet arasındaki ortamı seçim öncesinde havayı gergin hale getiren ve CHP'nin halkın gözünde itibar kaybına neden olan hadiselerden biri de Mareşal Fevzi Çakmak'ın aniden gelen vefat haberi olmuştu.³⁸⁵ Genel seçimlerden 40 gün önce 10 Nisan 1950'de vefat eden Mareşal, ölümünden sonra bazı gerginlikler yaşanmıştı. Mareşalin vefat ettiği gün bütün yurt hüznə boğulmuş, gazeteler siyah başlık çıkarmış, Irak ve Suriye radyolarında hüznə marşları çalınmış ve dünya basını da bu olaya

³⁸⁰ Tanel Demirel, **age**, s. 98.

³⁸¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 164.

³⁸² Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 399.

³⁸³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 165.

³⁸⁴ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 327.

³⁸⁵ Mareşal Fevzi Çakmak hasta olarak yattığı Teşvikiye Sağlı Yurdunda cumhurbaşkanı İnönü tarafından ziyaret edilmek istenmişti. Ancak Mareşal, İnönü'nün bu isteğini reddetmişti. M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 75.

yer vermişti. Ancak Türkiye radyoları ölüm haberini verdikten hemen sonra, hüznü bir müzik vermek yerine oyun havaları ve hareketli şarkılar verilmişti.³⁸⁶ Yurtta bayraklar da yarıya indirilmemişti. Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen isimlerinden olan, Atatürk'ün yakınında bulunmuş, yirmi yıllık Genelkurmay Başkanlığı yapmış Mareşale, radyo yönetiminin gösterdiği olumsuz davranış toplumda ciddi tepki toplamış ve protestolara neden olmuştu. Ankara ve İstanbul'da öğrenciler ve halk radyoevlerinin önünde protestolar yapıp tepkilerini göstermişlerdi.³⁸⁷ 12 Nisan günü yapılacak cenaze töreninde de olaylar yaşanmış ve bazı tutuklamalar olmuştu.³⁸⁸ Zira yaklaşık yüz bin kişinin katıldığı bu cenaze törenin de normalde resmi olarak yapılacaktı.³⁸⁹ Resmi protokole göre cenaze top arabasına konulup prosedüre uygun bir şekilde törenle defnedilecekti. Ancak muhafazakâr kesim buna izin vermemiş, Mareşalin tabutu Nişantaşı'ndaki evinden el üstünde taşınıp Beyazıt Camisi'ne getirilmişti. Burada namaz kılındıktan sonra, cenazeyi tekbirler ile tam 7,5 saat el üstünde taşıyarak Eyüp Mezarlığı'na kadar götürüp defnetmişlerdi. Bu sırada asker ile halk arasında çeşitli olaylar çıkmış ve yüz kadar gösterici gözaltına alınmıştı.³⁹⁰ Cenaze sırasında olayların büyümemesinde İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın gösterdiği olgun davranışın etkisi büyüktü.³⁹¹

Millet Partisi, seçim öncesinde hem vefat eden yöneticilerinden dolayı hem de iktidar ile olan olumsuz ilişkisi nedeniyle propaganda-miting mahiyetindeki faaliyetlerine yeterli bir zaman ayıramamıştı. MP'nin bu kadar önemli bir siyasetçiyi kaybetmesinin yanında, partinin kurucularından olan Kenan Öner de ölmüştü. Diğer taraftan yine MP'nin kurucularından biri olan Sadık Aldoğan'ın da 24 Mart 1950'de yasama dokunulmazlığı kaldırılmış ve tutuklanmıştı. DP'den ayrılarak, MP'ye daha sert bir siyaset gütmek amacıyla giden Fuat Arna hükümeti radikal bir şekilde eleştirmekten dolayı da 16 Nisan 1950'de tutuklanmıştı. MP'nin genel seçimden önce parti içinde ve dışında yaşadığı çeşitli olaylardan dolayı ciddi bir yıpranma sürecine girmişti. Partinin bütün yükü artık Genel Başkan Hikmet Bayur ile Genel Sekreter Ahmet Tahtalılıkılıç'ın üzerine kalmıştı. Partinin diğer yöneticilerinden Vasif Raşit Seviğ, Mustafa Kentli ile Enis Akaygen de ellerinden

³⁸⁶ Altan Öymen'e göre, radyo yönetiminin böyle bir davranışta bulunması, onların düşüncesizliğinden kaynaklanmış ve Atatürk'ün yakın arkadaşı olarak bilinen önemli bir devlet büyüğünün ölümü neticesinde şaşırması ve ne yapacaklarını bilmemişlerdi. Altan Öymen, *age*, s. 392.

³⁸⁷ Cemil Koçak, *Demokrat Parti Karşısına CHP*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 93.

³⁸⁸ Tekin Erer, *age*, s. 265.

³⁸⁹ Mustafa Albayrak, *age*, s. 166.

³⁹⁰ Altan Öymen, *age*, s. 394.

³⁹¹ Mahmut Goloğlu, *Demokrasiye Geçiş*, s. 394.

geldiği kadar yardımcı olmaya çalışılmışlardı. Buna rağmen MP'nin yükü en fazla Kırşehir milletvekili aday Osman Bölükbaşı'nın üzerine kalmıştı.³⁹²

CHP genel seçim için aday belirleme işini parti tüzüğüne uygun bir şekilde %70'ini örgütlerine bırakırken, %30'nu da genel merkez belirleyecekti.³⁹³ CHP'nin Genel Merkezi tarafından belirlenen milletvekili aday listesi 23 Nisan 1950'de yayınlanmıştı.³⁹⁴ CHP ve DP listelerinde bazı önemli gazeteciler de vardı. CHP içinde sayıları daha fazlaydı. Nitekim Ulus gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Son Telgraf'ın sahibi Ethem İzzet Benice, Vakıf'ten Hakkı Tarık Us, Cumhuriyet'ten Cevat Fehmi Başkut ile Burhan Felek milletvekili aday olmuşlardı. Aynı zamanda Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ile Peyami Safa da CHP'den aday olmuşlardı. DP listesinden ise iktidar partisi kadar fazla bir yazar aday çıkmamıştı. Tasvir gazetesinin başyazarı Cihat Baban, Son Posta'nın sahibi Selim Ragıp Emeç ile Cumhuriyet'in başyazarı Nadir Nadi DP'den milletvekili aday olmuştu.³⁹⁵

Milli Kalkınma Partisi de Çanakkale, İstanbul, Tekirdağ'dan seçimlere girme kararını vermişti. Siyaset sahnesinde pek fazla bilinmeyen ve varlık göstermeyen Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs, Türk Sosyal Demokrat ile İşçi Çiftçi partileri de sadece İstanbul'dan seçime katılacaklarını açıklamışlardı.³⁹⁶ Genel seçim için yürütülen kampanya çalışmaları genel manada baskısız, sansürlü ve ciddi bir olaya mahal vermeden sakin şekilde geçmişti. Cumhurbaşkanı İnönü, milli irade ne şekilde kararını verirse versin sandıktan çıkan sonuca razı olacaklarını açıklarken, Bayar da geçmişte yaşanan olayların unutulacağını ve yeni rejimle taze bir sayfa açacaklarını söylemişti.³⁹⁷

³⁹² MP'nin yayınladığı seçim listesine göre yalnızca yirmi iki ilden seçime girme kararını vermişti. Bu iller; Ankara, Kastamonu, Kırşehir, İçel, Aydın, Bolu, Burdur, Afyon, Çankırı, Çoruh, Edirne, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Kütahya, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop ve Trabzon idi. Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş**, s. 401-402.

³⁹³ Altan Öymen, **age**, s. 397.

³⁹⁴ Adayların meslek olarak dağılımı şu şekildeydi; 54 Avukat, 51 Yönetici, 46 İktisatçı, 44 Doktor, 40 Öğretmen, 39 Çiftçi, 36 Hukukçu, 25 Gazeteci, 18 Belediyeci, 16 Yüksek Mühendis, 14 Tüccar, 14 General, 14 Ziraat Uzmanı, 13 Subay, 13 Eczacı, 6 Fabrikatör, 4 Diş Hekimi, 4 İlahiyatçı, 3 Diplomat ve 3 kişide işçiydi. Mustafa Albayrak, **age**, s. 167.

³⁹⁵ Altan Öymen, **age**, s. 398.

³⁹⁶ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 79.

³⁹⁷ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 327.

1.16. 14 Mayıs 1950 Seçimleri

İnsanlarda olduğu gibi toplumların da tarihlerin de önemli değişiklikler meydana getiren ve dönüm noktasını teşkil eden olaylar var olmuştur. Bu hadiseler süreç içerisinde olabileceği gibi, bazen de toplumun içinde biriken tepkinin ani bir şekilde fırsatını bulup dışarı atmasıyla da gerçekleşebilirdi. Türkiye’de 14 Mayıs 1950 seçimleri, çeşitli toplumsal kesimlerin iktidara karşı DP üzerinden toplumsal-siyasi bir tepkisi olmuştur. Halkın kendi kararını serbest bir şekilde verdiği bu süreç, sakın bir şekilde ve herhangi ciddi bir olaya fırsat verilmeden yapılmış, kansız bir şekilde yapıldığı için de 14 Mayıs seçimleri tarihe “beyaz ihtilal” olarak geçmiştir.³⁹⁸

14 Mayıs günü, oylar gizli bir şekilde kullanılmış ve yargı erkinin denetimde yapılmıştı. Bundan dolayı halkın çoğu sandığa gitmiş ve oylarını serbest bir şekilde kullanmışlardı. Seçim sonuçları ülke genelinde çoğunluğun DP’den yana³⁹⁹ olması anlaşılmasıyla Bayar parti merkezinde yerli ve yabancı gazeteler bir basın açıklaması yapmıştı. Açıklamasında, eski seçimlerden bahsederek dövülen, baskı altında tutulan ve çeşitli nedenlerden dolayı şikâyetler aldıklarını söylerken, bu kez oylamanın gayet sakın geçtiğinin açıklamasını yapmıştı. CHP’liler ise seçim gününde Çankaya Köşkü’nde İnönü tarafından toplanmıştı. Sonuçlar yavaş yavaş açıklanınca CHP’nin kaybettiği ilk yer Kocaeli olmuştur. İktidar kaybedeceğini anlamış ve bu nedenle parti ciddi bir sarsıntı ve hayal kırıklığına uğramıştı. Zira İsmet İnönü gibi Kurtuluş Savaşı’na katılmış, Atatürk’ün yanında yer almış ve İkinci Dünya Savaşı’nda ülkeyi bu felakete sürüklemekten kurtaran, halkın nezdinde itibar sahibi birisi dahi Ankara da seçimi kaybetmişti.⁴⁰⁰ Karpat’a göre, halkın böyle bir tercihte bulunmasının nedeni, toplumda yıllardır iktidara karşı içinde birikmiş olan hoşnutsuzluğun dışa yansmasıydı.⁴⁰¹ Aydemir’e göre de, seçimde halkın büyük çoğunluğunun DP’yi desteklemesi halkın psikolojisinin çeşitli tepkileriydi. Zira yıllardır ses çıkaramayan, tepkilerini şuur altına atmak zorunda olan halkın, kırgınlıklar, küskünlükler ve garazların dışarı atmasıydı.⁴⁰² Taner Timur’a göre de CHP’nin seçimleri kaybetmesinin iki ana nedeni vardı. Birincisi, CHP’nin seçmen kitlesi nezdinde olan olumsuz “Tek Parti” döneminden kalma imajıydı. Bu olumsuz imaj sadece son zamanlarda ortaya çıkmış değildi. Zira bu tüm CHP iktidarı boyunca uygulanan politikaların sonucunda, halkta oluşan menfi

³⁹⁸ M. Ali Birand Can Dündar Bülent Çaplı, *age*, s. 51.

³⁹⁹ *Milliyet*, 15 Mayıs 1950.

⁴⁰⁰ Mustafa Albayrak, *age*, s. 196-170.

⁴⁰¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*, s. 328.

⁴⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, s. 480.

görüntüydü. Diğer bir neden ise, CHP'nin son zamanlarda uygulamaya çalıştığı politikaların dahi “egemen ve yoksul kesimi” tatmin edememesi ve bu yönden halktan gelen şikâyetler idi. DP'de bunları fark ederek başarılı ve tutarlı bir politika izleyerek iktidarı kazanmıştı.⁴⁰³ Şerif Demir'e göre de seçim sonuçları aslında DP'nin başarısından ziyade, baskıcı “Tek Partili” dönemin ve bu süreç içinde iktidarın yorgunluğu ve uyguladığı politikaların bir sonucuydu.⁴⁰⁴

Seçim günü basın dünyası sonuçlar hakkında kesim bir bilgi verememişti.⁴⁰⁵ Gazeteler daha çok 15 ve 16 Mayıs⁴⁰⁶ günü bazı tahmini rakamlar vermiş ve bazıları da günde iki kez basılmıştı. Katılım oranının %89,3 olduğu bu seçimde, DP 4. 241. 393 oy alırken, CHP 3. 176. 561⁴⁰⁷, MP'de 240. 000 ve bağımsızlar da 267.000 oy almışlardı. Oy oranları ise şu şekildeydi; DP %53.58, CHP %39.98, MP %3.03 ve bağımsızlar %3.40 idi. Mecliste 487 milletvekillinin dağılım oranı parti bazında DP 408, CHP 69, MP 1 ve Bağımsızlar da 9 milletvekili kazanmışlardı. Milletvekili oranı da DP'nin %83.7, CHP'nin % 14.1, MP'nin %0.2 ile Bağımsızların da %1.8 idi.⁴⁰⁸

DP'nin büyük çoğunlukla kazandığı bu seçimlerde, 45 ilde tam liste halinde milletvekilleri seçilmişlerdi.⁴⁰⁹ DP bazı ilerde birden fazla milletvekili kazanmıştı. Örneğin Kastamonu'da 9, Ordu'da 2, Tokat'ta 8, Trabzon'da 3 milletvekili alırken, Hakkâri'de ise DP hiç milletvekili almamıştı. DP'nin ileri gelenleri Celal Bayar Bursa ve İstanbul'dan, Adnan Menderes Aydın ve İstanbul'dan, Fuat Köprülü İstanbul ve Aydın'dan, Refik Koraltan ise Balıkesir'den seçilmişti. DP listesinden bağımsız aday olan kişiler kazandıkları yerler arasında ise Ali Fuat Cebesoy Eskişehir ve İstanbul'dan, Halide Edip Adivar İzmir'den, Halil Özyörük İzmir ve İstanbul'dan, Nadir Nadi Muğla'dan, Suat Hayri Ürgüplü Kayseri'den, Sinan Tekelioğlu Seyhan'dan ve Kemal Türkoğlu da Mardin'den seçilmişlerdi. DP, Batı illerin de ekseriyetle seçimi kazanırken, Doğu tarafında ise sadece

⁴⁰³ Taner Timur, **age**, s. 146.

⁴⁰⁴ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 208.

⁴⁰⁵ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 190.

⁴⁰⁶ Öymen'in belirttiğine göre, Vatan, Cumhuriyet, Milliyet ve Ulus gazetesi manşetleri atarken kesin olmayan ifadeler kullanmışlardı. Ancak birkaç gün sonra nihai bir haber yapmışlardı. Altan Öymen, **age**, s. 427.

⁴⁰⁷ Tanel Demirel, **age**, s. 99.

⁴⁰⁸ Altan Öymen, **age**, s. 429.

⁴⁰⁹ Nitekim Ağrı, Afyon, Amasya, Ankara, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Muğla, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop, Siirt, Sivas, Tekirdağ, Tunceli, Urfa ve Zonguldak'ta DP milletvekilleri seçilmişlerdi. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 318.

belli yerlerde kazanmıştı. CHP’de Batı da seçimi kaybederken, Doğu⁴¹⁰ illerinde kazanmıştı. CHP tam liste halinde kazandığı yerler arasında; Bitlis, Bingöl, Hakkâri, Erzincan, Hatay, Kars, Malatya, Muş, Ordu ve Sinop idi. Aynı zamanda Kastamonu, Mardin, Kırşehir, Tokat ve Zonguldak’ta 1’er milletvekili alırken, Ordu’da 6, Trabzon’dan da 9 kişi seçilmişti. CHP’nin lideri olarak seçime katılan ve iktidar partisinin seçim stratejisini kendi şahsı etrafında oluşturulan İsmet İnönü’de⁴¹¹, Ankara’da kaybederken, Malatya’da milletvekilli olarak seçilmişti. CHP’nin diğer ileri gelenleri ise Şemsettin Günaltay Erzincan’dan, Hüseyin Cahit Yalçın Kars’tan, Cevdet Kerim İncedayı Sinop’tan, Faik Ahmet Barutçu ve Hasan Saka da Sinop’tan milletvekili olarak seçilmişti. İktidar partisinden Nihat Erim, Şükrü Saraçoğlu, Refet Bele, Falih Rıfkı Atay gibi birçok tanınan sima⁴¹² da seçilmeyerek parlamentonun dışında kalmıştı. Millet Partisi’nden ise sadece Kırşehir’den seçilen Osman Bölükbaşı meclise girmeyi hak kazanmıştı. Milli Kalkınma Partisi ise İstanbul’dan az oy alırken, Çanakkale’den 378, Tekirdağ’dan da 490 oy almıştı. Seçime katılan diğer partilerden Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, İşçi ve Çiftçi Partisi ve Türk Sosyal Demokrat Partisi de aday göstermelerine rağmen seçilmemişlerdi.⁴¹³ Seçim sonuçları iktidar ve muhalefet açısından beklenmeyen bir şekilde gelmişti. Zira DP’liler seçimleri kazanacakları konusunda umutlu olmalarına rağmen bu kadar yüksek bir oranda oy alacaklarını tahmin etmemişlerdi. Bayar’ın daha sonra yaptığı açıklamada, DP olarak iktidar olmayı hedeflediklerini ancak bu kadar fazla halk desteğini tahmin etmediklerini söylemişti. Cumhuriyet gazetesinin başyazarı ve Muğla’da DP listesinden seçilen Nadir Nadi Abalıoğlu da seçimlerde muhalefet partisi olarak halktan destek beklediklerini ancak mecliste bu kadar milletvekilli elde edeceklerini düşünmediklerini yazmıştı. CHP lideri İnönü, seçim sonuçlarını değerlendirirken çoğunluk sisteminden dolayı kaybettiklerini söyleyecekti. DP 18 Mayıs 1950’de iktidar olduğunu kesin

⁴¹⁰ Erik Jan Zürcher’e göre, CHP’nin Doğu ilerin de daha fazla milletvekili çıkarmasının nedenlerinden biri de; buranın daha çok feodal ilişkilerin hakim olduğu, az gelişmiş yerler olması ve eşraf ve aşiret reislerinin iktidara sadık kişilerden oluşmasıydı. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s. 318.

⁴¹¹ Zürcher’e göre İsmet İnönü, seçim sonuçları belli olunca hayal kırıklığına uğradığını düşünmüştü. Zira kendisi bizzat teşvik ederek liberal siyasi ve ekonomik politikalar başlatmış ve bunun sonucunda da halkın tekrar CHP’yi iktidar yapacağını düşünmüştü. Ancak seçim sonuçları belli olunca halkın tercihini DP’den yana yaptığını görmüş ve üzölmüştü. Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, s. 319.

⁴¹² Şemsettin Günaltay hükümetinin bakanları ekseriyetle seçimi kaybetmişlerdi. En tanınan kişiler arasında; Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Cemil Sait Barlas, Kasım Gülek, Cavit Oral, Emin Erişgil gibi siyasetçiler. Altan Öymen, **age**, s. 428.

⁴¹³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 171-172.

anlayınca, seçimler ile ilgili bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride; seçimlerin güvenli bir şekilde yapıldığını ve bundan da memnun kaldıklarını ifade edilmişti.⁴¹⁴

14 Mayıs 1950 seçimleri, Türkiye’de heyecanlı bir şekilde takip edilmiş ve neticeler üzerinde birçok değerlendirme yapılmıştı.⁴¹⁵ Türkiye’deki genel seçim sonuçları ülke içinde olduğu gibi dıştaki basında ilgiyle takip etmişti. Dış basının en çok takip ettiği konulardan biri de, Türkiye’de iktidarın demokratik bir seçim sonucunda başka bir partiye devredilmesi idi. Örneğin Fransa’nın önemli gazetelerinden biri olan Le Matin’de ki yazı da Türkiye’den övgüyle bahsedilmiş ve dört sene içinde yapılan demokratik girişimlerin dört asra denk geldiğini yazmıştı. İsviçre’den National Zeitung gazetesi de milletin kendi iradesiyle herhangi bir baskı tutulmadan özgürce oyunu kullandığını ve halkın demokrasiden yana olduğunu açıklamıştı. ABD gazeteleri ise genel anlamda; Türkiye’deki demokrasiye geçiş sürecinde yapılan bu seçimin kansız olmasından memnun kaldıklarını, kendileriyle dostluk politikasının devamlı gelişeceğinden, Marshall yardımının devam edeceğinden, komünizmin önlenmesini istediklerinden ve yabancı sermayeye karşı olumlu bir tutum benimsemeleri gerektiğinden bahsetmişlerdi. ABD gazetelerinden The New York Times 17 Mayıs 1950’de yayımlanan” Türkiye Demokrasiye Oy Verdi” adlı yazısında, halkın demokrasiyi desteklediğini ve bu konuda Batı dünyasının yanında yer aldığını belirtmişti. İngiliz gazetelerinden Daily Mail ise 17 Mayıs 1950 tarihli yazısında Türkiye’deki demokratik gelişmelerin hayret ve umut verici olduğunu, “verimli bir arazi üzerinde demokrasi ilk defa çiçek açmış” yorumu da yapılmıştı. Bütün bu ülkelerdeki gazetelerin yaptığı açıklamaların yanın da Brezilya ve Arjantin gibi pek çok ülke de seçimi takip etmiş ve bu konudaki sevinç ile hayretlerini açıklamışlardı.⁴¹⁶

Seçim sonuçlarından sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 16 Mayıs 1950’de Celal Bayar’ı köşke davet etmişti. Bayar, burada mevcut Günaltay hükümetinin DP’nin kendi kadrosunu oluşturma kadar görevini sürdürmesini İnönü’den istemişti.⁴¹⁷ Aslında CHP’nin seçimi kaybettiğinin anlaşılması üzerine Şemsettin Günaltay hemen istifa etmiş ve gerekli devir işlemlerini başlatmak istemişti. İktidarı yeni partiye devretmek amacıyla meclis 22 Mayıs 1950’de toplanacaktı fakat DP beklemediği bir sürpriz sonuçla karşılaşmış ve mecliste ummadığı kadar milletvekilli elde etmişti. Bundan dolayı Bayar, İnönü’den parti olarak

⁴¹⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 172.

⁴¹⁵ **Zafer**, 16 Mayıs 1950.

⁴¹⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 175-176.

⁴¹⁷ Şerif Demir, **Adnan Menderes**, s. 212.

kendi hükümet kadrosunu oluşturana kadar Günlaltay hükümetinin görevde kalmasını rica etmiş ve bu teklif kabul edilmişti.⁴¹⁸



⁴¹⁸ Altan Öymen, **age**, s. 439-440.

II. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARI (1950-1957)

1950 genel seçimiyle halkın ekseriyeti tarafından desteklenen DP, iktidar olmaya hak kazanmıştı. Partinin halktan aldığı büyük destekten sonra seçimden önce verilen vaatler ve sözler yerine getirilmeye çalışılmıştı. İktidar, ilk dört yıl içerisinde ülkenin iç politikasında ciddi ekonomik reformlar yaparak halkın memnuniyetini kazanırken, diğer taraftan da dış politikada Kore'ye asker göndermiş ve NATO'ya üye olunması ile Batı devletleri ile olan ilişkilerini geliştirmişti. Bütün bu girişim ve gelişmeler DP'nin vatandaş nezdinde güçlü, olumlu bir imaja sahip olmasına neden olmuş ve somut olarak da halkın desteği bariz bir şekilde 1954 seçimlerinde görülmüştü. Ancak DP iktidarı 1954 genel seçimlerinden sonra mecliste temsil oranının yüksekliğine güvenerek, muhalefeti artık pek fazla kaale almamış ve otoriter eğilimlere yönelmişti. Basın, seçim ve memurların durumunda yaptığı yasal değişikliklerde halkın tepkisine neden olmuş ve parti giderek daha çok baskı politikalarını takip etmeye başlamıştı.

2.1. İktidardaki Demokrat Parti ve Birinci Menderes Hükümeti

Demokrat Parti, iktidarı CHP'den 22 Mayıs 1950'de resmen devir almıştı.⁴¹⁹ Şimdi ise sıra cumhurbaşkanının ve başbakanın kim olacağı konusu idi. Zira partinin yönetimi tarafından bu konuda muhalefet yıllarında herhangi bir açıklama yapılmamış ve bu görevlere gelecek olan kişiler üzerinde çeşitli düşünceler oluşmuştu. DP'nin genel başkanı Celal Bayar idi ancak çevresinde en az onun kadar önemli kişiler vardı. 1924 Anayasasına göre, cumhurbaşkanı olacak kişi seçim döneminde TBMM tarafından seçilirdi. Partide genel kanaat Celal Bayar'ın başbakan olması ve cumhurbaşkanlığı için de Ali Fuat Cebesoy ile

⁴¹⁹ Cem Eroğul, **age**, s. 98.

Yargıtay Başkanı Halil Özyörük'ten birinin olması idi.⁴²⁰ Altan Öymen'e göre, DP'nin tabanı Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı olmasından yanaydı. Zira yeni milletvekillerin çoğuna göre de Bayar'ın cumhurbaşkanı olup, CHP'ye bu makama gelen kişinin görevini nasıl yerine getireceğini göstermelerini istemişti. Sonuçta parti tabanı ve milletvekillerin isteği üzerine Celal Bayar'ın cumhurbaşkanı adayı olması kabul edilmişti. Cumhurbaşkanlığı oylaması sonucunda Bayar seçilmişti.⁴²¹ Aynı gün Refik Koraltan meclis Başkanı⁴²² ve Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, Fuat Hulusi Demirel başkan vekilleri olurken, yeni kabineyi⁴²³ kurma görevini de Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Adnan Menderes'e vermişti.⁴²⁴ Hükümeti kurma görevi verilen Menderes ilk programını 28 Mayıs 1950'de Meclis Grubunda okumuştı.⁴²⁵ Başbakan Menderes programının giriş bölümünde 14 Mayıs seçimlerinden bahsederek, hükümetinin milletin iradesiyle iktidara geldiğini söylemişti. CHP'nin merkezi bir politika izlediğini ve bunun neticesinde başarısız olduğunu açıklamıştı. Menderes'e göre, Devlet İktisadi Teşebbüslerinin verimsiz olduğunu, üretilen malların pahalı olduğunu, devlet borcunun ve bankacılığın gerçekçi olmadığını vurgulamıştı. Menderes izleyecekleri ekonomik hedefleri de ise; devlet hizmetlerinin görülmesinde olabildiğince en az derecede masraf çıkarmak ve tasarruf etmek, kişisel iktisadi teşebbüsleri kendilerini güvende hissetmeleri için hukuki güvence oluşturmak, yabancı sermayenin ülkeye gelmesi için gerekli kolaylıkları sağlamak olarak belirtmişti. Öngördükleri ekonomik politikaların gerçekleşmesi halinde hayat pahalılığının azalacağı, üretimin artacağı ve çiftçi-işçi kesimin de rahata kavuşacağını söylemişti. Aslında Menderes hükümetin yapacağı icraatları, parti programıyla eşdeğer liberal bir şekilde yapmıştı. Zira programda, devletin müdahalesinin en aza indirilmesi ve özel

⁴²⁰ Tanel Demirel, **age**, s. 103.

⁴²¹ **Hürriyet**, 16 Mayıs 1950. **Milliyet**, 21 Mayıs 1950.

⁴²² **Milliyet**, 23 Mayıs 1950.

⁴²³ Yeni kabineyi oluşturan kişiler; Adnan Menderes (Başbakan), Muhlis Ete (İşletmeler Bakanı), Hasan Polatkan (Çalışma Bakanı), Tevfik İleri (Ulaştırma Bakanı), Rükneddin Nasuhioğlu (İçişleri Bakanı), Fuat Köprülü (Dışişleri Bakanı), Halil Özyörük (Adalet Bakanı), Refik Şevket İnce (Milli Savunma Bakanı), Halil Ayan (Maliye Bakanı), Avni Başman (Milli Eğitim Bakanı), Fahri Belen (Bayındırlık Bakanı), Zühtü Velibeye (Ekonomi ve Ticaret Bakanı), Nihat Reşat Belger (Sağlık Bakanı), Nuri Özsan (Gümrük Bakanı) ve Nihat Eğriboz (Tarım Bakanı) idi. Cem Eroğul, **age**, s. 98.

⁴²⁴ **Milliyet**, 23 Mayıs 1950. Tanel Demirel'e göre, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın hükümeti kurma görevini, Adnan Menderes'e vermesinin özel sebepleri vardı. DP'nin kurucularından Refik Koraltan ve Fuat Köprülüye nazaran daha az tanınmış ve 1931'den bu zamana kadar mecliste bulunmasına rağmen sadece CHP'nin parti müfettişliğini görevini yapmış, diğer kurucular kadar ünü de çok fazla değildi. Ancak buna rağmen Bayar, 1946-1950 sürecinde Menderes'in halk ile kurduğu samimi ilişki neticesinde kendini topluma sevdirmesi, hitabeti ve ikna kabiliyeti ve kendisi ile uzlaşa halinde olması nedenlerinden dolayı bu görevi ona vermeyi tercih etmişti. Tanel Demirel, **age**, s. 105. Feroz Ahmad'a göre de, Menderes özellikle köylünün psikolojisinden iyi anlayan ve halkın neye ihtiyacı olduğunu iyi kavrayan biriydi. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 56.

⁴²⁵ **Milliyet**, 30 Mayıs 1950. **Zafer**, 30 Mayıs 1950.

girişimlerin desteklenmesi gerektiğini belirtmişti. Hükümetin programı okunduktan sonra milletvekillerinden bazıları söz alarak, bu konuda eleştiri ve memnuniyetlerini dile getirmişlerdi. Genel anlamda, DP'nin dindar kesimine bağlı olanlar, din, dil, Arapça ezan, Müslüman devletler ile dostça ilişkilerin kurulması, doğu bölgeleriyle daha yakından ilgilenilmesi ve Halkevleri programının yeniden düzenlenmesi gerektiğinin üzerinde dururken, liberal anlayışa sahip olan kişiler daha çok antidemokratik kanunların kaldırılması, özel girişimlerin teşvik edilmesi, parti tutan ve ayrımcılık yapan devlet memurlarına yaptırım uygulanması, batı dünyası ile daha sık ilişkiler kurmaları gibi pek çok konu üzerinde durmuşlardı.⁴²⁶ Menderes Hükümeti, 2 Haziran 1950'de TBMM'den güvenoyunu almış ve vazifesine başlamıştı.⁴²⁷

Seçimlerden sonra DP'yi endişeye sevk eden önemli konulardan biri seçimlerden sonra askerlerin bir kısmının İsmet İnönü'ye gelerek, seçimlerin iptal edilmesini teklif etmişlerdi. Tanel Demirel'e göre İnönü bu iddiayı reddetmişti. Ancak İnönü'nün bu net tavrına rağmen bazı generallerin kendi yakınında bulunan kişiler ile irtibata geçtiği ve burada da olumsuz cevap aldıkları bilgisi de mevcuttu. Zira CHP'nin basın bürosunun yöneticisi olan Orhan Birgit'e göre, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Kurtcebe Noyan'ın, CHP'nin İstanbul il parti Başkanı Sadi Irmak'ı arayarak, seçimlere komünistlerin hile karıştırdığını bundan dolayı iptal edilmesi gerektiğini bildirmişti. Irmakta Noyan'ın bu talebini İsmet İnönü'ye iletmiş, ancak kendisi milli irade kimden yana olursa saygı göstermeleri gerektiğini söyleyerek menfi cevap vermişti.⁴²⁸ Diğer bir iddia da 5 Haziran 1950'de bir albayın Menderes'in yanına gelerek, 8-9 Haziran akşamında kendisine karşı bir darbe yapılacağı haberini vermesiydi.⁴²⁹ Bu haberin üzerine Menderes, Çankaya Köşkü'nde Bayar ile acil bir şekilde konuyu görüşmüş ve ne yapacakları konusunda karar vermişlerdi.⁴³⁰ Bayar ile görüşen Menderes,⁴³¹ orduya karşı kendilerini korumak amacıyla askeriyede bazı tasfiyeler yapmıştı. Yapılan bu değişiklik bugüne kadar askeriyede yapılan en büyük çaptaki üst kademedeki değişimdi. Genelkurmay Orgeneral Nafiz Gürman yerine Nuri Yamut, ikinci başkan İzzet Aksalur yerine Korgeneral Şahap Gürler getirilirken, Orgeneral Salih Omurtak, Kazım Orbay, Hakkı Akoğuz da emekliliğe sevk edilmişti. Askeri Şuraya da

⁴²⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 184-188.

⁴²⁷ Cem Eroğul, **age**, s. 99.

⁴²⁸ Tanel Demirel, **age**, s. 101.

⁴²⁹ Cem Eroğul, **age**, s. 99.

⁴³⁰ Şerif Demir, **Düello**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 34.

⁴³¹ Altan Öymen'e göre, askeriyedeki tasfiye ve değişiklik Adnan Menderes, Celal Bayar ve Refik Şevket İnce tarafından kararlaştırılmıştı. Altan Öymen, **age**, s. 472.

Asım Tınaztepe, Muzaffer Tuğsavul ve Mehmet Berköy tayin edilmişti. Toplamda 15 general ve 150 albay birkaç ay içerisinde emekliliğe sevk edilmiş ve bazılarının da yeri değiştirilmişti.⁴³² Feroz Ahmad'a göre, asker içerisinde CHP ve İnönü'ye taraftar olan, onu dinleyen bu komutanların yeni iktidara sadık olmayacaklarından dolayı DP yönetimi şüpheyeye düşmüştü. Askeri kadrodaki geniş tasfiye ve değiştirme girişiminde bu önemli bir etken olmuştu.⁴³³

DP yöneticileri tarafından ordu içerisinde yapılan tasfiyelerin yanında bürokraside de bazı değişikliklere gidilmişti. Nitekim vali ve çeşitli kademelerdeki memurlara da bu tasfiye ve görev değişikliği uygulanmıştı. Bazı vali ve memurları görevden alınırken, bir kısmı da kendiliğinden istifa etmişti. DP yandaşları ise bürokrasi alanındaki bu değişikliği uygun bulmuş ve yeni iktidarın kendi kadrosunu kurabilmesi için yönetim işlerinde tarafsız kişilerin olması gerektiğini söylemişlerdi. Devlet kadrolarında iktidarın kendine göre yaptığı değişiklikler, muhalefetin bilhassa İnönü'nün tepkisine neden olmuştu. İnönü'nün, bürokraside gelişigüzel yapılan değişikliklerden dolayı iktidar partisi DP'ye karşı yaptığı açıklamada; “memleket baştan başa huzursuzluk içindedir. Siyasi ehemmiyetimiz pervasız ve apaçık tehdit altındadır. Ordudan, tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatındaki memurlar yataklarını bağlamışlar, kimi bir iftirasıyla ne muamele göreceklerini beklemektedirler” şeklindeydi. Öymen'e göre, iktidarın yüksek kademedeki bürokratlar arasında yaptığı değişiklik normal karşılansa bile, bunun alt kademedeki memurlara indirgenmesi toplumda ciddi bir huzursuzluğa neden olmuştu. Zira yurdun her yerinden bu durumundan memnun olmayan ve yapılan değişikliklerin haksız olduğunu, partizanca yapılmasından şikâyet eden birçok itiraz gelmişti.⁴³⁴

2.2. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması

1932 yılında⁴³⁵ dilde sadeleştirme çabaları neticesinde ezanın Türkçe okunması kararı Atatürk tarafından alınmıştı. 1941'de Refik Saydam'ın başbakan olduğu zamanda ise Türk Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesiyle ezan ve kametin Türkçe okunması resmi bir hal

⁴³² Cem Eroğul, **age**, s. 100.

⁴³³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 57.

⁴³⁴ Altan Öymen, **age**, s. 481.

⁴³⁵ Atatürk 1932 yılında yaptırdığı çalışmada ilk önce ezanın Türkçe okunmasının dinen caiz olduğu sonucunu almış ve sonra da bir komisyon kurarak ezanın çevirisi yapılmıştı. Komisyon ezanın Türkçe çevirisini yapacak ve hangi ahengini daha iyi olacağına karar verecekti. Komisyonunda Hafız Burhan, Hafız Sadettin Kaynak ve Hafız Nuri gibi kişiler vardı. Altan Öymen, **age**, s. 484.

almıştı. Demokrat Parti de, 1950 seçimlerinden önce halka vaatlerini açıklarken iktidara geldiklerinde antidemokratik kanunların kaldıracağından bahsetmiş ve ezan yasağı da bunlardan biri olmuştu. Birinci Menderes Hükümetinin programı parti meclis grubunda görüşülürken, Arapça ezan yasağının kaldırılması için bazı milletvekilleri konuyu gündeme taşımışlardı.⁴³⁶ Halkın hassasiyetini anlayan ve toplumla samimi ilişki kurabilen Menderes, bu yasağın kalkması için çaba harcamıştı. Zira 5 Haziran 1950’de DP yanlısı basın gündemine aldığı gibi, Başbakan Menderes de bu konuda Zafer gazetesine bazı açıklamalarda bulunmuştu. Menderes açıklamasında; ezanın Türkçe okunması için gösterilen çabaların doğru olmadığını zira parti programlarında din ve vicdan hürriyetinin kabul edildiğini, laikliğin korunacağı, radikal ve gerici düşüncelerle mücadele edileceğinden bahsetmişti.⁴³⁷ Adnan Menderes, ezan yasağını 13 Haziran 1950’de DP’nin Grup toplantısında tekrar gündeme getirmiş⁴³⁸ ve sorunun bugün için artık bir anlamı kalmadığını söyleyerek çözülmesi gerektiğini söylemişti.⁴³⁹

Ezan yasağının kaldırılması için DP Grup toplantısında bazı milletvekilleri de görüşlerini açıklamışlardı. Zira Ankara milletvekili Sadri Maksudi Arsal’a göre, devletin halkın ibadetine karışmasının doğru olmadığını, ezan yasağı konusunun Atatürk’e bağlanmasının yanlış olduğu ve yasağın kaldırılması gerektiğini söylemişti. Afyon milletvekili Kemal Özçoban da yaptığı açıklamada, teokratik rejimi tehlikeli bulduğunu fakat bu yasağın kaldırılmasının bir vicdan özgürlüğü hakkı olduğunu ve laikliğin gereklerinden biri haline geldiğini söylemişti. Bütün bu açıklama ve girişimlerden sonra, gerek iktidar kadrosu tarafından yasağın kalkması için yapılan olumlu açıklamalar, gerekse de toplumun Arapça ezanın okunması için siyasilerden talepte bulunmaları gerekli yasal çalışmaların başlamasına neden olmuştu. Sıtkı Yırcalı, Emin Kalafat ve Mithat Benker grup başkanlığına bir önerge vermişlerdi. Önergede, ezan yasağının laiklik ilkesine aykırı olduğunu ve bunun kaldırılması için hükümetin gerekli yasa tasarısını hazırlamasını ve 16 Haziran 1950 tarihinden önce de meclise sunulması istenmişti.⁴⁴⁰

Kayseri milletvekili İsmail Berkok ile Tokat milletvekili Ahmet Gürkan’ın hazırladığı ezan yasağının kaldırılması hakkındaki yasa tasarı önerisi 16 Haziran 1950’de meclise sunulmuştu. Hükümetin, meclise sunduğu bu tasarayı, CHP ve DP milletvekilleri oy

⁴³⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 195.

⁴³⁷ **Zafer**, 14 Haziran 1950.

⁴³⁸ **Vakit**, 14 Haziran 1950.

⁴³⁹ Altan Öymen, **age**, s. 487.

⁴⁴⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 196.

birliğiyle kabul etmişlerdi.⁴⁴¹ Yasağın kalkması için CHP'den İsmet İnönü öneriye olumlu bakmış ancak oylamaya katılmamıştı. Oy birliğiyle kabul edilen ezan yasağının kaldırılması hakkındaki tasarısı, Türk Ceza Yasası'nın 526'ncı maddesi, 5665 sayılı yasa ile değiştirilmiş oldu.⁴⁴² Bu yasal değişiklik ile Arapça ezan ve kamet okuma yasağı kaldırılmıştı.⁴⁴³ Yasak kaldırıldıktan hemen sonra Başbakanlık tarafından 17 Haziran 1950'de bütün illere bir telgraf şeklinde iletilmişti.⁴⁴⁴ Yasaktan sonra yurt genelinde Arapça ezan okunmuş ve kısa bir süre sonra Türkçe ezan okuyan kimse olmamıştı. İktidarın bu girişimi, dindar kesimin DP tarafına kaymasına neden olmuştu.⁴⁴⁵ Albayrak'a göre DP'nin ezan yasağının kaldırmasının çeşitli sebepleri olmuştu. Bunlar; DP'lilerin dinde özgürlük anlamında CHP'den geri kalmak istememeleri, iktidarın daha önce seçimleri kazandıklarında halka antidemokratik yasaların kaldırılacağını sözünü vermesi ve ezan yasağının da bunlardan biri olması, parti tabanında bazı radikal dinsel görüşe sahip kişilerin olması ve bunların tatmin edilmesi olarak açıklamıştı.⁴⁴⁶

Ezan yasağının kaldırılması her ne kadar halk tarafından olumlu karşılanmış ve iktidar ile muhalefetten ciddi bir şekilde destek almış olsa da bazı dini çevrelerce bu girişim istismar edilmişti. Nitekim Tıcani tarikatına mensup bazı kişiler Atatürk'ün heykellerine saldırmıştı.⁴⁴⁷ Bu saldırılar üzerine başta tarikatın başı olan Kemal Pilavoğlu olmak üzere, müritlerinden 11 kişi tutuklanmıştı. Bunların yanında iktidar, dindar kesimin desteği kazanmak amacıyla 7 Temmuz 1950'den başlamak suretiyle Ankara ve İstanbul radyolarında tanınmış hafızlardan Kuran okuma emri de verilmişti.⁴⁴⁸

⁴⁴¹ **Cumhuriyet**, 17 Haziran 1950.

⁴⁴² Muhalefetten İnönü'nün dışında Cemal Reşit Eyüboğlu, Cevdet Kerim İncedayı, Yusuf Ziya Ortaç ve Hasan Reşit Tankut da oylamaya katılmamıştı. Mustafa Albayrak, **age**, s. 196.

⁴⁴³ Kanun ezanın Arapça okunmasını değil, okunabilmesini getirmişti. Zira isteyen ezanı Türkçe de okuyabilirdi. Altan Öymen, **age**, s. 495.

⁴⁴⁴ **Milliyet**, 17 Haziran 1950.

⁴⁴⁵ Altan Öymen, **age**, s. 495.

⁴⁴⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 197.

⁴⁴⁷ Atatürk'ün heykel ve büstlerine bazı yerlerde saldırılar olmuştu. Bu olaylar neticesinde DP bazı önlemler almaya girişmişti. Zira irticanın yeniden ortaya çıktığı ve reformların tehlikeye girdiğini iddia eden muhalefet partisi CHP'ye gerekli cevabı vermek ve halkın tepkisini önlemek amacıyla DP, 25 Temmuz 1951'de Atatürk'ü Koruma Kanununu kabul etmişti. Bu kanunla Atatürk heykelleri koruma altına alınmış ve herhangi bir zarar verilmesi durumunda gerekli cezaların verilmesi öngörülmüştü. Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 66.

⁴⁴⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 198.

2.3. Demokrat Parti'nin Ekonomi Politikası

DP, iktidara geldikten sonra kendi konumunu korumak ve daha önce halka verdiği sözleri yerine getirmek amacıyla bir dizi ekonomik reform yapmış ve bu da Anadolu halkı için önemli bir gelişme anlamına gelmişti. İktidarın, halkın desteğine sahip olmasında önemli etkenlerin başında, iktisadi alanda yaptığı girişim ve reformlar gelmişti. Zira Cem Eroğul, DP'nin yükselişinin asıl nedenlerini ekonomik alanda yaptığı hamlelerde aramak gerektiğini söylemişti.⁴⁴⁹ Tevfik Çavdar'ın da Mübeccel Kıray'dan aktardığı, “Anadolu’nun bin yıllık durağan yaşamından uyandığı, devinmeğe başladığı zaman aralığıdır” şeklindeki sözü, 1950’de DP’nin iktidara gelişiyle ekonomide yaptığı hamleleri özetleyen ve etkilerinin yansıması açısından önemli bir tespit olmuştu. Anadolu, tek parti devrinde genel manada bilhassa ekonomik hayatta bir durağanlık içindeydi, tarım alanında köylü ile çiftçi bilgisiz, dünyadaki gelişimleri habersizdi. Köyler 1950’den önce dünyada tarım alanında yapılan gelişmeleri bilmiyorlardı hatta yan kasabanın dahi durumundan habersiz, içine kapanık bir vaziyet idi. Köy ile şehir merkezi arasındaki iletişim genel anlamda sınırlıydı. Demiryolunun geçtiği yerlerde iletişim ve yerel olarak yaşanan gelişimleri öğrenme konusunda kısa vadeli bir hareketlenme ve bilgilenme görülse de bu yeterli olmamıştı. Elektrik, radyo, telefon gibi iletişim araçları çok kısıtlı idi, bazı yerlere ise bu araçlar hiç ulaşmamıştı. Köylerde tarım, genellikle eski aletler olan saban-orak ile yapılmakta ve köylü toprakta verimin nasıl artıracacağı usullerinden habersiz, sadece kendi geçimini temin eden bir yapısı vardı. Tüm bunların neticesinde içine kapalı bir şekilde yaşayan Anadolu, 1950’de DP’nin iktidara gelmesiyle adeta bir uyanışa geçmişti.⁴⁵⁰

DP iktidarının ilk yılları, ekonomide yapılan yatırım ve teşvikler ile bu alanı ciddi bir şekilde geliştirmişti. Dünya ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmeler Türkiye’ye de yansımıştı. Nitekim Türkiye’ye ABD’nin 1948’de yaptığı Marshall yardımlarının devamı etmesi, alınan dış borçlar, tarım alınındaki yatırımlar ekonomiyi canlandırmıştı.⁴⁵¹ Cem Eroğul’a göre, DP ekonomik dinamizminin esas kaynağı olan tarım reformunu, çeşitli araçlar kullanılarak yapılmıştı. Bunlar; devletin doğrudan bazı toprakları vatandaşa dağıtarak, boş arazileri işlemesi ve meraların tarım alanı haline getirmesi, işsiz nüfusun yeni açılan iş alanı sahalarda istihdam etmesi ve bu sorun minimum seviyeye indirilmeye çalışılmıştı. ABD’den alınan yardımlar neticesinde birçok tarım makinasının özellikle

⁴⁴⁹ Cem Eroğul, *age*, s. 141.

⁴⁵⁰ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, s. 54.

⁴⁵¹ Mahfi Eğilmez, *age*, s. 143.

traktörün ithal edilmesi kısa sürede ülkedeki makine sayısını arttırmıştı. Tarım ürününün nakil ve muhafazası için ulaşım imkânları sağlanmış, bilhassa depolama konusunda tedbirler alınmıştı. Ziraat Bankasının çiftçiye kolay kredi sağlaması neticesinde, köylünün ihtiyacı olan sermaye kısa bir sürede temin edilmişti. Tarımsal ürünlerin fiyatlarında da bu gelişimlere bağlı değişikliğe gidilerek, köye hissedilebilir bir oranda “para akışı” sağlanmıştı. Devletin halka sağladığı bu kolaylıklar ve imkânların yanında 1950-1954 yıllarında hava koşulları iyi gitmiş, bu durum da tarımsal üretim ve ekonomiye ciddi bir şekilde yansımıştı. Kore savaşı nedeniyle de dünyanın tahıla olan talebi ve ihtiyacı artmış, bu da tarım ürünlerinin fiyatların yükselmesine neden olmuştu. Türkiye gibi ekonomisi büyük oranda tarıma bağlı olan ülkeler, buğday ihtiyacının dünyada artmasından dolayı, tarımsal ürünlerin fiyatlarını artırmış ve çiftçinin ürünü güzel bir fiyatla ihraç edilmesini sağlamıştı.⁴⁵² Feroz Ahmad’a göre, üretim sahasında meydana gelen hızlı kalkınmanın birçok sebebi vardı ve bunların etki oranları da farklı idi. Nitekim üretim artışında meydana gelen gelişmelerin %7’sinin ıslah çalışması, %36’sının ekim alanının artması, %32 hava koşullarının iyiye gitmesi, %10 makineleşme ve %10’nu taşımacılık alanında yapılan kolaylıklardan kaynaklamıştı.⁴⁵³

DP iktidarı, ekonomide tarım için attığı bu adımların haricinde başka alanlarda da girişim ve faaliyetlerde bulunmuştu. Nitekim ülke genelinde demiryoluna nazaran eksik olan karayollarının yapım ve inşaatına büyük önem vermişti. Yol yapımı gibi köprü eksikliği de anlaşılacak bu yönden adımlar atılmıştı. Yeni yollar, köylünün piyasa ekonomisine çıkmasını sağlamış ve yaşayışlarında görülen belirgin değişiklikte bu durum kolayca görülmüştü.⁴⁵⁴ Kara yolu ağının yapılmasında büyük mesafe alan iktidar, sulama alanında da baraj yapımını ihmal etmemişti. Çünkü sulama ve enerji elde etmek amacıyla Kızılırmak Nehri üzerinde Hirfanlı, Sakarya üzerinde Sarıyar ve Seyhan üzerinde de Seyhan Barajı bunlardan en önemlileri idi. Sanayi alanında da bazı girişimler olmuştu. Nitekim madencilik, şeker, çimento ve dokuma sanayisinde teşvikler olmuştu. Özellikle demir⁴⁵⁵ ve bakır üretiminde büyük artış yaşanmış, şeker ve dokuma alanında halkın gösterdiği çaba piyasaya somut bir şekilde yansımıştı.⁴⁵⁶

⁴⁵² Cem Eroğul, **age**, s. 142-143.

⁴⁵³ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 173.

⁴⁵⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 143.

⁴⁵⁵ Ereğli Demir Çelik Fabrikasının yapımına bu dönemde başlanmıştı. Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1950’den Günümüze)**, s. 60.

⁴⁵⁶ Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, s. 60.

Tarım alanları traktörlerin çoğalmasıyla genişlemiş, ekilebilen alanlar çoğalmıştı. Örneğin hububatın ekim alanı 1950’de 8 244 000 iken, bu durum 1954’te 11 271 000 dönüme yükselmişti. 1953 yılına kadar tarım ekim alanları 11 000 000 hektar genişleyerek 14 343 000 ton ürün elde edilmişti. Bununla ilintili olarak 1948’de Türkiye’de traktör sayısı 1766 iken, bu sayı 1954’te 37 743’e kadar çıkmıştı. Yine aynı şekilde ülke içindeki biçer-döver gibi tarım aletlerinin 1950’de sayısı 1243 iken, 1954’te 4706’ya yükselmişti. Ziraat alanındaki bu gelişmeler bütün mahsullere yansımıştı. Örneğin pirinç üretimi 1950’de 50 000 ton olurken, bu oran 1954’te 110 000 tona çıkmıştı.⁴⁵⁷

DP iktidarı, ülkenin sanayi konusundaki hedef ve amaçlarını belirlemek amacıyla 9 Nisan 1951’de Ankara da İkinci Sanayi Kongresini toplamıştı. Bu kongrede iktidarın sanayide izleyeceği politikayı açıklayan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete, konuşmasında CHP’nin eski icraatlarını eleştirerek sanayiye ihmal ettiklerini söylemişti. DP’nin sanayi alanında izleyeceği politika ise; bir sanayi envanteri yapılarak temel kaynakların tespit edilmesi, ihracata yönelik sanayi kollarını destekleme, sanayi politikasında fabrika, el veya ev şeklinde bir ayırıma tabii tutmamak ve bunlar arasındaki ilişkileri dengeli bir şekilde yürütmek, sanayi faaliyetleri için yeni bir kanun hazırlamak, temel ihtiyaçları esas olan sanayiye öncelik vermek, daha önce kurulan sanayiye geliştirip güçlendirmek, ülke içinde yerli ve yabancı yatırımcıyı teşvik etmek için gerekli kredi kolaylıklarını sağlamak, vergide kolaylık sağlamak gibi amaçlarının olduğunu açıklanmıştı.⁴⁵⁸

Atatürk zamanında kurulan ve ekonomide başarılı şekilde çalışmalar yapan Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), DP döneminde sayılarında ciddi bir artış yaşanmıştı. Nitekim 1950 yılında sayıları 110 iken, 1960 yılında 215 sayısına ulaşmıştı. Devletçilik ilkesinin sonucunda oluşturulan bu kurum, ekonomiyi devletin eliyle canlandırmak amacıyla kurulmuştu. DP, KİT’leri özel girişimlere devretmek ve devletin ekonomi üzerindeki etkisini azaltmak istemişse de bu politikasını uygulayamamış, tam aksine sayıları giderek iki katına çıkararak artmıştı.⁴⁵⁹ Yine bu dönemde Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, Denizcilik Bankası, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Çimento Sanayi, Azot Sanayi ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı gibi önemli sanayi tesisleri kurulmuştu. 1953 yılında 6145

⁴⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. III, s. 149.

⁴⁵⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 305-306.

⁴⁵⁹ Stefanos Yerasimos, **Az gelişmişlik sürecinde Türkiye (Çeviren. Babür Kuzucu)**, C.I, Belge Yayınları, İstanbul 1992, s. 206.

sayılı yasa ile de PTT İşletmeler Genel Müdürlüğü de KİT'lere bağlı bir kurum haline getirilmişti.⁴⁶⁰

DP döneminde, şeker sanayisinde olumlu gelişmeler yaşanmıştı. Daha önceki yıllarda kurulan şeker fabrikalarının yanında 1953'te Adapazarı, 1954'te Amasya, Konya, Kütahya ve Burdur fabrikaları da üretime açılmıştı. Sanayideki bu olumlu girişim ve gelişmeler şeker üretimini de ciddi bir oranda artırmıştı. Zira 1950'de şekerin üretimi 137.430 ton iken, 1956 yılına gelindiğinde 365.000 tona çıkmıştı. Dokuma sanayinde de gözle görülür gelişmeler olmuştu. Örneğin 1949'da pamuk ipliği iğ sayısı 266.528 ve tezgâhların sayısı da 5519 iken, bu DP iktidarının sonlarına doğru pamuk iğ sayısı 761.120'ye çıkarken, tezgâh sayısı da 15.820'ye yükselmışti. Enerji alanında da önemli faaliyetler olmuştu. Zira 1950'de yapılmaya başlanılan Erzincan Girvelik, Harbiye Defne (Hatay), Amasya Durucasu, Ankara Sarıyar Barajı, Adana Seyhan Barajı, Erzurum Tortum, Konya Göksu, Kayseri sızır, Elazığ Hazar, Eğirdir Kovada, Maraş Ceyhan, Siirt Boton, Kütahya Tunçbilek ve Soma Termik Santrali gibi birçok enerji üreten sanayi işletmeleri kurulmuştu.⁴⁶¹

Gerek DP iktidarının gerekli kolaylıklar sağlayarak ekonomi alanında yaptığı reformlar, gerekse de ABD'den alınan yardımlar neticesinde ülke içinde tarım alanında yaşanan önemli gelişmeler, halkı bilhassa çiftçi-köylü kesimini kısa vadeli de olsa rahatlatmıştı. Ancak tarımda önemli sayılabilecek olan makineleşme, ülkenin meralarını ciddi bir şekilde daralttığı gibi özellikle Güneydoğu bölgesinde bazı toplumsal sorunlara da neden olmuştu. Örneğin 1950'de 38 000 000 hektar olarak hesaplanan çayır ve meralar, traktörün gelişiyiyle beraber 32 000 000 hektara inmişti. Diğer taraftan aynı şekilde traktör ve biçer-döverin varlığı Güneydoğu'da büyük toprak ağalarının daha önce yanlarında çalıştırdıkları köylüye ihtiyaçları kalmamış ve birçok yerde bu işçileri kovulmalarına sebep olmuştu.⁴⁶²

2.4. Demokrat Parti'nin Basın ile İlişkisi

DP'nin muhalefet yıllarında kendisine ait resmi bir yayın organı olmamıştı. Ancak liberal görüşe sahip olan ve bu yönden vaatler veren muhalefet partisi olan DP'ye, çeşitli gazeteler destek vermişti. Bunlar; Vatan, Cumhuriyet, Zafer, Kuvvet, Yeni Sabah ve Son Posta

⁴⁶⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 308.

⁴⁶¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 313-314.

⁴⁶² Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C. III**, s. 151.

gazetesi idi. DP'nin bilhassa insan hakları ve demokratik rejimi savunması, bu gazetelerin partiye bağlılıklarının ve desteklerinin artmasına neden olmuştu. Muhalefet yıllarında DP'yi destekleyen gazeteler olduğu gibi, önemli gazetecilerden bazıları da partiyi tutmuş ve 1950 seçimlerinde partiden milletvekilli aday olmuşlardı. DP'nin yanında yer alan ünlü gazeteciler Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi, Mümtaz Faik Fenik, Cihat Baban idi. 1946-1950 muhalefet yıllarında DP'nin basın ile ilişkisi genellikle olumlu yönde olmuş ve bu pozitif hava iktidar yıllarında da belli bir süre devam etmişti.⁴⁶³

14 Mayıs 1950 yılı, Türkiye açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştu. Bu tarihe kadar tek parti yönetimine karşı muhalif her türlü basın-yayın organı DP'yi desteklemiş ve bu partiye büyük umutlar ile bağlanmıştı. Basında genel kanı ve hava, DP iktidar olduktan sonra üstlerindeki bütün baskıların kalkılacağı ve sorunların çoğunun bu partinin desteğiyle çözüleceğinin umudu olmuştu. Bu yöndeki beklenti gazeteciler arasında büyük olmalı ki CHP taraftarı olan bazı gazeteciler de DP iktidarından yana tavır almışlardı. Bu olumlu basın desteğinin ardından iktidara gelen DP'nin, ele aldığı ilk konulardan biri Basın Kanunu olmuştu.⁴⁶⁴

İktidarın basını memnun etmek ve daha önce muhalefete iken verdiği sözleri yerine getirmek amacıyla 1950'de bir Basın Kanunu tasarısı hazırlamış ve TBMM'ye sunmuştu. 15 Temmuz 1950'de meclisten geçen kanun, 21 Temmuz 1950'de yürürlüğe girmişti. Liberal bir bakış açısına sahip olan bu yeni basın kanunu, 1931 tarihli Basın Kanununu ortada kaldırarak, hükümetin basın kuruluşları üzerindeki kontrol mekanizmasını minimum seviyeye indirmişti. 15 Haziran 1950'de 5680 sayılı Basın Kanunu ile gazete ve dergi çıkartmak için gerekli hükümet izni kaldırılmış ve kötü şöhretle bilinen kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan maddeler ilga edilmişti. Basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilmiş, cevap hakkı yeniden düzenlenerek, gazetelere gönderilen her türlü cevap ve düzeltme konusunda mahkemeler devreye sokulmuştu. Gazete sahipleri cezai sorumluluktan kurtularak suç sayılan herhangi bir yazıdan, yazının sahibi ve yazı işleri müdürü yükümlülük altına girmiş ve gazete sahibi hapis cezasından kurtulmuş olacaktı.⁴⁶⁵

Cem Eroğul'a göre, DP iktidarının yönetici kesimi eleştirel düşünce konusunda tahammülsüz idi ve bu durum da onları sürekli basın üzerinde tahakküm kurmaya

⁴⁶³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 391.

⁴⁶⁴ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul 1973, s. 177.

⁴⁶⁵ Hıfzı Topuz, **age**, s. 178-179.

itmekteydi.⁴⁶⁶ DP, 1950’de yapılan muhtarlık ve belediye seçimlerinden sonra kendilerine göre belirledikleri bazı gazetelere baskı uygulamaya başlamışlardı. Özellikle CHP’ye yakınlığı ile bilenen Ulus gazetesi ve bazı gazeteciler hakkında dava açma girişimleri olmuştu. Hüseyin Cahit Yalçın 25 Şubat 1951’deki “Türk Milleti Daha İyisine Layıktır” adlı yazısından dolayı hükümetin manevi kişiliğine hakaret ettiği gerekçesiyle mahkemeye verilmişti. Ulus gazetesinde Ratip Tahir Burak’ın DP’li hükümet üyelerini dansöz, hayvan ve farklı bir şekilde gösteren karikatürü Menderes’i ciddi bir şekilde kızdırmıştı. Hükümet tarafından, yaptığı eleştirilerden dolayı sürekli takip altına alınan Ulus gazetesi, yazarlarından Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Cemal Sağlam gibi kişiler de bundan nasibini almıştı.⁴⁶⁷ Diğer taraftan Menderes Ankara’da bazı gazeteciler ile de bir araya gelerek desteklerini almaya çalışmıştı.⁴⁶⁸

1952 yılında Ulus gazetesinde meydana gelen bir yangın olayı ve Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman’ın Malatya’da vurulması hadisesi, DP’nin basına olan bakışı ve pozisyonunda değişiklik meydana getirmişti. Bunlardan ilki 5 Temmuz 1952’de Ulus gazetesiyle aynı binada yer alan CHP arşivinin yanması ve gazetenin “kundaklanması” olarak nitelendirilen olay idi. İkincisi de İslamcı olarak bilinen Büyük Doğu Cemiyetinin üyesi olan Hüseyin Üzmez’in gazeteci Ahmet Emin Yalman’ı vurması hadisesiydi.⁴⁶⁹ Bu olaydan sonra Başbakan Menderes Yalman’ı hastanede birkaç defa ziyaret etmiş, üzüntülerini aktarmıştı. Menderes’in 6 Aralık 1952’de Adana’da bu olay üzerine yaptığı konuşması; “memlekette vicdan hürriyetine tecavüz kimsenin haddine değildir. Malatya hadisesi dini türlü maksatlara alet etmek isteyenlerin, hatta toplu halde çalışma kararında olduklarını göstermiştir” şeklindeydi.⁴⁷⁰

İktidarın basın ile olan ilişkisi ilk başta olumlu başlamış ve çeşitli gazetecilerin yöneticisi ile sahipleriyle yapılan görüşmeler, DP’nin bu alandan destek almasını sağlamıştı. Örneğin

⁴⁶⁶ Cem Eroğul, **age**, s. 137.

⁴⁶⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 392.

⁴⁶⁸ Menderes 20 Aralık 1952’de Ankara’da bizzat kendisi gazete sahipleri ve başyazarlar ile bir toplantı yapmıştı. İlk dönem, hükümetin genel manada basınla kurduğu olumlu ilişkiler sebebiyle Ahmet Emin Yalman tarafından “altın devir” olarak nitelendirilmesine sebep olmuştu. Ankara’da büyük gazete sahipleriyle yapılan basın toplantına Ahmet Emin Yalman (Vatan), Sedat Simavi (Hürriyet), Safa Kılıçoğlu (Yeni Sabah), Habib Edip Törehan (Yeni İstanbul), Necmettin Sadak (Akşam), Selim Ragıp Emeç (Son Posta), Ali Naci Karacan (Milliyet), Falih Rıfkı Atay (Dünya), Cihat Baban (Son Saat), Mithat Perin (İstanbul Ekspres), Asım Us (Vakit), Cevat Fehmi Başkut (Cumhuriyet), Faruk Gürtunca (Hergün), Mümtaz Faik Fenik (Zafer) gibi gazeteciler katılmıştı. Genellikle her ay yapılmaya çalışılan bu toplantılar İstanbul ve Ankara’da olmaktadır. Gazete sahipleri ve yazarlar hükümetin basınla yaptığı bu toplantılardan memnun olmuş ve bundan dolayı da eskiden CHP’li bazı kişiler de artık hükümetten yana olacaklarını söylemişlerdi. Hıfzı Topuz, **age**, s. 180.

⁴⁶⁹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 393.

⁴⁷⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 132-133.

daha önce basın yasasında yapılan reformların yanında bu kez de gazetecilerin sosyal haklarından iyileştirmeler yapan bir girişim yapılmıştı. Basın mesleğinde işçi ile işveren arasındaki ilişkileri düzenleyen 5953 sayılı kanun, 13 Haziran 1952’de çıkmıştı.⁴⁷¹ Bu yasa ile gazeteciler; sendika kurabilmesi, sosyal sigorta yapabilmesi, gazetecinin çalışma sırasında anlaşma yapma zorunluğu ve bu anlaşmayı bozmak isteyen gazete sahibinin tazminat vermesi, gazetecinin askere gitmesi veya gazetesinin kapanması sonucunda ücret alabilmesi, haftalık izin ve yıllık tatil gibi haklara sahip olmuştu. Bu olumlu hava kısa vadeli olmuştu. Çünkü gerek muhalif basının iktidara karşı eleştirisi dozunu artırması, gerekse de ilk başta olumlu giden siyasi ve ekonomik havanın yavaş yavaş sıkıntılara neden olması, iktidarı baskıcı politikalara yöneltmişti.⁴⁷² Gazeteci Nadir Nadi ile Hamdi Orhun’un verdiği bir önerge sonucunda 5680 sayılı Basın Yasası’nın 36.maddesi değiştirilerek, askeri mahkemelerin basın davalarına bakmasına son vermişti. Yine 23 Ocak 1953’te aynı yasaya eklenen ek bir madde ile basın yoluyla işlenen suçların sorumluluğunu belirtiliyordu. Suç konusu yazıyı yazan ya da resmi yapanın yanında sorumluluk yazı işleri müdürüne de verilmekteydi. Basın konusunda DP’nin karşı karşıya kaldığı bu durum, irticanın yeniden dirilmesini önlemek ve Atatürk devrimlerini korumak amacıyla gerek Başbakan Menderes gerekse de Cumhurbaşkanı Bayar gerekli tepkileri göstermişlerdi.⁴⁷³

1954 yılı, iktidarın basın üzerinde otoritesini kurmaya çalıştığı ve bu yönden gerekli girişimleri yaptığı süreç olmuştu.⁴⁷⁴ Zira 1954 seçimlerinden önce Başbakan Menderes ve Bakanlar Kurulunun üyeleri, DP’lilerin basın üzerinden yıldırılmaya çalışıldığı ve milletvekillerin özel yaşamına dair birçok konunun çekinilmeden yazıldığını söylemişlerdi. Özel hayatın gizliğini korumak ve parti içindeki olayların basın tarafından çarpıtılmasını engellemek, hükümeti bazı tedbirler almaya sevk etmişti. Bunun için yeni bir yasa tasarısı hazırlanmış ve DP meclis grubunda 19 Ocak 1954’te görüşmüştü. Yasa tasarısı iktidar tarafından görüşülüp tartışılırken, Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ basının kötü amaçlar için kullanmasından bahsederek tasarıyı oluşturma gerekçelerini açıklamıştı. Çiçekdağ’a göre tasarının gerekçesi;

...muhtelif şekil ve tarzlarda şeref ve haysiyetlere, itibar ve vakarlara tecavüz edildiği, ailelerin mahremiyetine girilerek hayatı hususiyenin teşhir edildiği, şahısların bir nevi

⁴⁷¹ Resmi Gazete, 13 Haziran 1952, S. 8108.

⁴⁷² Hıfzı Topuz, **age**, s. 181.

⁴⁷³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 393.

⁴⁷⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 137.

şantaj maruz bırakıldığı, yalan haber veya havadis neşri suretiyle ammenin huzur ve sükûnunun bozulduğu, devletin yüksek menfaatlerine dokunularak emniyet ve bekasının dahil tehlikeye düşürüldüğü teessürle müşahade edilmektedir⁴⁷⁵

şeklindeydi. Tasarının 20 Şubat 1954'te TBMM'de görüşülmesi sırasında konuşan Başbakan Menderes, basın özgürlüğünün en çok dinci ve komünistler tarafından istismar edildiği ve kötüye kullanıldığını söylemişti. Tasarı muhalefet tarafından çok fazla eleştirilmesine imkân verilmeden meclisten geçmiş ve 9 Mart 1954'te 6337⁴⁷⁶ sayılı yasa olarak yürürlüğe girmişti. Bu yasaya göre basın suçları Ağır Ceza ve Asliye Ceza Mahkemelerinde görülmesi kabul edilmişti. Aynı gün kabul edilen 6334 yasa⁴⁷⁷ il;

...neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkındaki yasaya göre de; namus, şeref, haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, isteğe aykırı olarak özel veya ailevi durumların teşhir edilmesi, itibar kırarak ve şöhret zarar verecek bir hususun isnad edilmesi gibi durumlarda, suçluya 6 aydan üç yıla kadar hapis ve 1.000 liradan 10.000 liraya kadar ağır para cezası verilmesi kabul edilmiştir. Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyetteki vesikaları neşredenlerin 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 2.500 liradan az olmamak üzere para cezasına çarptırılmaları; suçların yenilenmesi durumunda ise cezaların bir kat daha artırılması ve para cezasının beş katı kadar bir tutarın yayın sahibi veya yayıncıdan alınması⁴⁷⁸

kabul edilmişti. Yeni yasanın yürürlüğe girmesiyle ilk cezayı Yeni Ulus gazetesinin yerine çıkan Halkçı gazetesi almıştı. 23 Mayıs 1954'te çıkmaya başlayan gazete, Hüseyin Cahit Yalçın'ın bir yazısından dolayı, Başbakan Menderes ve hükümet üyelerinin manevi şahsılarına hakaret ettiği gerekçesiyle, 2 yıl 20 gün hapis ve 4 444 lira para cezasına çarptırılmıştı. Gazetenin sahibi Nihat Erim'e 35 000 lira para cezası verilirken, Yazı İşleri Müdürü Cemal Sağlam'a da 5 yıl 5 ay 10 gün hapis ve 10 888 lira para cezası verilmişti. Yine 23 Kasım 1954'te Mükerrer Sarol hakkında çıkan yolsuzluk iddiaları nedeniyle Dünya gazetesinden Bedii Faik tutuklanmış ve Falih Rıfkı Atay hakkında da dava açılmıştı. Hüseyin Cahit Yalçın 1 Aralık 1954'te tutuklanmış ve 80 yaşında olmasına rağmen cezaevine gönderilmişti. 7 Aralık günü Yalçın'ın doğum gününde, ülke içinde çeşitli kesimlerden ve muhalefetten iktidara karşı tepkiler oluşurken, dış basından⁴⁷⁹ da ünlü yazarın tutuklanmasına tepki göstermişlerdi. Yapılan tepkiler üzerine Bakanlar

⁴⁷⁵ Mecliste Çiçekdağın dışında tasarımı savunanlar arasında Server Somuncuoğlu ve Müfit Erkuyumcu'da vardı. Hıfzı Topuz, **age**, s. 183.

⁴⁷⁶ **Resmi Gazete**, 17 Mart 1954, S. 8660.

⁴⁷⁷ **Resmi Gazete**, 17 Mart 1954, S. 8660.

⁴⁷⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 395.

⁴⁷⁹ Yeni kanunun, basın özgürlüğüne kısıtlama getirmesi içte muhalif seslere neden olduğu gibi dış dünyadan da itirazlar gelmişti. Kanunun çıktığı yıllarda Türk basınına dış dünyada genellikle Ahmet Emin Yalman temsil etmekteydi. Hıfzı Topuz, **age**, s. 185.

Kurulunun kararı ve cumhurbaşkanının imzasıyla, Hüseyin Cahit Yalçın 78 günlük hapis hayatından sonra 19 Mart 1955'te serbest bırakılmıştı.⁴⁸⁰

2.5. 1950 Yerel Seçimleri

1950 genel seçimlerinden sonra ara seçimlerin de aynı yıl içinde yapılması gerekiyordu. Ancak ara seçimin bir yıl sonraya ertelenmesi için DP Meclis Grubu 4 Temmuz 1950'de yapılan toplantısında bu değişikliği sağlayacak kararı vermişti. İktidar partisi DP, ara seçimleri bu şekilde ertelerken, yerel seçimlerin tarihinde ise herhangi bir değişiklik yapmamıştı. 1950 yılında toplamda üç seçim olmuş; bunlar 13 Ağustos 1950 Muhtarlık, 3 Eylül 1950 Belediye ve 15 Ekim 1950'de yapılan İl Genel Meclis seçimleri idi.⁴⁸¹

DP iktidarı, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden önce halka bazı vaatlerde bulunmuştu. Bu sözlerin bir kısmı yerine de getirilmişti. Diğer taraftan DP, bir yandan halkın şikâyet ettiği, tek parti döneminde toplum üzerinde baskı kuran yönetici, asker ve memur kesimin bir kısmının yerini değiştirilip ihraç edilirken, diğer taraftan da dindar kesimin desteği kazanılmak amacıyla Arapça ezan yasağı kaldırılmış, ilkokulların 3,4,5'inci sınıfları için din dersi konulmuş, dini eğitim veren okullar açılmıştı. Bunların yanında; Çankaya Köşkü halka açık bir hale getirilmiş, İnönü'nün Beyaz treni ve Savarona yatı halkın hizmetine verilerek toplumun sevgisi ve desteğini kazanılmaya çalışılmıştı. İktidarın toplumun dikkatini kendi tarafına çekmesini sağlayan bu girişimlerin yanında; devlet dairelerine yalnızca Atatürk'ün portresi asılması emri verilmiş, toz şekerin kilosu 160 kuruşuna 130'a indirilmiş, 14 Temmuz 1950'de çıkarılan Af Yasası ile Nazım Hikmet serbest⁴⁸² bırakılmıştı.⁴⁸³ Muhtarlık seçimlerinde önce iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getiren olaylardan biri de DP'nin TBMM'nin kararı olmadan Kore'ye askeri bir tugay göndermesi olmuştu.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 395-396.

⁴⁸¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 198.

⁴⁸² Nazım Hikmet'in yurtdışına çıkması olayıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Altan Öymen, **age**, s. 526-529.

⁴⁸³ Tevfik Çavdar'a göre, iktidar Nazım Hikmeti serbest bıraktığı halde takip etmeyi devam etmişti. Belli bir süre sonra ailesi ve yakın arkadaşlarının da polisin takibi altında olduğunu anlayan Nazım Hikmet, yurtdışına çıkmak zorunda kalmıştı. Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Kitabevi, Ankara 2013, s. 29.

⁴⁸⁴ CHP'ye göre bu kararın alınabilmesi için TBMM'nin onayı gerekirdi. Ve bu kararın Anayasanın ihlali olduğu söylemekteydi. Çavdar'a göre CHP'nin bu itirazı aslında sadece "biçimsel" düzeydeydi zira eğer mecliste oylamaya sunulmuş olsaydı bile günün şartlarından dolayı muhalefet olarak buna "evet" diyeceklerdi. Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 32.

13 Ağustos 1950’de yapılacak olan muhtarlık seçimlerinden önce DP, yaptığı bu girişim ve faaliyetleri seçim malzemesi olarak kullanmıştı. Nitekim iktidar, yaptığı icraatlar üzerinde muhalefete yüklenerek halkın DP tarafına geçmesini sağlamaya çalışmıştı. 13 Ağustos günü seçimler yapılmış ve ülke genelinde DP 19.052, CHP 13.152, MP 130, İşçi ve Çiftçi Partisi 2 ve Bağımsızlar ise 2.049 muhtarlık kazanmıştı.⁴⁸⁵

Muhtarlık seçimleri neticesinde iktidar partisi beklenen sayıda muhtarlık alamamıştı. Bu nedenle 3 Eylül 1950’de yapılacak olan Belediye seçimlerine daha iyi hazırlanmak amacıyla propaganda çalışmasına hızlı bir şekilde başlamıştı. Diğer taraftan muhalefetten İnönü, bu seçimlerde propaganda amacıyla iktidarın meclisin izni olmadan yurtdışına asker gönderdiğini, DP’nin yaptığı yanlışları halka anlatmaya çalışmış ve dış politikayı eleştirmişti. İnönü’ye cevap veren Başbakan Adnan Menderes, eski şefin kendi kendini inkâr ettiğini ancak halkın kendisi hakkında bir görüşünü olduğunu ve bunu da 14 Mayıs’ta verdiğini söylemişti. Seçimler öncesinde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişki hararetli olmuş ve nihayetinde 3 Eylül 1950’de belediye seçimleri yapılmıştı. Katılım oranı bazı yerlerde %90’ı geçerken, bir kısım yerde de %45-50 arasındaydı. DP, bu seçimler de %90’a yakın çoğunluğun desteğini almıştı.⁴⁸⁶ Yurt genelinde 600 belediyeden 560’ını DP alması üzerine⁴⁸⁷ Başbakan Menderes, bir açıklama yapma gereksinimi duymuştu. Yaptığı açıklamada; milletin CHP’yi 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidardan tasfiye ettiğini bu seçimlerde de aynı partiyi muhalefetten düşürdüğünü söylemişti.⁴⁸⁸

Belediye seçimleri muhalefet açısından bir hezimet olurken, iktidar açısından da ciddi bir zafer olmuştu. Bu durum Menderes için büyük bir kazanım olmuş ve muhalefete karşı daha sert bir politik söylem takip etmeye başlamıştı. Seçimlerden önce iki parti arasındaki polemik konularından ilki Kore’ye meclisin izni olmadan askeri tugay gönderilmesi meselesi olurken, diğer bir olay da Malatya belediye başkanının daha önce iktidar tarafından getirilen, “devlet dairelerinde sadece Atatürk’ün resminin asılması” talimatına uymayarak İnönü’nün resmini indirmemesi, görevden alınmasına neden olmuştu.⁴⁸⁹ Bunun üzerine Malatya valisi, belediyeye giderek İnönü’nün portresini indirmiş ve belediye başkanı Nüvit Yetkin hakkında da soruşturma açmasını sağlamıştı. İl Genel Meclisi Seçimlerinden önce yaşanan bu olumsuz hadise iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri

⁴⁸⁵ Mustafa Albayrak, **age**, s. 199.

⁴⁸⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 200.

⁴⁸⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 60.

⁴⁸⁸ Cem Eroğul, **age**, s. 103.

⁴⁸⁹ Şerif Demir, **Düello**, s. 40.

bozmuş ve bu durum DP tarafından muhalefetin hükümete karşı “kazan kaldırma” hareketi olarak nitelendirilerek yeniçerilerin isyanına benzetilmişti. Bu olaylardan sonra 15 Ekim 1950’de İl Genel Meclisi seçimleri yapılmış ve DP bu kez de zafer kazanmıştı. Nitekim 51 ilde çoğunluğu elde ederek bunlara bağlı 341 ilçeden toplamda 956 üyelik elde etmişti. CHP ise, 22 ilçede 286 üyelik elde erken ve MP ise önemli bir başarı sağlayamamıştı.⁴⁹⁰ DP’nin yerel seçimlerde artarda kazandığı başarılar devlete ait siyasi kurumları, bürokrasi ve yerel yönetimlerin tamamına yakının iktidarın eline geçmesine neden olmuştu.⁴⁹¹

2.6. İkinci Menderes Hükümeti

DP iktidara geldikten sonra, farklı görüş ve anlayıştaki gruplara sahip olan tabana karşı birtakım vaatlerde bulunmuş ve bunları uygulamaya koyarken bazı değişiklikler arz etmişti. Nitekim DP iktidarı, bir yandan kamu yatırımları yaparak halkı memnun etmek amacıyla ekonomiyi güçlendirmeye çalışırken, diğer taraftan da yabancı girişimcinin önünü açacak tedbirler de almış ve gerekli kolaylıklar sağlanmıştı. Tarımsal üretimin artırılması için köylüye kredi kolaylıkları sağlanıp tarım malzemeleri temin edilmiş, diğer taraftan siyasette liberalleşme anlamında da önemli adımlar atılmıştı. İlk önce basın kanunu değiştirilmiş ve daha özgür hale getirilmeye çalışılmış, af kanunu kabul edilerek birtakım suçlular affedilmişti. Bunlar DP’nin daha iktidar olmadan önce muhalefet sürecindeyken partiyi destekleyen farklı sosyal statülere sahip tabandaki halka verilen sözlerdi.⁴⁹²

Demokrat Parti iktidara geldiği aynı yıl içerisinde üç yerel seçime katılmış ve hepsinden başarılı bir şekilde sonuç almıştı. Partinin geneli bu büyük başarıların etkisinde kalıp kendisiyle övünürken, özel de ise bazı milletvekilleri arasında anlaşmazlık yaşanmış ve bu durum da istifalara neden olmuştu. Nitekim Milli Eğitim Bakanı Avni Başman ile Sağlık Bakanı Nihat Reşat Belger, Menderes’in kendi işlerine karıştığını ve isteği doğrultusunda talimat verdiği gerekçesiyle istifa etmişlerdi. Bunların dışında Bayındırlık Bakanı Fahri Belen de sağlık nedenlerinden dolayı istifa etmişti. Başbakan Menderes’in Tarım Bakanı Nihat İyriboz’un takip ettiği ekonomi politikasını ve icraatlarını beğenmediği gerekçesiyle de istifa etmesini istemişti.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 201.

⁴⁹¹ Cem Eroğul, **age**, s. 104.

⁴⁹² Tanel Demirel, **age**, s. 137.

⁴⁹³ Hüseyin Şeyhanlioğlu, **age**, s. 203.

Birinci Menderes Hükümeti 8 Mart 1950’de çeşitli nedenlerden dolayı istifa etmişti. Albayrak’a göre istifanın nedenleri; kabine kurulduğu zaman 408 üyeli DP Meclis Grubundan yalnızca 282’nin oyunu alması ve bu da Menderes için olumsuz bir durum teşkil etmesi, Başbakanın ilk kabinede bazı bakanlar üstünde otoritesini kuramaması ve bir kısmının Menderes’in kendi işlerine karıştığı şikâyetiyle istifa etmesi, parti içinde bazı milletvekillerin yeterli derecede tatmin olmaması ve bunların isteklerine yeterli çözümlerin olmayışı gibi sebepler olmuştu. Menderesin istifa etmesinin ardında hükümeti kurma görevini cumhurbaşkanı Celal Bayar tekrar Adnan Menderes’e vermişti. Menderes 9 Mart 1951’de İkinci Hükümetini açıklamış ve kabineye üç yeni Bakan (Rıfıkı Salim Burçak, Hakkı Gedik ve Nedim Ökmen) alırken, altısının da yerini değiştirmişti.⁴⁹⁴

Adnan Menderes yeni hükümetini 30 Mart 1951’de meclise sunmuştu. Muhalefet, yeni kabinenin programı nedeniyle bu oylamayı 2 Nisan’a ertelenmişti. 2 Nisan günü güvenoyu almak amacıyla gidilen oylamada 396 milletvekilliden 45’i red oyu verirken, 346’da oy olumlu olmuş ve yeni kabine güven almıştı.⁴⁹⁵ Kırmızı red oylardan 43’ü CHP’nin, 1’i MP’li Osman Bölükbaşı’nın, 1 oy da Mardin Bağımsız Milletvekili Kemal Türkoğlu’nun idi. İkinci Menderes kabinesi birincisine göre 64 oy fazla almış ve bu da Başbakan açısından olumlu bir gelişme olmuştu. Zira halkın büyük desteğiyle seçimi kazanan bir parti ilk hükümetini kurarken milletvekillerinden önemli bir oranından olumsuz oy almıştı. Ancak bu kez durum değişmiş ve Menderes bakanlar üzerinde etkisini hissettirmiş, bunun sonucu da yeni kabinenin oylamasının neticesine yansımıştı.⁴⁹⁶

2.7. Halkevleri’nin Kapatılması ve Mallarının Hazineye Devredilmesi

DP, 14 Mayıs 1950’de iktidara gelişinden 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine kadar olan 10 yıllık süreçte, CHP’nin sürekli partinin geçmişi eleştirilmiş ve tek partinin kötü günleri hatırlatılmıştı.⁴⁹⁷ DP’nin, 1950 seçimlerinden sonra parti içinde radikal tutuma sahip milletvekilleri, CHP’nin kapatılması gerektiği konusunda bazı fikirler beyan etmişlerdi. Bu

⁴⁹⁴ Yeni kabine şu kişilerden oluşmaktaydı; Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Devlet Bakanı Refik Şevket İnçe, Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu, Milli Savunma Bakanı Hulusi Köymen, İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Ekonomi ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ, Tarım Bakanı Nedim Ökmen, Çalışma Bakanı Nuri Özsan, Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek, İşletmeler Bakanı Hakkı Gedik, Gümrük ve Tekel Bakanı ’da Rıfıkı Salim Burçak idi. Mustafa Albayrak, **age**, s. 206.

⁴⁹⁵ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, **age**, s. 203.

⁴⁹⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 208.

⁴⁹⁷ Cem Eroğul, **age**, s. 123.

görüşün yanında CHP'ye ait bütün mal ve mülklerinin alınmasını, Halkevlerinin kapatılıp bu kuruluşa ait bütün gelirlerin devlete aktarılması konusunda önerilerde bulunmuşlardı.⁴⁹⁸

Halkevleri meselesi çok partili hayata geçildikten sonra birçok defa tartışma konusu olmuş ve bu kurumun tarafsızlığı hakkında konuşulmuştu. Gelirlerini devletten alan bu kurumun, ülkenin kültürel ve sosyal hayatında önemli görevleri olmuştu.⁴⁹⁹ Sadece CHP'nin adına çalışması⁵⁰⁰ ve onun fikirlerini halka aşılması, yapısının ve pozisyonunun tartışılmasına neden olmuştu. Tevfik Çavdar'a göre Halkevleri, 1932 yılında toplumu ve özellikle gençleri CHP ideolojisine göre eğitmek amacıyla kurulmuş ve yönetimi tamamen o dönemdeki iktidar partisinin eline bırakılmıştı.⁵⁰¹ Parti ve devletin aynı manaya geldiği ve kurumun kurulduğu dönemde pek fazla milletin dikkatini çekmemişti. Ancak halkın vergileriyle ayakta duran bu kurumun, DP'nin kuruluşuyla birlikte tarafsızlığı tartışılmaya başlanmıştı.⁵⁰²

1932'de kurulan Halkevlerinin tarafsızlığı ve ne yapılacağı konusundaki durumu daha DP iktidarının ilk günlerinde konuşulmaya başlanmış ve gündeme alınmaya çalışılmıştı.⁵⁰³ DP, geçmişte yapılan yolsuzluklardan dolayı CHP iktidarını sürekli eleştirmekte ve 27 yıllık iktidarlara döneminde devlete ait para ile mülklerini kendi hesaplarına aktarmakla hata ettiklerini iddia etmekteydi.⁵⁰⁴ Aslında 1947 yılında CHP tarafından da Halkevlerinin partiden ayrılması için girişimlerde bulunulmuş ve özerk kuruluşlar haline getirilmek istenmişti.⁵⁰⁵ Fakat bunun nasıl yapılacağı konusu ve "bağımsız kurum" projesinin ne şekilde olacağı konusu belirsizdi.⁵⁰⁶

DP, CHP'nin tek parti döneminde elde ettiği ekonomik gücü kullanarak, tekrar iktidar olmasına karşıydı ve özellikle halkın vergisi ile devletin malı haline gelen Halkevlerinin ekonomik gücünden çekinmekteydi. Bundan dolayı kurum kapatılmadan önce DP'ye yakın basın organları ve bazı milletvekilleri tarafından gündeme alınmıştı. Nitekim Zafer

⁴⁹⁸ Şerif Demir, **Düello**, s. 82.

⁴⁹⁹ Altan Öymen, **age**, s. 507.

⁵⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir'e göre, bu kurumu kendi şartlarında değerlendirmek lazımdı. Zira devlet ile patinin aynı manaya geldiği bir devirde Halkevlerinin bütün desteğini devlet alması ve bu tek bir partinin yararına kullanması gayet normaldi. Nitekim bu durum başka bir şekilde de olamazdı. Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C. III**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2006, s. 131.

⁵⁰¹ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 43.

⁵⁰² İsmet Bozdağ, **Darağacında Bir Başbakan**, Truva Yayınları, İstanbul 2008, s. 139.

⁵⁰³ Halkevleri 1932'den 1950 yılına kadar ki sayıları 487, Halk Odası 4.327 ve bunlara bağlı kitaplık da 4.890 kadardı. Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C. III**, s. 131.

⁵⁰⁴ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, s. 237.

⁵⁰⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 43.

⁵⁰⁶ Altan Öymen, **age**, s. 507.

gazetesi yaptığı bir haberde CHP'nin iktidarı döneminde haksız yere aldığı onca mal ve mülkün hesabını vereceğini söylemişti. Bu haber aslında iktidarın muhalefetin mallarına el koyacağının bir işareti olmuş ve bu konuda gerekli kamuoyu hazırlanmaya çalışılmıştı.⁵⁰⁷ Konu Niğde Milletvekili Halil Nuri Yurdakul tarafından 12 Aralık 1950'de DP Meclis Grubuna taşınmış ve parti içinde tartışılmasına neden olmuştu. Diğer taraftan Ankara Milletvekili Hamit Şevket İnce de CHP'nin malvarlığı ile ilgili kendine göre bir araştırma yapmış ve partide çok fazla taşınmaz malın olduğunu söylemişti. Başbakan Menderes'e göre de muhalefetin elindeki malın miktarıyla bir şirket haline geldiği ve bunun önlenmesi amacıyla da CHP'yi mal beyanına davet etmişti.⁵⁰⁸

Halkevleri ile ilgili iktidar partisi tarafından hazırlanan yasa tasarısı, Refik Şevket İnce ve yedi arkadaşı 24 Temmuz 1951'de DP Meclis Grubuna sunulmuştu. DP Meclis Grubunda, yasa tasarısının görüşülmesi esnasında milletvekilleri görüşlerini açıklamış ve CHP'nin haksız yere mal biriktirdiğinden bahsetmişlerdi. Hazırlanan yasa tasarısı on beş maddeden oluşmaktaydı. Bunlar; genel katma ve özel gelire sahip daireler, belediyeler, köyler, iktisadi devlet teşekkülleri, sermayenin yarısının devlet veya şahsa ait olan müessese ve genelin hizmetinde olan derneklerin siyasi partilere bedelsiz bağış yapamayacaklarını ya da mallarını satıp vermeyeceklerini, Halkevleri olarak kullanılan binaların devlet adına işletilmesi ve bu yasa ile geri alınması karar verilen malların da üç ay içinde iade edilmesi zorunluluğu getiriliyordu. Bu yasa tasarısına CHP muhalefeti sert bir tepki göstermiş ve kınamak amacıyla 28 Temmuz 1951'de İstanbul'da bir protesto gösterisi düzenlemişlerdi. Ancak muhalefetin bütün tepkilerine rağmen 30 Temmuz 1951'de Adalet Komisyonundan geçmiş ve 8 Ağustos 1951'de TBMM'de yapılan oylama sonucunda kabul edilmişti.⁵⁰⁹ Muhalefetin bu duruma tepkisi ise bir bildiri şeklinde olmuştu. Parti tarafından yayınlanan bildiride mecliste kabul edilen yasadan üzüntü duyduklarını, ara seçimlerde parti binalarının boşaltılması için bir aylık sürenin verildiğini⁵¹⁰ ve bunun kasten yapıldığını ancak tüm bu olumsuz durumlara rağmen CHP'nin demokrasi mücadelesine devam edeceğinden bahsedilmekteydi.⁵¹¹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Halkevlerinin kapatılmasını 11 Ağustos 1951'de 5830 sayılı yasa olarak onaylamıştı. Bu yasa ile

⁵⁰⁷ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, *age*, s. 205.

⁵⁰⁸ Mustafa Albayrak, *age*, s. 209-210.

⁵⁰⁹ *Resmi Gazete*, 8 Ağustos 1951, S. 7879.

⁵¹⁰ Mustafa Albayrak, *age*, s. 212.

⁵¹¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 44.

CHP'nin mallarından bir kısmı hazineye devredilirken Halkevlerinin bütün taşınır ve taşınmazlarına el konulmuş ve hazineye intikal ettirilmiştir.⁵¹²

Tevfik Çavdar'a göre, DP iktidarı muhalefete karşı olan baskısını 1950-1954 yılları arasında bilhassa seçimlerden hemen önce yapmaya çalışmıştı. Zira kamuoyu ve milletin dikkatini çekmek amacıyla seçimlerden önce gündeme alınmış, haklarında gerekli çalışmalar yapılmaya başlanmıştı. İktidara göre CHP bu malları haksız yere "gayrı meşru" bir şekilde kazanmıştı.⁵¹³

Albayrak'a göre de iktidar partisi DP'nin, Halkevlerinden sonra CHP'nin diğer mallarının hazineye devretmek amacıyla gündeme alınmasının nedenleri; CHP'nin, Millet Partisi'ni destekler bir mahiyet içerisine girmesi, 1954 seçimlerinden önce partiyi mali destekten mahrum bırakarak güçsüz hale gelmesini sağlamak ki bunu yapmakla da muhalefetin gerekli propaganda ve miting gibi siyasi faaliyetlerde bulunması önlenmiş olacaktı. Antalya Milletvekili Akif Sarioğlu ve 232 arkadaşı 5 Mayıs 1953'te DP Meclis Grubuna, "siyasi partilerin gayrı meşru mal iktisapları" hakkında bir önerge sunmuşlardı. Önerge parti içinde görüşülmeye başlanınca bazı milletvekilleri CHP'nin büyük mali kaynaklara sahip olduğunu, bunları haksız bir şekilde elde ettiğinden ve siyasi amaç doğrultusunda kullanıldığından bahsetmekteydi. Grupta tartışma sırasında söz alan Menderes, konunun daha önce de önerildiği şekliyle bir kurul tarafından incelendiğini ancak tam olarak karar verebilmek için meselenin ertelendiğini söylemişti.⁵¹⁴

DP milletvekillerinden Celal Türkgeldi ve Füzûzan Tekil tarafından, CHP'nin bütün mallarının hazineye devredilmesi için hazırlanan gerekli yasa tasarısı, partinin Meclis Grubunda kabul edilmişti. Yine DP tarafından bu konu bir tasarı halinde 9 Aralık 1953'te TBMM'ye sunulmuştu.⁵¹⁵ Tasarı üzerinde CHP'den söz alan ilk kişi İsmet İnönü mecliste yaptığı sert açıklaması ise;

Bu kanun tasarısı ruhiyle, metniyle, her türlü usulüyle Anayasaya aykırıdır. Bu tasarı, hukuk prensiplerine, insan haklarına, cumhuriyetin itibarına kastetmek hareketidir. Bu kanun tasarısı iktidar başında bulunanların Büyük Millet Meclisi'ne karşı zorlama teşebbüsüdür. Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi, kendinden evvelki Büyük Millet Meclislerinin icraatını tanımamak yoluna sevk ediyor. Bu hareketin devletin devamı ve istikrarı konusunda vahim mahzurlarını tahmin etmek güç değildir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin maddi varlığının müsadere edilmesi fiili, bizim için tasarının hiç ehemmiyeti olmayan tarafıdır. Biz hukuk dışı bir rejimin kurulmakta olmasıyla karşı

⁵¹² Resmi Gazete, 11 Ağustos 1951, S. 7882.

⁵¹³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 44-45.

⁵¹⁴ Mustafa Albayrak, *age*, s. 214.

⁵¹⁵ T.B.M.M Tutanak Dergisi, 14.12.1953, Dönem 12, Cilt 26, Toplantı 6, s. 167.

karşıyayız. Açıkta tatbika başlanılan yeni rejimle vatandaş sorgusuz, sualsiz, müdafaasız mahkûm edilmektedir. Tarih kürsüsünden seyrediyorum. Suçluların telaşı içindesiniz⁵¹⁶

şeklindeydi. İnönü'nün bu konuşması mecliste ciddi bir karışıklık, gürültü, alkış ve itirazlara neden olmuştu. Zira Albayrak'a göre DP'den Abdullah Gedikoğlu İnönü'ye cevaben kendisine, "sahtekâr! sahtekar! 1946'yı unuttun mu diye sataşmış" ve İnönü'nün de bu ifadelere karşılık olarak, "ışıkta korkuyorsunuz" cevabını vermişti. meclisteki bu hararetli tartışma ve gürültünün devam etmesi sonucunda, CHP'liler salonu terk etmişti. Zira yapılan tartışmalar, itiraz edilen fikir ve konuşmalar muhalefete konuşma fırsatını vermemişti.⁵¹⁷ Menderes, CHP'lilerin meclisi terk etmelerinin yanlış olduğunu ve geçmişten bunun örneklerinin yaşandığını söyleyerek haksız yere çıktıklarını söylemişti. Birkaç kez kürsüye görüşlerini beyan etmek amacıyla çıkan Menderes, İnönü'ye yönelik eleştirilerini sürdürmüş ve muhalefete karşı tavırlarının net olacağından bahsetmişti.⁵¹⁸

6195 sayılı "Haksız İhtisapların" hazineye devredilmesi konusundaki yasa tasarısı,⁵¹⁹ aynı gün mecliste onaya sunulmuş ve 341 olumlu oy ile kabul edilmişti.⁵²⁰ Bu yasaya göre, CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz malların, para, diğer değerler, haklar ve alacaklar hazineye devredilecekti. İstisna olarak da Maliye Bakanlığı'nın onayı alınarak, parti için kullanılması zaruri bazı eşyalar bu hükümlerin dışındaydı. Yasa kapsamına giren bütün malların 15 gün içinde devredilmesi zorunluğu getirilmiş ve bunlardan herhangi birini saklayan, kaçırın hakkında gerekli cezanın da verileceği söylenmişti.⁵²¹ Tasarının kanunlaşmasını engellemek amacıyla Ankara barosundan 31 avukat, Bayar'a telgraf çekerken İstanbul Üniversitesinde de bin öğrenci bir bildiri yayınlayarak cumhurbaşkanının imzalamaması için talepte bulunmuşlardı. Ancak Cumhurbaşkanı Bayar, tüm itirazlara rağmen kanunu onaylamıştı.⁵²²

CHP'nin bütün mallarının hazineye devredilmesi hakkındaki yasa tasarısının 15 Aralık 1953'te 6195 sayılı yasa ile kanunlaşması sonucunda, 16 Aralık tarihinde partinin Genel Merkezi ve Ulus gazetesi mühürlenmişti. CHP Genel Merkezi, Ziya Gökalp Caddesi 15 numaraya taşınırken,⁵²³ Ulus gazetesi de Denizciler Caddesinde "Yeni Ulus" ismiyle

⁵¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. III, s. 132.

⁵¹⁷ Mustafa Albayrak, *age*, s. 216-217.

⁵¹⁸ Şerif Demir, *Düello*, s. 86.

⁵¹⁹ *Resmi Gazete*, 16 Aralık 1953, S. 8584.

⁵²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. III, s. 130.

⁵²¹ *T.B.M.M Tutanak Dergisi*, 14.12.1953, Dönem 12, Cilt 26, Toplantı 6, s. 167.

⁵²² Cem Eroğul, *age*, s. 128.

⁵²³ Mustafa Albayrak, *age*, s. 219.

çalışmaya başlamıştı.⁵²⁴ Sonuçta CHP'nin bütün mallarına el konulmasını sağlayan kanun 1954 seçimlerinden önce çıkarılmış, ana muhalefet partisi mali anlamda zor durumda bırakılmış ve seçimlerde gerekli başarıyı göstermeleri engellenmişti.⁵²⁵

2.8. 16 Eylül 1951 Ara Seçimi ve DP'nin Üçüncü Büyük Kongresi

DP iktidarı tarafından daha önce belediye ve muhtarlık seçimleri öne alınırken, Anayasal zorunluluktan dolayı ara seçimlerin normal zamanda yapılmasına karar vermişti.⁵²⁶ Seçimler öncesinde CHP katılım konusunda kararsız ve isteksiz idi. Ancak Cumhuriyet gazetesinden Nadir Nadi ve Ulus gazetesinden de Hüseyin Cahit Yalçın'ın muhalefeti teşvik edici yazılar yayınlamaları ve bunun CHP'nin bir görevi olarak saymaları neticesinde bu konuda olumlu karar vermişti. DP iktidarı da bu ara seçimlerde merkezden aday göstermeyerek durumu örgütlerin inisiyatifi ve isteğine bırakmıştı. Seçimlerden önce DP iktidarı tarafından kabul edilen kanunlar ile CHP'nin mallarına el konulmuş ve partiye bağlı Halkevleri de kapatılmıştı. Bu durum iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkileri ciddi bir şekilde zedelemiş ve gergin bir ortamda ara seçimlerine girmesine sebep olmuştu. DP ile CHP arasındaki gergin siyasi hava seçim anına kadar devam ederken, partiler aday listelerini açıklamaya başlamışlardı. Nitekim Millet Partisi de 18 Ağustos 1951'de aday listesini açıklamış ve 11 ilden seçime katılacağını beyan etmişti.⁵²⁷

Seçim çalışmaları hararetli bir şekilde başlamıştı. Zira ara seçimlerden önce CHP mali açıdan zor durumda bırakılmış ve bunun tartışması propaganda çalışmasına yansımışken, diğer taraftan da muhalefet, iktidarın radyoyu kendi tekeline almasından şikâyet etmişti. İnönü'nün seçimlerden dolayı yaptığı konuşmada, dış politikada iktidar ile aynı görüşte olduklarının ancak iç politika konusunda partinin yanlı davranmasından dolayı karşı olduklarını söylemişti. Ara seçim 16 Eylül 1951'de 17 ilde⁵²⁸ yapılmıştı.⁵²⁹ Resmi sonuçlara göre seçmen sayısı 3 168 423 idi ve bunların 1 778 857'si oy kullanmıştı.

⁵²⁴ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 45.

⁵²⁵ Mustafa Albayrak, *age*, s. 221.

⁵²⁶ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, s. 93.

⁵²⁷ Demokrat Parti 25 Ağustos 1951'de açıkladığı aday listesinin mesleklere göre dağılımı şu şekildeydi; 6 Avukat, 2 Doktor, 2 Subay, 1 Profesör, 1 Müsteşar, 1 Sayıştay Eski Başkanı, 1 Bucak Müdürü, 1 Eski Milletvekili, 1 Çiftçi, 1 Yazar, 1 Banka Müdürü, 1 Mali Müşavir, 1 Yüksek Mühendis ve 1'de Basın-Yayın Müdürüydü. Mustafa Albayrak, *age*, s. 223.

⁵²⁸ Bu iller; Sivas, Sinop, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Gümüşhane, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kırşehir, Muğla, Zonguldak idi. Mustafa Albayrak, *age*, s. 225.

⁵²⁹ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, s. 93.

Katılım oranı ise %54.14 idi. Partilere verilen oyların oranı ise DP %52.69, CHP %38.65, MP %0.8 ve Bağımsızlar ise %0.58 oranında oy almışlardı. DP bu seçimin sonucunda 17 ildeki 20 milletvekilliden 18'ini alırken, CHP sadece 2 tanesini alabilmişti. CHP, seçimden sonra ciddi bir hayal kırıklığı yaşamış zira partiden Kasım Gülek, Nihat Erim, Lütfi Kırdar ve Necmettin Sadak gibi ünlü isimleri aday gösterdiği halde seçilmemişlerdi. Sadece Sivas'tan Reşat Şemsettin Sirer ve Sinop'tan Muhtar Acar kazanmıştı.⁵³⁰

Ara seçimlerde büyük bir başarı elde eden DP, 15-20 Ekim 1951'de bu zaferle beraber Üçüncü Büyük Kongresini Ankara Büyük Sinema Salonunda toplamıştı. Kongrenin açılışı sırasında 1 375 DP delegesinden 1.160'ı hazır bulunmuştu.⁵³¹ CHP'den de Zihni Betil, Cavit Oral ve Cemil Cahit Barlas gibi kişiler de katılmışlardı. Kongre Başkanlığına Ankara Belediye Başkanı Atıf Benderlioğlu getirilirken, ikinci başkanlıklara da Erzurum delegeşi Mustafa Zeren ile İzmir Belediye Başkanı Rauf Onursal seçilmişti. Açılış konuşmasını yapan Başbakan Adnan Menderes, Genel Kurulun hazırladığı raporu da kongreye sunmuştu. Raporda; milletin demokratik usullere göre kendi kararlarını verdiğini ve DP'nin iktidara gelmek için yaptığı mücadele ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştı. Diğer taraftan Menderes, DP olarak iktidara geldikten sonra başarılı çalışmalar yaptıklarını ve tutarlı politikalar takip ettiklerinden söz ederek partiyi övmüştü. Kongre genel olarak birlik ve beraberlik içerisinde devam etmiş ve olumlu bir hava içinde sonlanmıştı. Üçüncü Büyük Kongrenin son günü 20 Ekim 1951'de DP Yüksek Haysiyet Divanı seçimleri de yapılmış ve Ana Davalar Komisyon raporu da kabul edilip sona ermişti.⁵³²

2.9. Millet Partisi'nin Kapatılması

Millet Partisi, eski DP'lilerden radikal bir tutuma sahip olan kişilerin 1948 yılında muhalefetin sert bir şekilde gereği gibi yapılmadığı gerekçesiyle partiden ayrılarak kurdukları siyasi teşekkül idi.⁵³³ MP kurulduğu 1948 yılından itibaren daha çok dindar kesimin katıldığı ve irtica ile bağlantısı olan kişilerin olduğu bir parti haline gelmişti. Parti, girdiği her seçimde halktan çok fazla bir destek alamamış ve laiklik konusunda da ciddi tartışmalara neden olan faaliyetleri olmuştu.⁵³⁴ 1950 yılında partinin manevi Başkanı

⁵³⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 224.

⁵³¹ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 94.

⁵³² Mustafa Albayrak, **age**, s. 225-226.

⁵³³ Altan Öymen, **age**, s. 132.

⁵³⁴ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 76.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın vefatıyla parti artık eski varlığını koruyamamış, halkın sevgisine mazhar olan, Atatürk'ün yakın silah arkadaşı ve Kurtuluş savaşının önderlerinden biri olan fahri başkan kaybedilmişti. Bundan dolayı artık halk bu partiye oy verebilecek güçlü imaja sahip bir lider kültürünü MP içerisinde bulamadığı için pek fazla destek verememişti. Bunun yanında dinde radikalizmden yana olan kişiler de MP içinde toplanmış ve bu partiyi yaptıkları icraatlar da referans olarak göstermeleri, iktidar için laiklik konusunda bir tehdit unsuru olmuştu.⁵³⁵

Millet Partisinin laiklik konusundaki tutumu ve iktidarın dikkatini bu konuda kendi üzerine çekmesi, belli olayların neticesinde olmuştu. 14 Mayıs 1951'de İstanbul İl Kongresinin açılışı Fatiha suresi okunarak yapılmış ve bu durum CHP'nin eleştirilmesine neden olmuştu. Osman Bölükbaşı'nın zaman zaman mecliste din konusunda yaptığı sert ve radikal açıklamalar da iktidarın tepkisine sebep olmuştu. Millet Partisi 27-29 Haziran 1953'te Ankara yaptığı büyük kongresinde bazı irtica olayları yaşanmıştı. Nitekim kongre sırasında bazı delegeler cumhuriyetin başında yapılan devrimlere karşı çıkmış, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliğin sağlanması için halifelik kurumunun geri getirilmesini, Medeni Kanunun kaldırılmasını, Şeriat düzenin uygulanmasını ve Arap harflerini yeniden getirmeleri için bazı önerilerde bulunmuşlardı. MP kongresinde yaşanan bu olaylardan haberdar olan iktidar acil bir şekilde parti hakkında soruşturma başlatmıştı. MP'nin yaptığı bu hareketi protesto eden iktidar partisi DP, 7 Temmuz 1953'te bir günde üç gizli oturumlu toplantı yaparak bu konudaki kararını vermişti.⁵³⁶ İktidar yaptığı açıklamada, MP'nin gerici bir parti olup İslam'ı istismar ettiğini ve bundan dolayı kapatılması gerektiğini söylemişti.⁵³⁷ Hükümetin 8 Haziran 1953'de aldığı kararla MP'nin dini siyasete alet ettiklerini ve irtica alanında bölücü faaliyetler yaptıklarından dolayı partiyi 27 Ocak 1954'te bir dernek şeklinde kapatma kararını da vermişti.⁵³⁸

Muhalefet cephesinden CHP ise, bu konuda tedirgin olmuş ve partinin kapatılmasına şiddetli bir şekilde tepki göstermişti. Cem Eroğul'a göre, CHP bu şekilde tepki göstermesi, bir gün sıranın kendilerine geleceklerinden çekindikleri içindi ve bu durumu da bildiri şeklinde protesto etmişlerdi.⁵³⁹ Yine CHP'ye göre cumhuriyetin temel ilkelerinin korunması gerektiğini ve devrimlerin tartışma konusu yapılamayacağını, ancak bir

⁵³⁵ Cem Eroğul, **age**, s. 67.

⁵³⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 215.

⁵³⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 72.

⁵³⁸ Cem Eroğul, **age**, s. 129.

⁵³⁹ Cem Eroğul, **age**, s. 129.

partinin “ihtiyati tedbir” ile faaliyetten men edilerek kapatılma şekline karşı çıkmışlardı. Yaptıkları açıklama:

..bu vesileyle anlaşılmıştır ki, memleket efkârında ve cemiyet içinde hususi mevkii ve ehemmiyet aşikâr olan siyasi partilerin ihtiyati tedbir mahiyetinde olsa dahi faaliyetten men edilmelerinin ve haklarında yapılacak soruşturma ve kavuşturmanın mevzuun ehemmiyeti ile mütenasip adli mercilerce yapılmasını, Cemiyetler Kanunu sağlamaktadır⁵⁴⁰

şeklindeydi. Diğer bir açıklama da ise, CHP’nin Atatürk’ün bıraktığı mirasın bir partisi olduğunu ve devrimleri yok etmeye yönelik her teşebbüse karşı iktidarın yanında yer alacaklarını söylemişti.⁵⁴¹

DP, muhalefetin yaptığı bu eleştirel açıklamalardan sonra 16 Temmuz 1953’te olağanüstü bir toplantı yaparak CHP’yi sert bir şekilde uyarmış ve Atatürk’ün yaptığı devrimlere sahip çıkmadığını iddia etmişti. Adnan Menderes bu konuda yaptığı açıklaması;

Bu hadise memleketin kin ve nefret esaslarına dayanarak parti kurduktan sonra küfrü, hakareti ve halkı müessese nizam ve otoriteler karşısında kıyama sevk eden metotları ihtiyat haline getiren ve dini sefil maksatlarına alet yapan bir siyasi teşekkülün üç seneden beri hatta daha uzun bir zamandan beri memleketimizde içtimai ve siyasi bünyemizde yaptığı tahriplerin kendi içlerinde çıkan bir ihtilaf muhasebesinin görülmesinden zaruri bulunduğu karşısında bulunması olarak ifade etmek yerinde olur

şeklindeydi. Davayı yürüten yetkili mahkeme, MP’nin programındaki 7, 12 ve 13’üncü maddelerin taşıdığı dinsel mana nedeniyle kapatılması için delil olarak kabul etmişti. Parti yöneticilerinden Mustafa Kentli, Enis Akaygen, Fuat Arna, Ahmet Tahtakılıç, Ertuğrul Akça, Lütfi Bornovalı, Suphi Batur, Yesari Bilgisev ve Nurettin Ardıçoğlu’nun birer günlük hapis cezasına çarptırılmalarına, Akaygen ile Bilgisev’in yaşlarından dolayı cezalarının ertelenmesine ve parti merkez, ocak, bucak, il, ilçe dâhil olmak üzere bütün olarak kapatılmasına karar verilmişti.⁵⁴² MP’nin kapatılmasından sonra parti yöneticileri tarafından yapılan bütün itirazlar mahkemece reddedilmişti. Kısa bir süre içinde partinin kapanan ocak sayısı 2.297’yi bulmuş ve genel seçimlerden öncede MP açısından zor bir süreç başlamıştı. Partinin yargılama süreci yaklaşık yedi ay sürmüştü ve Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesinin verdiği karar ile 27 Ocak 1954’te tamamen kapatılmasıyla neticelenmişti. Kapatılan MP’den sonra partinin ileri gelen kişilerin oluşturduğu bir grup tarafından, 10 Şubat 1954’te Cumhuriyetçi Millet Partisi(CMP) kurulmuştu.⁵⁴³

⁵⁴⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 215.

⁵⁴¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 72.

⁵⁴² Mustafa Albayrak, **age**, s. 238.

⁵⁴³ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 97.

2.10. 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri

Demokrat Parti iktidarı, 1951 ara seçimlerine girmeden önce seçmenin dikkatini çekip kendini halka sevdirmek amacıyla seçmen listelerine merkezi yönetim olarak karışmamış ve muhalefeti güçten düşürmek amacıyla Halkevleri kapatılması gibi bazı önlemler almıştı. İktidarın bu seçmeni kendi tarafına çekme stratejisini 1954 genel seçimlerinden önce de uygulamaya koyacaktı. Nitekim DP, seçmene hoş görünmek amacıyla Aralık 1953'te memurlara fazla maaş veren bir kanununu uygulamaya koymak istemişti. Bu durum ortalama bir hayat düzeyine sahip olan ve sabit bir gelirle geçinen memurları ciddi bir şekilde sevindirmiş ve rahatlamıştı. Diğer taraftan 17 Şubat 1954'te seçim kanununda değişiklik yapılarak daha demokratik hale getirilmiş, bu durum da halkın hoşuna gitmiş ve iktidar partisine karşı sempati duymalarına neden olmuştu.⁵⁴⁴

Tevfik Çavdar'a göre, DP'nin bu seçimde, seçmen nezdindeki imajında çok fazla bir değişiklik olmamış ve eski olumlu görüşünü devam ettirmişti. Zira parti, iktidarı devraldıktan sonra halka daha önce vadettiği sözlerini yerine getirmeye çalışmış ve bu da seçmenin kendisine olan güvenin artmasına neden olmuştu. İktidar partisi DP, ilk dört verimli yılında ekonomik konjonktürde bu girişimlerin yapmasına ortam hazırlamıştı. Zira bir yandan hava koşulları iyi gitmiş, diğer taraftan da tarımda yapılan reformlar neticesini vermişti. Cumhuriyet kurulduktan sonra sıradan bir vatandaş ya da köylü ilk defa kendi vekilini özgür iradesiyle seçmiş ve kendisiyle konuşmuş, derdini ona anlatmıştı. Anadolu'nun her tarafından Ankara'ya gelen bir köylü veya herhangi sosyal kademeye ait bir vatandaş, milletvekilleriyle doğrudan görüşebilmiş, problemini aktarmış ve meclise girebilmişti. Tek parti devrindeki elit yönetici kesmi, özelde köylüyü kesmine genelde ise vatandaşın ekseriyetini hor gören, ona değer vermeyen anlayış ve tavra sahip idi. Ancak artık durum değişmiş zira bir oy için halkın ayağına giden, siyaseti köylüye indirgeyen DP vardı. Köylü ve halk kendi kıymetinin varlığını DP sayesinde anlamış olduğunu fark etmiş ve eskiden çarıklı olarak Ankara'nın Yenışehir semtine bile zor kabul edilen halk değerlenmişti. Bununun dışında ekonomik anlamda da halk ciddi bir şekilde rahatlamış ve yıllardır sefalet içinde yüzen köylü/halk artık bir traktöre sahip olmuş, üretim yapıp yatırım yapabilecek seviyeye gelmişti. ABD'den alınan yardımlar ile ülkeye ciddi tarım aletleri ve traktörler girmiş, ekim alanları %70 oranında genişlemiş ve çiftçinin ürününe yüksek oranda destek verilmeye başlanmıştı. Bütün bu girişim ve destek çalışmaları, DP'nin

⁵⁴⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 136-137.

toplumdan ciddi bir şekilde destek almasına neden olmuş, bu durum da somut bir şekilde seçime yansımıştı.⁵⁴⁵

1954 genel seçimlerinden önce iktidar, kendi mevkiini sağlama almak ve halka şirin gözükme amacıyla iç politikada olumlu ekonomik gelişmeler yaptığı gibi, dış politikada da Kore'ye asker gönderilmesi ve NATO'ya üye olunması ülkenin itibarının artmasına neden olmuştu. İktidarın ekonomik alanda aldığı tedbirlerle halk rahatlamış, üretiminde ciddi bir şekilde artışına neden olmuştu.⁵⁴⁶ Sanayi alanında da takip edilen politikalar neticesinde bilhassa şeker ile çimento sanayisinde güzel sonuçlar alınmış ve yatırımcıyı da memnun etmişti. Diğer taraftan CHP'nin mallarına el konulmuş, Halkevleri kapatılmış ve Millet Partisi de irtica nedeniyle faaliyetleri durdurulmuştu. Millet Partisinin kapatılmasıyla devam eden bu süreç, seçimlerden önce muhalefetin mali destekten yoksun bırakılarak toplumla irtibata geçme kanalları ortadan kaldırılmıştı.⁵⁴⁷ Bu durum onların seçimlerde yeteri kadar çalışma yapmalarını engellemiş ve savundukları görüşleri halka aktarmakta zorluk çekmişlerdi.⁵⁴⁸

Muhalefet genel anlamda kendini siyasi bakımından güçsüz ve yalnız gördüğü için diğer partiler ile ittifak etme girişimi içerisine girmişti. Bu girişimlerden ilki, Millet Partisi'nin kapatılmasıyla kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin 12 Mart 1954'te bir bildiri yayınlarak, diğer partileri işbirliğine davet etmesiyle başlamıştı. CHP ise hemen bu çağrıya cevap vererek rejimin selameti açısından seçimlerde işbirliği yapmanın faydalı olacağından bahsetmişti. Seçimlerde yapılacak işbirliğine CHP'nin içinden ve iktidar partisinden farklı tepkiler gelmişti. Zira CHP Grup Başkan Vekili Faik Ahmet Barutçu ve Falih Rıfkı Atay partiyi samimiyetsiz ve bazı siyasi çıkarlar elde etmekle suçlayarak bunun yanlış bir davranış olduğunu savunmuşlardı. Ahmet Emin Yalman da bu ittifak girişiminin olumlu bulmamış ve yanlış olduğundan bahsetmişti. Neticede İnönü'nün bu girişim üzerinde yaptığı açıklamada, her iki partinin mecliste güçleri ölçüsünde temsil

⁵⁴⁵ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 45-46.

⁵⁴⁶ Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, s. 238.

⁵⁴⁷ Kemal H. Karpat, iktidardaki herhangi bir partinin sürekli muhalefet ile uğraşıp, her yönden onu susturmaya çalışmasının tarihsel ve siyasi bir geleneğinin devamı olduğunu söylemekteydi. DP'nin CHP'ye karşı şiddetli bir çatışmanın içerisine girmesinin diğer bir nedeni de, partiye bağlı iyi bir şekilde örgütlenmiş bürokrasi, ordu ve aydın kesimin desteğinden duyduğu korku ve endişe idi. Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, s. 238.

⁵⁴⁸ Mustafa Albayrak, *age*, s. 251.

edilmelerinin daha doğru olacağını, bunu dışında program ve prensiplerinin ayrı olması nedeniyle böyle bir ittifakın gerçekleşmeyeceğini söylemişti.⁵⁴⁹

Seçim propaganda çalışmalarına cumhurbaşkanı Celal Bayar da DP adına bazı gezilerde bulunarak çalışmalarına başlamıştı.⁵⁵⁰ Nitekim 21-25 Nisan 1954 tarihlerinde Bursa, İzmit, Adapazarı, Diyarbakır ve Adana’da yaptığı konuşmalarda iktidarı övmüş ve seçim öncesi halkı etkilemeye çalışmıştı. Muhalefet safının en etkili ismi olan İsmet İnönü, iktidarın genel seçimden önce partinin bütün mallarına el koyarak siyasi mücadeleden yoksun bırakılmasını yaptığı mitinglerde defalarca dile getirerek halka anlatmaya çalışmıştı. CHP’nin 25-27 Şubat 1954’te Ankara yaptığı toplantılarında İnönü, bu konudaki olumsuzlukları dile getirmişti. Nitekim İnönü’nün burada yaptığı konuşma;

...ümitler hüznün ve elem verici bir kesinlikle boşa çıkmıştır. Ama içinde bulunduğumuz yoksulluk ve imkânsızlık şartlar hafife alınacak kadar ehemmiyetsiz değildir. Önümüzdeki kâğıda kadar yeniden tedarik yapılması, bir teşkilat baştan aşağı yeniden kurmak gibi güç olmuştur. Pek çok yerde henüz konuşacak mikrofon, ses yükseltici ve yazı makinesi bulamıyoruz. Hatta telefona bile Ankara’da, İstanbul’da güç kavuştuk. Her şeyden önce kültür, telkin ve temas vasıtalarına muhtaç olan bir siyasi partinin içine düşürüldüğü güçlükler takdir olunur⁵⁵¹

şeklindeydi. CHP’nin başında bulunan lider İnönü, partisinin içindeki zorluklara rağmen seçim çalışmalarına Malatya’dan başlamıştı. 9 Nisan 1954’te Malatya’da konuşan İnönü, DP’nin partizanlık yaparak muhalefetin güçten düşürülmeye çalışıldığını, eğer kendileri iktidara gelirlerse bu tür baskı ve haksızlıklara son vereceklerini açıklamıştı. Miting çalışmalarına İstanbul ve Manisa’dan devam eden İnönü, buralarda yaptığı konuşmalarında, yabancı sermayenin ülkeye girişini kendine göre yorumlayıp eleştirmiş ve bu yasaya karşı çıkmıştı. Ayrıca iktidarın radyoyu kendi malı gibi kullandığını, yabancı sermayenin ülkeye giriş şekline ve petrol yasasına karşı olduklarını, basın yasasında yapılan değişiklikleri beğenmediklerini, üniversitenin özerkliğini kısıtladıklarını, hayat pahalılığının arttığını, işçilere grev hakkının verilmesinden yana olduklarını, Kore’ye asker gönderirken TBMM’den izin almaları gerektiğini ve NATO’ya üyelik gibi konularda iktidarı eleştirmişti. Adnan Menderes ise muhalefetin bu tavrını ülkenin barış ve huzurunu bozmak olduğunu söyleyip,⁵⁵² yaptıkları siyaseti doğru bulmadığını söylemişti.⁵⁵³ İnönü, iktidarın yaptığı ekonomik yatırımları, destekleme politikalarının plansız olmasını

⁵⁴⁹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 255.

⁵⁵⁰ Şerif Demir, **Düello**, s. 95.

⁵⁵¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 256.

⁵⁵² **Zafer**, 29 Temmuz 1950.

⁵⁵³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 256-257.

eleştirmişti. İki parti arasındaki siyasi ortam çok gergindi öyle ki köylerde kahvehaneler dahi DP'li ve CHP'li diye ayrılmıştı.⁵⁵⁴

Başbakan Menderes, 21 Nisan 1954'te Erzurum'da yaptığı konuşmasında, İnönü'nün yabancı sermayenin ülkeye girişi konusundaki görüşünü eleştirmiş ve devamında bu yasanın yararlarından bahsetmişti. İnönü'yü bu kanun üzerinden eleştirmeye devam eden Menderes;

İnönü yine diyor ki, çiftçi için yeni bir tehlike belirmiştir. Yabancı sermaye gelip sizin tarlalarını satın alacak, buğday, fındık, pamuk ve tütün ekecektir. Bu sözlerin hepsi, bayağı tezvîr ve adi jurnalcilikten başka bir şey değildir. Şimdiye kadar bu kanundan faydalanmak üzere yüzü mütecaviz müracaat vaki olmuştur. Bunlardan bir teki dahi ziraat ve ticaret sahasına talip değildir. Hepsi tenkit etmedikleri sanayi ve madencilik sahalarına taalluk etmektedir

şeklinde halka durumu izah eden ve İnönü'nün eleştirilerine cevap niteliğinde bir açıklama olmuştu.⁵⁵⁵

1954 genel seçimlerine yaklaştıkça partiler arası siyasi gerilim devam etmişti. 28 Mart 1954'te CHP ve DP'den milletvekili yoklamaları yapılmış ve sadece bu iki partiden aday olmak isteyenlerin sayısı 14 000 gibi büyük bir rakam idi. DP'nin merkezden yaptığı aday belirleme çalışmaları sonucunda, 256 eski milletvekillinin adaylığını tekrar ilan ederken, Nuri Yamut, Hikmet Bayur, Behçet Uz, Nuri Demirağ, Lütfi Kırdar, Ahmet Tekelioğlu, Rauf Onursal gibi yeni simalar da listede yer verilmişti. İktidar tarafından seçimlere yakın bir zamanda daha önce yaptığı bazı icraatların açılışını gerçekleştirirken, bir kısmının da temel atma çalışması tören şeklinde yapılmıştı. Zira 4 Nisan 1954'te Samsun limanının temeli atılmış, 22 Nisan 1954'te Celal Bayar İzmit'teki üçüncü kâğıt fabrikasının açılışını yapmış ve 26 Nisan 1954'te Mersin limanının inşaatına başlanmıştı. Bu girişimler DP'nin halk nezdindeki siyasi kimlik imajını güçlendirmiş ve seçim öncesi vatandaş için iktidarın icraat yaptığı mesajı verilerek oyları sandığa yansıtılmaya çalışılmıştı.⁵⁵⁶

Genel seçimler, 2 Mayıs 1954'te yapılmış ve halkın ilgisi yüksek bir orandaydı. Zira seçmen sayısı 10.262.063 iken, bunlardan oy kullanan kişi 9.095.617 olmuş ve seçime ülke genelinde vatandaşın katılım oranı da %88.6 idi.⁵⁵⁷ Seçime Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Türkiye Köylü Partisi katılmıştı.⁵⁵⁸ Serhan

⁵⁵⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 47.

⁵⁵⁵ Mustafa Albayrak, *age*, s. 258.

⁵⁵⁶ Cem Eroğul, *age*, s.139.

⁵⁵⁷ Erem Sarıkoca, *Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Demokrasi*, Fenomen Yayınları, Ankara 2010, s. 177.

⁵⁵⁸ Erem Sarıkoca, *age*, s. 176.

Yücel'e göre, Vatan gazetesi daha seçimler yapılmadan önce yaptığı bir anketi yayınlamıştı. 24 Nisan 1954 tarihli seçim anketi sonucuna göre, DP %59.9, CHP %25.2, %14.5 oranı ise seçmenin karışık listelere oy vereceğini açıklamış ve Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi %0.4 oranında oy almışlardı. 2 Mayıs günü açıklanan resmi sonuçlara göre de DP 5.151.550 oy alıp %56.6 oranında ve 503 milletvekili kazanırken, CHP de 3.161.696 oy almış ve %34.8 oranında, 31 milletvekili kazanmıştı. CMP ise 434.085 oy almış ve %4.8 oranında 4 milletvekilli elde etmişti. Bağımsızlar 137.318 oy almış ve %1.5 oranıyla parlamentoda 10 milletvekilli alırken, Türkiye Köylü Partisi de 57.011 oy almış ve %0.6 oranı ile hiç milletvekilli elde etmemişti.⁵⁵⁹

Seçim sonuçları Menderes için büyük bir zafer olmuş ve mecliste %93 oranında milletvekilinin DP'den olmasını sağlamıştı. Bu durumda DP'nin ilk defa iktidara geldiği 1950 yılından 1954'e kadar ki olan süreçte, halkı mutlu edecek icraatlar yapmış ve toplumun geneli de bunlardan memnun kalmıştı. Partinin bu kadar büyük bir destek almasının önemli nedenlerinden biri de, halkı ciddi bir şekilde rahatlatan köklü ekonomik ve siyasi reformlar olmasıydı.⁵⁶⁰

2.11. Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti

Çoğunluk sistemiyle yapılan 1954 seçimleri, iktidara mecliste %93 oranında bir temsil yetkisini vermişti. Bu durum DP için ciddi bir zafer havası olmuş, ancak iktidar belli bir süre sonra çeşitli baskı yöntemlerini kullanmak için bu büyük orandaki temsil yetkisini referans olarak kullanmıştı. Partinin yöneticileri, halkın büyük çoğunluğu kendilerinden yana olduğunu dolayısıyla hiçbir gücün kendilerini durduramayacaklarını savunuyorlardı. Ancak bu kadar güç parti içinde ve dışında belli bir süre sonra zaafa neden olmuş ve halkın iktidardan desteğini çekmesine sebebiyet vermişti.⁵⁶¹

DP, parti Meclisinin ilk Grup toplantısını 12 Mayıs 1954'te yapmıştı. Burada partinin Grup Başkanlığına oylamaya katılan 462 milletvekilinden 431'inin oyunu alarak Hulusi Köymen seçilmişti.⁵⁶² Seçimden sonra TBMM'de ilk toplantısının 14 Mayıs 1954'te DP'nin iktidara geldiği yıldönümünde toplanmıştı. İktidar açısından büyük bir öneme sahip olan bu tarihte yapılan oylama neticesinde, Celal Bayar tekrar Cumhurbaşkanı ve Refik Koraltan da

⁵⁵⁹ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 106.

⁵⁶⁰ Şerif Demir, **Düello**, s. 97.

⁵⁶¹ Cem Eroğul, **age**, s. 159.

⁵⁶² Mustafa Albayrak, **age**, s. 264.

TBMM Başkanı seçilirken, Üçüncü Hükümeti kurma görevi yine Adnan Menderes'e verilmişti.⁵⁶³ Menderes bunun neticesinde Üçüncü Kabinesini 17 Mayıs 1954'te ilan etmişti.⁵⁶⁴

Menderes, hükümet programını 24 Mayıs 1954'te TBMM'ye sunmuş ve burada okunmuştu. Programın ilk bölümünde özellikle DP'nin iktidara geldiği ilk günden bu yana yaptıkları icraatlar anlatılmaktaydı. Diğer taraftan muhalefetin demokratik usullere uymayan mücadelesinden şikâyet edilmekteydi. İkinci bölümünde ise DP olarak yeni bir döneme girdiklerini ve bunun bir neticesinde de tarım, sanayi alanlarında yapmayı planladıklarını projelerinin olduğunu söylemekteydi. Ziraate büyük bir önem veren ve destekleyen Menderes, özel teşebbüsün önünü açmak amacıyla bütün tedbirleri alacaklarını açıklamaktaydı. Paranın değerinin korunacağından, daha önce ekonomik alanda yapılan girişimlerin devam edeceğini, ithalatın artacağını, vergi konusunda adalet ilkesine dayanarak iyileştirmeler yapılacağı ve gerekli kolaylıkların sağlanacağı, toprak dağıtımının devam edileceği, sağlık hizmetlerinin daha iyi bir düzeyde yürütülmesi için gerekli tedbirlerin alınacağını, ekonomi dinamizminin devam ettireceğini ve Batı ülkeleriyle bilhassa ABD ile ilişkilerin daha sıkı olacağından bahsetmekteydi.⁵⁶⁵

24 Mayıs 1954'te meclise sunulup okunan Üçüncü Menderes Hükümetinin programı, 26 Nisan'da oylamaya katılan 520 milletvekilinin 27 red oyuna karşılık 491 olumlu oy ile hükümet güvenoyu almıştı. Bu güven oylamasında 2 de çekimser oy kullanılmıştı.⁵⁶⁶

2.12. Muhtarlık ve Belediye Seçimleri

1954 genel seçimiyle mecliste yüksek bir oranda milletvekilli sayısı elde eden DP, belli bir süre sonra halkın kendisine verdiği bu güce güvenerek ve bunu faaliyetlerinde dayanak olarak kullanarak, muhalefeti tasfiye ettiği gibi otoriter eğilimler de göstermeye başlamıştı. Nitekim muhalefeti etkisizleştirmek amacıyla hazırladıkları yasaları TBMM'nin

⁵⁶³ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 107.

⁵⁶⁴ Üçüncü kabine şu bakanlardan oluşmaktaydı; Başbakan Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu Başbakan Yardımcısı, Mükerrer Sarol Devlet Bakanı, Osman Kapani Devlet Bakanı, Osman Şevki Çiçekdağ Adalet Bakanı, Ethem Menderes Milli Savunma Bakanı, Namık Gedik İçişler Bakanı, Fuat Köprülü Dışişleri Bakanı, Hasan Polatkan Maliye Bakanı, Celal Yardımcı Milli Eğitim Bakanı, Kemal Zeytinoglu Bayındırlık Bakanı, Sıtkı Yırcalı İktisat ve Ticaret Bakanı, Behçet Uz Sağlık Bakanı, Emin Kalafat Gümrük ve Tekel Bakanı, Nedim Ökmen Tarım Bakanı, Muammer Çavuşoğlu Ulaştırma Bakanı, Hayrettin Erkmen Çalışma Bakanı, Fethi Çelikbaş İşletmeler Bakanı idi. Cem Eroğul, **age**, s. 160.

⁵⁶⁵ Mustafa Albayrak, **age**, s. 265.

⁵⁶⁶ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 107.

gündemine aldığı zaman eleştirileri çok fazla dikkate almamış ve istediği şekilde çıkartmıştı. Muhalefettin seçimlerde düşük oy alması ve iktidarın kendilerini tasfiye etme girişimleri, bazı CHP'lilerin DP tarafına geçmelerine neden olmuştu. Bunun ilk örneği CHP Sinop milletvekili Server Somuncuoğlu'nun DP'ye geçmesiydi.⁵⁶⁷ Muhalefeti tasfiye girişimi Kırşehir'in ilçe haline getirilmesiyle devam etmişti. Kırşehir'in Cumhuriyetçi Millet Partisine oy vermesi nedeniyle 30 Haziran 1954'te çıkartılan bir yasa⁵⁶⁸ ile il statüsünden çıkartılarak ilçe haline getirilmişti.⁵⁶⁹ Kırşehir'den 15 gün önce Malatya, DP oy vermediği gerekçesiyle Adıyaman ve Malatya şeklinde ikiye ayrılmış, ilçe olmaktan kurtulmuştu.⁵⁷⁰ Yasanın çıkması sırasında iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmalar yaşanmış ve CMP'nin Kırşehir'den meclise giren milletvekilli Osman Bölükbaşı, bu olaylar sırasında yaptığı açıklamalardan dolayı kınama cezası almıştı. Diğer taraftan iktidar, 30 Haziran 1954'te 5545 sayılı seçim yasasında da yeni bir değişikliğe gitmişti. Bu yasayı değiştiren DP, yerine 6428⁵⁷¹ sayılı kanunu getirmişti. Buna göre; seçim bölgelerinde herhangi bir siyasi partinin listesine giren adayların, başka partinin listesine girmeleri ve bağımsız aday olmaları engellenmiş, bir partiye başvuruda bulunup da listede yer almayan kişilerin farklı bir siyasi teşekküle başvuru yapmalarına izin verilmemiş, devlet memurların aday olabilmeleri için seçimden 6 ay önce istifa etmeleri şartı getirilmiş, siyasi partilerin seçimlerde ortak aday gösterme olanağı ortadan kaldırılmış ve muhalefetin radyodan yararlanma imkânı da ellerinden alınmıştı. TBMM gündemine alınan diğer bir yasa tasarısı da Yargıtay, Sayıştay, Öğretim görevlileri ve Danıştay üyelerinin 65 yaş ve 25 yıllık devlet hizmetini tamamlamış olanların emekliye sevk edilme olayı idi. Bu yasayı DP'den Hikmet Bayur tasvip etmediği gibi, muhalefetten CHP Kars milletvekilli Turgut Göle de sert bir şekilde eleştirmiş ve bunun iktidarın tek parti uygulamalarına dönmesi olarak değerlendirmişti. Diğer taraftan gazetecilerden de emeklilik ve radyo konusunda iktidarın takındığı tavrı eleştiren yazılar çıkmıştı. Nitekim Vatan gazetesinin Başyazarı Ahmet Emin Yalman, "Yanlı Yoldasınız" adlı yazısında iktidarı uyarmış ve DP'nin acele olarak çıkardığı Kırşehir, Memur ve Emeklilik yasaları ile radyo konusunda takip ettikleri politikayı eleştirmişti. Yalman, iktidarın geneline bu uyarı yaparken, Başbakan Adnan

⁵⁶⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 266.

⁵⁶⁸ Bu yasanın ismi, Kırşehir Vilayetine Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun, **Resmi Gazete**, 30 Haziran 1954, S. 8742.

⁵⁶⁹ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 108.

⁵⁷⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 164.

⁵⁷¹ Milletvekilleri Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun, **Resmi Gazete**, 7 Temmuz 1954, S. 8748.

Menderes'i de bu yasalardan dolayı ince bir eleştiri yazısıyla ikaz etmişti. 3 Temmuz 1954'deki yazısında "Başvekil ve DP lideri Adnan Menderes, bu devrin en ileride devlet adamları arasında müstesna bir mevki sahibi olmuştur. Bu yüksek mevkiinin seviyesine hiç de uymayan şu son hareketleri derin zekâ ve sezişiyle mutlaka yadırganacak ve düzeltecektir" şeklinde idi.⁵⁷²

İktidarın getirdiği yasaklardan dolayı Cumhuriyetçi Millet Partisi 1 Kasım 1954'te yapılacak olan muhtarlık seçimlerine katılmayacaklarını açıklamıştı. CHP adına 28 Temmuz 1954'te açıklama yapan İnönü ise, seçimlerde partisin başarısız olmasının nedenini, sistem değişikliği ve iktidarın devlete ait imkânların kendi partileri adına kullanılması olarak açıklamıştı. CHP 11. Kurultayı, seçime katılmanın yararlarına olduğu düşünerek bu konuda olumlu karar vermişti. 7 Kasım 1954'te muhtarlık seçimi yapılmış ve muhalefete göre iktidar baskı yaptığından dolayı katılım oranı çok düşük kalmıştı. Resmi sonuçlara göre 3 549 722 seçmenden yalnızca 1 231 188'i oyunu kullanmış ve katılım oranı %34 68 de kalmıştı. 4 523 Mahalle ve İhtiyar Heyetinin de seçimi yapılmıştı. Sonuçlara göre, DP 3 410, CHP 775, CMP 11, Bağımsızlar 126, karışık listelerde ise 200 mahalle ve İhtiyar Heyeti üyeliği kazanmışlardı. Muhtarlık seçimi sonucunun partilere göre dağılımı; DP 26.191, CHP 5.943, CMP 135, KP 42 ve Bağımsızlar 1 900 idi. Yüzdelik olarak ise DP %76.56, CHP %17.37, CMP %00.40, Köylü Partisi %00.12, Bağımsızlar %5.55 idi.⁵⁷³

İktidar partisi DP, Muhtarlık ve İhtiyar Heyeti seçimlerinden sonra da muhalefetin radyodan yararlanmasına izin vermemiş ve CHP'yi bu konuda geçmişte izledikleri politikalar üzerinden eleştirmişlerdi. Basının giderek iktidar partisinin tahakkümü altına girmesi ve bu yönden keyfi yasaların hazırlanması nedeniyle CMP ve CHP⁵⁷⁴ birer bildiri yayımlayarak 1955'te yapılacak yerel seçime katılmayacaklarını açıklamışlardı. CMP'nin 3 Ağustos 1955'te yayınladığı bildiride; "yurtta hürriyet, müsavât, emniyet ve adalet esaslarına dayanan ve vatandaş hak ve hürriyetlerini müessir teminat altında bulduran bir hukuk devleti nizamının ve bunun ayrılmaz bir şartı olan murakabeli bir devlet idaresinin tesisi" sağlanmadıkça seçime katılmayacaklarını söylemişti. CHP'de 5 Ağustos'ta aynı

⁵⁷² Mustafa Albayrak, **age**, s. 268.

⁵⁷³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 269.

⁵⁷⁴ Fahir Giritlioğlu'na göre, CHP ve CMP'nin seçimi boykot etme kararları iktidarı zor durumda bırakmıştı. DP bu olumsuz durumdan çıkmak için suni bir gündem yaratmış ve Köylü Partisinin seçime girmesini sağlamıştı. Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii**, C.I, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965, s. 319.

minval üzerine bir bildiri yayınlayarak; “basın hürriyetinin, hâkim teminatını, üniversite muhtariyetini zedeleyen ve vatandaşın iradesini serbestçe belirtmesine meydan vermeyecek şekilde seçim usullerinde değişiklik yapan, Kırşehir vilayetini iktidara oy vermediği için lağveden kanunlardan sonra artık serbest ve cezasız bir seçime inanmanın imkânsızlığı üzerinde ısrarla durulmuştur.” denilerek seçime katılmayacaklarını söylemişlerdi. CHP ve CMP’nin katılmadığı yerel seçimler, 23-30 Eylül 1955’te yapılmış ve 10 687 031 seçmenden 4 146 873’ü oy kullanmış ve katılım oranı %39.7’de kalmıştı. 13 Kasım 1955’te yapılacak olan Belediye Meclisi seçimlerinde de aynı partiler boykot kararını vermişlerdi. Seçimlerde 3 873 987 seçmenden 1 146 219’u oy kullanmış ve katılım oranı da %37.12 olmuştu.⁵⁷⁵ Bu seçimde CHP boykot kararına rağmen 17 asil üye kazanırken, DP 8 784 asil ve 9 897 de yedek kazanmıştı. Türkiye Köylü Partisi de 262 asil, 257 yedek ve Bağımsızlar da 2 705 asil, 1 200 de yedek üye almıştı.⁵⁷⁶

2.13. 6-7 Eylül 1955 Olayları

1950 yılında Kıbrıs meselesi, Yunanistan’da yapılan protesto ve mitingler sebebiyle kamuoyunun ilgisi çekmesine neden olmuştu. Dünyanın dikkati Yunanistan tarafından Kıbrıs’a çekilmeye çalışılırken, Türkiye’den de İstanbul ve Ankara da yapılan mitinglerle bu durum protesto edilerek tepki göstermişti. Yapılan protestolu mitinglerde, Kıbrıs’ın Türkiye’ye ait olduğu bu yüzden de kendilerine verilmesini gerektiği savunulmuş ve adadan vazgeçilmeyeceği de gösterilmeye çalışılmıştı.⁵⁷⁷ 1950 yılında CHP Milletvekillerinden Cevdet Kerim İncedayı, Kıbrıs sorununu meclise taşımıştı. Burada açıklama yapan İncedayı ’ya göre, Kıbrıs’ın Yunanlıların eline geçmek üzere olduğunu ve adadaki Türklerin Türkiye’den yardım istediğini söylemişti. Bunu üzerine açıklama yapan Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, Lozan Antlaşmasına göre adanın üzerinde egemenlik hakkının İngiltere’ye ait olduğunu açıklamıştı. Sadak’ın açıklamasıyla konu meclis gündeminden düşmüş ve adada olaylar şiddetlenince tekrar gündeme alınmaya başlanmıştı.⁵⁷⁸ 1954 yılında Kıbrıs sorunu, Türkiye ile Yunanistan arasında gündemi sıcak tutacak bir hale gelmişti. Zira Yunanistan bir taraftan adayı kendine bağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler örgütüne başvuruda bulunurken, diğer taraftan da Kıbrıs’ta bazı olaylar

⁵⁷⁵ Mustafa Albayrak, **age**, s. 272-273.

⁵⁷⁶ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 109.

⁵⁷⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 425.

⁵⁷⁸ Mahmut Dikerdem, **Ortadoğu’da Devrim Yılları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977, s. 121-122.

ıkararak dünya kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışıyordu. Türkiye ilk baŗta konuyu pek fazla gündeme almamıŗtı. Dönemin Dıŗıŗleri Bakanı Fuat Köprülü'ye yöneltilen bir soru üzerine verdiŗi cevapta, "Türkiye'nin Kıbrıs'a iliŗkin bir sorunu yoktur" demiŗti.⁵⁷⁹ Ancak basında Kıbrıs konusuyla ilgili çıkan bazı haberlerde Türkiye'nin ada üzerinde hakkı olduŗunu söylentileri üzerine, iktidar meselenin üzerine gitmeye karar vermiŗi. Yunanistan, dünya kamuoyunun dikkatini bu konuya çekmek amacıyla gerek Kıbrıs'ta gerekse de kendi ülkelerinde sürekli protesto ve mitingler düzenlemektedir. İngiltere'nin adayı Yunanistan verme konusundaki olumsuz tutumu, BM'de ilk baŗta herhangi bir sonuç alınmasını engellenmiŗti.⁵⁸⁰

1955 yılına gelindiŗinde Kıbrıs'ta olaylar daha da řiddetlenmiŗ ve Yunanistan'ın da tahrikiyle bazı kanlı olaylar yaŗanmıŗtı. İngiltere de, Yunanistan'ın adada ıkardıŗı olaylardan rahatsız olmuŗ ve 27 Aŗustos 1955'te Türkiye'nin katılımıyla,  garantör devlet Londra'da bir araya gelmiŗti. Türkiye'yi temsil eden Fatin Rŗt Zorlu'ya göre, adanın Türkiye'nin hakkı olduŗu sylemiŗ, Yunanistan'da ise ENOSİS'i gerekleŗtirmek için diretmeye devam etmiŗti. Türkiye'deki basın bu günlerde bütün dikkatini Londra'da gerekleŗen bu toplantıya vermiŗ ve grŗmenin her adımını takip etmekteydi. Konferansın gidiŗatını etkilemek amacıyla 4 Eylül 1955'te İngiltere'deki Türkler bir protesto gösterisi yaparken, Türkiye'de de aynı tarz bir miting yapılmıŗtı.⁵⁸¹ Bu gösteriler olurken 6 Eylül 1955⁵⁸² tarihinde saat 13.00'da radyodan, Selanik'te Atatürk'ün doŗduŗu eve bir bombalı saldırı olduŗunun haberini vermiŗ ve bu olayı İstanbul Ekspres gazetesi aynı gün içinde iki baskı şeklinde yayınlamıŗtı. Günün ilerleyen saatlerinde bazı ŗrenci grupları "Kıbrıs Türktür" Cemiyetinin aŗrısıyla İstanbul Taksim Meydanında bir protesto gösterisi yapmaya baŗlamıŗlardı. Bu mitingin ardından grup, İstanbul İstiklal Caddesinde bazı gayrimüslimlere bilhassa Rumlara ait dkknların camlarını taŗlamaya baŗlamıŗtı. Olay belli bir süre sonra Beyoŗlu, řiŗli, Niŗantaŗı gibi yerlere de yayılarak buradaki gayrimüslimlere ait iŗyeri, ev, okul, kilise ve mezarlıkların tahribatına yol açacak bir duruma dnŗmŗtı. Olaylar İstanbul'da kısa bir sürede Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy,

⁵⁷⁹ Tevfik avdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 49.

⁵⁸⁰ Cem Eroŗul, *age*, s. 175.

⁵⁸¹ Cem Eroŗul, *age*, s. 176.

⁵⁸² Fahir Giritlioŗlu'na göre, esas olarak Kıbrıs meselesinden dolayı galeyana gelen halkın, Selanik'teki Atatürk'ün doŗduŗu eve bomba atılma haberi toplumda bir tahrike neden olmuŗtu. Fahir Giritlioŗlu, *age*, C. I, s. 320.

Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy ve Bebek gibi yerlere yayılmıştı.⁵⁸³ İstanbul’da başlayan bu olaylar, İzmir ve Ankara’ya da sıçramıştı. Ankara’da sadece bir protesto şeklinde gelişen olay fazla bir sıkıntıya neden olmadan sonlanmış, ancak İzmir’de⁵⁸⁴ de İstanbul’da olduğu gibi özelliklere Rumlara ait ev, iş yeri, okul, ibadet merkezleri yağmalanmış ve ciddi tahribatlara yol açmıştı.⁵⁸⁵

Fahir Giritlioğlu’na göre, 6-7 Eylül 1955 olayları başlamadan önce gayrimüslimlerin bilhassa Rumlara ait ev ve işyerleri tespit edilmişti. Özellikle tahrip edilecek olan dükkân ve evler önceden işaretlenmiş, bunları yapacak olan kişi ve alet-vasıtalar da hazırlanmıştı.⁵⁸⁶ Dilek Güven’e göre de olaylar başlamadan birkaç hafta önce mahalle muhtarlarından ev ve iş yerlerinin adreslerinin tespit edilmesi için bilgi istenmişti. Olayların başlaması sırasında saldırıda bulunulacak olan yerler haç figürü ve GMR (gayrimüslim Rum) şeklinde işaretlenmiş ya da “Türk” ve “Türk değil” şeklinde tanımlamalar yapılmıştı.⁵⁸⁷ İzmir’de çıkan olaylarda 14 ev, 6 işyeri, 1 pansiyon, 1 kilise, Yunan fuar pavyonu, Yunan Konsolosluğu binası zarara uğrayıp 50 kişi de hafif bir şekilde yaralanırken, toplam olarak hasar 475 500 TL olmuştu.⁵⁸⁸ İstanbul’daki maddi hasar ise resmi kaynaklara göre; 4 214 ev, 1 004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ve 5 317 tesis (fabrika, bar, otel gibi) saldırıya uğramıştı.⁵⁸⁹

Olaylardan hemen sonra haberdar edilen Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar acil bir şekilde İstanbul’a hareket etmişlerdi. Hükümet hadiseleri takiben, İzmir ve İstanbul’da sıkıyönetimi ilan etmiş ve yüzlerce kişi tutuklanmıştı.⁵⁹⁰ Hükümet tarafından olayla ilgili ilk başta farklı açıklamalar yapılmış ve suç komünistlere⁵⁹¹ atılmıştı.

⁵⁸³ Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 25.

⁵⁸⁴ İzmir’deki olaylar Alsancak, Bornova ve Buca semtlerinde baş göstermiş, buralardaki Rumlara ait ev, işyeri ve kiliseler tahrip edilmişti. Dilek Güven, **age**, s. 40.

⁵⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. III, s. 181.

⁵⁸⁶ Fahir Giritlioğlu, **age**, C. I, s. 320.

⁵⁸⁷ Dilek Güven, **age**, s. 28.

⁵⁸⁸ Dilek Güven, **age**, s. 42.

⁵⁸⁹ Sadece Beyoğlu’nda 2.293 yapı zarar görmüştü. Eminönü’nde 1.134, Fatih’te 625, Şişli de 525, Beşiktaş’ta 273, Sarıyer’de 227, Kadıköy’de 222, Adalarda 152, Üsküdar da 123, Bakırköy’de 71, Beykoz’da 9 ve Eyüp’te 1 obje zarar görmüştü. Dilek Güven, **age**, s. 48.

⁵⁹⁰ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 110.

⁵⁹¹ DP’nin iddia ettiği, “olayların komünistler tarafından yapıldığı” konusunu araştırmak amacıyla ABD’den bir uzman gelmişti. Uzmanın yaptığı araştırmalar neticesinde, iktidarın olayın failleri olarak gösterilen komünist iddialarını reddetmişti. Uzmana göre, eğer komünistlerin ülke içinde bu kadar güçlü olmuş olsalardı dükkânları tahrip etmek yerine ihtilal yapacaklarını söylemişti. Eroğul, **age**, s. 177.

Hatta ellerinde yeterli delil olmamasına rağmen haksız yere birçok solcu tutuklanmış⁵⁹² ve sorgusuz bir şekilde aylarca hapiste kalmalarına sebep olmuştu.⁵⁹³ DP iktidarı adına olayların ardından, 12 Eylül 1955'te mecliste konuşan Fuat Köprülü, "hareket büyük bir felakettir. Fakat hükümette kusur ve lakaydı yoktur. Devlet ve hükümet başkanı, yoldan Haydarpaşa'ya dönünceye kadar 150 çapulcu tutulmuştur. Daha evvel tertibat alınmıştır. Fakat zamanı belli değildi. Bir baskın şeklinde olmuştur. Şimdi tevkif edilenler 3000'i geçti. Hadise Kıbrıs meselesinden dolayı vatani bir mevzu olarak ortaya çıktı. Selanik'te bombanın patlaması ile malum komünist unsurları, tahriklerine ve planlarının tatbikine başladılar. Yapılan tahrikler ve yağmalar mala ve mülkiyete karşı gösterilen bir reaksiyondur" şeklindeydi. Menderesin yaptığı açıklama ise, "hadise bir gençlik hareketi şeklinde başladı. İstanbul'un her tarafında, ruhları hazırlanmış insanların hareketi ile meydana geldi. Polis bir tereddüdün altında meflûç kalmıştır. Haberimiz var mıydı? Vardı. Neden tedbir almadınız diyeceksiniz. Hadise olan psikoz o derece birden patladı ki ilk anda polis kuvvetleri meflûç hale geldi. Eğer bu mesele bütün vicdanlara bir cihad gibi gösterilmiş olmasaydı, zabıta ilk adımda bunu önlerdi" şeklidayken, muhalefetten İsmet İnönü de "bugün millet ve devlet olarak şan ve şerefle parlayan varlığımızı savunmaya mecburuz. Elbirliği ile adaletle talimimi kurtarmalıyız. Büyük Millet Meclisi, temiz bir vatan kaygısının olarak bütün milletlerin gayretlerini eğer isterse kendi etrafında toplayabilir" şeklinde bir açıklama yapmıştı.⁵⁹⁴

6-7 Eylül 1955 olaylarının kimler tarafından nasıl, ne zaman, niçin ve hangi amaçlar için tertip ettiklerine dair gerek yazarlar, gerekse de o dönemin hükümeti olan DP tarafından yapılan açıklamalarda bir kesinlik olmadığı gibi çelişkili bilgi/ifadeler de söz konusu idi. Örneğin Şevket Süreyya Aydemir'e göre, olayların yaşandığı zamanda hadisenin mahiyetini ortaya çıkaracak gerçekçi ve inandırıcı açıklamalar yapılmamış, dolayısıyla bu konuda kesin bir yargıda bulunmanın doğru olmayacağını ancak çıkan olayların ülkenin farklı yerlerinde aynı anda ve tarzda cereyan etmesinin bunun bir plan dâhilinde yapıldığının kanıtı olduğunu söylemişti.⁵⁹⁵ Tevfik Çavdar'a göre de hadise istihbarat teşkilatınca tertip edildiğini ve olay çıkarmanın bir ajan olduğunu daha sonra bu kişinin

⁵⁹² Tutuklanan ünlü solcular; Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci idi. Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 53.

⁵⁹³ Cem Eroğul, **age**, s. 177.

⁵⁹⁴ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, 12.09.1955, Devre 10, Cilt 3, İçtima 1, s. 668, 684, 689.

⁵⁹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, C. III**, s. 181.

önemli mevkilere yükseltildiğini iddia etmişti.⁵⁹⁶ Dilek Güven de olayın devletin yönetici kesimleri tarafından planlandığı ve uygulandığını söylemişti.⁵⁹⁷ Cem Eroğul⁵⁹⁸ ve Fahir Giritlioğlu'na göre ise olayın kimin tarafından çıkartıldığına dair tam anlamıyla bilinmemekteydi. Ancak bir tertip olabileceğinin ihtimali üzerinde durmuşlardı.⁵⁹⁹

6-7 Eylül olaylarından sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik emniyeti sağlayamadığı için istifa etmiş ve yerine geçici olarak Savunma Bakanı Ethem Menderes getirilmişti. Kıbrıs Türktür Derneği kapatılmış, bazı vali, kaymakam ve devlet memurlarının yerleri değiştirilmişti. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay yerinde kalırken, olayların en şiddetli olduğu ilçe Beyoğlu Kaymakamı Hayrettin Nakiboğlu da İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne getirilmişti.⁶⁰⁰ Bu menfi hadise, İstanbul'un yüzyıllardan beri oluşan "çok kültürlü mozaikini" bozmuş ve başta Rumlar olmak üzere birçok gayrimüslimin Türkiye'den farklı ülkelere göç etmesine sebep olmuştu.⁶⁰¹ Olaylar, ülkeye birçok maddi ve manevi zarar verdiği gibi devletler arasındaki ilişkilerde de Türkiye'nin itibarını ve saygınlığını sarsmıştı.⁶⁰²

2.14. Demokrat Parti ve Basın

1950'de DP'nin iktidara gelişinde basının desteği ve katkısı fazla olmuştu. Bunun farkında olan Menderes, ilk başta basına ciddi değer vermiş, af kanununda bazı gazeteciler serbest bırakılmış ve tek parti dönemindeki gibi baskı altında olmayacaklarını, özgür bir şekilde çalışacaklarını söylemişti. Ancak zamanla başlayan ekonomik ve siyasi krizler iktidarın basına olan tavrını değiştirmesine sebep olmuştu.⁶⁰³ İktidar partisi, bilhassa ekonomik sıkıntılardan dolayı basında kendilerine karşı çıkan eleştiri haberlerine karşı tahammülsüz bir tavrın içerisine girmişti. 7 Nisan 1955'te İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'e, Akis dergisinde Mükerrrem Sarol'a hakaret ettiği gerekçesiyle dokuz ay on gün hapis cezası verilmişti. 6-7 Eylül olayları nedeniyle uygulanan sıkıyönetim, 19 Eylül 1955'te Ulus

⁵⁹⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 50

⁵⁹⁷ Dilek Güven, *age*, s. 14.

⁵⁹⁸ Cem Eroğul, *age*, s. 177.

⁵⁹⁹ Fahir Giritlioğlu, *age*, C. I, s. 320.

⁶⁰⁰ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, s. 110.

⁶⁰¹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 53.

⁶⁰² Fahir Giritlioğlu, *age*, C. I, s. 326.

⁶⁰³ Şerif Demir, *Düello*, s. 121.

gazetesi süresiz olarak kapatırken Hürriyet ve Hergün gazetesi de on beş günlüğüne kapatılmıştı.⁶⁰⁴

Demokrat Parti 1956 yılında basını düzene sokacak ve üzerinde baskı oluşturacak iki kanun çıkarmıştı. Bunlar 7 Haziran 1956 tarihli 6732 sayılı “Basın Kanunun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun” ile aynı tarihli 6733 sayılı “Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanunun Adı ile Bazı Maddelerinin Tadiline Dair Kanun” idi.⁶⁰⁵ İktidar, muhalif basının özel hayatın gizliliğini ihlal etmesi nedeniyle 5680 sayılı kanunun 33.maddesi 4 Mayıs 1955’te değiştirerek, özel hayatın gizliliği teminat altına alınmıştı. Falih Rıfkı Atay’ın Dünya gazetesine 11 Mayıs 1955’te soruşturma açılmış, Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Adnan Menderes’e hakaret ettiği gerekçesiyle 2 Eylül 1955’te tutuklanmıştı. 16 Eylülde Sabah Postası gazetesinin Yazı İşleri Müdürü Orhan R. Gökçe de tutuklanmış ve gazete sıkıyönetim tarafından kapatılmıştı. DP, basın kanunları üzerinde yaptığı değişikliklere 1955’te bir yenisini daha eklenmiş ve bu da gerek DP içinde gerekse de muhalefetten ciddi tepkilere neden olmuştu. İspat hakkı olarak bilinen değişiklik, kabul edilmeden önce birçok kişiden eleştiri almıştı. Nitekim iktidar yanlısı Zafer gazetesi hariç bütün basın tepki göstermişti. Örneğin DP’den ayrılan bazı milletvekillerin kurduğu Hürriyet Partisinden Feridun Ergin’in yaptığı açıklama, “tabir caizse, hürriyetin yaşamak için muhtaç olduğu hava diye tarif edilen matbuat, manen prangaya vurulmaktadır. Matbuat hürriyetini tehdit eden her kanun memlekette rejim istihalesi tevlit edecek mahiyettedir” şeklindeydi. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de eleştirisinde, bu yasanın icraatlarında başarılı olmamış bir iktidarın yerinde kalabilmek için yaptığı bir muhalefeti susturma faaliyeti olarak nitelendirmişti. İsmet İnönü de “kapalı ve karalık bir rejime kati olarak dönüş” olarak vasıflandırmıştı.⁶⁰⁶

TBMM’de tasarı üzerinde 16,5 saat görüşülüp tartışılmış ve 284 oyla 6732 sayılı yasa olarak kanunlaşmıştı. Bu yasa, basın yoluyla işlenecek olan suçları ve bunlara verilecek cezaları arttırmaktaydı. Zira yasaya göre;

⁶⁰⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 179.

⁶⁰⁵ Cem Eroğul, **age**, s. 192.

⁶⁰⁶ Kanunda belirtilen suçları işleyen kişiler, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis ve 3 000’den 10 000 liraya kadar para cezası verilmesi öngörülmüştü. Yine aynı yasaya göre, “devletin mali itibarına dokunabilecek veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olabilecek yahut amme nizamını veya halkı devlete karşı beslediği itimat ve emniyeti sarsabilecek” haber yapanlara da 1 ila 3 yıla arasında hapis ve 10 000 aşağı olmamak kaydıyla para cezasına çarptırılacaktı. Yasanın türlü yorumlara açık olması, gazetecilerin yapacakları haber üzerinde ciddi bir baskı ve tereddüt oluşturmuştu. Basının özgür bir şekilde hareket etmesi engellenmiş ve bundan dolayı da birçok yerden sert tepkiler almıştı. Mustafa Albayrak, **age**, s. 396-397.

...namus, şeref, itibar veya haysiyette tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, itibar kırarak veya şöhrat, meslek veya servette zarar verebilecek bir hususun ifade edilmesi, rıza hilafına hususi veya ailevi ahvalın ifşa edilmesi veya teşhir olunması, yukarıda ki hal ve suretlerle tecavüz, hakaret, isnat, ifşa veya teşhire maruz bırakılacağından bahisle tehditte bulunulması, kanunda tasrif edilen haller haricinde resmi sıfata haiz olanlar küçük düşürmeyi hedef tutan veya bunlar aleyhinde istihkar veya istihfaf hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizan davet eyleyebilecek mahiyette neşriyatta bulunulması

halinde verilecek cezalar belirtilmişti.⁶⁰⁷ Aynı gün 5680 sayılı basının yasasının 4, 5, 7, 8, 13, 16, 17, 19, 25, 29, 30, 32, 34 ve 39'uncu maddeleri değiştirilmiş ve bazı geçici maddeler eklenmişti.⁶⁰⁸ 7 Haziran 1956'da yapılan değişikliklere göre, gazeteden sorumlu müdürün en az lise mezunu olması, gizli yapılan görüşmelerin veya alınan kararların basın tarafından yayınlanmasının yasaklanması, ülkede sürekli oturması, devlet memuru ve orduya mensup olmaması,⁶⁰⁹ altı aydan fazla ağır ceza almamış veya resmi makamlar" işgal, iftira, yalan şahitliği ve yalan yere yemin, sahtekârlık, müstehcen ve hayâsıza neşriyat, fuhuşiyat tahrik, hırsızlık, dolandırıcılık, hileli iflas, emniyeti suiistimal, suçlardan biriyle mahkûm olmamak" koşulları getirilmişti.⁶¹⁰

Basın üzerinde oluşturulan baskı kanunları, yabancı kamuoyunda ciddi tepkilere neden olmuştu. Zira Uluslararası Basın Enstitüsü yapılan bu değişiklikleri basın özgürlüğüne aykırı bulmuş ve "Türk gazetecileri vesayet altında" adlı bir yazıyla tepkisini göstermişti.⁶¹¹

DP'nin yıpranma devri olarak nitelendirilen 1954'ten sonraki süreç, birçok gazetecinin hem parasal anlamda hem de hapis cezası olarak bazı ağır yaptırımlara tabii tutulduğu bir zaman dilimi olmuştu. Basında en çok ceza gören kişilerin başında İsmet İnönü'nün damadı, Akis dergisinin sahibi olan Metin Toker ve derginin çalışanları gelmekteydi. Akis'e dört dava açılmış ve bunların sonucunda, Toker'e 7 ay 23 gün hapis ile 7 444 lira da para cezası verilmişti. Çalışanlarından Yusuf Ziya Ademhan'a 14 ay hapis ve 1 333 lira da para cezasına çarptırılmıştı. Demokrat İzmir gazetesinin sahibi Adnan Düvenci ile fıkra

⁶⁰⁷ **Resmi Gazete**, 8 Haziran 1956, S. 9327.

⁶⁰⁸ Mustafa Albayrak, **age**, s. 398.

⁶⁰⁹ Hıfzı Topuz, **age**, s. 187.

⁶¹⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 198.

⁶¹¹ Enstitü tarafından yapılan eleştiride, daha önce Tercüman gazetesinden Cihat Baban, Cumhuriyet'ten Nadir Nadi ve Vatan'dan İhsan Ada'nın kaleme aldıkları yazılardan alıntılara yer vermiş ve "yeni kanunlar sıkıyönetimin kaldırdığı gün yürürlüğe girmiştir. Bunlar sıkıyönetimi aratmamaktaydı. Halkı telaşa düşürecek haberlerin yayılması yasak edilmiştir. Bir parti içinde görüş ayrılıkları olduğunu yazmak yasaktır. Meclis toplantılarının yazılması sınırlandırılmıştır. Cezalar ağırlaştırılmış, sorumluklar artırılmış, haberleşme olanakları daraltılmıştır. Yeni kanunlar yeni kanunlar basın özgürlüğü için çok ağır bir tehdit sayılır. Enstitü Türk basınının çok büyük çoğunluğunun yeni tedbirleri protesto etmesini sevgi ile karşılar, basın özgürlüğünün ve demokratik kuruluşların korunması için savaşıyor Türk gazetecilerine saygılarını bildirir" şeklinde idi. Hıfzı Topuz, **age**, s. 188.

yazarı Ziya Hanhan'a, Adnan Menderes'e hakaret ettikleri gerekçesiyle birer yıl hapis cezası verilmiş ve gazeteleri de bir ay kapatılmıştı. Ulus gazetesinden Tahir Burak, yaptığı karikatür nedeniyle 16 ay hapis cezası alırken, gazetenin sahibi Kasım Gülek ile Yazı İşleri Müdürü İbrahim Cüceoğlu da birer yıl hapis ve 10 000'er lira para cezasına mahkûm etmişlerdi. 2 Temmuz 1957'de Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Başkanı Osman Bölükbaşı'nın Ankara'daki duruşması sırasında bazı gazetecilerin dövülmesinden dolayı iktidarı eleştiren bazı yazıları gazetelerde yayınlamış ve daha sonra bu yayınlardan dolayı 6 Temmuz 1957'de İstanbul Gazeteciler Sendikası kapatılmıştı. 1957 genel seçimlerinden önce iktidar, kendini eleştiren gazeteciler üzerindeki baskıyı sürekli artırmıştı. Seçimlerde muhalif gazeteler kâğıt ve mürekkep bulma sıkıntısı içine girmişlerdi. DP'nin basın üzerinde kurduğu baskı, ekonomik ve siyasi alanda meydana gelen olumsuzluklar/krizler halkın iktidardan desteğini azaltmasına neden olmuştu. Nitekim 1957 seçimlerinde, iktidar önceki yıllara göre oy oranında belli bir düşüş yaşanmış ve muhalefetin oyları gözle görülür bir şekilde artmıştı.⁶¹²

2.15. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın Kabulü

İktidar partisi DP, basını zor durumda bırakan ve özgürlüğünü kısıtlayan gerekli yasal çalışmaların yanında, miting ile gösterileri de yasaklayacak olan bazı düzenlemeler yapmıştı. Nitekim 27 Haziran 1956'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkındaki 6167 sayılı kanunu kabul etmişti.⁶¹³ Başbakan Adnan Menderes, yasanın gerekliliğini savunurken muhalefet ile uğraşmaktan dolayı çalışamadıklarını iddia etmişti. Yasayı çıkartma gerekçeleri ise;

Böyle bir kanun çıkartmayı biz de istemeyiz. Fakat böyle bir kanunu çıkartmaya bizi icbar ettiler. Henüz seçimlere iki sene var, memleketi bir miting meydanı haline getirdiler. Yalnız seçim zamanlarında propaganda yapmak suretiyle memlekette iş yapma imkânları arıyoruz. Dört sene müddetle her gün karşılıklı düello yaparsak, bu memleketin hali ve istikbali ne olur

şeklindeydi. Yasanın TBMM'de görüşülmesi sırasında İnönü, toplantı yapma özgürlüğünün basın hürriyetinden daha eski olduğunu ve bu hakların Anayasada yer aldığını söylemişti. İnönü, bu konuşmasından sonra yasa tasarının Anayasanın 70 ve 79'uncu maddelerine aykırı olduğunu söyleyerek, tasarının reddedilmesi için bir önerge

⁶¹² Mustafa Albayrak, *age*, s. 399-400.

⁶¹³ *Resmi Gazete*, 30 Haziran 1956 S. 93.

vermişti. Fakat İnönü'nün teklifi kabul edilmemiş ve tasarı oylamaya katılan 283 üyenin, 281 olumlu oyu ile kabul edilmişti. Oylamaya 243 milletvekili katılmamış ve 2 de red oyu kullanılmıştı. İnönü'nün verdiği önerenin reddedilmesi üzerine muhalif partilerden CMP'den Osman Bölükbaş ve HP'den Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu iktidarı sert bir şekilde eleştirmişlerdi. Yaşanan yoğun tartışmalar üzerine Karaosmanoğlu salondan çıkartılmış, daha sonra da basın locasındaki gazeteciler de dâhil bütün muhalefet birden meclisi terk etmişlerdi. Muhalefetin meclisi boykot etmesi 11 Temmuz 1956 yılına kadar sürmüştü.⁶¹⁴ Muhaliflerin meclise geri dönmelerini Başbakan Menderes “tıpış tıpış döndüler” diyerek tepkisini göstermişti.⁶¹⁵

Kabul edilen Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri yasasında;

Siyasi partilerce veya siyasi propaganda yapmak amacıyla hakiki veya hükmü şahıslar tarafından düzenlenecek toplantılar ve gösteri yürüyüşlerinin, yalnızca seçim zamanlarında yapılabileceği, hükmi şahısların kendi mensupları arasında düzenleyecekleri toplantıların kapalı yerlerde yapılması, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmek için o yerin en büyük mülki amirinden 48 saat öncesinden izin alınması; gösteri yürüyüşlerinde nutuk söylenmemesi, suç işlemeye teşvik ve tahrik edici mahiyette söz ve hareketlerin yapılması, bu duruma uygun düşmeyen gösteri ve toplantıların dağıtılabilmesi, güvenliğin sağlanması için askeri birlik kullanılabilmesi, açık yerlerdeki gösteri ve toplantıların güneşin batışına kadar devamı, kapalı toplantılarda dışarıya yayın yapılmaması, hükmi şahısların kendi tüzüklerine uygun olarak en fazla yılda üç defa toplanabilecekleri

gibi hükümler yer almaktaydı. Aynı zamanda belirtilen hükümlere uymayanların toplantı ve gösterilerinin dağıtılması sırasında polisin ateş açabilmesi ve yasaya aykırı hareket edenlerin 3 ay ile 5 yıl arasında hapis, 200 ile 5.000 TL para cezası da ön görülmüştü.⁶¹⁶

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri yasası ile Osmanlı Devleti'nden kalan İçtimaat-ı Umumiye Kanunu ve Tecemmüt Kanunları yürürlükten kaldırmıştı. Yeni yasa toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkında ciddi kısıtlamalar getirmesi ve yoruma açık maddelerin fazla olması problemlere neden olmuştu. Örneğin; CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Karadeniz gezisi sırasında sürekli engellenmiş ve Gülek Rize'de mahkemeye verilmişti. Cem Eroğul'a göre, Rize'de gezi sırasında Gülek'in bazı dükkan sahipleri ile tokalaşması suç olarak kabul edilmiş ve 6 ay hapse mahkum edilmişti. 3 Ağustos 1956'da CHP'nin İstanbul Bakırköy'de İnönü için verecekleri yemek de yasaklanmıştı. 7 Ağustos 1956'da CMP'nin Giresun kongresinde Osman Bölükbaş alkışlandığı için 15 delege mahkemeye sev edilmişti. Yine aynı gün Hürriyet Partisi'nin il başkanlarının Ankara'da yapacakları

⁶¹⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 287.

⁶¹⁵ Cem Eroğul, **age**, s. 195.

⁶¹⁶ **T.B.M.M Zabıt Ceridesi**, 27.06.1956, Devre 10, Cilt 12, İçtima 2, s. 531-546.

toplantı yasaklanmış, Anıtkabir’e çelenk koymalarına engel olunmuş ve HP başkanının evinde verdiği ziyafete katılım da engellenmişti. 16 Eylül 1956’da Kırşehir’de Bölükbaşı’yı karşılamaya gelen halk polis tarafından dağıtılmıştı.⁶¹⁷

17 Ekim 1958’de iktidar ile muhalefet arasındaki siyasi ortamı gerek olaylardan bir de Tokat’ın Zile ilçesinde yaşanan olay idi. Fahir Giritlioğlu’na göre, olayın yaşanmasında Zile kaymakamının etkisi büyüktü. Zira kaymakam, iktidara “yaranmak” amacıyla olayın meydana gelmesine fırsat vermişti.⁶¹⁸ İnönü, parti kongrelerine gitmek amacıyla Sivas ve Tokat’ı ziyaret etmek istemişti. Sivas’ta yetkililerin sağduyusu sayesinde herhangi büyük bir sorunla karşılaşmamışlar ve buradan da Tokat’a gitmek üzere yola çıkmışlardı. Büyük bir kalabalık halinde Tokat’a girmişler ve partiyi destekleriyle bilinen Zile’yi de ziyaret etmek istemişlerdi. Ancak Zile kaymakamı, halkın gelen CHP’li heyeti karşılamasına engel olmak amacıyla vatandaşların evlerinden ve dükkânlarından çıkmasına izin vermemişti. CHP’li kafilenin ilçeye gelmesiyle beraber halk polis ve askeri dinlemeyerek İnönü’nün arabasının yanına koşarak “kurtar bizi baba” diyerek yakınmışlardı. Emniyet amirinin İnönü’yü karşılamaya gelen halkı dağıtmak için su sıkırtması olayları büyütmüş ve CHP’liler ile polis arasında çatışma çıkmıştı.⁶¹⁹

2.16. İspat Hakkı Meselesi ve Hürriyet Partisi’nin Kurulması

DP içindeki muhalefetin gerçek anlamda, somut bir şekilde ortaya çıkması, 1948 yılında Millet Partisi’nin kuruluşuna dayanmaktaydı.⁶²⁰ İlk dört yılda parti içinde çeşitli anlaşmazlıklar olmuş ancak bunlar çok fazla büyümeden bir çözüm bulunmuş ve önlenmeye çalışılmıştı. Bu anlaşmazlıkların ekseriyeti genellikle Başbakan Adnan Menderes ile bakanlar arasında olmuş ve nihayetinde bunların istifa etmesiyle sorun çoğu zaman önemli bir olumsuzluğa mahal vermeden halledilmiş, ancak bazı isimler var ki bunlar ilk dört yıl içerisinde sürekli gündemde kalmışlardı. Bunlar; Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu, Fethi Çelikbaş, Necip Bilge, Enver Güreli, Feridun Ergin, Muhlis Ete ve Refik Şevket İnce gibi önemli siyasetçiler idi.⁶²¹

⁶¹⁷ Cem Eroğul, **age**, s. 197.

⁶¹⁸ Fahir Giritlioğlu, **age**, **C.II**, s. 50.

⁶¹⁹ Tanel Demirel, **age**, s. 296.

⁶²⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 179.

⁶²¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 276.

DP içindeki asıl ve önemli muhalefet, basına ispat hakkı verilmesi tartışmasından dolayı çıkmıştı. İktidarın yaptığı bazı uygulamaların basın tarafından eleştirilmesi ve bazı yolsuzluk iddialarının ortaya çıkması, basına karşı bazı sert önlemlerin alınmasına sebep olmuştu. 9 Mart 1954'te kabul edilen 6334 sayılı Yayın Yolu ile veya Radyo ile İşlenecek Bazı Suçlar hakkında yasa kabul edilmişti.⁶²² Buna göre; “namus, şeref veya haysiyete tecavüz edilmesi veya hakarete bulunulması, itibar kırarak veya şöret ve servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesi, rıza hilafına hususi veya ailevi ahvalın teşhir olunması ile yukarıdaki hal ve suretlerle tecavüz, hakaret, isnat veya teşhire maruz bırakılacağından bahisle tehditte bulunulması” durumunda suçluya 3 aydan 3 yıla kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar da para cezası verilecekti. Aynı yasaya göre, “devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak veya ammenin telaş ve heyecanını mucip olacak mahiyette yalan haber veya havadisleri veya bu mahiyette vesikaları neşredenler, 1 seneden 3 seneye kadar hapis ve 2 500 liradan az olmamak üzere” para cezasına çarptırılacaktı. İktidar aynı gün basın yasasının 36.maddesini 6337 sayılı yasayla değiştirerek ağır cezaları öngören basın suçlarının, Ağır Ceza Mahkemesinde görülmesine karar vermişti. DP, 6334 sayılı yasa⁶²³ ile basının ispat hakkını ortadan kaldırmıştı. Fethi Çelikbaş ve arkadaşları 2 Mayıs 1955'te TBMM'ye ispat hakkı önergesini vermişlerdi. Çelikbaş ve arkadaşları, Türk Ceza Yasasının 481.maddesindeki 16 Mart 1954 tarihli ve 3 sayılı olan “tevhidi içtihat” maddesinin kaldırılmasını istemişlerdi.⁶²⁴ Önergeyi sunma gerekçeleri;

... milletimiz maruz bulunduğu çeşitli sıkıntılar ve ıstırapların hakiki sebep ve amilleri ile müessir şeklinde mücadele ve demokrasinin temel prensibi olan millet murakabesini mümkün kılmak; nüfuz ve salahiyetlerini suiistimal edenlerin adalet yolu ile tefrik ve temyizini ve binnetice, muazzam tarihi vazife ve mesuliyetler yüklemiş bulunan iktidarımızın maruz kalması, melhuz, her türlü şaibeden tenzihini emin bir sisteme bağlamak için alınacak ıslahat tedbirlerinin başında isbat hakkının tanınmasının lazım geldiğine kani bulunuyoruz

şeklinde idi.⁶²⁵

⁶²² Resmi Gazete, 17 Mart 1954, S. 8660.

⁶²³ Altan Öymen'e göre bu yasa, örneğin bir bakanın yaptığı yolsuzluk belgeleri elinize ulaşmış ve siz bunu herhangi bir yorum yapmadan haber olarak yayınlamış iseniz, savcılar hemen harekete geçerek haber sahibine dava açabiliyordu. Gazeteci, haberini belgeler ile ispat etse dahi kendini savunma hakkı yoktu. İddia edilen olayla ilgili kanıtlar yüzde yüz doğru bile olsa bu sadece gazetecinin hapse girmesine neden oluyordu. Haberin konusu olan bakan ise eğer meclis kararı ile Yüce Divana gönderilmez ise herhangi bir ceza da almıyordu. Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul 2013, s. 166-167.

⁶²⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 277.

⁶²⁵ Fahir Giritlioğlu, **age**, C. I, s. 332.

Basına ispat hakkının verilmesi için meclise sunulan önergeyi Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Turan Güneş, Raif Aybar, Seyfi Kurtbek, Kasım Küfrevi, Ş. Kamil Mengü, İbrahim Öktem, Muhlis Bayramoğlu ve Mustafa Ekinci imzalamıştı. Bu kişiler, basına hak verilmedikçe bakan, memur ve yargının kuşku altında kalacaklarını söylemişlerdi. Basına ispat hakkını savunan bu kişilere aynı zamanda “İspatçılar veya 11’ler”⁶²⁶ denilmişti. DP’nin önemli isimlerinden olan bu kişilerin yeni bir parti kurma haberleri Menderes’e ulaşması üzerine, konu 10 Mayıs 1955’te parti Meclis Grubuna taşınmıştı. Adnan Menderes’in burada yaptığı konuşmasında;

...karşımızda bu fikirde olanlardan birisi madem ispat hakkı yok, o halde demokrasi de yok dedi. Gayet kestirme yoldan kendisine sordum siz demokrasi yok demekle totaliter bir rejim olduğunu mu iddia ediyorsunuz? Evet dedi. Demokrasi olmayınca elbette istibdat vardır dedi. Sordum ona, dedim ki sen nerden gördün serbest rejimle istibdattın bir arada gittiğini? Muhterem arkadaşlar, totaliter idarenin birinci vasfı seçimleri inkâr etmektir. Yeni seçimle işbaşına gelmiş olan henüz yeni seçilmiş ter’ü taze milletin itimadı ile işbaşına gelmiş ve büyük bir arzu ile millete hizmet etmekte bulunan milletvekillerinin kuyularını kazmak hususunda, ihtiraslarını kazma kürek yapmak insanların bu gibi muzır faaliyetler...

şeklinde konuşmasına devam ederek, ülke ve partileri için zararlı olduğundan bahsetmekteydi.⁶²⁷

DP’lilerden başta Menderes olmak üzere, partinin üst kademesi baştan beri bu ispat hakkına karşı çıkmışlardı. Hatta Altan Öymen’e göre Adnan Menderes, bu teklifin verildiği sırada yapılan sohbetlerde öneriyle dalga geçmekteydi. Nitekim siyasi sohbetlerde ispat hakkı sözü geçerken kelimeleri hatırlamıyormuş gibi yapıp, “neydi teklifin adı, İsmail hakkı mıydı?” diye sormuştu.⁶²⁸ İspatçılar meclise sundukları basın hakkındaki önergeyi Genel İdare Kurulunda tekrar gündeme getirmişlerdi. Ancak kurul, öneriyi dikkate almadığı gibi geri çekmelerini de istemişti.⁶²⁹ Kurul, sadece Fethi Çelikbaş’ı ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu’nun imzalarını geri alabilmelerini sağlamıştı. Bu iki isme rağmen önergenin geri çekilme çabası başarısız olmuş ve DP’den ihraçlar başlamıştı. Nitekim ilk başta milletvekillerden Feridun Ergin haysiyet divanına sevk edilmişti. Daha sonra ispat hakkı önergesini sahipleri olan 19’lar diye nitelendirilen Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, Ziya EbuZZiya, Sabahattin Çıracıoğlu, Kasım Küfrevi, İbrahim Öktem, Raif Aybars, Turan Güneş, Ekrem Alican, Muhlis Bayramoğlu, Enver

⁶²⁶ Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, s. 167.

⁶²⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 278.

⁶²⁸ Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, s. 171.

⁶²⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 121.

Gürelî, Fethî Çelikbaş, Şeref Kamil Mengü ve Mustafa İkinci de 12 Ekim 1955'te haysiyet divanına sevk edilmişti. 14 Ekim 1955'te ilk önemli toplantısını yapan Yüksek Haysiyet Divanı bu milletvekillilerden dokuzunun partiden ihracına karar vermişti. Bunlar; Fevzi Lütfî Karaosmanoğlu, Ekrem Hayri Üstündağ, Safaettin Karanakçı, Ragıp Karaosmanoğlu, İsmail Hakkı Akyüz, Behçet Kayaalp, Muzaffer Timur, Ziya Ebuzziya, Sabahattin Çıracıoğlu idi. Geri kalan milletvekilleri için de parti yönetimi sıkı bir soruşturmaya tabii tutulmalarını istemişti. Parti Divanı ertesi gün büyük kongre toplanacağı için geri kalanları güç birliği yapmalarını engellemek amacıyla ikiye ayırmıştı. Ancak bunu durumu fark eden geri kalan 10 kişi ihraç edilmeden önce kendileri istifa etmişlerdi.⁶³⁰

19'lar olarak adlandırılan DP'li muhalifler, 19 Kasım 1955'te bir basın toplantısı yaparak Hürriyet Partisi'ni kuracaklarını ilan etmişlerdi.⁶³¹ Fahir Giritlioğlu'na göre bu yeni partinin, siyasetin olumsuz bir yöne gitmesi sonucunda buna engel olmak amacıyla ortaya çıkmıştı.⁶³² Hürriyet Partisi, DP'den ayrılmış olan 28 milletvekillinden oluşmaktaydı. Bu 28 kişinin yanında, diğer kurucuları Nihat Reşat Belger, Enver Adakan, Adil Egeli ve Emin Paksüt idi. Partinin Genel Başkanlığına Fevzi Lütfî Karaosmanoğlu, İkinci Başkanlığa Enver Gürelî, Genel Sekreterliğe ise İbrahim Öktem getirilmişti. Hürriyet Partisi kuruluşunun ilk çalışmalarını TBMM komisyon odalarında ve Ankara Yenışehir de Şeref Kamil Mengü'den kiralanan bir evde başlatmıştı. Buradan daha sonra Atatürk Bulvarında bir daireye taşınırken, daha sonra DP ve valiliğin baskısıyla tekrar eski yerine taşınmak zorunda kalmıştı.⁶³³

İktidar partisi DP'nin içindeki muhaliflerin karar vermesiyle kurulan Hürriyet Partisi, kısa süren siyasi hayatı boyunca düzenli bir çalışma ortamını oluşturamamıştı. Partinin sistemli bir şekilde oluşturulmuş herhangi bir programı yoktu. Partinin yöneticileri gece yarılarna kadar toplantılar yapmış, ancak bu görüşmelerden herhangi yapıcı kararlar alınmamıştı. Burada konuşulan bir mesele diğer günlerde CHP veya DP'de hemen duyulmuş ve bir geçerliliği kalmamıştı. Kurucular kendi seçim bölgeleri haricinde diğer yerlerle ilgilenmemiş ve yurt gezileri düzenleyip parti hakkında halk aydınlatılmamıştı. Parti,

⁶³⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 181.

⁶³¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 123.

⁶³² Fahir Giritlioğlu, **age**, **C.I**, s. 334.

⁶³³ Yönetim kuruluna ilk getirilenler ise; Muhlis Ete, Ekrem Hayri Üstündağ, Feridun Ergin, Turan Güneş, Muhlis Bayramoğlu, Ziyad Ebuzziya, Şekip İnal, Yusuf Adil Egeli, İhsan Hamid Tigrel, İsmail Hakkı Akyüz, Safaeddin Karanakçı, Şeref Kamil Mengü, Ekrem Alican, Raif Aybar, Mustafa İkinci idi. M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 111.

kuruluş sürecinde önemli bir hamle ve atak yapmadığı için basının desteğini kısa sürede kaybetmişti. Yeni Gün gazetesinin desteklediği Hürriyet partisi, belli bir süre sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi ile birleşme girişimi olmuştu. En sonunda parti, 24 Kasım 1958’de kendi kongresinde aldığı karar ile 5 muhalife karşı 175 oy ile CHP’ye katılarak siyasi hayattan çekilmişti.⁶³⁴

2.17. Demokrat Parti’nin Ekonomide Bocalaması

İktidar partisinin takip ettiği ekonomi politikası gelişimini uzun zaman sürdürememiş ve halkı kısa süreliğine refaha kavuşturmuştu. Cem Eroğul’a göre, iktidar partisi DP’yi baskı politikalarına iten asıl etken, ilk başta ekonomik alnında yapılan olumlu girişimlerin sonucunda başlayan kısa vadeli rahatlatmanın, daha sonraki süreçte çeşitli sebeplerden dolayı bozulmaya başlayan iktisadi sıkıntılar idi. DP, ilk yıllarda tarımda yaptığı büyük reformlar/hamleler sayesinde köylü kesimini rahatlatmış ve buna bağlı olarak da milli gelir artmıştı. 1954 yılına gelindiğinde, hava koşullarının kötüye gitmesi ve ekonomide yaşanan dalgalanmalar, tarım ürünlerinin üretimini düşürmüştü.⁶³⁵ Kuraklık yüzünden tarımsal üretimin düşmesi, uluslararası taleplerin düşük olması, kredi ve borç probleminin ortaya çıkması, çiftçinin iktidara karşı tepkisine neden olmuştu. Dünyada, tarımsal üretim genel manada iyi ve fiyatlar Türkiye’ye göre düşük idi. Türkiye’den dışarıya artık eskisi gibi tarım ürünleri ihracatı yapamamaktaydı. Ülke içinde döviz problemi yaşanmakta ve bu durum da yurtiçinde tarım üretiminin zor şartlarda yapılması sebep olmaktaydı. Devamlı artan kamu harcamaları bütçeyi ciddi bir şekilde zorlamış ve enflasyonun yükselmesine neden olmuştu. Fiyatlar sürekli artarken, çivi, şeker, oto lastiği gibi birçok mal da piyasada bulunmamakta veya olanlar da karaborsada yüksek bir fiyata bulunuyordu. Döviz kıtlığı ve enflasyonun yükselmesiyle birlikte, ithalat azalmış bu durum da üretimi zorlaştırmıştı. Bilhassa vatandaş kamyon, oto ve traktör gibi araçların yedek parçalarını bulmakta ciddi sıkıntılar yaşamıştı.⁶³⁶

İktidar, ekonomik sıkıntıları aşmak amacıyla birtakım olağanüstü önlemler almıştı. İthalata sınırlamalar getirmiş ve devletin ekonomiye müdahalesini ön gören, savaş yıllarında uygulanan Milli Koruma Kanunu’na tekrar dönüş yapma kararını almıştı. 18 Mayıs

⁶³⁴ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 112.

⁶³⁵ Cem Eroğul, **age**, s. 171.

⁶³⁶ Tanel Demirel, **age**, s. 251-252.

1956'da meclisten geçirilen Milli Koruma Kanununa dayanilarak bazı olağanüstü ve özel tedbirlere başvurmuştu.⁶³⁷ Kanunla devlet mal üzerinden kendine göre fiyat belirlemiş, bununla birçok mal piyasadan çekilmiş ve karaborsacılar tarafından yüksek bir meblağa satılmıştı. İthal ikamesi yapan pek çok küçük üretici kesimi de ortaya çıkmış ve bu alanda bir yoğunluğa neden olmuştu. Küçük üreticilerin ortaya çıkması, nohuttan elde edilen yapay kahve ve oto lastik kaplama gibi birçok ürün bunlar tarafından üretilmeye başlanmıştı.⁶³⁸ Milli Koruma Kanunu gerekçe gösterilerek çıkartılan kararname ile hükümet fiyat ve üretilecek olan malın miktarını kendisi belirlemişti. Yine bu kanun dayanak oluşturularak, 20 Şubat 1956'da çıkartılan bir kararname ile sanayi işçilerine haftanın yedi günü çalışma zorunluluğu esası getirilmişti.⁶³⁹

Aslında iktidar 1954'ün sonlarına doğru ekonomide bazı sert ve sıkı önlemler almaya başlamıştı. Dış ticaret hacmini tespit eden ve kar oranlarını belirleyen birtakım kararnameler yayınlamıştı.⁶⁴⁰ İthalat ve ihracatta kaçak iş yapanlara yönelik çeşitli yaptırımlar uygulanmıştı. Ülkeden çıkan dövizlerde kısıtlamalar yapılmış ve bu duruma çözümler üretmeye çalışmıştı. Alınan tedbirler yeteri kadar ekonomik krizi önleyememiş, bu nedenle ABD'den 300 000 ton buğday ithaline karar vermişti. Bunun yanında ek olarak 300 milyon dolarlık bir kredi talebinde bulunmuştu. Ancak ABD, iktidarın bu talebini reddederek sadece 30 milyon dolar hibe etmişlerdi. Bütün bunlar, iktisadi krize uzun vadeli bir yapısal değişiklik getirmemişti. Ülke içinde yapılan zorlu tedbirlere devam edilerek, büyük illerde bazı depolar basılmış ve karaborsacılar için ağır hapis cezaları konulmuştu. Ekonomik sıkıntının giderek artması beraberinde toplumsal sıkıntılara da neden olmuş, zira 15 Temmuz 1955'te İzmir de liman işçileri iktisadi bunalımdan grev yapmışlardı.⁶⁴¹

Ekonomik krizin giderek devam etmesi, dövizin yokluğuyla ithalatın durma noktasına gelmesi ve hammadenin kısıtlı olması sebebiyle fabrikaların yarı zamanlı çalışmalarına neden olmuştu. İlk başta çiftçiye sağlanan ucuz tarım kredileri, tarım ürünlerine yapılan destekler ile vergi muafiyetleri kırsal kesime ciddi bir dinamizm getirmişti. Fakat bu kısa vadeli rahatlama tüketim endeksli idi ve belli bir süre sonra mevcut ekonomi bu talepleri karşılayamamıştı.⁶⁴² Hayat pahalılığının artması, genelde toplumun bütün kesimini özelde

⁶³⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 183.

⁶³⁸ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 62.

⁶³⁹ Tanel Demirel, **age**, s. 253.

⁶⁴⁰ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 183.

⁶⁴¹ Cem Eroğul, **age**, s. 171-172.

⁶⁴² Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 184.

ise sabit ve dar gelire sahip olan kişileri etkileyen, ekonomiyi tümünden kilitleyen bir hal almıştı. Ekonomiyi sarsan bu fiyat artışı, enflasyonu da yükseltmiş ve belli bir süre sonra iktidarın iktisadi alan üzerindeki kontrolünün kaybetmesine neden olmuştu.⁶⁴³

İktidar, halkı ruhen rahatlatmak amacıyla bazı açılışlar yapmış ve temel atma gibi bazı törenler düzenlemişti. Ancak ekonomideki krizin etkileri vatandaşları ciddi bir şekilde etkilemekte ve bu tarz kısa vadeli canlandırmalar da iktisadi hayatı düzene sokamamaktaydı. Halk, sıkıntı arttıkça daha fazla muhalefeti desteklemiş ve şikâyetlerini bu kesimde dile getirmeye çalışıyordu. Daha önceki hükümetlerin yaptığı gibi, DP iktidarı da klasikleşmiş olan, halka sıkıntıyı unutturmak için dikkatini başka bir olaya çekme stratejisine başvurmak olmuştu. Nitekim iktisadin krizin yoğunlaştığı zamanda, Kıbrıs meselesi gündemdeydi. İktidarda bunu değerlendirerek, bütün dikkatleri Kıbrıs sorununa çevirmişti. Adanın istikbalinin sağlanması ve milli dava haline getirilen bu konu, daha sonra Türkiye'nin iç sorunu haline gelerek DP'yi zor durumunda bırakmasına neden olmuştu. Ancak iktidarın aldığı bütün bu önlemler ekonomik krizi yapısal anlamda durdurmadığı gibi halkın DP'den de soğumasına sebep olmuş ve muhalefet partilerine ilginin artmasını sağlamıştı.⁶⁴⁴

2.18. DP'nin Dördüncü Büyük Kongresi

DP Genel Kurulunun 13 Ağustos 1955'te yaptığı bir toplantıda, Dördüncü Büyük Kongrenin 15 Ekim 1955'te yapılmasına karar vermişti. Parti tüzüğüne göre büyük kongrenin iki yılda bir yapma zorunluluğu vardı ancak bu son kongre çeşitli nedenlerden dolayı iki yıl geciktirilmişti. İktidarın bu son büyük kongresi, 15 Ekim 1955'te Ankara'da Yeni Sinema Salonunda toplanmıştı. Yaklaşık 1300 delegenin katıldığı bu kongre, Başbakan Adnan Menderes'in açılış konuşmasını yapmasıyla resmen başlamıştı. Kongrenin başında divan başkanlığı için yapılan seçimlerde Tevfik İleri Başkan seçilirken, ikinci başkanlıklara da İzmir milletvekili Raif Onursal ile Trabzon milletvekili Selahattin Karayavuz getirilmişti.⁶⁴⁵

Dördüncü ve son büyük kongrenin en önemli gündemi, DP'nin içinde oluşan muhalefet ve sonra da bunların partiden çıkarılma meselesiydi. Kongreden önce ispat hakkını

⁶⁴³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, C.III*, s. 245.

⁶⁴⁴ Cem Eroğul, *age*, s. 173.

⁶⁴⁵ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, s. 113-114.

savunanlar⁶⁴⁶ Haysiyet Divanının kararı ile partiden ihraç edilmişlerdi. Başbakan Menderes kongrede yaptığı konuşmasında ilk önce muhalefetten şikâyet etmiş, daha sonra da ispat hakkını savunan milletvekillerini şiddetli bir şekilde eleştirmişti. Nitekim konuşmasında bu hususa işaret etmişti. Açıklaması, “bugünün muhalifleri kendi kuvvet ve imkânları ile iktidar hırsları arasında bir türlü muvazene tesis etmeyen bir aciz ve ihtiras içinde çırpınmaktadırlar. Bunlar ne davalarının doğruluğuna ne de kendi kuvvetlerine güveniyorlar, bunlar bütün ümitlerini sadece partimizi içinden yıkmaya başlamış bulunuyorlar. Siyasi vasat ve zemin üzerinde bütün vatan sathında ayaklanan büyük bir hareketin telaş ve isticali içinde aramıza katılıp da ihtiraslarının kurbanı olarak hem prensiplerimiz hem mevcudiyetimiz aleyhine çalışan unsurların vaktinde ve tereddütsüz olarak tasfiye edilmiş olmasının ne derece haklı ve hayırlı olduğunu bugünkü hadiseler apaçık meydana çıkartmıştır” şeklinde olmuştu. Menderes, parti içinde oluşan her türlü ayrılıkçı düşünce ve ifratlardan uzak durmak gerektiğini söylemiş ve DP Merkez Haysiyet Divanı’nın gösterdiği birlik ve uyumdan dolayı da üyelere teşekkürlerini sunmuştu. Menderes, kongrenin ikinci gününde tekrar ispatçıları eleştirmişti. Nitekim yine konuşmasında “filhakika, bugün tevizir, hıyanet ve ihtiras o kadar tekâsüf etmiş bir halde bulunmaktadır ki, bunların toptan tasfiye edilmesine bunun için de hakikatlerin haykırılmasına ihtiyaç vardır. Davamızı tahakkuk ettirmek için davasının doğruluğuna inanan insanların en az müzevirler ve muhterisler kadar cesur olmaları icap ediyor” demiş ve partiden çıkarılmış olan kişileri, kendilerini “soğuk hançerle arkasından vurmaya ve yere serpmeye” çalışanlara benzetmişti. DP’liler kongrede 19 kişinin partiden çıkarılmasını kabul etmişlerdi. Ancak Menderes’in 18 Ekim 1955’te yaptığı son açıklamasında, bunların partiye tekrar dönmeleri için bir fırsat verdiği açıklamasını yapmıştı. Zira konuşmasında “İspatçı 19’ların kendisine gelip, partiden ayrılmak yolunda bir niyetleri olmadığını açıklamaları halinde hiçbir mesele kalmayacağını ve olayı unutacaklarını” söylemişti.⁶⁴⁷

Kongrede yapılan seçimlerde, oylamaya katılan 1284 delegeden 1247’sinin oyunu alarak başkanlığa tekrar Adnan Menderes seçilmişti.⁶⁴⁸ Kongrenin üçüncü günü, yapılan eleştirilerin ve bazı dileklerin tartışmasıyla geçmişti. Bilhassa iktisadi kriz ve giderek devam eden fiyat yükselişi ciddi soruna neden olmuş, milletvekilleri arasında da gergin

⁶⁴⁶ Bu kişiler; Fethi Çelikbaş, Enver Güreli, Raif Aybar, İbrahim Öktem, Ş. Kamil Mengü, Muhlis Bayramoğlu, Ekrem Alican, Turan Güneş, Mustafa Ekinci ve Kasım Küfrevi idi. Mustafa Albayrak, **age**, s. 274.

⁶⁴⁷ Mustafa Albayrak, **age**, s. 274-275.

⁶⁴⁸ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 115.

tartışmalara sebebiyet vermişti. Kongrenin son gününde ise büyük tartışmalar ile başlamıştı. Zira partiden ayrılanların, milletvekilliğinden de istifa etmeleri için bir önerge verilmişti. Büyük tartışmalara neden olan bu önerge, gelen tepkilerden ve Anayasaya aykırılığı nedeniyle değiştirilerek “temenni mahiyetinde” kabul edilmesi sağlanmıştı. Menderes kongrenin kapanışında son konuşmasını, “ eğer çıkanlar kuyruklarını bu partinin içinden bırakmış ve kuyruk harekete geçmiş ise onu da kesip atacağız” şeklinde tamamlamıştı.⁶⁴⁹

DP’nin son büyük kongresi, parti kurucularının özellikle Menderes’in otoritesi sağlamlaştırması açısından önemli bir fırsat olmuştu. Zira karşısındaki parti içi muhalifleri bertaraf edip susturmuştu. Akis dergisinin kongre sırasında yayımladığı “Devlet Adamlığı ve Çiftlik Ağalığı” adlı yazıda, Adnan Menderes, Arjantin’in Devlet Başkanı olan Peron’a benzetilmişti. Yazıda Menderes ile Peron arasında benzerlik kurularak, devlet adamının çiftlik adamlığından ayrılması gerektiği ve iktidarın görevlerini gerektiği gibi yerine getirmesi istenmişti.⁶⁵⁰

Üçüncü Adnan Menderes Hükümeti, 1954 seçimlerinden sonra büyük bir halk desteği ile kurulmasına rağmen en fazla sorunların olduğu, kabinenin yıprandığı bir zaman olmuştu. Zira bu kabine döneminde gerek iç politikada gerekse de dış siyasette önemli gelişmelerin yaşandığı, iktidarın ise bunları kontrol etmekte zorlandığı bir süreç olmuştu. DP, muhalefette karşı sert bir politika izlemiş, bunun sonucunda yerel seçimlerin boykot edilmesine sebep olmuştu. Diğer taraftan DP’ye oy vermediği gerekçesiyle Kırşehir, İl olmaktan çıkartılarak ilçe statüsüne düşürülmüş, seçim yasasında yapılan değişikliklerle muhaliflerin işbirliği yapmaları engellenmiş, muhalefetin radyodan yararlanma hakkı elinden alınmış, Emeklilik Yasası ile Yüksek Yargı Organları ve üniversiteler üzerinden baskı yaratılmış, basın suçları ağırlaştırılmış ve İspat Hakkı ortadan kaldırılarak tahakküm daha da arttırılmıştı. Hükümetin takip ettiği ekonomik politikası da istenilen şekilde gitmemiş, kömür ve şeker gibi bazı tüketim maddelerinin temininde ciddi sıkıntılar yaşanmıştı. Basın sert bir şekilde cezalandırılmış, önemli gazetecilerden Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik gibi kişiler de hapse atılmıştı. Basına ispat hakkının verilmemesi sonucunda, parti içinde ciddi bir muhalefet ortaya çıkmış ve bunun sonucunda partiden

⁶⁴⁹ Genel idare kuruluna seçilen kişiler ise oy sırasına göre: Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Rıfki Salim Burçak, Atıf Benderlioğlu, Osman Şevki Çiçekdağ, Kamil Gündeş, Emin Kalafat, Tevfik İleri, Remzi Birant, Mükerrerem Sarol, Rauf Onursal ve Celal Ramazanoğlu idi. Cem Eroğul, **age**, s. 182.

⁶⁵⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 275.

önemli isimlerden bazıları ihraç edilirken bir kısmı da istifa etmişti. Kıbrıs sorunun gündeme geldiği bir zamanda 6-7 Eylül 1955 olayları yaşanmış, bu menfi hadise gerek ülke içinde gerekse de dış dünyada iktidar zor durumunda bırakmıştı.⁶⁵¹ Yıprandığını düşünen Adnan Menderes 29 Kasım 1955'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar' a istifasını sunmuştu. Ancak Bayar tekrar hükümeti kurma görevini Menderes'e vermişti. Çetrefilli bir süreçten sonra Dördüncü Adnan Menderes Hükümeti⁶⁵² kurulmuştu.⁶⁵³ Hükümet, programını 14 Aralık 1955'te TBMM'de sunmuş ve 16 Aralık 1955'te 57 olumsuz oya karşı 398 oy ile kabul edilmişti.⁶⁵⁴

2.19. 27 Ekim 1957 Genel Seçimleri

1950 yılında halkın ekseriyetinin desteğini alarak iktidar olan DP, muhalefet yıllarında şikâyet ettiği antidemokratik politikalara kendisi dönüş yapmıştı. DP iktidarı, 1957 genel seçimlerinden önce bir yandan yargı mensupları ve üniversite hocalarını baskı altına almaya çalışırken, diğer taraftan da basına bazı sert yasalar getirerek, bu kurumu işlevsiz hale getirmeye çalışmıştı.⁶⁵⁵

27 Ekim 1957 genel seçiminden önce iktidarın basına uyguladığı baskı, muhalefet partilerini iktidara karşı işbirliği yapmaya itmişti. Üç muhalif parti Cumhuriyet Halk Partisi, Hürriyet Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi 12 Ağustos 1957'de İsmet İnönü'nün İstanbul Heybeliada'daki evinde ilk toplantıyı yapmışlardı. Basının büyük dikkatle izleyip destek verdiği bu girişim, on gün içinde yedi toplantı yaparak takip edecekleri strateji hakkında bir yol çalışması yapmışlardı. Muhalefetin bu işbirliği yapma çalışması iktidarı ciddi bir şekilde korkutmuştu. Nitekim DP, muhalefetin güç birliğini yapmasını engellemek amacıyla seçim kanununda değişikliğe gitmişti. 13 Eylül 1957'de kabul edilen yeni seçim kanununa göre⁶⁵⁶ partilere girecekleri seçim yerlerinde tam aday listesi yapma zorunluluğunu getirilmesi, bir partinin diğer bir partiden aday göstermesinin

⁶⁵¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 281.

⁶⁵² Dördüncü Menderes kabinesinin bakanları; Başbakan Adnan Menderes, Devlet Bakanı Cemil Bengü, Devlet Bakanı Şemi Ergin, Devlet Bakanı Emin Kalafat, Devlet Bakanı Celal Yardımcı, Adalet Bakanı Hüseyin Avni Gökçürk, İçişleri Bakanı Ethem Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Nedim Öktem, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, Sağlık Bakanı Nafiz Körez, Gümrük ve Tekel Bakanı Hadi Hüsmen, Tarım Bakanı Esat Budakoğlu, Ulaştırma Bakanı Arif Demirel, Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ve İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu idi. Cem Eroğlu, **age**, s. 187-188.

⁶⁵³ Cem Eroğlu, **age**, s. 187.

⁶⁵⁴ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 119.

⁶⁵⁵ Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 63.

⁶⁵⁶ **Resmi Gazete**, 13 Eylül 1957, S. 9705.

yasaklanması, herhangi bir partiden altı ay⁶⁵⁷ önce istifa etmiş birinin başka bir partiden aday gösterilmesi de engellenmiş oluyordu. Cem Eroğul'a göre, seçim yasasında yapılan bu son değişiklikten sonra muhalefetin işbirliği yapması için iki seçenek kalmıştı. Bunlardan birincisi, illerin partiler arasında paylaştırılması olayı idi. Burada görünüşte bütün partiler seçim katılacaklardı, ancak oyların sadece bir partiye atılması sağlanacaktı. Muvazaa suçlamasından korkan muhalifler bu seçeneği kabul etmemişlerdi. Diğerisi ise, yurt genelinde muhalefet adına tek bir partinin seçime girmesi seçeneği idi. İsmet İnönü'ye daha önceden soğuk bakan CMP, bu imkânı reddederek muhaliflerin güç birliği yapma planlarının boşuna çıkmasına neden olmuştu.⁶⁵⁸

İktidar partisi DP, 27 Ekim 1957 genel seçimi çalışmalarına yoğun bir şekilde başlamıştı. Yapılan ilk icraatlardan biri 12 Haziran 1957'de çıkartılan bir yasa⁶⁵⁹ ile Kırşehir'in tekrar il yapılması idi. Diğer taraftan DP içinde seçime yakın bir zamanda huzursuzluklar baş göstermişti. DP İstanbul İl Başkanlığına getirilmesi düşünülen Fuat Köprülü'nün oğlu Orhan Köprülü, Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı mektupta memlekette demokrasinin gereği gibi işlemediği gerekçesiyle istifa etmişti. Bunun yanında uzun zamandan beri Menderes ile aralarının iyi olmayan DP'nin kuruculardan Fuat Köprülü de 7 Eylül 1957'de partiden istifa etmişti. DP'nin kurucusu “dörtlerden” olan Fuat Köprülü'nün istifa gerekçesi ise; “hayatımın on yılından fazlasını sarf ettiğim Demokrat Parti programından ayrılmış, eski hüviyetini tamamen değiştirmiş, bugünkü DP zihniyeti ile uyuşmak benim için imkânsız olduğu cihetle DP'den çekiliyorum. Demokrasi nizamına inanmış bütün Türk vatandaşlarının aralarındaki her türlü ihtilafları bir tarafa atarak, bu gaye uğrunda işbirliği yapmaları bir vatan borcudur” şeklinde idi. Parti kurucularından önemli bir ismin seçimlerin yapılacağı zamana yakın bir tarihte partiden istifa edip, muhalefeti desteklemesi DP'yi kamuoyu nezdinde itibarına ciddi bir şekilde zarar vermişti. Ayrıca 7 Eylül 1957'de DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat ile Ankara Milletvekili Dağıstan Binerbay da, partinin misyonundan uzaklaşarak farklı bir hal aldığı gerekçesiyle istifa etmişlerdi. 9 Eylül 1957'de bunlara Çankırı Milletvekili Celal Boynuk da katılmıştı. DP içindeki bu istifalar, partiyi genel seçimden önce kamuoyu nezdinde itibarını sarsmıştı. Giderek daha da sertleşen DP yönetimi muhalefete baskıyı sürekli artırmaktaydı. Kırşehir'in tekrar il

⁶⁵⁷ Bu “altı ay” düzenlemesi, DP'den istifa eden Fuat Köprülü'nün başka bir partiden aday olmasını engellemek amacıyla konulmuştu. Tanel Demirel, **age**, s. 275.

⁶⁵⁸ Cem Eroğul, **age**, s. 199-200.

⁶⁵⁹ Nevşehir Vilayetine Bağlı Kırşehir Kazasında (Kırşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulması Hakkındaki Kanun. **Resmî Gazete**, 19 Haziran 1957, S. 9637.

statüsüne getirildiği günlerde,⁶⁶⁰ daha önce hapse atılan ancak tepkiler üzerine bırakılan Cumhuriyetçi Millet Partisinin Genel Başkanı Osman Bölükbaşı aynı gün tutuklanmıştı.

İktidar, meclis seçimlerini yenileme kararını aldığı 11 Eylül 1957’de ciddi bir şekilde yıpranmış görünüyordu. DP, kendilerine daha önce oy veren kesimleri memnun etmek için bazı girişimlerde bulunmuştu. Menderes, yeni fabrikaların açılışını yapmış, bazı temel atma törenleri yapılmış, gecekondu ve işçilere tapu dağıtımı faaliyetlerine girilmişti. İstanbul’da elektrik ucuzlatılmış, çiftçi kesiminin borçları takside bağlanmış, bilhassa piyasada yokluğu hissedilen oto lastiği için ithalat yoluna gidilmişti.⁶⁶¹

CHP, 5 Ekim 1957’de %80’ninin yerel örgütünün gösterdiği milletvekili adaylarını ilan etmişti. Buna göre, adayların 211 hukukçu, 59 doktor, 58 tüccar, 57 çiftçi, 36 mühendis, 30 gazeteci, 21 yönetici, 20 sanayici, 18 eğitimci, 12 iktisatçı, 10 maliyeci, 9 işçi ve 6 eczacı idi. Hürriyet Partisi 7 Ekim 1957’de açıkladığı listeye göre, 137 hukukçu, 11 profesör ve doçent, 21 yüksek mühendis, 18 eğitimci, 2 general, 2 amiral, 10 subay, 92 tüccar, 80 sanayici, 80 ziraatçı ve ormancı, 43 doktor, 23 gazeteci, 25 iktisatçı, 14 Belediye Başkanı ve Belediye Meclis Üyesi, 15 işçi ve şoför, 10 eczacı ve kimyager, 3 veteriner, 5 fabrikatör ve 15 de çeşitli mesleklerden kişiler idi. Cumhuriyetçi Millet Partisi ise 7 Ekim 1957’de açıkladığı listeye göre; 117 hukukçu, 124 tüccar, 50 çiftçi, 38 doktor, 16 asker, 14 diş hekimi, 12 gazeteci, 10 profesör, 11 yönetici, 5 iktisatçı, 2 veteriner ve 7 bankacı idi. İktidar partisi ise daha önceden milletvekilli olan 140 kişiyi aday göstermemişti. Bu durum, parti içinde sert tartışmalara neden olmuştu.⁶⁶² Diğer taraftan DP, ordunun kendisinden yana olduğu izlenimini vermek ve göstermek amacıyla da Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Aknoz, Hava Kuvvetleri Komutanı Fevzi Uçaner ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Sadık Altıncan’ı kendi partisinden aday göstermişti.⁶⁶³

Seçim kampanya çalışmaları yoğun bir şekilde başlamış ve Cumhuriyet tarihinin en sert mücadelesi halinde geçmişti. Nitekim iktidar ve muhalefetin miting meydanlarında kullandığı dile bakıldığında bu sertlik somut bir şekilde görülmüştü. Adnan Menderes’in 13 Ekim 1957 Trabzon’da yaptığı açıklamada muhalefeti eleştirmiş ve devamında “İsmet

⁶⁶⁰ Kırşehir, 1954 genel seçiminde Millet Partisi’ne oy verdiği için 30 Haziran 1954’te il statüsünden ilçeye seviyesine düşürülmüştü. DP tarafında 12 Haziran 1957’de tekrar il statüsüne getirilmişti. Osman Bölükbaşı ise Nevşehir’e bağlanan Kozaklı ve Hacıbektaş ilçelerinin de tekrar Kırşehir’e bağlanmasını istemişti. Ancak bu isteği DP tarafından kabul edilmeyince, iktidar yönelik yaptığı sert açıklamalar tekrar tutuklanmasına neden olmuştu. M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 128.

⁶⁶¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 295.

⁶⁶² Mustafa Albayrak, **age**, s. 296.

⁶⁶³ Tanel Demirel, **age**, s.275.

Paşa buhran var, diyor. Buhran İsmet Paşanın kendi kafasındadır. İsmet Paşa hastalığıdır. Bir nevi hastalığa müpteladır. Bu hastalığın adı da iktidar hastalığıdır” şeklinde konuşmasını tamamlamıştı. İsmet İnönü ise seçim süreci boyunca sakin ve yumuşak bir şekilde hareket etmeye çalışmıştı.⁶⁶⁴ Nitekim İnönü’nün yaptığı bir konuşmada, “bu iktidarın şansı varsa benim sağlığında iktidardan çekilmeyi görür, DP’yi bugünkü haksızlıklarının yarınki akıbetlerinden kurtaracak adam benim” diyerek partiyi uygun ve sakin bir şekilde uyarmıştı. İnönü her ne kadar sert bir üslup kullanmasa da bu partinin tamamında var olan bir hava değildi. Nitekim Kars Milletvekili Sırrı Atalay’ın yaptığı açıklama, “Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Bağımsız bir mahkeme kuracağız. Ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir” şeklideydi.⁶⁶⁵ Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise DP’den yana tavır almış ve seçimlerde iktidara oy istemek için meydanlara inmişti. Zira Bayar’ın 17 Ekim 1957 Urfa’da yaptığı konuşmasında “bize Demirkıratı çok koşturuyorsunuz diyorlar. Biz çok koşturmakta devam edeceğiz; korkmasınlar bu at çatlamaz, idmanı yerindedir. Mütemadiyen koşacak, birinci gelecektir” demişti. 20 Ekim 1957 İstanbul Taksim Meydanı’nda yaptığı konuşmada ise, Türkiye’yi küçük ABD yapacaklarını söylemişti. DP seçim boyunca CHP’yi komünist⁶⁶⁶ olmakla suçlamıştı. İktidara göre komünistler CHP’ye sızmış ve kimliklerini gizleyerek muhalefete karıştıklarını, DP’yi devirmek için de birlikte hareket ettiklerini iddia etmişti.⁶⁶⁷ Seçim propaganda çalışmalarına DP’nin kurucusu ve daha önce partiden istifa eden Fuat Köprülü de katılmıştı. 22 Ekim 1957’de Hürriyet Partisi’nin Balıkesir mitinginde konuşan Köprülü, “bu seçim mücadelesi tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesidir” demişti. Seçim zamanına yaklaştıkça partiler arasındaki söylemler sertleşiyordu. 23 Ekim 1957 Ankara’da bir grup üniversiteli Atatürk posterleriyle bakanlıklara doğru yürüyüş yapmış ve bunun sonucunda polis sert bir şekilde müdahale ederek grubu dağıtmıştı.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 201.

⁶⁶⁵ Tanel Demirel, **age**, s. 277.

⁶⁶⁶ Tanel Demirel’e göre, 1945 tarihinden sonra muhaliflere yapılan en sert suçlamalardan biri komünistlik ithamı idi. Komünist olmak dindar ve geleneksel çevreye göre, dini değerlerden yoksun, ailevi ilişkilerin olmadığı ve insanın hayvan seviyesine inilmesi olarak nitelendirilirken, seküler çevrelerde ise Rusya’ya çalışmak ve taraftarı olmak, milli birlik ve beraberliği bozmak anlamını taşıyordu. Tanel Demirel, **age**, s. 279.

⁶⁶⁷ Tanel Demirel, **age**, s. 278.

⁶⁶⁸ Cem Eroğul, **age**, s. 201-202.

Partiler arasında oldukça gergin ve sert bir şekilde geçen propaganda sürecinin sonucunda 27 Ekim 1957’de genel seçimler yapılmıştı. Seçim günü daha oy verme işlemi tam olarak sona ermeden, saat 14.30’da radyodan sonuçlar verilmeye başlanmıştı. Muhalefetten İnönü Yüksek Seçim Kurulu’na itiraz etmişti.⁶⁶⁹ Ancak YSK, radyodan yapılan bu uygulamanın suç olduğunu açıklasa da yayın normal olarak devam etmişti. Yayınlarda DP’nin kazandığı havası verilmişti.⁶⁷⁰

30 Ekim 1957’de Adalet Bakanlığı tarafından yapılan açılıma göre; DP 424, CHP 178, CMP 4 ve Hürriyet Partisi de 4 milletvekili kazanmıştı. İktidar partisi DP, bu genel seçimde ciddi bir şekilde oy kaybına uğramış, muhalefet partilerinin de oy oranları artmıştı. 1954 seçimine göre CHP’nin oylarında %5.71 artarken, DP de %10.72 oranında oy kaybetmişti. İktidar 79 milletvekili kaybederken, CHP’nin 147 milletvekili daha kazanmıştı. Seçmen sayısı 12 077 413 iken, seçime katılım sayısı 9 230 814 kişi ve oransal olarak katılım da %76.43 idi.⁶⁷¹ DP %47.9 oranında oy alırken, CHP de %41.1 almıştı. 1954 seçimlerine göre, DP 800 000’e yakın oy kaybederken, CHP de 600 000’e yaklaşan oy artışı yaşamıştı.⁶⁷²

Seçim sonuçlarından sonra iktidar partisi DP, ciddi bir şekilde hayal kırıklığına uğramıştı. Sonuçlar açıklandınca Menderes’in içinde bulunduğu durumu özetleyen Samet Ağaoğlu’na göre, “Menderes’i yedi yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim” demişti.⁶⁷³ Fahir Giritlioğlu da seçimlerin yapıldığı gece Menderes “Allah bir daha 27 Ekim gecesinin tekrarını göstermesin” dediğini de aktarmıştı.⁶⁷⁴

1957 genel seçim kampanyası sürecinde yaşanan olumsuz gelişmeler, seçimden sonra da devam etmiş ve birçok yerde karışıklıklara neden olmuştu. Halk, iktidara karşı duyduğu rahatsızlık ve tepkileri dile getirmeye çalışmıştı.⁶⁷⁵ Seçim sonuçlarından sonra özelde Gaziantep, Giresun ve Samsun genelde ise yurdun pek çok yerinde gösteri, kavga ve itirazlara neden olmuştu.⁶⁷⁶ Özellikle Gaziantep’te yaşanan gerginlik, hükümet üyelerini ciddi bir şekilde endişelendirmiş ve askeri birliklerin müdahaleye gönderilmesine neden

⁶⁶⁹ **Hürriyet**, 28 Ekim 1957.

⁶⁷⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 299.

⁶⁷¹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 299.

⁶⁷² Tanel Demirel, **age**, s. 280.

⁶⁷³ Cem Eroğlu, **age**, s. 202.

⁶⁷⁴ Fahir Giritlioğlu, **age**, **C.I**, s. 360.

⁶⁷⁵ Metin Tokar, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınları, Ankara 1992, s. 13.

⁶⁷⁶ Fahir Giritlioğlu, **age**, **C.I**, s. 360.

olmuştu.⁶⁷⁷ Gaziantep’te, oyların sayımı sırasında DP’nin 1136 oy farkıyla kazanıldığı anlaşılmış, bu durumda CHP’lilerin tepkisine neden olmuştu. Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılan 2500’ye yakın CHP’li, geçtikleri yerlerdeki DP binalarını taşlamış, camlarını kırılmışlardı. Hadiseler sonucunda bir komiser ve çocuk hayatını kaybetmişti. Bu gerginlik üzerine DP’liler Antep’te 60.000 kişilik bir miting düzenleyerek tepkilerini bu şekilde göstermişlerdi. Diğer taraftan iki askeri uçak kent üzerinden alçak uçuş yaparak göstericileri korkutmuştu. Bu olaylardan sonra İnönü, Menderes’e bir telgraf çekerek⁶⁷⁸, hükümeti olaylar sırasındaki tavrını eleştirmişti.⁶⁷⁹ Hükümeti seçim sonuçlarından sonra çıkan olaylarda başvurduğu askeri tedbirler, muhalefetin tepkisine neden olmuştu. Kayseri’de de 16 kişi yaralanmış, ülkenin birçok yerinden seçimde usulsüzlük yapıldığına dair pek çok şikâyet gelmişti. Ancak yapılan bütün itirazlar pek fazla bir incelemeye tabii tutulmadan hükümet tarafından kapatılmıştı.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 87.

⁶⁷⁸ İnönü’nün telgrafı; “başlıca mesulü hükümet olan hadisenin mesuliyetini mağdurlara atfetmek teşebbüsünüzün münakaşa ve hesabını ileride, Büyük Millet Meclisinde yaparız. Şimdi acele olan şudur: bütün dünyaya Gazi adlarını tanıtmış olan bir vatandaş kitlesine karşı, kendi evlatlarının teyyare ve silahlarını kullanmak şiddetini derhal durdurmanızı talep ediyorum” şeklindeydi. Fahir Giritlioğlu, **age**, C.I, s. 361.

⁶⁷⁹ Mustafa Albayrak, **age**, s. 298-299.

⁶⁸⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 202.

III. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ’NİN ÇÖKÜŞÜ (1957-1960)

İktidar partisi DP, 1957 seçiminde ciddi bir oy kaybına uğramıştı. Ekonominin giderek kötüye gitmesi, siyasetteki istikrarsızlık ve dış politikada takip edilen olumsuz stratejiler, iktidarı ülke içinde sürekli baskı politikasına yöneltmişti. DP’nin muhakeme gücünü kaybetmesiyle, genelde bütün muhalefete, özelde ise CHP ve İnönü’ye karşı sürekli bir eleştirel tahammülsüzlük anlayışına sevk etmişti. Yıpranma sürecinde iktidar, ülke genelinde var olan olumsuz havadan dolayı gerek halk tarafından gerekse de bürokrasiden gelen tepkileri pek fazla dikkate almamış ve kendi bildiği şekilde hareket etmişti. Askeri müdahale giden süreçte ülkenin iç politikasında yaşanan gelişmeler iktidarı bir çıkmaza sokmuş ve bilhassa siyasetteki otokontrolün kaybedilmesi işlerin şirazedenden çıkmasına neden olmuştu. Siyaset ve ekonomideki kriz önlenmeyince, duruma hakim olmak amacıyla asker tarafından yönetime el konulmuştu.

3.1. Beşinci Adnan Menderes Hükümeti

27 Ekim 1957 seçiminden sonra DP Meclis Grubu ilk toplantısının 13 Ekim 1957’de yapmıştı. Burada yapılan oylama sonucunda Celal Bayar tekrar cumhurbaşkanı adayı seçilirken, TBMM Başkanlığı için de Refik Koraltan aday gösterilmişti. TBMM’nin 2 Kasım 1957’de yaptığı toplantıda 413 oy ile cumhurbaşkanlığına Bayar getirilirken, TBMM Başkanlığına da 404 oy ile Refik Koraltan seçilmişti. Başkan Vekilliklerine; İbrahim Kirazoğlu ve Fikri Apaydın seçilmişti.⁶⁸¹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar Beşinci Hükümeti kurma görevi tekrar Adnan Menderes’e vermişti.⁶⁸² Beşinci Menderes

⁶⁸¹ Mustafa Albayrak, *age*, s. 511.

⁶⁸² Beşinci Adnan Menderes Hükümeti; Başbakan Adnan Menderes, Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Tevfik İleri, Devlet Bakanı Emin Kalafat, Devlet Bakanı Muzaffer Kurbanoglu, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin, İçişleri Bakanı Namık Gedik, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan,

Hükümeti programı, 3 Aralık 1957’de DP Grubunda okunmuştu. Burada DP üyeleri, özellikle enflasyonun yüksek olmasından ve piyasada bazı malların darlığından şikâyet etmişlerdi. Diğer taraftan ekonomik istikrarsızlığın sebepleri üzerinde durularak, önlem alınması gerektiğinden de bahsedilmişti. Program, DP Grubunda yapılan tartışmalardan sonra güvenoyuna sunulmuştu. Güvenoyu sırasında 332 üye evet oyu verirken, 100’e yakın milletvekili de oylamaya katılmamıştı.⁶⁸³

Adnan Menderes, Beşinci Hükümet programını 4 Aralık’ta da TBMM’ye sunmuştu. Mecliste yeni hükümetin parti programı görüşülürken, bazı sorunlar ortaya çıkmıştı.⁶⁸⁴ Zira programı 6 Aralık 1957 tarihine kadar incelemek isteyen CHP’den Faik Ahmet Barutçu ve Nüvit Yetkin ile Hürriyet Partisi’nden de Fethi Çelikbaş’a DP tarafından olumsuz cevap verilmişti. Bunun üzerine İsmet İnönü, yeni hükümetin programını eleştirmek ve tepkisini göstermek amacıyla mecliste bir konuşma yapmıştı. İnönü, ilk önce yeni programı eleştirmiş, daha sonra DP iktidarının dış politikada Kıbrıs, Bağdat Paktı ve Sovyetler ile ilişkileri ile iç politikada basın yasası, ekonomik istikrarsızlık üzerinde durarak, hükümeti politikalarında hatalı bulmuştu. Konuşmasının devamında İnönü, son seçimlerde başta radyo olmak üzere, devletin imkânlarını kullanarak muhalefeti bertaraf etmenin yanlış olduğunu ve dini siyasete alet etmenin de doğru olmadığını söylemişti.⁶⁸⁵

1957 genel seçimlerinden sonra giderek güçlenen CHP, iktidar partisi DP’ye karşı eleştiri dozunu sürekli artırmıştı. İktidar ile muhalefet partileri arasında sert tartışmaların olması, hükümeti bazı sert önlemler almaya itmmişti. Nitekim 14 Kasım 1957’de DP Meclis Grubu bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride; “memleketimizin maddi ve manevi huzurunun iadesi, vatanın ve rejimin selameti ve amme hizmetlerinin iyi ve süratli yürütülmesi için, lüzum görülecek kanun ve idari bütün tedbirlerin derhal alınmasının ittifakla karar bağlandığını” açıklanmıştı. Albayrak’a göre, bu bildiri muhalefete karşı bir gözdağı olarak kabul edilebilirdi. Bu bildiriye karşı muhalefetin yayın organları ve destekçileri tarafından tepki gösterilmişti. Örneğin; Muammer Aksoy’un Forum Dergisindeki “Demokrat Parti Milletvekillerine Açık Mektup: Rejim Buhranı Halledilmelidir” adlı yazısında, geçmişte Menderes ve Bayar’ın demokrasiyi savunmak için mücadele ettiklerini, ancak şu an takip

Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, Bayındırlık Bakanı Ethem Menderes, Ticaret Bakanı Abdullah Aker, Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar, Gümrük ve Tekel Bakanı Hadi Hüsman, Tarım Bakanı Nedim Öktem, Ulaştırma Bakanı Fevzi Uçaner, Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen, Sanayi Bakanı Samet Ağaoğlu, Basın-Yayın ve Turizm Bakanı Sıtkı Yırcalı, İmar Bakanı Medeni Berk idi. Cem Eroğul, **age**, s. 217-218.

⁶⁸³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 513.

⁶⁸⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 218.

⁶⁸⁵ Mustafa Albayrak, **age**, s. 513.

ettikleri siyasetin buna ters olduğundan bahsetmişti. Ulus gazetesinin başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu da 26 Kasım 1957’de “DP Başkanına Açık Mektup” adlı yazısında, Adnan Menderes’e rejimin diktaya yönetimine doğru kaydığını hatırlatmıştı. Mecliste yaşanan gerginliğin giderek tırmanması üzerine, DP Meclis Grubu, muhalefeti daha sıkı bir şekilde kendi denetime tabii tutmak amacıyla 12 Aralık 1957’de Meclis İç Tüzüğünde bazı değişiklikler hazırlanmıştı. Hazırlanan tasarı, 26 Aralık 1957’de meclisten sert tartışmalar arasında geçmiş ve muhalefetin salonu terk etmesine neden olmuştu. Muhalefetin gösterdiği bütün tepkilere karşı, tasarı 170 olumsuz oya karşılık, 381 oy ile 28 Aralık 1957’de kabul edilmişti. Meclis İç Tüzüğü’nün 22, 25, 26, 46, 67, 80, 81, 85, 91, 93, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 180, 185, 187, 188, 190, 191, 214 ve 219’uncu maddeleri değiştirilmişti.⁶⁸⁶ Değiştirilmiş yeni tüzükle, milletvekillerinin denetimini zorlaştıran birçok yeni hüküm getirilmişti. Örneğin, mecliste sözlü sorular yalnızca cuma günleri sorulabilmiş ve en fazla bir saat tartışma süresi tanınmıştı. İlgili bakan sorulan soruya kamu çıkarı gerekçesiyle cevap vermeyebilirdi. Milletvekillerin dokunulmazlıklarının kaldırılması kolay hale getirilmiş, meclisten çıkarılma cezası üst sınır üç oturmadan on iki oturuma yükseltebilmişti. Birtakım hallerde milletvekilinin tüm maaşını kesebilecek para cezası öngörülebilir, kürsüde milletvekillerin hoşuna gitmeyen sözler “lisan temizliğine” uymadıkları gerekçesiyle tutanaklardan çıkarabilme gibi hükümler getirilmişti. Meclis İç Tüzüğü’nde yapılan bu değişiklikler muhalefet partilerinden gelen eleştirilerin yanında, Anayasa profesörü Hüseyin Nail Kubalı’dan da tepki gelmişti. Zira Kubalı, iç tüzükte yapılan değişiklikleri, “hukuken katmerli bir sakatlıkla malul” şeklinde nitelendirmişti. Kubalı yaptığı bu açıklamadan sonra Milli Eğitim Bakanlığının emrine alınmasına neden olmuştu.⁶⁸⁷

1957 yılında Türkiye’de yaşanan önemli olaylardan biri de “Dokuz Subay” hadisesi idi. M. Serhan Yücel’e göre; Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu 1957 yılında değişik kademelerde görev yapan sekiz arkadaşı ile birlikte bir hükümet darbesi yapmak için anlaşmaya varmışlardı. 1957 yılının sonlarına doğru yapacakları müdahaleyi konuşan bu kişiler, liderleri konumundaki Samet Kuşçu’nun belli bir zaman sonra arkadaşlarının tavırlarından şüphelenmeye başlamıştı. Arkadaşlarından Menderes’e sadık kişilerin olduğunu düşünen Kuşçu, kendisine tuzak hazırlanıldığı şüphesiyle olayı 23 Aralık 1957’de ifşa etmişti. Yapılan ihbar üzerine 26 Aralık 1957’de dokuz subay tutuklanmıştı. Bunlar; Kurmay

⁶⁸⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 515.

⁶⁸⁷ Cem Eroğul, **age**, s. 219.

Binbaşı Samet Kuşçu, Kurmay Albay İlhami Barut, Kurmay Albay Naci Aşkun, Topçu Yarbay Faruk Güventürk, Piyade Binbaşı Ata Tan, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Piyade Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Piyade Yüzbaşı Kazım Özfiat ve emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım idi. Olay üzerine 10 Ocak 1958’de toplanan DP Genel İdare Kurulu ile Grup Yönetim Kurulu ve Bakanlar Kurulu, Samet Kuşçu’nun Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin’in yakın dostu olması hasebiyle konuyu tartışmıştı. 16 Ocak 1958’de dokuz subay tutuklanmış ve Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin sağlık durumu nedeniyle emekliye ayrılarak yerine Ethem Menderes getirilmişti. Askeri mahkeme yargılanan subaylardan Samet Kuşçu hariç diğerlerini tutuksuz yargılamak üzere serbest bırakılmış ve Kuşçu’ya iki yıl hapis cezası verilmişti.⁶⁸⁸

İktidar partisi DP, Dokuz Subay olayını ciddiye almayarak, hafif bir tepki göstermekle kalmış ve meseleyi çok fazla önemsememişti. Dönemin cumhurbaşkanı Celal Bayar, her ne kadar meselenin geniş bir şekilde araştırılmasını istemişse de Feroz Ahmad’a göre Menderes, sorunu ciddiye almayıp ve konuyu hemen kapatmak istemişti.⁶⁸⁹

İktidar ile muhalefetin sürekli gerildiği bir zamanda, 1958 yılında Irak’ta bir ihtilal yaşanmış ve Başbakan Nuri Sait öldürülmüştü. Bu olay Türkiye’yi hem içte hem de dış çok etkilemişti. Zira Irak ihtilalinin hem ertesi günü ABD, Türkiye’deki üslerini kullanarak Lübnan’a asker çıkartmış⁶⁹⁰ ve iç siyasette de sürekli ihtilal sözcüğü dillendirilmiş ve muhalifler tarafından hükümete karşı kullanılmaya çalışılmıştı. DP olaydan sonra, muhalefetin kendilerine karşı komplo kurduğunu iddia etmiş, CHP’nin ihtilalcilik yaptığını söylemiş ve üzerindeki baskıyı artırmaya devam etmişti.⁶⁹¹

3.2. 1958 Ekonomik İstikrar Programı

DP’nin iktisadi istikrar politikası için 1954 yılından sonraki süreç; ilk döneme göre ekonomik gelişmenin durgun hale geldiği, “ekonominin görece bir durgunluk içinde dalgalanmalara tabii olduğu”, ihracatın düştüğü, dış devletlerden alınan kredilerin belli limiti aşması nedeniyle ithalatın sınırlandırıldığı ve ekonomi açısından sönük bir zaman dilimiydi. DP, ekonomide kontrollü bir dış ticaret politikası uygulamaya başlamış ve

⁶⁸⁸ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 132-133.

⁶⁸⁹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 200.

⁶⁹⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 222.

⁶⁹¹ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 91.

tüketim mallarında kısıtlamaya giderek, devlet eliyle yatırımlara yönelmişti. 1954'ten önce tüketim mallarının ithalatı %20-25 oranında iken, daha sonra %10'un altına düşmüştü. Bu durum piyasada birçok malın yokluğu ve karaborsaya neden olmuştu.⁶⁹²

Ülkede birçok mal artık bulunamaz durumdaydı. Dükkânların önünde uzun insan kuyrukları oluşmuş ve karaborsa ciddi bir problem haline gelmişti. DP hükümeti ise bu durum karşısında birçok ürüne yeni zam yapmıştı. İlk olarak tek el maddelerine daha sonra ise Haziran 1958'de kömür ve Sümerbank'ın ürünlerine zam yapmıştı. Bu zamları demir, kâğıt ve ulaştırma gibi alanlar izlemişti. Cem Eroğul'a göre yapılan zamlar bazen yüzde yüz oranını bulmaktaydı. Batı dünyası ile eski olumlu ilişkiler devam ettirilmediği için de kredi yardım destekleri de alınmamaktaydı. Başbakan Adnan Menderes ekonominin bu gidişatına bir çözüm bulmak amacıyla 24 Nisan 1958'de Uzakdoğu'ya bir gezi yapmış Japonya, Çin, Hindistan ve Güney Kore'yi ziyaret etmişti.⁶⁹³ Fakat buralardan istediği ekonomik desteği alamamış, üstelik yardım alma umudunu da yitirmişti.⁶⁹⁴

1958 yılının Türkiye'sinin vadesi geçmiş ciddi miktarda bir borcu bulunmaktaydı. Ülke, yeni kaynak bulamadığı sürece ne mal darlığını ve enflasyonun bozduğu dengeyi sağlayabilir ne de uzun veya kısa vadede ekonomiyi rahatlatabilirdi.⁶⁹⁵ DP iktidarı, liberal dış ticarete dengeyi sağlayamamış bu nedenle dış ticareti koruma politikası güden fakat buna rağmen ekonomik problemi ortadan kaldırmayan bir yapıya bürünmüştü. Dış ticarete korumacı tedbirlerin alınmasının nedeni; liberal ticaretin giderek dış açıklara yol açması ve kredi bulmakta yaşanan zorluklardı. Ancak bu problemin devletin korumacı önlemler ile değil, küreselleşen dünya ekonomisi ile bütünleşerek giderilebileceği öne sürülmüştü. 1954'ten itibaren IMF kanalıyla Türkiye'ye bu yönden telkinlerde bulunulmuştu. Fakat DP, dış ticarete liberalleşme yerine Milli Koruma Kanununu yeniden uygulamaya koymuştu. Piyasa ve fiyatları kontrol eden aynı zamanda ithal ikameci yatırımlar yapmayı tercih etmişti. Ancak bu durum ithalatın %40'tan fazla azalması ve dış baskılardan dolayı 4 Ağustos 1958'de dolar TL karşısında 2.2 misli değer kazanmasına sebep olmuştu. 4 Ağustos 1958 kararları; devalüasyonun kabul edilmesine, dış ticaret kontrollerinin gevşetilmesine, Milli Koruma Kanunu uygulamasına son verilmesine dayanmaktaydı. Buna karşılık olarak da ABD ve batılı devletler 600 milyon dolarlık borcun

⁶⁹² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, s. 107-108.

⁶⁹³ Cem Eroğul, **age**, s. 221.

⁶⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam C.III**, s. 245.

⁶⁹⁵ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 101.

ertelenmesini⁶⁹⁶ ve 359 milyon kredi desteği vadetmişlerdi.⁶⁹⁷ Ancak DP, yeni kredinin bir kısmını eski borç ve faizlerin karşı olarak kesmesini de kabul etmek zorunda kalmıştı. Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı da 100 milyon dolar, Para Fonu da 25 milyon dolar kredi açmıştı.⁶⁹⁸

4 Ağustos 1958 kararları; piyasaya para arzını düşürmek amacıyla bankalar tarafından verilen krediler 30 Haziran 1958'de dondurulmuş, devletin ürettiği malların fiyatı artırılmış ve dış ticaret açığını azaltmak amacıyla Türk parası devalüe edilmişti. Fakat istenilen netice elde edilemedi. Kararlar neticesinde halkın ekonomik durumu daha kötü hale gelmişti. Nitekim kredilerin kısıtlanması yatırımları düşürmüş, işsizliğin artışına sebep olmuş ve vergi artışları halkı ciddi bir şekilde etkilemişti.⁶⁹⁹ Hayat pahalılığı daha çok sabit ve dar gelirli vatandaşları etkilemişti. 1950 yılında 900 gram ekmek 30 kuruş iken, 1958 yılının sonunda sadece 508 gramı 30 kuruşa çıkmıştı. Yine 1950 yılında 34 lira olan altın, 1958 yılında 153 liraya yükselmişti. Hayat pahalılığının artışına paralel olarak hergün radyolardan yeni zamlar ilan edilmekteydi.⁷⁰⁰

Devalüasyon kararları neticesinde ithalatın kısılması bir dizi sorun yaratmıştı. Yatırımların piyasaya az girmesi, iş hacminin azalmasına neden olmuştu. Dış devletlerinden kredi temin sorunu, giderek çoğalan işsizlik, halkın mal alım gücünün daralması ve karaborsanın önlenememesi iktidarı büyük sıkıntılara sokmuştu. Bir taraftan devletin kendi ürünlerine yaptığı zamlar, diğer taraftan ithal malların azalması, fiyatların yükselmesine sebep olmuştu. 1959 yılında toptan eşyaların fiyatında %20 oranında bir artış yaşanmıştı.⁷⁰¹

3.3. Milli Muhalefet ve Vatan Cephesi

DP, 1957 genel seçimini kazanmasına rağmen muhalefet partilerin aldığı oy oranına göre azınlıkta kalmıştı. 1950 yılından 1957 genel seçimine kadar yapılan genel seçimlerde genellikle %50'nin üzerinde oy almıştı. Ancak ilk kez 1957 genel seçiminde %50'nin altında oy almıştı. Muhalefet ise, bu seçimden sonra iktidarın zayıfladığını ve güç birliği

⁶⁹⁶ DP hükümeti Ağustos 1958 yılında IMF güdümünde bir ekonomik istikrar programının kabul etmiş, borçların ertelenmesine ve %3'lük bir faiz oranı ile kredi desteğini vermişti. Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2009)**, s. 102.

⁶⁹⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi**, s. 110-111.

⁶⁹⁸ Cem Eroğul, **age**, s. 221.

⁶⁹⁹ Cem Eroğul, **age**, s. 254.

⁷⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam C.III**, s. 245.

⁷⁰¹ Cem Eroğul, **age**, s. 255.

yapılması gerektiğinden bahsetmişti.⁷⁰² Nitekim İnönü'nün 12 Ekim 1958'de İstanbul İl Kongresinde, iktidarın uygulamalarından şikâyet ederek muhalefetin işbirliği yapması gerektiğini söylemişti. Muhalefeti tek bir cephede birleştirme fikri ilk olarak CHP'den gelmişti. İnönü, Milli Muhalefet Cephesini kurarak muhalefetin tabanlarını birleştirip daha etkili ve güçlü bir şekilde iktidar ile mücadele etmek istemişti.⁷⁰³ İnönü konuşmasında:

CHP dışında hareket etmek fikrinde olanların kararlarında asla kırılacak değiliz. Bu kararları tabii bir saygı ile karşılayacağız. Bizim içimizde beraber çalışmaya teveccüh gösterecek olanların hareketini, takip ettiğimiz temel konular esasen öteden beri benimsemiş olan idealist insanların ve teşkilatın, ideal yolunda güçlerini birleştirmelerini asıl bir hareket olarak karşılayacağız. İdeal yolunda hiç birimiz için fark, şart ve imtiyaz yoktur. Hepimiz için eşit haklar ve el birliği ile vatan vazifeleri vardır

diyerek işbirliği yapmaları gerektiğini açıklamıştı.⁷⁰⁴

Muhalefet partilerin iktidara karşı güç birliği yapma girişimi, Ekim 1958'de Köylü Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin birleşmesiyle, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin oluşmasıyla başlamıştı. Hürriyet Partisi ise Kasım 1958'de CHP ile birleşmişti.⁷⁰⁵ Muhalefetin yaptığı bu işbirliği çalışmalarına, DP Vatan Cephesini kurarak karşılık vermişti.⁷⁰⁶

Başbakan Adnan Menderes yeni kurulacak olan Vatan Cephesinden ilk kez 12 Ekim 1958'de Manisa'da yaptığı konuşmada bahsetmişti. Menderes konuşmasında; “politika ve ihtirastan vareste vatandaşların kin ve husumet cephesine karşı bir vatan partisi kurmalarını” istemişti. Bu açıklama ile Menderes, kendi yandaşlarını Vatan Cephesinde birleştirmeye çalışırken, muhalefet tarafından yapılan işbirliği çalışmasını da “kin ve husumet” tarafı olarak nitelendirmişti. Menderes Vatan Cephesinin kuruluşunu açıkladıktan sonra, DP'nin il, ilçe ve bucak örgütlerini bu yeni oluşuma katılmaya çağırmıştı. Bu cephe ile herhangi bir partiye üye veya bağlı olmayan, bağımsız hareket eden kişileri ve muhalefet partilerin üyelerini bu kanal ile DP tarafına çekilmeyi amaçlamıştı. Vatandaşların partiye üyeliğini kolaylaştırmak ve teşvik etmek amacıyla

⁷⁰² Hakkı Uyar, **Vatan Cephesi**, Buke Yayınları, İstanbul 2001, s. 21.

⁷⁰³ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 137.

⁷⁰⁴ Mustafa Albayrak, **age**, s. 521.

⁷⁰⁵ Altan Öymen'e göre, Türkiye'nin o yıllarda başta gelen sorunların biri, “yeniden demokratikleşme” idi. Hürriyet ve Halk Partisi rejimin yeniden demokratik hale getirmek ve hak ile özgürlüklerin güvence altına almak amacıyla birleşmişti. Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, s. 420.

⁷⁰⁶ Hakkı Uyar, **age**, s. 21.

İktidar tarafından 31 Aralık 1958’de İktisadi devlet kuruluşunda çalışan kişilerin Vatan Cephesine katılmasına olanak sağlayan bir yasa değişikliği yapılmıştı.⁷⁰⁷

Vatan Cephesi, teşkilatlanma çalışmasına hızlı bir şekilde başlamış ve 1958 yılının sonuna doğru yurdun birçok yerinde şubeler açmıştı. 1959 yılında hızlı bir şekilde şube açan bu yeni oluşum, sadece Balıkesir’de açılan Vatan Cephesi sayısı 17’yi bulmuştu. Cepheyi tanıtmak amacıyla her haber saati öncesinden katılan kişilerin isimleri ve nereli oldukları radyodan okunmaya başlanmıştı. Fakat bu durum halka ters etki yapmıştı. Zira bu durum o kadar çok abartılmış ki artık vatandaş bunalmış ve çareyi radyoyu kapatmakla bulmuşlardı. Cepheyi tanıtmak radyo ile kalmamış, birçok il de Vatan Cephesi’ni tanıtan ve iktidarı öven haftalık broşürlerde dağıtılmıştı.⁷⁰⁸ 1959 yılının Aralık ayında DP yönetimine göre, Vatan Cephesine katılanların sayısı 973 000’e ulaşmıştı. Neticede bir buçuk yıl devam eden ve ülkenin siyasi ortamını gereksiz bir şekilde yeren bu oluşum, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar devam etmişti.⁷⁰⁹

3.4. Uşak Olayları

DP’nin muhalefet üzerindeki baskıyı sürekli artırması, 12 Ocak 1959’da toplanan 14. CHP Kurultayında “İlk Hedefler Bildirisi” yayınlanmasına neden olmuştu. Bu bildiride muhalefetin görüşleri yer almış ve iktidara geldiklerinde yapacakları reformlardan bahsedilmişti. Diğer taraftan bildirinin iktidara karşı bir siyasi uyarı niteliği taşıması, Zafer gazetesi tarafından “CHP’nin Bölücü Beyannamesi” olarak adlandırılmasına sebebiyet vermişti. İktidar ile muhalefet ilişkilerini gergin hale getiren gelişmelerden biri de 19 Ocak 1959’da 15 ilin 78 köyünde yapılan muhtarlık seçimleri idi. Muhtarlık seçimlerinde iktidarın 68 köyü kazanması DP açısından sevindirici bir durum olmuş ve bu başarısını muhalefete karşı kullanmıştı. Mecliste milletvekillerinin ödenek ve yolluklarına zam yapılması teklifi oyalamaya sunulmuştu. Oylama sırasında muhalefet red oyu kullanırken, iktidarın partisinin olumlu oylarıyla kabul edilmişti.⁷¹⁰

⁷⁰⁷ Hakkı Uyar, *age*, s. 22.

⁷⁰⁸ Diğer taraftan muhalefetin bir iddiasına göre radyodan okunan birçok ismin hayali olduğunu ve Konya’daki demokratlar Vatan Cephesi’ne katılan kişilerin listesini hazırlarken, isim bulmakta sorun yaşamışlar, buna çözüm bulmak için de mezarlıklardan 1 200 isim alınmıştı. M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 138.

⁷⁰⁹ Hakkı Uyar, *age*, s. 22.

⁷¹⁰ Mustafa Albayrak, *age*, s. 524.

Mecliste bütçe görüşmeleri sırasında milletvekilleri arasında çeşitli olaylar yaşanmış ve iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler ciddi bir şekilde bozulmuştu. Ülkenin içinde oluşan olumsuz siyasi havayı dağıtan önemli olaylardan biri de, Adnan Menderes'in uçak kazası idi. Kıbrıs meselesi dolayısıyla Menderes ve beraberindekiler bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti için anlaşmaya varmak amacıyla Londra'ya gitmişlerdi. Ancak İngiltere'ye giden Türk yetkililerin içinde bulunduğu uçak, 17 Şubat 1959'da sis yüzünden Londra'nın 25 mil güneyine düşmüştü.⁷¹¹ Kaza da pilot ve hostesler dâhil olmak üzere 16 kişi hayatını kaybetmiş, ancak Adnan Menderes hafif bir şekilde yaralanarak sağ kurtulmuştu. Kıbrıs ile ilgili Londra Antlaşması 19 Şubat 1959'da Menderes'in tedavi gördüğü klinikte imzalanmış ve başbakan 27 Şubat'ta Türkiye'ye dönmüştü. Başbakan Menderes'in uçak kazasından sağ kurtulması halkı ciddi bir şekilde heyecanlandırmış ve ülkede yüzlerce kurban kesilmiş, dualar edilmiş ve başbakanın kurtuluşu "Allah'ın sevdiği kulu" olduğuna bağlanmıştı.⁷¹² Menderes, İstanbul'dan Ankara'ya gelişte büyük bir kalabalık tarafından karşılanmış ve gelen kişiler arasında İsmet İnönü de bulunmuştu. 28 Şubatta da Menderes ile İnönü tokalaşmış, ancak bu iki siyasi liderin "son tokalaşması" olmuştu.⁷¹³

Mecliste muhalefet ve iktidar arasında sürekli gergin olayların yaşanması, CHP'lileri yurt sathında gezilere yapmaya yöneltmişti. Bu gezilerden en önemlilerinden biri de İsmet İnönü'nün 46 milletvekili, partililer, kalabalık gazeteci grubu ile beraber Büyük Taarruz sırasında Yunan General Trikops'i esir aldığı yer olan Uşak'a yapılan idi.⁷¹⁴ Uşak, Manisa, Turgutlu ve İzmir'i kapsayan bu gezi, basın tarafından muhalefetin iktidara karşı "Büyük Taarruz" olarak nitelendirmesi olayı büyütmüş ve iki parti arasında gerginliğe neden olmuştu.⁷¹⁵ Aslında daha İnönü Ankara'da iken gerginlik başlamıştı. Zira Ankara garının önünde kendisini bekleyen kalabalık, polis ile tartışmış ve olaylar çıkmıştı.⁷¹⁶ İnönü 30 Nisan 1959'da Uşak'a gelmeden önce istasyonda kendisini büyük bir kalabalık beklemiş, ancak bu halk yığınları Uşak valisini endişelendirmişti. Muhalefetin iddialarına göre Uşak valisi Ankara'da aldığı bir emirle, İnönü'nün toplantısına engel olunması istemişti. İnönü, istasyona geldiği gün buradaki gerginliği yumuşatan bir konuşma yapmış, ardından DP İl

⁷¹¹ Süleyman Kocabaş, **Menderes Dönemi 1950-1960**, Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 514.

⁷¹² Süleyman Kocabaş, **Menderes Dönemi 1950-1960**, s. 516.

⁷¹³ Cem Eroğul, **age**, s. 229-230.

⁷¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s. 281.

⁷¹⁵ Fahir Giritlioğlu, **age**, **C.II**, s. 53.

⁷¹⁶ Cem Eroğul, **age**, s. 231.

Başkanının bulunduğu binanın önünden geçmişlerdi. Ancak DP İl Başkanı⁷¹⁷ elindeki çay bardağının İnönü'ye fırlatması üzerine olaylar çıkmış ve Akis dergisinin muhabiri hafif bir şekilde yaralanmıştı. Olaylarda, CHP'liler etraftaki bina ve yakındaki evleri taşlamışlardı.⁷¹⁸ Ertesi gün DP'liler ile birlikte yöneticiler ve güvenlik güçleri, çevre yollarını tutarak kapatmaya çalışmışlardı. CHP'nin tepkisine neden olan bu hareket, İnönü'nün General Trikops'ın kılıcının Atatürk'e teslim ettiği evi ziyaretine engel olmamıştı. İnönü'nün evi ziyareti sırasında validen tehditler aldığını ve kendisinin vurulması için emir verildiğinin de iddiaları meseleyi bir çıkmaza doğru sürüklemişti. Olayların büyüdüğünü anlayan ve daha fazla kargaşaya neden olmamak için İnönü buradan ayrılmaya karar vermişti. Ancak İnönü, Uşak'tan ayrılırken de sözlü ve fiili hareketlere maruz kalmış ve başına bir taş da atılmıştı. Olaylar, iktidar ile muhalefet arasını giderek daha da gergin bir hale getirmiş ve hadiseler sırasında güvenlik güçlerin pasif davranışları, iktidar tarafından düzenlendiği şüphelerini ortaya çıkarmıştı. Uşak'tan sonra olaylar İzmir'de de devam etmiş ve DP'liler İnönü'ye yapılan saldırıları yazan Demokrat İzmir gazetesini tahrip etmişlerdi. DP'liler tarafından basılan Demokrat İzmir gazetesi, büyük zarara uğramış ve İnönü, bu olaydan sonra 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a hareket etmişti.⁷¹⁹ Ancak İnönü'nün, İstanbul Topkapı yakınlarında yine arabası taşlanmış, camları kırılmış ve yanındaki kişilere saldırı olmuştu. Meselenin basına yansımaması için de yasak getirilmişti.⁷²⁰ Bu olay sırasında oradan geçen bir Binbaşının ve yanındaki askerlerle birlikte müdahale etmesi, meselenin daha fazla büyümesini engellemişti.⁷²¹ DP Grubunu da rahatsız eden bu olaylar, 6 Mayıs 1959'da görüşülmesine karar verilmişti. Görüşmeler olurken bazı milletvekilleri İnönü'nün memleketi ihtilale doğru götürdüğünü iddia ederken, bazıları da siyaseten çekilmesini istemişlerdi. Neticede Uşak olayları iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği daha da arttırmış ve hadiseler belli bir süre sonra hükümetin kontrolünden çıkmaya neden olmuştu.⁷²²

⁷¹⁷ Cem Eroğul'a göre, çay bardağını atan DP'li Başkan Eşref Öğün idi. Cem Eroğul, *age*, s. 232.

⁷¹⁸ Tanel Demirel, *age*, s.306.

⁷¹⁹ Mustafa Albayrak, *age*, s. 525.

⁷²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, s. 285.

⁷²¹ Altan Öymen, ... *Ve İhtilal*, s. 485.

⁷²² Mustafa Albayrak, *age*, s. 526.

3.5. Çanakkale Geyikli Olayları

CHP, Ege gezisi sırasında yaşanan olayların araştırılması için 11 Mayıs 1959'da meseleyi meclise getirmişlerdi. Olaylardan sorumlu oldukları gerekçesiyle de Başbakan ile İçişleri Bakanı hakkında tahkikat yapılması için meclise önerge vermişlerdi. Ancak muhalefetin bu isteği iktidar tarafından reddedilmekte ve iki partinin milletvekilleri arasında sözlü ve fiili sataşmalara neden olmaktaydı. Muhalefet ile DP arasında olaylar sürekli devam etmekte ve iktidar da bunları önlemek amacıyla devamlı baskı tedbirlerine başvurmaktaydı. Basına yapılan sansürden dolayı gazeteciler artık özgür bir şekilde haber yapamıyorlardı. Diğer taraftan basın davaları sayılmayacak kadar çoğalmakta ve ülkede yaşanan herhangi bir gelişmeye hükümet sürekli yayın yasağı getirmekteydi. Ekonomi de bozulmaya devam etmekte, işsizlik oranları yükselmekte ve halk bu durumu sürekli muhalefete şikâyet etmekteydi. Ekonomik ve siyasi kriz ülkenin gündeminde devamlı kalacak hale gelmekteydi. Dönemin önemli olaylardan biri de 1959'un Eylül ayında DP'liler tarafından CHP'nin kapatılması konusunun gündeme alınma meselesiydi. DP milletvekillerinden İbrahim Arvas 13 Eylül 1959'da Diyarbakır'da yaptığı konuşmasında, "bir fesat ve melanet yuvası haline gelen CHP'yi kapatın" şeklinde bir açıklama yapmaktaydı. İktidar yanlısı olan Radyo gazetesi de bu minval üzerine haber yaparak, muhalefetin gayrimeşruluğundan bahsetmekteydi.⁷²³

Eylül 1959 tarihinde CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve üç milletvekili Çanakkale'nin Ezine ilçesine bağlı Geyikli'yi ziyaret etmişlerdi.⁷²⁴ Geyikli'de CHP'lileri beş yüz kadar DP'li protestolar ile karşılamışlardı. Fahir Giritlioğlu'na göre göstericilerin asıl amacı Kasım Gülek'i "hırpalamak" olmuş ve olaylarda birçok kişi dövülmüştü.⁷²⁵ Olaylar muhalefetin iktidarı sert bir şekilde eleştirmesine neden olmuş ve Gülek meseleyi "cana kasıt ve öldürme teşebbüsü olarak" nitelendirmesine sebebiyet vermişti. Çanakkale valisinin İçişleri Bakanlığından aldığı bir emirle, olaylardan dolayı CHP'li grubun Geyikli'ye gitmelerine izin verilmemiş ve bu kişiler İstanbul'a dönüşlerinde yine menfi hadiselerle neden olmuştu. Bu olaylar nedeniyle bazı CHP'liler ve muhalif gazeteciler de gözaltına alınmıştı. Meseleyi araştırmak amacıyla Geyikli'ye gitmek isteyen CHP'li Kurul engellenmiş ve Çanakkale Sulh Ceza Hâkimliği olayla ilgili yayın yasağını da koymuştu. İktidarın CHP'yi karşı gösterdiği bu baskı politikası, muhalif basın tarafından sert bir

⁷²³ Cem Eroğul, *age*, s. 234.

⁷²⁴ Tanel Demirel, *age*, s. 307.

⁷²⁵ Fahir Giritlioğlu, *age*, C.II, s. 71.

şekilde tepki gösterilmişti. Nitekim Forum dergisinde yayımlanan “Uşak’tan Geyikli’ye” adlı yazıda, Uşak olayların sebep olanlara herhangi bir müeyyide uygulanmaması, Geyikli’deki göstericilere cesaret verdiğini ve güvelğin gerektiği gibi sağlanmadığını yazmıştı.⁷²⁶

DP iktidarının otoriter politikası sadece CHP ve solcu tarafa yönelik değildi. Zira Kürt meselesi olduğunda hükümet bu konuda tutarlı bir tavır içerisine girmeyerek, birbiriyle çelişen uygulamalar yapmıştı. Nitekim 17 Aralık 1959’da Kuzey Irak’ta Barzani’nin hareketlenmesini, hükümet Kürt milliyetçileri de etkileyebileceği düşüncesiyle gazeteci, yazar, avukat ve aşiret reislerinin de olduğu 50 kişiyi bölücülük ve komünistlik yaptıkları gerekçesiyle tutuklamıştı.⁷²⁷ Ahmet Yaşar Akkaya’ya göre de, askeri müdahaleden dört gün sonra Doğu ve Güneydoğu’dan tutuklanan 485 kişi Sivas Kabakyazı kampında toplanmıştı. Bölgenin ileri gelen aile, şeyh ve aşiret reislerinden olan bu kişiler, 9 aydan sonra çıkartılan 105 Sayılı Mecburi İskân Kanunu ile içlerinden 55 kişi batı bölgelerine sürgün edilmişti.⁷²⁸ Tanel Demirel’e gör;, cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel sayıları binlerle ifade edilen Kürtleri sürgün ve imhayı tartışmışlardı. Daha önce tutuklanan 50 kişi altı buçuk ay hücrede yargılanmaları için bekletilmişler ve hiç kimseyle de görüştürmemişlerdi. Tutuklu kişilerle DP milletvekili Abdülmelik Fırat dahi görüştürülmemişti.⁷²⁹

3.6. Kayseri Yeşilhisar Olayları

İktidar ile muhalefetin arasındaki ilişkilerin sürekli gergin bir şekilde devam etmesi ve meclisteki var olan siyasi istikrarsızlık, belli bir süre sonra sokakta iki partinin mensupları arasında çatışmaya dönüşmesine neden olmuştu. Siyasetteki bu olumsuz gelişmeler basını da ikiye ayırmış ve her taraf kendi başına vatani kurtarma girişimi ve demokrasiyi savunduğunu iddia etmişti. Diğer taraftan Başbakan Adnan Menderes, 16 Aralık 1959’da parti gurubunda yaptığı açıklamada, “bu memleketin 14 senedir asabını yorduk, yıprattık. Hiçbir memlekete bu kadar kesif bir siyasi faaliyete muhatap olmamıştır, zemin teşkil etmemiştir. Vatandaşları ikiye ayırdık. Kahvehanelerini ayırdılar, ailelerini karılarını

⁷²⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 526-257.

⁷²⁷ Tanel Demirel, **age**, s. 295.

⁷²⁸ Ahmet Yaşar Akkaya, **Türkiye’de Darbeler ve Azınlıklar**, Ufuk Yayınları, Ankara 2014, s. 241.

⁷²⁹ Tanel Demirel, **age**, s. 295.

ayırdılar. İki hasım karargâh halinde, NATO ile Sovyet Bloku halinde mevkii ettik” diyerek özeleştiri yapmıştı.⁷³⁰

İktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği tırmandıran önemli olaylardan biri de Kayseri’nin Yeşilhisar ilçesinde, Tarım Kredi Kooperatifleri üyelerinin seçiminde CHP’lilerin kazanması nedeniyle çıkan kargaşa idi.⁷³¹ Mustafa Albayrak’a göre, bu seçimlerde DP’lilerin kaybetmesi, muhalefet taraftarları ile olaylara neden olmuş ve gözaltına alınan CHP’liler karakolda dövülmüşlerdi. Olaylar sırasında DP İl Başkanının silahlı olarak polis güçlerinin yanında yer alması, muhalefetin sert tepkisine neden olmuştu. Kayseri Valiliği de yayınladığı bir bildiride, CHP’lilerin polise saldırdığını iddia etmişlerdi.⁷³² İsmet İnönü ise, hem Yeşilhisar’da meydana gelen hadiseyi yerinde incelemek hem de 3 Nisan 1960’ta Kayseri İl Kongresine katılmak amacıyla Kayseri’ye gitmeye karar vermişti.⁷³³ İnönü’nün, gittiği yerlerde halkın kendisine ilgi göstermesi ve belli bir süre sonra bu teveccühün olaylara neden olması, Kayseri Valisi Ahmet Kınık’ı endişelendirmişti. Kınık, İnönü’ye bir telgraf çekerek, “halkın Yeşilhisar olaylarından dolayı heyecanlı bulunduğunu, il dâhilinde parti kongreleri ve siyasi toplantıların yasakladığını” bu sebeple gelmemesini istemişti.⁷³⁴ Ancak İnönü, kararının değiştirmemiş ve 2 Nisan 1960’da Ankara’dan Kayseri’ye tren ile yola çıkmıştı.⁷³⁵ İnönü’yü yol boyunca büyük halk kalabalıkları karşılamış, ancak bu kez de Kayseri’ye 32. Km uzaklıkta olan Himmetdede istasyonunda kendisi durdurulmuş ve vali muavini tarafından geri dönmesi istenmişti.⁷³⁶ İnönü ise, gitmek için direnmiş ve valinin verdiği kararı da tanımamıştı. İstasyonda büyük halk kitleleri İnönü’yü karşılamış ve askeri kuvvetler de burada bulunan kişilere herhangi bir müdahalede bulunmamıştı. İnönü’nün kararında diretmesi sonucunda Kayseri’ye gitme izni verilmiş ve tren üç saat sonra hareket etmişti.⁷³⁷ İnönü’yü yol boyunca çok büyük halk yığınları karşılanmıştı.⁷³⁸ Fahir Giritlioğlu’na göre, halkın İnönü’ye olan ilgisinden dolayı Kayseri’de nadir rastlanılan bir kalabalık toplanmış, bunların sayıları da 100 000 kişi idi.⁷³⁹ İnönü’nün Kayseri merkeze ulaşmasından sonra bu

⁷³⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 527.

⁷³¹ Tanel Demirel, **age**, s. 316.

⁷³² Mustafa Albayrak, **age**, s. 529.

⁷³³ Süleyman Kocabaş, **Yeşilhisar-Kayseri Olayları**, Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık, Kayseri 2010, s. 81.

⁷³⁴ Süleyman Kocabaş, **Yeşilhisar-Kayseri Olayları**, s. 82.

⁷³⁵ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 140.

⁷³⁶ **Akşam**, 3 Nisan 1960.

⁷³⁷ Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)**, s. 75.

⁷³⁸ Süleyman Kocabaş, **Yeşilhisar-Kayseri Olayları**, s. 92.

⁷³⁹ Fahir Giritlioğlu, **age**, C.II, s. 86.

kez de Yeşilhisar'a gitmesine izin verilmemişti. İnönü, tekrar gideceğini ısrarla söyleyince bu seferde asker yola barikat kurarak engel olmaya çalışmıştı. İnönü ise, aracından inerek bu barikatları geçmiş ve buradaki asker, hükümetin emrine uymayarak kendisinin geçmesine engel olunmamıştı.⁷⁴⁰ Tanel Demirel'e göre, İnönü barikatları aşarken orada bulunan askere "üzerime ateş açtıracak mısın?" sorusuna karşılık olarak "size ateş ettirmektense kendime ateş ettirip intihar ederim" şeklinde cevap verdiğini söylemişti.⁷⁴¹ Yeşilhisar ve Kayseri olayları, iktidarı baskı tedbirleri konusunda daha da sert önlemler almaya itmesine neden olmuştu. 7 Nisan 1960'ta toplanan DP Meclis grubunda, baskı tedbirlerinin artırılması ve muhalefeti sindirmek amacıyla bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride, "muhalefet ve basın yıkıcı faaliyetlerini incelemek amacıyla bir tahkikat komisyonunun kurulacağı" açıklamıştı. TBMM'de olaylardan sonra yaşanan tartışmalara İnönü de katılmış ve içtüzüğün 177. Maddesine dayanılarak bir tahkikat komisyonunun kurulmasına DP'lilerin oyları ile karar verilmişti.⁷⁴²

3.7. Tahkikat Komisyonu'nun Kurulması

Kayseri Yeşilhisar olaylarından sonra 7 Nisan 1960'ta toplanan DP Meclis Grubunda, buna benzer yeni hadiseler olacağı endişesiyle, meclis üyelerinin de katılacağı bir Tahkikat Komisyonunun kurulması konusu gündeme gelmişti. DP, bu toplantıdan sonra olaylarla ilgili bir bildiri yayınlamıştı. Bildiride;

Cumhuriyet Halk Parti'sinin yıkıcı, gayrı meşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyet ve hakikatının nelerden ibaret olduğunu tahkik ve tespit etmek ve bununla beraber memleketin her tarafında yaygın bir halde görülen kanun dışı siyasi faaliyetlerin muhtelif sebeplerine intikal etmek, ezcümle matbuat meselesini adli ve idari mevzuat ve bunların ne surette tatbik edilmekte olduğunu tetkik ederek bir neticeye bağlamak üzere Meclis Tahkikatı açılmasının kabul edildiğini

açıklamıştı. Bu konu 12 Nisan 1960'ta DP Grubunda tekrar ele alınmış ve Muhlis Erdener, Hüseyin Balık ve Şevki Erker gibi milletvekilleri karşı çıkmışlardı. Adnan Menderes milletvekillerine itiraz etmişti.⁷⁴³

CHP hakkında tahkikat yapılması için komisyon kurulma önerisi, 15 Nisan 1960'ta DP Grubunda Denizli Milletvekili Baha Akşit ile Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar

⁷⁴⁰ Cem Eroğul, **age**, s. 239.

⁷⁴¹ Tanel Demirel, **age**, s. 316.

⁷⁴² Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, s. 75.

⁷⁴³ Mustafa Albayrak, **age**, s. 530.

tarafından meclis başkanlığından talep etmişlerdi. Meclise sunulan önerge, oybirliği ile kabul edilmişti.⁷⁴⁴ Önerge:

...meşru iktidarımızın en ağır isnatlarla kötöleme ve halkı kanunları ihlale, kanuni tedbirlere karşı mukavemete, hükümete karşı mukavemete, hükümete karşı galeyana ve fiili tecavüzlere tahrik ve teşvik etmek, müsait telakki ettikleri mahallelerde mensuplarını silahlandırmak suretiyle iktidar mensupları üzerinde baskı yapmak ve kardeş kavgasına müncer olabilecek tertiplere başvurmak, orduyu siyasete karıştırmak, hükümetin meşruiyetinden halkı şüpheye düşürerek ve gelecek seçimleri de daha şimdiden mualllelmiş gibi göstererek kurulmuş ve kurulacak hükümetler aleyhinde vatandaşları tahrik etmek, hücre teşkilatı kurarak yıkıcı ve kanun dışı faaliyetlerde bulunmak, CHP ile aynı maksat ve gayelerle ve neşir yolu ile faaliyette bulunarak genç demokrasimizin manevi temellerini şantaj ve tehdit suretiyle işlemez hale getirmek, hakikatleri tahrif ve yalan neşriyatta bulunmak suretiyle memleketin iktisadi, içtimai hayatını tehlikeye maruz bırakmak, Cumhuriyet Halk Partisi ile bir kısım basını ve yukarıda tafsil edilen huşuların sebeplerini ve mahiyetini tetkik ederek elde edeceği neticeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bildirmek üzere dâhil nizamnamenin 177.maddesine göre 15 kişilik bir tahkikat encümeni kurulmasını ve bu encümenin mesaisi üç ayda ikmal etmesini arz ve teklif ederiz⁷⁴⁵

şeklindeydi. Önergenin görüşülmesi sırasında iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmalar yaşanmıştı. Nitekim İnönü, önergeyi doğru bulmayarak, anayasanın bütün vatandaşlara eşit davrandığını fakat bu önergenin kendilerini hedef aldığı söylemişti. Önergenin görüşülmesi sırasında mecliste yaşanan tartışmalar ve gergin olaylardan CHP milletvekili Hasan Erdoğan'a 6 oturumda meclisten çıkarılma cezası verilirken, DP'liler de muhalefeti "ihtilalcilik" yapmakla suçlamışlardı. İhtilal iddiaları üzerine söz alan İnönü, konuşmasında:

...şimdi mevzu bahis olan mesele bu. Demokratik rejim, insan hakları yürütülüyor mu? Eğer insan hakları yürütülemez, vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa ihtilal behemehâl olur. Beni dinleyin. Biz böyle bir ihtilalin içinde bulunmayız. Böyle bir ihtilal bizim dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim, istikametinden ayrıлып baskı rejimi haline dönüştürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam. Niçin ihtilal yapılır? Eğer ihtilal vatandaş için başka çıkar yol yoktur, kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır. Bundan içtinap kabil değildir⁷⁴⁶

diyerek iktidarı uyarmıştı. Tahkikat Komisyonunun kurulmasını sağlayan 2247 sayılı yasa 19 Nisan 1960'ta yürürlüğe girmiş ve görevi resmen başlamıştı. Komisyonun görev ve yetkilerini belirleyen, üç ay çalışmasına müsaade edilen bu kanun 27 Nisan 1960 tarihinde

⁷⁴⁴ Tahkikat komisyonu için seçilen milletvekilleri: Başkan Hamdi Sancar olmak üzere, Ekrem Anıt, Hilmi Dura, Kemal Özer, Turhan Bahadır, Kemal Biberlioğlu, Nüzhet Ulusoy, Selami Dinçer, Sait Bilgiç, Nusret Kirişoğlu, Vacit Asena, Necmettin Önder, Bahadır Dülger, Himmet Ölçmen ve Osman Kavuncu idi. Cem Eroğul, **age**, s. 242.

⁷⁴⁵ Cem Eroğul, **age**, s. 241-242.

⁷⁴⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 532.

mecliste oybirliği ile kabul edilmişti.⁷⁴⁷ CHP lideri İsmet İnönü yasanın kabulüne dair mecliste söz alarak iktidarı ve bu son uygulamasını eleştirmişti. İnönü konuşmasında:

Biz aldığımız tedbirleri aldık yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrı meşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz, fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore Başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? Üstelik onun ordusu, polisi, memuru elinde idi. hâlbuki sizin elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var, olur mu böyle baskı rejimi? Muvaffak olur mu? Bir baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemeti kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk milleti Kore milletinden daha az haysiyetli değildir.

Diyerek iktidarı sert bir şekilde uyarımıştı. İnönü'nün bu konuşmasından sonra meclis karışmış ve kendisine 12 oturumdan çıkarılma cezası verilmişti.⁷⁴⁸ Diğer taraftan mecliste, komisyonun yetkilerinin ne olacağı konusu tartışılmaktaydı. Bunun üzerine DP, 27 Nisan 1960'ta "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenlerinin Vazife ve Salahiyetleri Hakkında Kanun" teklifini meclise sunmuş ve kabul edilmişti.⁷⁴⁹ Bu kanuna göre Tahkikat Komisyonun yetkileri:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri ve naib olarak vazifelendirecekleri tali encümenler; Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu, Askeri Mahkeme Usul Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Müddei-i Umumisine, sulh hâkimine ve askeri, adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve salahiyetleri haizdir. Tahkikat Encümenleri; her türlü yayın yasağı koyabilme, bunlara uymayanların dağıtımını yasaklama, toplatma, yayınlar ve matbaalarını kapatma, soruşturma için gerekli görülen her türlü eşya, evrak ve belgelere el koyabilme, siyasi nitelikteki toplantı, gösteri hareket ve benzeri faaliyetleri hakkında önlem ve karar alma haklarına sahip olacaklardır. Komisyon bu görevlerini yaparken, gerekli göreceği bütün önlemleri almaya, kararları vermeye ve hükümetin bütün araçlarından yararlanmaya yetkilidir. Bu komisyonu aldığı kararlara ve önlemlere her ne surette olursa olsun, muhalefet edenlerin, bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılması kabul edilmişti. Komisyonun aldığı önlem ve kararları uygulamakta ihmali görülen görevlilerin altı aydan iki yıla kadar, suiistimali görülenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları, tahkikatların gizli yapılması ve bu gizliliğe uymayanların veya açıklayanların altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmaları kabul edilmiştir. Yalan yere yemin edenlerin cezalarını iki kat artırılması, süreye bağlı olmaksızın amme davası açabilme hakları gibi geniş yetkilere sahip olan Tahkikat Komisyonlarının aldığı kararlar ve önlemler kesin olup, aleyhine itiraz söz konusu olmayacaktır

şeklindeydi. Komisyona verilen görev ve yetkilerin kabul edildiği gün CHP bir bildiri yayınlarak tepkisini göstermişti. Bildiride, DP iktidarının Anayasaya aykırı hareket ettiğini, hukuk devletinin sahip olduğu temel prensiplerine uymadığını, kişiye ait hak ve hürriyet haklarının baskı altına alındığını ve rejimin tehlikede olduğunu söylemekteydi.

⁷⁴⁷ Resmi Gazete, 27 Nisan 1960, S. 10491.

⁷⁴⁸ Cüneyt Akalın, **Askerler ve Dış Güçler**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000, s. 41.

⁷⁴⁹ Tanel Demirel, **age**, s. 323.

Tahkikat komisyonun görev ve yetkilerine yapılan eleştiri ve tepkiler, muhalefetin dışında önemli hukukçulardan da gelmişti. Nitekim Hüseyin Nail Kubalı, yasayı eleştirmiş ve Anayasanın ihlal edildiğini, hukuk devleti anlayışına aykırı olduğunu söylemişti. Tarık Zafer Tunaya da, komisyona tanınan yetkilerin Anayasaya aykırı olduğunu ve ihlali manasına geldiği açıklamasını yapmıştı.⁷⁵⁰ DP taraftarı olan Anayasa Hukuku Profesörü Ali Fuat Başgil de komisyona tanınan yetkilerin Anayasaya aykırı olduğunu ifade etmişti. Başgil'in yaptığı açıklamaya göre, kuvvetler ayrılığında ve meclis müzakerelerinde açıklık ilkesi ihlal edilmekteydi.⁷⁵¹ Mustafa Albayrak'a göre Tahkikat Komisyonu, hükümet tarafından verilen görev ve yetkiler, Anayasaya aykırı idi ve demokratik düzenin kuvvetler ayrılığına karşı bir yapıya sahipti. Komisyon, uygulamaları ile tek parti döneminin tekrar geri geldiğini ve muhalefete fırsat vermeyen bir iktidarın oluşmaya başlamasına doğru gitmesine neden olmuştu. Komisyonun kuruluşunu takiben, iktidara karşı kamuoyunda oluşan muhalefet giderek artmış ve kamunun iktidara karşı güvensiz bir tutum içerisine girmesine neden olmuştu.⁷⁵²

3.8. Ankara ve İstanbul Öğrenci Olayları

Tahkikat Komisyonuna yetki veren kanunun 27 Nisan 1960 tarihinde meclisten geçmesinden sonra, İstanbul ve Ankara da meydana gelen binlerce öğrencinin katıldığı olaylardır. Hükümeti protesto etmek amacıyla yapılan bu gösterilerin ilki, 28 Nisan 1960 tarihinde saat 9.30'da İstanbul Üniversitesinin öğrencilerinin toplanmasıyla başlamıştı.⁷⁵³ Toplanan binlerce üniversiteli “kahrolsun diktatörler” ve “Menderes istifa” sloganları ile Beyazıt'tan itibaren yürüyüşe geçmiş ve tepkilerini dile getirmişlerdi.⁷⁵⁴ Öğrenciler, Namık Kemal'in “felek her türlü esbabı-ı cefasın toplansın gelsin, dönersem kahpeyim millet yolunda bu azimetten” şirini söylemiş ve “Hürriyet, Atatürk, İsmet Paşa çok yaşa, ya ya ya, şa şa şa ordu ordu çok yaşa, ordu ve gençlik el ele” şeklinde sloganlar atmışlardı.⁷⁵⁵ Polis ilk başta toplanan öğrenci kalabalığını kordon altına almıştı. Ancak daha sonra üniversite bahçesinde üniversitelilere sert bir şekilde müdahale edilmişti. Öğrenciler ile polis arasında yaşanan sözlü ve fiili tartışmalardan sonra İstanbul Üniversitesi Rektörü

⁷⁵⁰ Mustafa Albayrak, **age**, s. 533-534.

⁷⁵¹ Tanel Demirel, **age**, s. 324.

⁷⁵² Mustafa Albayrak, **age**, s. 535.

⁷⁵³ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 141.

⁷⁵⁴ Cem Eroğul, **age**, s. 245.

⁷⁵⁵ Tanel Demirel, **age**, s. 331.

Sıddık Sami Onar, İçişleri Bakanı Namık Gedik'i aramış ve polisin üniversiteye girme haklarının olmadığını söylemişti. Polis ile öğrenciler arasındaki gerginlik bir süre sonra çatışmaya dönüşmüş ve rektörün bahçeye inmesine neden olmuştu.⁷⁵⁶ Altan Öymen'e göre, sertliğiyle bilinen komiser Zeki Şahin'in ilk başta dekan vekili Sulhi Dönmezer'e karşı öğrenciler arasında gösterdiği sert muamele nedeniyle olaylar büyümüşü. Zira Komiser Şahin, Dönmezer'i ilk önce iterek sendelemesine neden olmuş, daha sonra da üzerine yumrukla yürümüşü. Bunun üzerine Rektör Onar, Komiser Şahin'e "ne yapıyorsunuz?" deyince bu kez kendisini yerde bulmuştu. Rektör, yere düşerken başını çarpmış, gözlüğü kırılmış ve başından kanlar akmaya başlamıştı. Bu hadise üniversite bahçesindeki olayların artmasına neden olmuş ve rektör bir arabayla uzaklaştırılmıştı.⁷⁵⁷ Olaylar giderek büyümüş ve polisin göstericilere yaptığı müdahale sonucunda seken bir kurşunla İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz hayatını kaybetmişti. Olaylar neticesinde 16'sı polis olmak üzere 40 kişi de yaralanmıştı.⁷⁵⁸

Hadiselerin sürekli gergin hale gelmesi ve polisin önleyememesi üzerine İstanbul Valisi Ethem Yetkiner, hükümetten sıkıyönetimin ilan edilmesini istemişti. Hükümet tarafından bu öneri dikkate alınmış ve İstanbul ile Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmişti.⁷⁵⁹ İstanbul'da Sıkıyönetim Komutanlığına Orgeneral Fahri Özdilek getirilirken, Ankara'da Korgeneral Namık Argünç tayin edilmişti.⁷⁶⁰ İstanbul'da yaşanan öğrenci olaylarına hükümet tarafından yayın yasağının getirilmesi, iktidar aleyhinde fısıltı gazeteleri tarafından olaylar olduğundan çok abartılı bir şekilde halka ulaştırılmasına neden olmuştu. İktidarın zararına olan yayın yasağı, fısıltı gazetelerinin yaptığı haberlerde örneğin İstanbul'da yaşanan olaylarda 60, 70 ve daha fazla kişinin öldüğünden bahsedilmekteydi.⁷⁶¹

28 Nisan 1960'ta İstanbul'da yaşanan öğrenci gösterilerine benzer bir olay da 29 Nisan 1960 tarihinde Ankara'da olmuştu.⁷⁶² Ankara'da olaylar olmadan bir gece önce öğrencilerin anlaşmaları üzerine, Ankara Üniversitesi fakültelerinin çoğunda ilk derse girilmemişti. Öğrenciler, fakültelerinin bahçesinde toplanarak, İstanbul'da yaşanan olaylar nedeniyle polisin sert müdahalesini protesto etmek ve ölen arkadaşlarını anmayı amaçlamışlardı. Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğrenciler arasındaki anlaşma ve

⁷⁵⁶ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 141.

⁷⁵⁷ Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, s. 653-654.

⁷⁵⁸ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 141.

⁷⁵⁹ **Hürriyet**, 29 Nisan 1960.

⁷⁶⁰ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 142.

⁷⁶¹ Cem Eroğul, **age**, s. 246.

⁷⁶² Cüneyt Akalın, **age**, s. 43.

hareketlenme güvenlik tarafından fark edilmiş ve ona göre önlemler alınmıştı. Ankara Sıkıyönetim Komutanı Namık Argüç, 28 Nisan 1960'ta bir bildiri yayınlamış ve gösteri yapacak kişileri uyarmıştı. Bildiride; “nizam ve asayişin temini bakımından, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununa aykırı davrananlar hakkında, sıfatı ne olursa olsun en şiddetli tedbirlere başvurulacaktır. Muhterem Ankara halkına bir kere daha tebliğ olunur” diyerek uyarını yapmıştı.⁷⁶³

29 Nisan Cuma günü Ankara'da Hukuk Fakültesi'nde başlayan öğrenci protestoları, kısa bir süre sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne sıçramıştı. Öğrenciler, buradaki gösterilerde “kahrolsun diktatör” ve “Menderes istifa” sloganlarını atarak tepkilerini ortaya koyarken, polis de bunlara karşı havaya ateş açarak karşılı vermişti. Siyasal Bilgiler Fakültesinin kapılarını kırarak zorla içeriye giren polis, göstericileri sert bir müdahale ile dağıtmıştı. Gazi Eğitim Enstitüsünde meydana gelen diğer bir olay da, Başbakan Adnan Menderes yürüyüş yapan öğrenciler ile konuşmaya çalışmıştı. Ancak Menderes'i dinlemeyen protestocular, polisin müdahalesiyle karşılaşarak dağıtılmışlardı. Sıkıyönetim ilan edildiği halde protestolar durmamış ve hükümet de bunları önleyememişti. Bunun üzerine, Ankara ve İstanbul'da açık ve kapalı yerlerde yapılacak her türlü gösteri yasaklanmış, gece 21.00 ile 05.00 arasında sokağa çıkma yasağı da getirilmişti. İktidar partisi DP, 30 Nisan 1960'ta Ankara ve İstanbul'da yaşanan olayları değerlendirmek amacıyla bir toplantı düzenlemişti. Bu toplantıya Başbakan Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ile konuk olarak Ali Fuat Başgil katılmıştı. Hükümetin hukuk danışmanı olan Başgil, Tahkikat Komisyonu ve son yaşanan olaylar hakkında görüşlerini açıklamış ve eleştirilerde bulunmuştu. Ülkenin bu krizden çıkmanın ve gerginliğin azalmasının formülü olarak da, Menderes'in istifa etmesiyle olacağını söylemişti. Adnan Menderes, Başgil'in bu önerisini desteklerken, Bayar eğer istifa gerçekleşirse iktidar açısından bir zaaf olacağı için teklifi kabul etmemiş ve sert önlemlerin giderek artırılmasına neden olmuştu.⁷⁶⁴ Rıfık Salim Burçak,⁷⁶⁵ Ali Fuat Başgil ve Tanel Demirel'e⁷⁶⁶ göre öğrenci olayları CHP'liler tarafından tertip edilmişti. Özellikle üniversitedeki CHP parti örgütleri çalışmalara yapmış ve buna göre harekete geçmişlerdi.⁷⁶⁷

⁷⁶³ Altan Öymen, ... **Ve İhtilal**, s. 679-680.

⁷⁶⁴ M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 142.

⁷⁶⁵ Rıfık Salim Burçak, **Yassıda ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara 1976, s. 33.

⁷⁶⁶ Tanel Demirel, **age**, s. 334.

⁷⁶⁷ Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri** (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yayınları, İstanbul 2008, s. 119.

Ankara’da siyasi ortamın gerginliğinden dolayı hemen her akşamüstü halk ve bilhassa gençler Sıhhiye-Kızılay’da toplanarak hükümete karşı gösterilerde bulunuyorlardı. Bu gösterilerden biri de 555 K olayları olmuştu.⁷⁶⁸ DP’liler ise özellikle Adnan Menderes, halkın hala kendilerini desteklediğini düşünmüş ve CHP’nin vatandaşlara yanlış bilgi verdiğini, onlar tahrik ettiğini iddia etmişti. Menderes, bu amaçla 5 Mayıs 1960 tarihinde Ankara Kızılay Meydanında saat 17.00’da bir miting yapmaya karar vermişti. Başbakan Menderes, bu mitingde halka CHP’yi şikâyet etmeyi, Tahkikat Komisyonu ve öğrenci olayların nedeniyle çıkan hadislerde iktidarı savunmayı amaçlamıştı. DP’nin Kızılay’da yapacağı mitingin duyulması üzerine muhalif kesimler, 555 K⁷⁶⁹ beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay’da parolasıyla hükümeti protesto etmeye karar vermişlerdi. Bu parola kısa sürede yayılmış ve belirlenen tarih ve saate Kızılay Meydanı büyük bir kalabalık ile dolmuştu. Kızılay meydanında binlerce kişi “Menderes istifa” protestolarını yaparken, Adnan Menderes’te aniden kalabalığın arasına karışmıştı. Kalabalıklar arasında bir gencin Başbakanın yakasına yapışarak “hürriyet isteriz” diye bağırması ve Menderes’in ise “bir Başvekilin yakasına yapışarak hürriyet istemekten daha gelişmiş bir hürriyet var mı?” şeklinde cevap vermişti. Kızılay’da çıkan karışıklardan sonra gazeteci Emin Karakuş’un arabasıyla Menderes olay yerinde uzaklaştırılmıştı.⁷⁷⁰

3.9. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

11 Mayıs 1960 tarihinde hiçbir gerekçe gösterilmeden meclis tatil edilmiş ve hemen akabinde Adnan Menderes, Ege Bölgesine bir gezi yapmaya karar vermişti.⁷⁷¹ Ülke içerisinde var olan siyasi gerginlik gittikçe artmış ve Başbakan Adnan Menderes bu sıkıntılı süreçten kendini bir nebze de olsa rahatlatmak ve unutmak için “kalabalıkların” içine atmaya başlamıştı. Geniş kalabalık halk kitlesi, vatandaşların kendisine gösterdiği sevgi ve ilgi, Menderes’in önem verdiği tepkilerdi. Siyasi bunalımdan kurtulmanın tek çaresi kendisine ilgi gösteren kalabalıkların içine girmektir. Bu nedenle Adnan Menderes, bazı fabrika ve barajların da açılışını yapmak amacıyla 14 Mayıs 1960 tarihinde Ege’ye bir gezi düzenlemişti. 14 Mayıs 1960’ta Ordu vapuru ile İzmir’e hareket eden Menderes, gece saat 02 sıralarında Çanakkale’ye vardığında binlerce kişi feribot, kayak ve tekneler ile

⁷⁶⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, s. 79.

⁷⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes’in Dramı*, s. 368.

⁷⁷⁰ M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, s. 143.

⁷⁷¹ Cem Eroğul, *age*, s. 247.

kendisi karşılamaya gelmişti. Menderes'i duygulandıran bu geniş halk gösterisi, 15 Mayıs 1960'ta İzmir'e vardığında çok daha fazla yığınlar kendisini karşılamıştı.⁷⁷² 15 Mayıs'ta İzmir'e varan Menderes, Cumhuriyet Meydanında yaklaşık 200 bin kişiye hitap edecekti. Bu kadar büyük kalabalıkların sevgisine mazhar olan Menderes, siyasi gerginliklerin içinden çıkarak vatandaşın kendisini bağrına bastığını görmesi kendisini çok heyecanlandırmıştı. Başbakanı karşılamaya gelen kişilerin ellerindeki yazılar göstericilerin heyecanını ne kadar yüksek olduğu ve Menderes'e bağlılıklarını göstermesi açısından manidar idi. Zira dövizlerdeki yazılar; "hayata ruh, işçiye Menderes mana verir" "varlığımızı sana borçluyuz" "her zamandan ziyade kalbimizdesin" gibi idi. Geniş kalabalıklar içinden güç de olsa geçen Menderes, kürsüye heyecanlı bir şekilde çıkmış ve konuşmasını yapmıştı. Açıklamalarında;

Şu görülen manzara bir faniye nasip olabilecek mazhariyetlerin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanınızın ve bu ihtişamlı kucaklayışınızın bana telkin ettiği coşku, saadet sonsuzdur. Şimdi onlara, istemeyiz diye haykırınlara biraz tarizkar dahi olsa bir latife ile cevap vermek istiyorum: kimi istemiyorsunuz? Beni mi? İktidarı işbaşına getiren siz değilsiniz ki. Gelin de görün İzmir de şu muhteşem manzarayı. Yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağrlarına basıyorlar⁷⁷³

şeklindeydi. Başbakan Adnan Menderes, Ege gezisinden sonra Ankara'ya dönmüş⁷⁷⁴ ve o sırada Türkiye'yi ziyarete gelen Hindistan Başbakanı Nehru ile görüşmüştü. 20 Mayıs 1960'ta Menderes, Nehru'yu karşılariken, 21 Mayıs 1960'ta Ankara da sıkıyönetim olmasına rağmen Harp Okulu öğrencileri yürüyüş düzenleyerek saflarını belli etmişlerdi.⁷⁷⁵ DP içerisinden bazı milletvekilleri siyasi gerginliğin artık önlenmez hale geldiğini düşünmüşler ve çözüm adına bazı yollar aramaya başlamışlardı. 22 Mayıs 1960 tarihinde İçişleri Komisyonunda toplanan DP milletvekillerinden; Ali Şahin, Muzaffer Akdoğanlı, Şükrü Esen, Süleyman Çağlar, Mehmet Ali Ceylan, Zeyyat Mandalinci, Turgut Topaloğlu, Ali Çakır ve bazı grup üyelerinin de yer aldığı kişiler tarafından bir önerge hazırlamışlardı. Önergede; "bilhassa son hadiselerde Hükümetin sert tutumunu tenkit etmek, Grubu içtimaa davet etmek, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunun ilgasını, son selahiyet kanunun kaldırılması" denilerek muhalefet karşı izlenen politikalarının yanlış olduğunu ve bunların kaldırılması gerektiğinden bahsedilmekteydi. Gelişen siyasi gerginliğe binaen 24 Mayıs 1960'ta toplanan DP İdare Kurulu; Adnan Menderes, Refik Koraltan, Tevfik İleri, Rıfkı

⁷⁷² M. Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 152.

⁷⁷³ Cem Eroğlu, **age**, s. 248.

⁷⁷⁴ M Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, s. 155.

⁷⁷⁵ Rıfkı Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s. 35.

Salim Burçak, Samet Ağaoğlu, Atıf Benderlioğlu, Mustafa Zeren ve Kamil Gündes katılmıştı. Başbakan Menderes burada yaptığı açıklamada, muhalefete karşı izlenecek politika tarzında taviz vermeyeceklerini ve bu konuda ılımlı bir siyaset öneren kişileri de sert bir şekilde eleştirmişti. Daha sonra toplantıda kendisiyle aynı görüşte olmayan milletvekilleri olduğunu anlayan Menderes, toplantıyı terk etmişti. 25 Mayıs 1960'ta tekrar toplanan bu grup, yine milletvekilleri arasında gerginlik devam etmiş ve Menderes “bu gürültüyü parti reisiniz sıfatıyla şayanı teessüf bulmaktayım” diyerek toplantıyı bir kez daha terk etmiş ki zaten bu Başbakanın kendi grubunda yaptığı son konuşması olacaktı.⁷⁷⁶

Demokrat Parti'nin 1950 genel seçimlerinde iktidar olması neticesinde bazı subayların muhalefet lideri İsmet İnönü'ye giderek “herhangi bir emirlerinin olup olmadığına dair” söylediklerini iddia edilmişti. DP ise iktidarının daha ilk zamanlarında iken ordu içerisinde bazı değişiklikler ve tasfiyeler yapmış ve bu durumda askerde rahatsızlığa neden olmuştu. DP'nin iktidarının ilk zamanlarında Arapça ezan yasağının kaldırması, bazı subaylar Atatürk devrimlerinden ödün olarak değerlendirmiş ve ordu içinde huzursuzluğa sebep olmuştu. Diğer taraftan Başbakan Adnan Menderes'in 1954'te yaptığı iddia edilen “ben istersem orduyu yedek subaylarla idare ederim” açıklaması da subaylar arasında tedirginliği artırmıştı. Subayların ekonomik olarak sıkıntı içerisinde olmaları ordudan birçok subayın da istifa etmesine neden olmuştu. Ordu içerisinde ilk başlarda fazla etkisini göstermeyen tepkiler daha sonra gizli ihtilal komiteleri şeklinde ortaya çıkmıştı. Komitelerden ilkinin 1954 yılında İstanbul Tuzla Uçaksavar Okulu'nda, Dünder Seyhan ve Orhan Kabibay tarafından kurulduğu iddia edilmişti. Bu komite ordu içerisinde giderek taraftar bulmuş ve asıl gelişimini Harp Akademisinde göstermişti. Harp Akademisinde Faruk Güventürk'ün öncülük ettiği komiteye; Dünder Seyhan, Faruk Ateşdağı, Naci Asutay, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Suphi Gürsoytrak, Necati Ünsalan, Şükrü İlkin, Kemal Güner, Mükerrerem Erensü, Necmi Berk, Rıza Akaydın, Rıfat Baykal, İhsan Gürkan katılmıştı. Diğer taraftan Yüksek Kumanda Akademisinde 1956 yılında başka bir gizli komite daha kurulmuştu. Bu komiteye katılan subaylar ise; Talat Aydemir, Osman Köksal, Sezai Okan, Adnan Çelikoğlu, Rafet Aksoyoğlu, Fahrettin Ermutlu, Halil Kayalı, Şeref Olcay, Rauf Gökçe, Halim Menteş, Mustafa Postacıoğlu ve İsmail Akgün idi. Gizli olarak kurulan bu iki komite, 1957 yılının Ağustos ayında birleşmiş ve Komite Başkanlığı'na Faruk Güventürk'ün, Genel Sekreterliğine ise Seyhan Dünder getirilmişti. Komitelerin

⁷⁷⁶ Mustafa Albayrak, **age**, s. 540.

birleşerek güç birliği oluşturmaları daha sonra başka üyelerinde katılmasına sebep olmuştu. Bu kişiler; Alpaslan Türkeş, Sadi Koçaş, Ahmet Yıldız, Baha Vefa Karatay, Necdet Üruğ, Fikret Kuytak, Ekrem Acuner, Turan Yavşan ve Suphi Karaman idi.⁷⁷⁷

Mustafa Albayrak'a göre, gizli komite 1957 genel seçimlerinden önce bir darbe yapmayı planlamıştı. Bu amaçla komitenin üyelerinden Faruk Güventürk, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ile görüşerek kendisinin ihtilalin lideri olması teklif etmişler ancak bakan bunun kabul etmemişti. Komite 1959 yılına kadar üyelerini ordunun kilit noktalarına yerleştirmişti. Komitenin subaylarından Sadi Koçaş, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel ile görüşerek, üyelerinden Osman Köksal'ı Erkan Şube Müdürlüğü'ne atanmasını sağlamıştı. Örgütlenme merkezleri Ankara ve İstanbul idi. Ankara'daki toplantılar Sadi Koçaş'ın evinde Suphi Karaman, Sezai Okan ve Osman Köksal ile beraber yapılmış ve daha sonra Erkan Şubesine Suphi Karaman getirilmiş, Osman Köksal ise cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayına atanmıştı. Orgeneral Cemal Gürsel ise "Faik Bey" kod ismiyle komiteye katılmış ve Şevket Süreyya Aydemir'e⁷⁷⁸ göre aslında ihtilalci bir kişiliğe sahip olmamakla beraber onların destekçisi olmuştu. 1960 yılının Mart ayında komiteler arasında birlik sağlanmış ve 16 Nisanda 13 emekli General ve Amiral İstanbul'da İnönü'yü ziyaret etmişti. Mustafa Albayrak'a göre askerin İnönü'yü ziyaret etmeleri ordunun kendisini yanında olduğu söylenebilirdi.⁷⁷⁹

Cemal Gürsel, izne ayrılmadan önce Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e⁷⁸⁰ hitaben gönderdiği bir mektupta⁷⁸¹, DP iktidarına siyasi gerginliğin dinmesi adına bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Gürsel mektupta; Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifa ederek yerine Başbakan Menderes'in getirilmesi, kabine içerisinde değişiklik yapılması, Ankara valisi, Emniyet Müdürü ve Sıkıyönetim komutanı ile İstanbul'un valisinin değiştirilmesi, Tahkikat Komisyonun kaldırılması, gazetecilerin affedilmesi, tutuklanan öğrencilerin serbest bırakılması, antidemokratik yasaların kaldırılması, bütün vatandaşlara eşit muamele edilmesi, dini siyasete alet edilmemesi gibi konulara da hükümeti uyarmıştı. Mustafa Albayrak'a göre, oldukça sert olan bu mektup ihtilali önlemeye yönelik belki de son uyarı idi. Ancak mektup Menderes'te beklenen etkiyi yaratmamış ve Cumhurbaşkanı Celal

⁷⁷⁷ Mustafa Albayrak, *age*, s. 541-542.

⁷⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, s. 324.

⁷⁷⁹ Mustafa Albayrak, *age*, s. 544-545.

⁷⁸⁰ Fahir Giritlioğlu'na göre, iktidarın içine düştüğü hatadan kurtarmak ve uyandırmak amacıyla en ciddi uyarıyı "Cemal Ağa/Cemal Gürsel" yapmıştı. Cemal Gürsel'in yaptığı ikaz, Türk Silahlı Kuvvetlerin bir uyarısı olarak nitelendirmişti. Fahir Giritlioğlu, *age*, **C.II**, s. 136.

⁷⁸¹ Mektubun tam metni için bkz. Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, s. 391-393.

Bayar, İçişleri Bakanı Namık Gedik ve Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'dan saklayan Başbakan, ordunun ihtilal yapamayacağını zannetmişti. Menderes, bu mektup üzerine yaptığı açıklamada; “silahlı kuvvetler benimle beraberdir. Karşıma Bayar çıksa onu, İnönü çıksa İnönü'yü, grup aleyhime geçerse partiyi susturmaya azimlidir. Maksat bana verimli ve başarılı surette çalışma imkânı vermektir” diyerek tavrını ortaya koymuştu.⁷⁸²

Parti içerisinde dahi artık kontrolü sağlayamayan bir siyasi hareket haline gelen DP, Başbakan Adnan Menderes'in sık sık kendini kalabalıkların arasına atıp onların sevgi gösterileri altında moral bulmaya ve nefes almaya itmesine sebep olmuştu. Menderes, son mitingini 25 Mayıs 1960'ta Eskişehir'de yapmaya gitmişti. Menderesin uçağı 25 Mayıs 1960'ta Eskişehir havaalanına inmiş ve burada kendisini karışılmaya gelen bazı subaylar, Başbakan aralarından geçince aniden kendisine sırtlarını dönmüşlerdi. Cem Eroğul'a göre, subayların bu davranışı ancak gücü ve etkisini yitirmiş bir hükümete yapılabilirdi. Havaalanından subayların bu hareketinden sonra acil olarak Eskişehir'in merkezine gelen Menderes, kürsüye çıkıp tam halka sesleneceğı an, bilinmeyen kişiler tarafından hoparlörün telleri kesilmiş ve artık hükümet için sona yaklaşıldığının işareti olmuştu. Ertesi günü de Eskişehir'de geçiren Menderes, Eskişehir Ticaret Odası şeker fabrikasında kendisi için bir yemek hazırlamışlardı. Yemekte yine muhalifleri eleştirmiş ve öğrencileri kışkırttığı gerekçesiyle üniversite hocalarına “kara cübbeliler” demişti. O günün gecesinde Menderes'in özel kalemi kendisine askerin yönetime el koyup, ihtilal yaptığının haberini vermişti. Menderes, Konya'ya ulaşmak umuduyla giderken Kütahya'da yakalanmış ve tekrar Eskişehir'e götürülmüş oradan da Ankara'ya sevk edilmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Çankaya'da tutuklanmıştı.⁷⁸³ DP'nin diğer yöneticileri de teker teker gözaltına alınarak Harp Okulunda gözetim altında tutulmuşlardı. Böylece 10 yıllık DP iktidarı, askerin yönetime el koymasıyla son bulmuştu.⁷⁸⁴

⁷⁸² Mustafa Albayrak, **age**, s. 546.

⁷⁸³ Cem Eroğul, **age**, s. 250.

⁷⁸⁴ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1960. **Hürriyet**, 27 Mayıs 1960.

SONUÇ

İlk kez gerçek manada bir muhalefet partisi olarak dönemin iktidar partisi CHP'nin içerisinde çıkararak 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, Türkiye'nin siyasi tarihinde derin izler bırakacak icraatlar yapmıştı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada demokratik rejimlerin kurulması Türkiye'yi de etkilemiş ve bu konuda batıdan yana tavır koymasına neden olmuştu. Dış etkenlerin yanında ülke içerisinde de siyasi, toplumsal ve ekonomik koşullarda yaşanan değişiklikler, çok partili hayata geçişi zorunlu kılmıştı. Demokrat Parti bu koşullar altında siyasi ve ekonomik alanda liberal bir siyaset takip ederek, demokrasinin temsilcisi olan Batı ile iyi ilişkiler kurma siyasetini gütmeyi programına koymuştu. DP, kurulduğundan itibaren sürekli özgürlüğü ve liberal siyaseti savunması, partiye birçok aydın gazeteci ve tek parti karşıtı olan kesimlerin girmesine neden olmuştu.

Tek parti döneminde CHP'nin halka karşı uyguladığı baskı politikaları vatandaşları ciddi manada bıktırmıştı. İktidar partisi CHP'nin kendi yöneticileri içerisinde ortaya çıkan ve bizzat İnönü'nün teşvikiyle kurulan DP, yapılan bu uygulamaları eleştirmiş ve halkın her kesimine ulaşmaya çalışarak kendi etrafında toplamayı başarmıştı. Halkın bir nevi tercümanı olan DP, kısa sürede partisinin ocakları sayesinde hizmeti halkın ayağına götürerek parti tabanını genişletmişti. Siyaseti toplumsal hale getirerek halka indirgeyen DP yöneticileri, Mustafa Albayrak'a göre Türkiye, popülizmin gerçek temsilcisi olmuştu. Demokrat Parti, CHP iktidarının liberal girişimlerde bulmaya başladığı dönemde ancak aynı zamanda partinin kendi içerisinde çatışmaların yaşandığı bir zamanda toplumun bilhassa ekonomik sıkıntılarına "parmak basarak" kendine doğru çekmişti. DP, 27 yıllık tek parti iktidarının artık yorulduğunu ve dinamizmini kaybettiğini iddia ederek, halka gelecek vadeden bir programla ortaya çıkararak ilk defa 1950 yılında toplumun büyük kesiminin desteğini alarak iktidar olmuştu. Türkiye'de bir partinin serbest seçimle ve halkın özgür iradesiyle iktidara gelmesi, Ortadoğu'daki devletlere örnek olduğu gibi, Batı dünyasının da sempatisine neden olmuş ve iktidar yıllarında Batı eksenli siyasi, ekonomik,

toplumsal ilişkiler içerisine girmişti. DP, iktidara geldiğinde ilk başta kendini iktidar yapmak için gayret gösteren bütün kesimlere hitap edecek icraatlar yapmaya çalışmıştı. Toplumun bütün kesimlerini memnun etmek amacıyla döneme başlayan parti, bir yandan merkezin halkın üzerindeki baskıyı ve “bürokratik tekelciliği” kaldırmaya çalışırken, diğer taraftan da basının özgür olması için liberal girişimlerde bulunmuş, dindar ve işçi niteliği taşıyan kesimi de memnun edecek icraatlar yapmaya yeltenmişti. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında kırsal kesimin sorunlarına ciddi bir şekilde eğilmiş ve yaptığı reformlar sonucunda bu kesimi maddi olarak rahatlattığı gibi ülkenin ekonomisine de kısa vadeli etkiler yapmıştı. Kırsal kesimin sorunlarına eğilen DP, yaptığı girişimler sayesinde traktör sayısında 3 kat artış yaşanmış, işlenen topraklar 1.5 kat, devletin köylüye dağıttığı toprakta 11 kat, tarım ürünlerinde ise yaklaşık olarak iki kat olarak bir artış yaşanmıştı. Bunların yanında karayollarının yapımında yaşanan gelişmelere kırsal kesimin kapalı bir toplum halinden çıkarak ekonomik ve sosyal ilişkilerde dışa açılmasına neden olmuştu. Tarımın gelişmesine ağırlık verilen politikalar, hem halkı memnun etmek hem de ülke ekonomisine katkı amacı taşıyordu. Tarımsal üretim için bazen ürünlerden alınan vergiler dahi alınmamıştı. Sanayi alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştı. Özellikle şeker ve çimento sanayisine ağırlık verilmişti. Açılan 4 şeker fabrikasıyla şeker üretim oranı 4 kat ve çimentonun da 5 kat artmıştı. Elektrik enerjisi üretiminde de 4 kata yakın bir artış yaşanmıştı.

DP, ilk dört yıl içerisinde içte ve dışta önemli gelişmelere imza atarak, ülkenin her yönden gelişmesini sağlamıştı. Bunu neticesinden de 1954 genel seçimlerinde halkın ekseriyetinin oyunu almasına neden olmuş, ancak bu kadar çok fazla desteği arkasında hisseden iktidar, bu kez de muhalefete karşı antidemokratik uygulamaları getirerek, baskıcı politikalarla yönelimi artırmıştı. İktidarın ikinci dönemi olarak nitelendirilen 1954-1957 yıllarında siyasi ve ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar, basın, entelektüel kesimin eleştirilerine neden olmuştu. Ancak iktidar, bu kesimleri baskı altında tutarak yasal sınırlamalar getirmiş ve halkı tek parti uygulamalarıyla tekrar karşı karşıya getirmişti. DP iktidarının son yıllarında ise ülkede ekonomik, siyasi ve toplumsal alanda yaşanan krizler halkın kendilerinden soğumasına neden olmuştu. İktidarının yıpranma ve çöküş devri olan 1957-1960 yıllarında kendini toparlamak ve tekrar eski gücüne ulaşmak ile halkın desteğini almak amacıyla yaptığı girişimler, muhalefete karşı sert politikalarla neden olmuştu. Muhalefet üzerinde iktidarın kurduğu baskı sonucunda, DP içerisinde de ayrılıklara neden olmuş ve parti ciddi bir şekilde yıpranmasına sebep olmuştu. Basın Yasası, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri

Kanunu ve Tahkikat Komisyonu gibi yasalar muhalefeti işlevsiz hale getirerek pasifize etmişti. Muhalefetin mecliste görevini yapamaz hale gelmesi ve işlevini yitirmesi sonucunda CHP'yi halkın arasına itmesine neden olmuştu. Meclisin dışına kayan siyasi gerginlik, bu kez de iktidarı içinden çıkılmaz müdahale ve krizlere sürüklemiş, hükümetin kontrolü kaybetmesine sebep olmuştu. Son olarak da hükümetin işleyemez hale gelmesi ve gerek iç politikada gerekse de dış politikada yaşanan olumsuz siyasi ve ekonomik gerginlikler, 27 Mayıs 1960'ta askerın yönetime el koymasıyla neticelenmişti.



KAYNAKÇA

A. Resmi Yayınlar

T.B.M.M Tutanakları

TBMM Tutanak Dergisi, 11.06.1945, Cilt 18, Dönem 7, Toplantı 2.

TBMM Tutanak Dergisi, 05.11.1945, Cilt 20, Dönem 7, Toplantı 3.

TBMM Tutanak Dergisi, 18.12.1946, Cilt 8, Dönem 8, Toplantı 1.

TBMM Tutanak Dergisi, 16.11.1950, Dönem 8, Cilt 24, Toplantı 4.

T.B.M.M Tutanak Dergisi, 14.12.1953, Dönem 12, Cilt 26, Toplantı 6.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 12.09.1955, Devre 10, Cilt 3, İçtima 1.

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 27.06.1956, Devre 10, Cilt 12, İçtima 2.

B. Süreli Yayınlar

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Resmi Gazete

Ulus

Vakit

Zafer

C. Kitaplar

AĞAOĞLU Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

_____, **Arkadaşım Menderes**, Alkım Yayınları, İstanbul 2004.

AHMAD Feroz, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

_____, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul 2010.

Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları, Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs, Hazırlayan: Murat Koraltürk, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

AKALIN Cüneyt, **Askerler ve Dış Güçler**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2000.

AKKAYA Ahmet Yaşar, **Türkiye'de Darbeler ve Azınlıklar**, Ufuk Yayınları, Ankara 2014.

AKBAŞ Rahmi, **Mareşal Fevzi Çakmak**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.

AKŞİN Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

ALBAYRAK Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Phoenix Yayınları, Ankara 2004.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Hazırlayan: Mehmet Evsile, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

AYBARS Ergün, **İstiklal Mahkemeleri, C.II**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 2002.

AYDEMİR Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2014.

_____, **İkinci Adam C. II-III**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

_____, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007.

BAŞGİL Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri** (çev. Cemal Aydın), Yağmur Yayınları, İstanbul 2008.

BORATAV Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Yayınları, Ankara 2008.

_____, **Türkiye'de Devletçilik**, İmge Yayınları, Ankara 2006.

BURÇAK Rıfkı Salim, **Yassıada ve Öncesi**, Çam Matbaası, Ankara 1976.

BOZDAĞ İsmet, **Darağacında Bir Başbakan**, Truva Yayınları, İstanbul 2008.

_____, **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar**, Emre Yayınları, İstanbul 2005.

BİRAND Mehmet Ali, DÜNDAR Can, ÇAPLI Bülent, **Demirkırat**, Doğan Kitap, İstanbul 1999.

CEBESÖY Ali Fuat, **Siyasi Hatıralarım, C.II**, Temel Yayınları, İstanbul 2002.

CERRAHOĞLU Piraye Bigat, **Demokrat Parti Masalı**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996.

ÇAVDAR Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)**, İmge Kitabevi, Ankara 2013.

_____, **Müntehib-i Sani'den Seçmene**, V Yayınları, Ankara 1987.

ÇEÇEN Anıl, **Atatürk ve Cumhuriyet**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

ÇETİNKAYA Hikmet, **Kubilay Olayı ve Tarikat Kampları**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1996.

DEMİR Şerif, **Düello**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

_____, **Adnan Menderes**, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.

DEMİREL Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

DİKERDEM Mahmut, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1977.

DİLİPAK Abdurrahman, **Menderes Dönemi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1990.

EĞİLMEZ Mahfi, **Değişim Sürecinde Türkiye**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2018.

EMRENCE Cem, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

ERER Tekin, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul 1963.

EROĞUL Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

EROĞLU Hamza, **Atatürk ve Cumhuriyet**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

GİRİTLİOĞLU Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii, C.I**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

_____, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, C.II**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

GÜVEN Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

GOLOĞLU Mahmut, **Milli Şef Dönemi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

_____, **Devrimler ve Tepkileri**, Başnur Matbaası, Ankara 1972.

_____, **Demokrasiye Geçiş**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

GÜRKAN Nİlgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

İNAN Süleyman, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, Ankara 2006.

KANDEMİR Feridun, **İzmir Suikastının İç Yüzü**, II. Basım, İstanbul 1995.

KARA Nihal, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrasi Sorunları, Türk Siyasal Hayatı**, Sentez Yayınları, Ed.(Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay), Ankara 2014.

KARAÖMERLİOĞLU Asım, **Köycülük ve Toprak Reformu: Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Hikâyesi, Orada Bir Köy Var Uzakta**, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

KARPAT Kemal H., **Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

_____, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

_____, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KAZGAN Gültekin, **Türkiye Ekonomisinde Krizler(1929-2009)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.

KİLİ Suna, **Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

KOCABAŞ Süleyman, **İnönü Dönemi**, Bayrak Matbaacılık, İstanbul 2009.

_____, **Menderes Dönemi 1950-1960**, Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011.

_____, **Yeşilhisar-Kayseri Olayları**, Bayrak Matbaacılık ve Yayıncılık, Kayseri 2010.

KOÇAK Cemil, **Rejim Krizi, C.III**, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

_____, **Yakın Çağ Türkiye Tarihi**, Milliyet Kitap, İstanbul 2004.

_____, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi, C.I**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

_____, **İkinci Parti, C.II**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

_____, **Demokrat Parti Karşısında CHP**, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

KORALTAN Refik, **Demokratlar**, Timaş Yayınları, İstanbul 2013.

MÜFİT KANSU Mazhar, **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk İle Beraber, C.I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

ÖKLEM Necdet, **Saltanatın Kaldırılması**, İstiklal Matbaası, İzmir 1972.

ÖYMEN Altan, **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul 2010.

_____, ... **Ve İhtilal**, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

ÖZBUDUN Ergun, **Siyasi Partiler**, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

SARIKOCA Erem, **Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Demokrasi**, Fenomen Yayınları, Ankara 2010.

SERTEL Zekeriya, **Hatırladıklarım**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

SERTKAYA İbrahim, **Adnan Menderes**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2008.

ŞEYHANLIOĞLU Hüseyin, **Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti**, Kadim Yayınları, Ankara 2011.

TİMUR Taner, **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Yayınları, Ankara 2003.

TOKER Metin, **Demokrasiden Darbeye 1957-1960**, Bilgi Yayınları, Ankara 1992.

TOKGÖZ Erdinç, **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınları, Ankara 2009.

TOPUZ Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul 1973.

TUNAYA Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

TUNCAY Mete, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Yurt Yayınları, Ankara 1981.

TURAN Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye'nin Oluşumu**, Bilgi Yayınları, Ankara 1980.

_____, **İsmet İnönü**, Bilgi Yayınları, İstanbul 2003.

ULUĞ N. Hakkı, **Halifeliğin Sonu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1975.

US Asım, **Hatıra Notları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

UYAR Hakkı, **Vatan Cephesi**, Büke Yayınları, İstanbul 2001.

YERASİMOS Stefanos, **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, C.I**, Çev: Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul 1992.

YÜCEL M. Serhan, **Demokrat Parti**, Ülke Kitapları, İstanbul 2001.

_____, **Türkiye'nin Siyasi Partileri**, Alfa Yayınları, İstanbul 2006.

ZÜRCHER Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

ZÜRCHER Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

D. Makaleler

“İştirak Nispeti Yerde Yüksek”, **Ulus**, 1 Haziran 1947, s 1, 3.

“Yeni Belediye Meclisleri Dün Seçildi”, **Ulus**, 27 Mayıs 1946, s. 1.

ATAY Falih Rıfkı, “Son Seçimler Üzerine”, **Ulus**, 2 Haziran 1947, s 1, 4.

ERİM Nihat, “Demokrasi Gaye midir, Vasıta mıdır?”, **Ulus** 30 Mayıs 1946, s. 1, 3.

ERİM Nihat, “Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra”, **Ulus**, 12 Ocak 1947, s 1, 3.

